

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

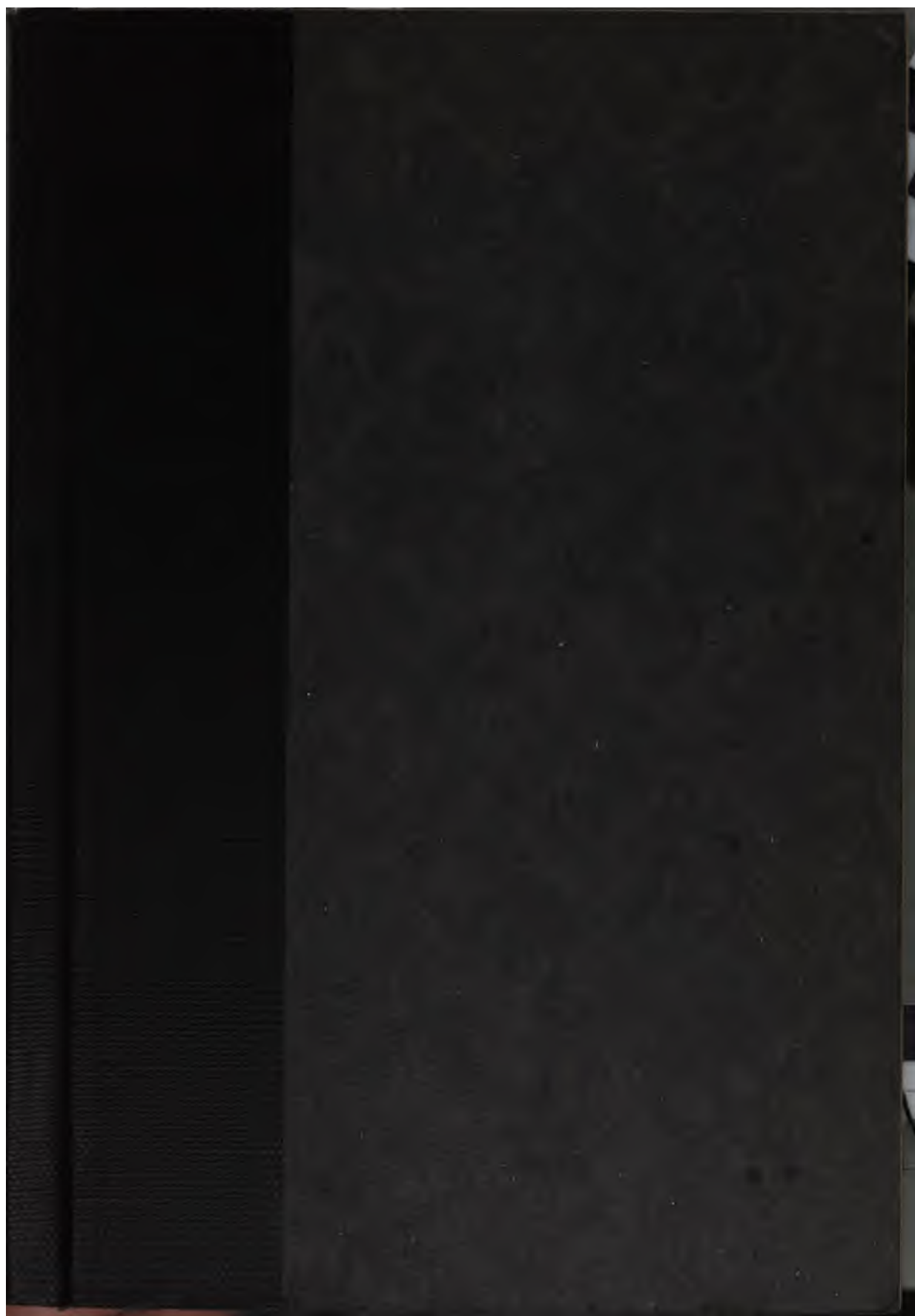
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

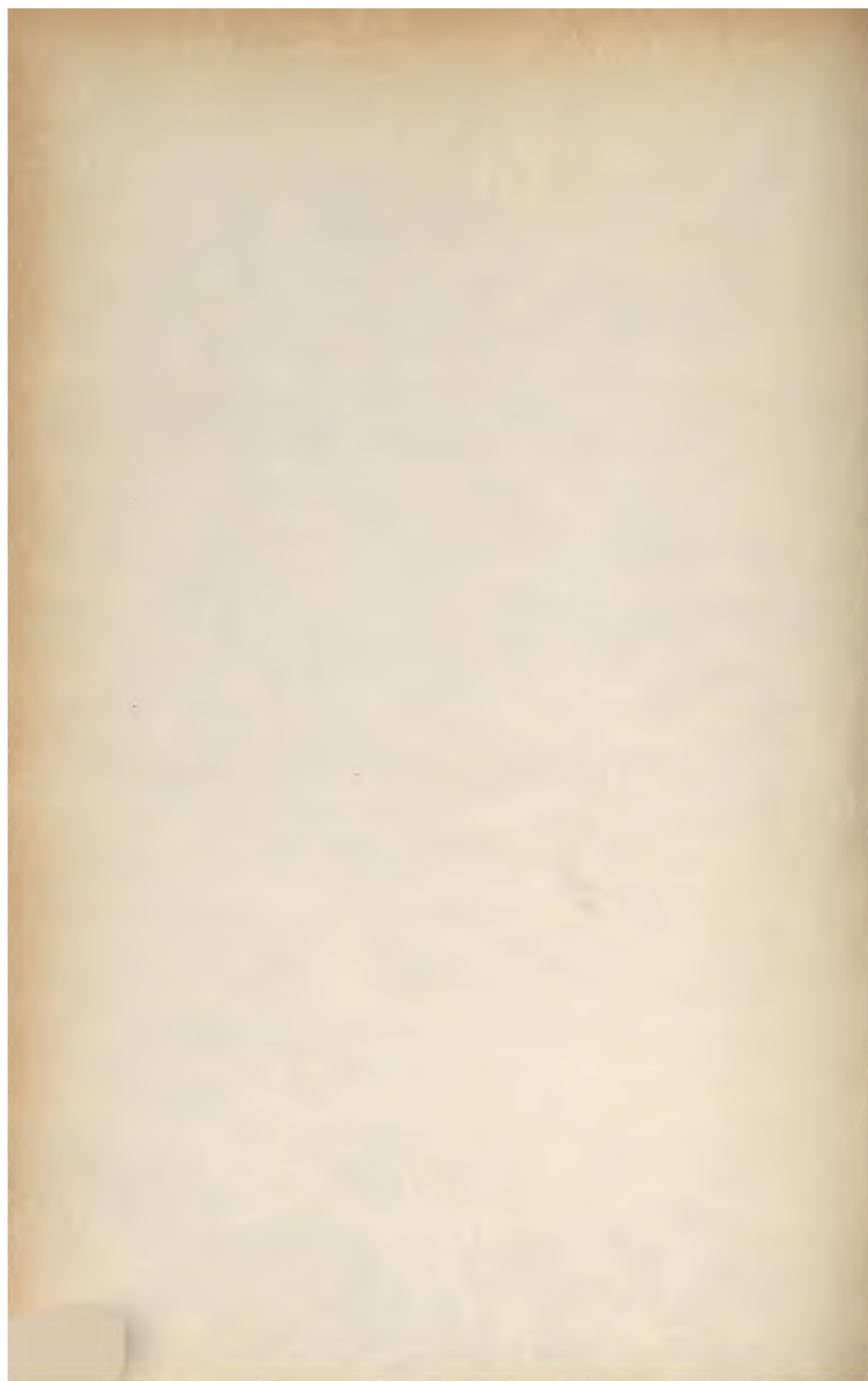
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIV
RD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRA
NFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY
VERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
RARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD
TY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STAN
ES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIV
RD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRA
NFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY
VERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
RARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD
Y LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STAN
S · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNV

28

87

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА.

ДУБРОВНИК И ОСМАНСКО ЦАРСТВО

ПО АРХИВАЛНИЈЕМ ИСПРАВАМА

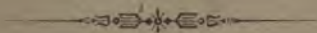
НАПИСАО

Д-р ЛУЈО КНЕЗ ВОЈНОВИЋ.

ПРВА КЊИГА:

ОД ПРВОГА УГОВОРА С ПОРТОМ ДО УСВОЈЕЊА ХЕРЦЕГОВИНЕ

(1365.—1482.)

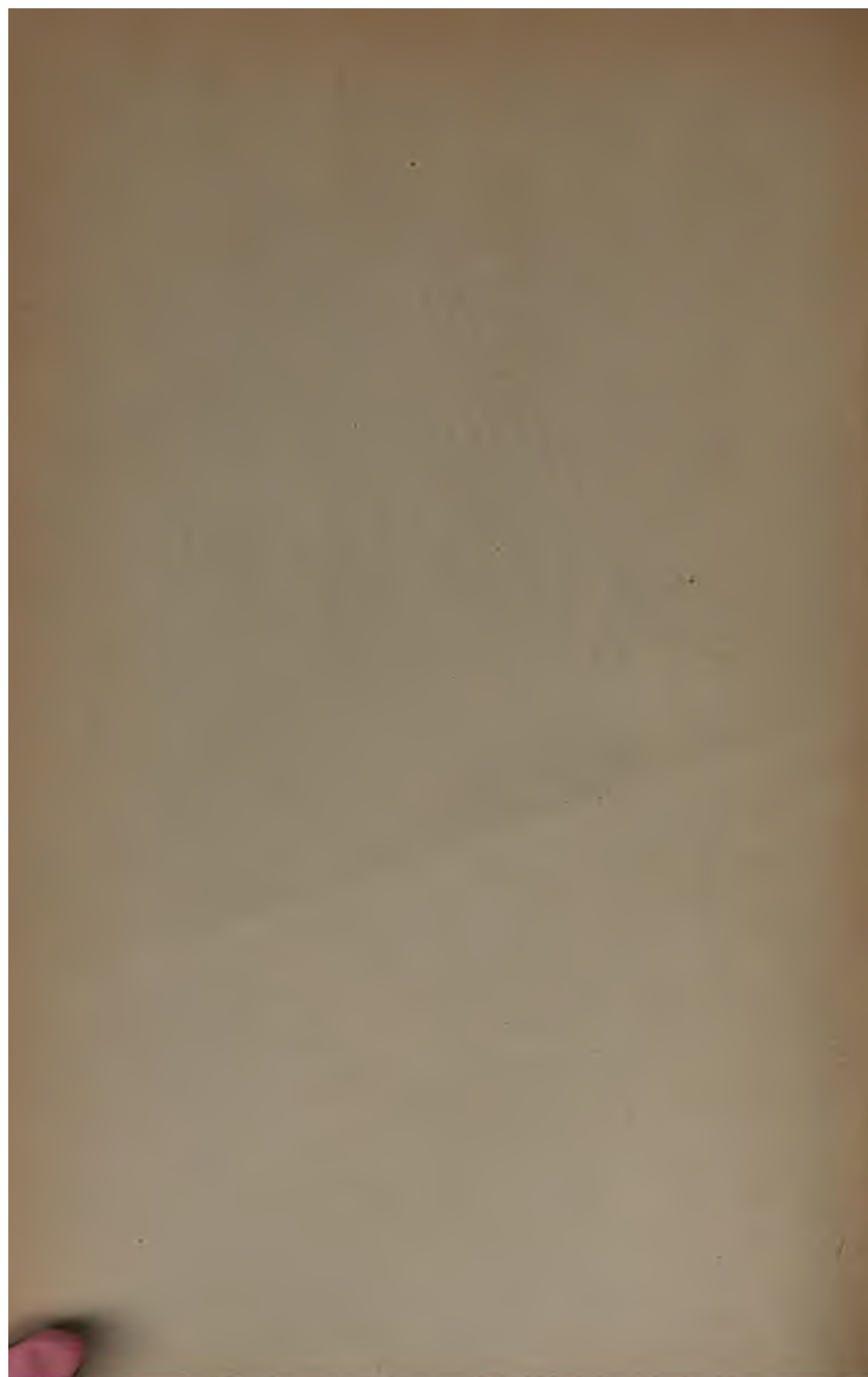

БЕОГРАД

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1898.

Цена 1.50 дина.

Vojnović, Lujo

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА.

ДУБРОВНИК И ОСМАНСКО ЦАРСТВО

ПО АРХИВАЛНИЈЕМ ИСПРАВАМА

НАПИСАО

Д-р ЛУЈО КНЕЗ ВОЈНОВИЋ.

ПРВА КЊИГА:

ОД ПРВОГА УГОВОРА С ПОРТОМ ДО УСВОЈЕЊА ХЕРЦЕГОВИНЕ

(1365.—1492.)

БЕОГРАД

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1898.

DB879
R2V839
V.1

1742968

САДРЖАЈ.

	СТРАНА
Приступ	1
Глава I.	10
<p>Дубровник и природа његове политике. — Први уговор с Портом (1365.). — Веза са султанима Бајазитом I., Муратом II. — Крсташка Војна 1444. год. и бој код Варне. — Везе с Мехмедом II. — Покушај диобе Херцеговине и новски мир 10. априла 1454. — Освојење Цариграда. — Пронаст Босне и погибао од најезде Турске (1463.). — Обнова уговора са Бајазитом II. — Освојење Херцеговине (1482.). — Нова политика републикина према порти.</p>	
Глава II.	67
<p>Везе османлијске са сусједним кршћанским земљама. — Природа дубровачкога данка. — Колонијална политика дубровачка на истоку. — Постање и еволуција дубровачкијех колонија на балканскоме полуострву. — Организација и повластице њихове. — Дубровачки католицизам на Истоку. — Откупљивање робова и примаме бјегунаца. — Извозна и увозна трговина с царством. — Консулати. — Ђумрук. — Дубровачка скала.</p>	
Глава III.	129
<p>Везе републикине са босанским пашама. Посланства на цариградском двору. Везе у Цариграду са кршћанским државама. Епилог.</p>	

ПРИСТУП.

Године 1887. допадоше нам у руке два писма *Николице Боне* од год. 1678. написана у тамници у Силистрији. Мирна, достојанствена мука онога великога патриоте који, без фразџа, просто и природно предаваше сам себе дубровачкој отаџбини, занесе нас тако, те се накарисмо испричати му цио јавни живот. Бјеше то у нашој мисли касно окајање заборава што се слеже на човјека коме дубровачки оци надјенуше име: „*Pater Patriae*“, пророковавши му бесмртност, али, јаох, ево, одмакоше већ два вијека, почива негдје, заборављен, на обалама Дунава, у бугарској тврђави, док спомен-плоча његова жртвовања, која некада решаше дворану дубровачкога Малог Вијећа, виси у мјуку обешчашћенога камена међу пожарним справама опћинске полаче данданашњег Дубровника.

Али, како зачесмо мисао, па почесмо пребирати списе у Државноме Архиву, указа нам се у један мах силни политички оризонат, као кад путник, успевши се уз „Бусовину“ међу два дуга, монотона зида, угледа изненада са „Точила“ многострани вид дубровачке земље и дубровачкога мора. Разумјесмо тада, како је радња Николичина налик на тај пут, па да и она тек води многостраној, силној радњи наше Републике, која многим онаквим људима, вјековима жртава своје дјеце, паче одрицања саме себе, одржа слободу и цивилизацију на прагу варварства и смрти. Тако постаде овај покушај причања веза Дубровника с Османским Царством, у коме је Николица доиста централни лик, али није сам ни прије, ни послје његова славнога живота.

Још је и друга мисао владала нашим духом приповиједајући борбу дубровачкога ума против Османлија. Држасмо, да се у наше доба одвише писало о књижевном животу дубровачкој, а премало о његовој политичкој повијести. Ово додуше није ни мјесто, ни вријеме да растумачимо како је, по нашем мишљењу, политичка повијест Дубровника пуно знаменитија од његове књижевне историје, коликогођ ова велика и славна била. Али, нека нам буде овдје допуштено рећи, да смо увијек држали повијест Републике ненадмашном учитељицом нашега неискуснога народа у *државној вјештини* која нама недостаје, а које, у дан данашњи, највише требамо. Видјећемо у догађајима који су фрагментарно испричани у овом покушају, како се Република умјела послужити самом својом слабошћу за утврђење слободе и за оружје напретка. Видјећемо, по њој, како мали народи могу очувати своју индивидуалност и имати одличнога дијела у повијести свијета, не себезналим, надувеним хвалисањем сила које им је Бог одрекао, него мудрог употребом онога *таланта* што сваки народ прими да њим тргује и да живи. Ми не можемо никако вјеровати, да су оне стотине Дубровчана који пронијеше унакрст по Балканима нашу ријеч и необуздану чежњу за тријезним уздржавањем слободе, да су они газили те земље и посули их својим гробовима, а да се од њихне радње ми нимало не користимо за радњу која нас чека. То би у нашем народу било банкротство повијести. Ми, напротив, држимо, да ће дивни душевни бој, што је Дубровник био кадар одржати против силе и величанства Царства, бити поклич што ће наше душе све то више разбуђивати и приправљати на умно, тврдо, жилаво освојење праве цивилизације, јединства и слободе.

* * *

Овај је покушај врло фрагментарне природе. А да није тако, не би још, за многе и многе године, био утледао

свијета. Све што се досада зна о дубровачкој повијести, све што је до сада публиковано било из државнога Аркива дубровачкога, тек је мали дио огромнога повијеснога материјала што једнако лежи у Аркиву без користи за народ. Зашто је то тако? Зашто је Аркив Млетачки толико већ обрађен, а Дубровачки није готово нимало? Зашто је талијански народ могао и знао приопћити свијету славну млетачку повијест, и повијести другијех великијех република на полуострву, а ми нијесмо умјели досада ускренути дубровачку? Да одговоримо на сва та питања, требало би да продремо дубље у тајне нашега духа, и да објаснимо зашто смо ми тако брзи узвисивати пјесму и њом се хранити, а тако спори слушати озбиљни глас и државничке свјете нашијех отаца. Јер је тешко и тужно имати исповидјети, да је нама повијест Холандије и Португала познатија од повијести Дубровника и да се тек сада, у очи стољетнице пада Републике Св. Влаха, почиње откривати завјеса што покрива ону чудну и славну повијест. Ко хоће у дан-данашњи да напише најмању страницу њезину, треба да чита годиншта и годиншта оне стотине дебелијех књига и оне тисуће депеша, па да пролиста многе картоне иностранијех Аркива док дође до свога чедног циља.

Тако смо и ми могли тек *завирити* у то заборављено благо, радећи четири пуне године у самоме сакупљању материјала. Од дана се до дана откриваху споменици прошлости пред нашим заблијентеним очима и осјећасмо сву силу Нибуровијех ријечи: „*Wer Verschwundenes ins Dasein zurückruft, genießt die Seligkeit des Schaffens*“.¹

Читаоци ће, дакле, спазити, да смо само летимнице испричали многе врло знамените ствари и догађаје као н. пр. у овој првој књизи: трговину Дубровника с Истоком, откупљивање робова, улогу Прокуратора Св. Ма-

¹ Ко повраћа живот несталијем стварима ужива блаженство стварања. *Niebuhr, Römische Geschichte. Einleitung.*

рије и напредак дубровачкијех колонија и црква на Балкану. Ове се празнине не могу попунити у један мах. Ако наше дјело доживи друго издање, ми ћемо тада објаснити ове фазе дубровачке радње на Истоку које се не могу познавати само по дубровачкијем исправама, него и по документима Мадридскога, Бечкога и Ватиканскога Архива.

* * *

Прва књига наше дипломатско-историјске радње обухвата перијод постања веза Републикиних с Портом и прича прве сусретаје гинке латинско-српске општине са новим освајачем Истока. Прекинули смо приповиједање догађаја с освојењем Херцеговине (1482.) јер је управо те године пошљедњи бедем кршћански на Балкану пао у руке турске па је Република, напавши се сама супрот Османлијама, дала нову оријентацију својој политици и почела у великоме стилу ону утилитарну политику према Порти која ће се подударати са златним временом дубровачке историје. Овај други и најзнаменитији период обухвата пунијех двјеста годишта и завршује с преломом турскога оружја под Бечом и са настајном обновом Вишеградскога Уговора са Ћесаром (1484—1684). Трећа ће напокон књига обухватати перијод пропадања дубровачке државе и Високе Порте све до пада Републике године осме овога вијека. У ово пошљедњијех двије стотине године Дубровник ће се узпркос непогоди времена и унутрашњој корупцији знати ипак користити политичком ситуацијом у Јевропи и новом фазом „источнога питања“, па, преваривши Републику Св. Марка, вјечну своју непријатељицу, ставиће своју независност под окриље отоманскога царства. Већ у оно вријеме неповредност и *raison d' être* Турске империје догма су јевропске политике. Успјех на Пожаревачком Конгресу лабудова је пјесма дубровачке дипломатије.

* * *

И тако, добротом Краљ. Српске Академије Наукâ, предајемо ову прву књигу Српскоме Народу. Ако наш слаби оглед не буде *морална наука* свијем нама у ово најодсудније доба историје наше, заман смо радили. На ову *филозофску* страну дубровачке историје полажемо, у интелектуалноме реду ствари, све наде наше, као што су талијански патриоте прије уједињења Италије полагали наде на ускрснуће републиканске историје њихове велике отаџбине. И ради смо довршити овај приступ ријечима које нам дубровачка повијест упоређена са историјом Србије диктова ономлани прегледајући једну Новаковићеву радњу: »Освитак XIX. вијека« писасмо год. 1894. »видио је готово исте године пропаст Дубровника »и ускрснуће Србије. Онај исти превратни дах са Сене »оборио је тисућгодишњу слободу дубровачку и раскинуо »четверовјековно роштво српско, па док Црни Ђорђе »ханџаром обараше спахилук турски, Наполеон обараше »мамузом кнежевски пријесто дубровачки. Једна оветшана аристократија леже у гроб, док се најчистија селачка демократија на свијету придизаше из гроба. И »Србија устаде, али не нађе више на далекоме, топломе »мору силуету оне старе пријатељице која јој толико »пута закрили кнезове и оставе, која је некада испрати »мудрим свјетима свога латинскога генија од рођаја Немањинске династије до косовске ноћи. *Политички* те »двије земље нијесу више равне. Али *филозофски* и *историјски* уснула Република још увијек пробуђелој Краљевини говори као »онај који власт има«. Њезина историја, неизразивим моралним тјескобама написана од »»Лазаревићех вреника« учи из опустјелога Двора помлађену Краљевину *хтјети* умјерено и јако, живљети у смислу једне трајне, државне радње, стварати и распростирати своју »сферу интереса« како је некада бјеше распротро Дубровник од јадранске пучине до дунавскијех

»мочварâ унакрст по Балканима, не ступати опчињени
»прошлом славом, него се користити погрјешкама, ра-
»чунати са чињеницама и приправљати се понизно и
»умјерено, у видјелу с висине, на пространију државну
»радњу. Ово су гласови које може сваки чути у оној ги-
»гантској повијести. Ово су науке које путник може
»слушати по ноћи кад се тишина и мјесечина удружене
»прелију око капителâ и опустјелих сједалâ и камени-
»јех скалâ зграде у којој пошљеди велики српски владар
»сједе као бјегунац супроћ трону дубровачкога кнеза.
»Са ове двије повијести у уму и у души била би права
»народна коначна катастрофа, да нас нађе несправне па-
»стајли вијек“.

У Дубровнику, на дан Св. Влаха 1897.

MOTTO :

„ERAVAMO PRENCIPI LIBERI QUANDO COMINCIAMO A
PAGARE IL TRIBUTO ED ANCHE ORA PER LA DIO GRAZIA
GODIAMO LA LIBERTA“.

Марајџица Кајом Великом Везиру Кара Мустафи 100. 1678.

„CHE PER QUANTO CIGNE EL CERCHIO DE LE MURA
DE RAGUSA NON SE TROVERA ALTRA CITTA DEL MONDO
COME SI VOGLIA GRANDE, CHE IN FEDE ET DRITTURA LA
POTESSE PASSARE, NON GUARDANDO MAI AD ALCUN SUO
SINISTRO O PERICOLO O SPESA PER SERVARE LA LIBERTA
ET FEDE COMO S' HA VEDUTO PER MOLTI NOTABILISIMI
ESEMPLI A VOY MANIFESTI“.

*Дубровачки Сенат својим поклицарима у Босни
код војводе Хрвоје. 16. фебруара 1423.*

Глава I.

ДУБРОВНИК И ПРИРОДА ЊЕГОВЕ ПОЛИТИКЕ. — ПРВИ УГОВОР С ПОРТОМ (1365). — ВЕЗА СА СУЛТАНИМА БАЛАЗИТОМ I, МУРАТОМ II. — КРСТАШКА ВОЈНА 1444. ГОД. И БОЈ КОД ВАРНЕ. — ВЕЗЕ С МЕХМЕДОМ II. — ПОКУШАЈ ДИОБЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ И НОВСКИ МИР 10. АПРИЛА 1454. — ОСВОЈЕЊЕ ЦАРИГРАДА. — ПРОПАСТ БОСНЕ И ПОГИБАО ОД НАЛЕЗДЕ ТУРСКЕ (1463). — ОБНОВА УГОВОРА СА БАЛАЗИТОМ II. — ОСВОЈЕЊЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ (1482). — НОВА ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКИНА ПРЕМА ПОРТИ.

Оно каменито море што зовемо Херцеговином, пошто је на махове створило височине, гудуре, провалине и *Постане Дубровника.* кланце, одморивши се од брда до брда разгалином каквом, подиже се к југу још једном, као да ће небу под облаке, али се наједном спушта и шаље мору дути вал. На сусрету ојачава се реса зимзеленим биљем: — то је Срђ и дубровачка обала. Ну одгрнете ли с оне обале ловорику и чемпрес, пелен и мрчу, агаву и пому, оне ће вам се хриди, као велики грчеви утрнулијех вулкана, осамљене на мору, указати тек у потпуном дивљаштву и у болној сјети. Ништа не подсећа на „мрзост опушћења“ Светога Писма колико оне руменкасте и сиве литице поређане по вољи слијепе силе на пучини једва сто миља од благословене Италије. Да није биљурне јасноће мора и неба што оживљује и блажи оне оштре прте, једва бисте могли помислити да на оним стијенама могу наставати људи.

Тамо, једног дана крвава покоља, од онијех што испратиле у гроб задње останке Рима, неколико се ускока стекоше, изгубљени и обезнањени. Гледајући гдје пламте зидине очинскога града, не слутиле доиста да је тај бијег приступ и приправа новој борби! Понијеше са собом обличје Рима који бјеше одсјекао калуп свакоме редовном човјечјему друштву. Одведоше свога бискупа и ис-

точне свецe. К римској опћини почеше слазити планинци славенске крви, жедни слободе и грабежи. Опћина закрили, као некада Рим, дошљаке са четири вјетра. Даде заклониште свакоме, али себе никоме не предаде. Море и брдо ухватише вјеру. Око града подигоше се неприступни бедеми. Дубровник се роди.

Младост проживје у бурном приправљању оне итало-словинске смјесе што му обиљежи природу и одреди мјесто у повијести нашега народа. Већ у радији првијех вијекова одвоји своју персонaлност од осталијех сусједнијех градова с којима га ипак везиваше заједница прошлости и установа. Али, мимо ту заједницу, она особита смјеса крви испреде граду особиту ћуд, особит циљ, особит облик. Дубровник стаде први дан међу оним стијенама пред питање живота. Ријеши га свим силама многостранога духа, уобличи лице и природу према њему. Јачаше бијен сред свакидашњих бојева с људима и с природом. Нико га никада не покори силом. Многи му народи прођоше под бедемима, али га не сави ни један: ни Млечић, ни Норман, ни Арапин, ни Турчин. Једне одби силом мишице, друге силом ума. Млетке позва промишљено и поносито, а отпреми их једнако промишљено и једнако поносито. Увидје за рана краткоћу и погибао побједа силе. Загрливши мир, створи мало по мало потпуну политичку систему. Испреде ситну тканину интереса и услуга, те се учини потребан свакому. Лукавством и прорачуњеном понизношћу, згодним насиљем, трговачком ћуди, вјерношћу заданој ријечи, имперсоналном владавином очува своју оригиналност и обезбједи себи слободно кретање својијех сила. Тако је све здраке свога духа сакупио био у једну мисао, да не изгуби слободу, да је сваки полет душе загушио. Све је у њега одмјерено и заокружено тајним устезањем и одрицањем сваке велике тежње контемплативне или мистичне природе. Тако Дубровник није родио ни једнога сликара, премда обиловаше гласовитим сликама, ни једнога градитеља, премда

је сам наставио на прочељу Двора најплеменитије предање римскога генија.¹ Нити једнога генијалнога пјесника и ако је без престанка пјевао. Нити једнога свеца цркви уз пркос ревновању за католичку вјеру које га толико прослави у крпћанству. Музика се у Дубровнику готово и не познаје. А на гробнијем плочама којима је обасут, као да је уписао ријечи: „Нека мртви копају мртваце“.

Дубровник је државник, трговац, математичар. И само је тако могао да нам закрили и сачува ова непроцијењена добра: дружевну заједницу са Западом и политички здрав разум, онај што жртвује простране мисли и дуге наде првој дужности свакога друштва, бива да се освоји јединство и слобода како се може, а не како би се хтјело.

А шта је имао у себи и око себе да се одужи тој великој задаћи?

Природа која приправља колијевке народима није га била превидјела.² Бјеше сиромаш као Арагонија. Слобода бјеше му, као и овој, сама себи цијена, јер другога разлога није било да тамо живи. Арагонија рече једном својим краљевима да је тако кршевита, да су јој тако сиромашни становници, е би је народ оставио и отишао да тражи себи наставање у плоднијој земљи, да нема онијех слобода које га разликоваху од другијех народа.³ А Дубровник рече османлијском цару: „Бијасмо слободни кнезови када стадосмо да плаћамо данак и, по божјој милости једнако уживамо слободу.“⁴ Али да нас

¹ Види писмо Edwarda Freemana у „Letters from Istria and Dalmatia“.

² „La nature qui fait des berceaux aux peuples ne l'avait pas prévue“. — Ernest Lavisse о Ирсцији.

³ Robertson — History of the Reign of Charles the fifth — Introduction.

⁴ Ова нас поносна ријеч живо подејећа на ријечи Штауфахерове у Виљему Тему: *Nich unter Fürsten bogen wir das Knie. Freiwillig wählten wir den Schirm den Kaiser.* (II. чин, II. појава).

Порта није примила за харачаре¹, пошто освоји Херцеговину, ми бисмо били оставили Дубровник и укрцавши се купили двадесет Дубровника“.² У другијем ријечима иста велика мисао. Незахвална и кршевита земља имаше цијену слободе, јер слобода сама бјеше кадра привезати оне људе за оне стијене. Дакако, Дубровник имаше море а стара га Арагонија немаше. Али море бјеше Дубровнику извор живота, док имаше своју земљу. Сваки час дакле бјеше у погибљи да му пресуши у врелу свако благо, свака добит, свагдашњи хлеб. Сва држава немаше више од четири стотине и педесет четворнијех миља. Град два километра у обиму. Погледајмо га. Голо и стрмо брдо. Под њиме бедеми иду вјерно дуж оштрих црта хриди. Вире и на исток и на запад двије куле против два свијета. Куће поамно, стрмоглавце бјеже у густим редовима спремно на обрану. Уске улице, високе стубе. Беспутни бијег одмори се у сриједи града. Око отпочине на једној широкој улици. Чита се за кратак часак једна мирна јединствена мисао. Витка куба Госпе разбија небо и слијева се слатко са цртом двора, са одличним сводовима у којима онај хуманизам, који обасја кроз Дубровник лице народа, слави пјесму склада, армоније и умјерена величанства. Али та утвара mine у тренућу ока. Куће наставе махнути бијег. Нови лабиринт уличица. Неке полаче трком трче у висину са кубом Госпе. Опет бедеми, али само толико да заокруже и обрube оријашке стијене. Опет тврђаве. Палитице, гребени и пучина. То је све. Сила варварскога царства на суку, сила другог лицемјернога царства на мору. Па многа друга царства околo, наоколo. Куга, глад огањ. Двадесет трусова у четири вијека, од којијех два оборе са свим град. Никакве жетве. Једва, једвице виша.

¹ О овој ријечи у устима дубровачким коју неки модерни писци нијесу хтели разумјети или је збиља нијесу разумјели говорићемо у II. глави.

² Маројица Кабога у меморандуму год. 1678.

Сб далеко и често пута неприступна. Гусари свуда. Дубровник је дакле могао питати: „Ко ми је прије дао што, да му вратим?“¹

Али да слика буде потпунија, што ли је онај свијет био коме се отимао онај град? Државе до најно-

У каквом је ваздуху живио? вијега времена бјеху саме. Свака је љубоморно стражарила пред својом кућом. Трговина није била солидарна. Опћење трудно. Егоизам бескрајан. Међународна јамства јадна, или никаква. Крст је сам разпет блажио својом великом муком муку свијета. За зимњијех ноћи кад би најјеђено море прекинуло пошљедњу свезу са спољашњим свијетом, градови на мору бијаху као сами на земљи, играчке легенде и опакијех духова. Па свијет бјеше особито зао слободним опћинама. Градове спасаваше још дух времена и заједнички ваздух што их обавијаше у једној мисли и донекле у једној радњи. Али народи који се мало по мало сакупљаху око пријестола монарха падаху свом силом колективности на та спорадична пристаништа слободе, од којијех свака за себе бјеше један народ, један свијет. Непирни стражари гледаху дакле да се бране како могу. Лијеваху дан за даном мало уља у слабашну свјетлоницу живота.

Многи упоредише Дубровник са Млещима. Ако је говора о државној радњи, о сјају, о богатству, о моћи и *Дубровник и Млечи.* утицају у велике догађаје свијета, потону Дубровник. Па и ту би га сва је прилика спасла она два, три човјека, којима обогати душевну ризницу рода људскога. Али ако питамо која ли је, од оне двије слободне државе на јадранском мору, носила собом вишу душевну пошудбину с мањом материјалном пошудбином, која ли је ставила више свога живота у борби за живот, која ли се мудрије и поносније савила пред силом историјскијех закона, која ли је своје племену више дала, а мање од њега примила, сумњамо би ли Млечи одржали мегдан.

¹ Јоб, XLI, 2.

»Дубровчани« говори општроумни Рести, »родише се на
 »суху, опкољени и мучени од душманскијех великих сила,
 »насилника и варвара, бјеху присиљени умјереним посту-
 »пањем свладати своју похљепу за господством, и, премда
 »имаху више начина да се осиле на мору, опет их не
 »употребише као Млечићи. Ови, наставајући на лагу-
 »нама, не бојећи се на суху навале варварскијех држава,
 »пиљаху војску на исток, износећи на погибао само те
 »лађе. Ако би их срећа послужила, проширили би др-
 »жаву освојењем овога или онога острва, бјеху ли побии-
 »јени, заклањаху се у лагуне избјегаваши свачије гоњење.
 »Овако пуно времена проживјеше млетачка и дубровачка
 »република, док се Дубровчанима, раскомадањем сла-
 »венскијех земаља, не отвори ново поље за напредак.
 »Али их доскора, провалом Турака у сусједне земље,
 »притисну невоља да на просто бране слободу и живот.
 »Млечићима на против који се бјеху осилили на истоку,
 »послужи срећа, те се Ломбардија, која им за леђима
 »стајаше, расцијени у државице, којима управљаху ти-
 »рани, па република, побивши их редом, наслути најпо-
 »слије да тежи на врховно господарство у Италији.«¹

Овако је историк властелин општро обиљежио два различита позоришта. Млеци на своме изаткаше своју по-
 вијест као велики госпари средствима великих госпара,
 који знају да могу све добити, а ништа изгубити. Ду-
 бровник на против меташе на коцку сваки дан нешто
 од свога живота и нешто од своје слободе. У њему се
 дакле, по ријечи великога историка »огледа човјечан-
 ство«. ² Млеци изгубише редом Ципар, Кандију и Мореју,
 те би били могли изгубити и Далмацију, не изгубивши
 тијем основне погодбе живота. Дубровник, губећи једну
 флоту, узмицаше у напредку за један вијек. Што дадоше
 Млеци генију италијанскога народа? Базилику Св. Марка,

¹ Resti — Croniche di Ragusa, Libro secondo.

² Иван Милер о Дубровнику у својој »Weltgeschichte».

заносне шаре „метачке школе“ и Palazzo Ducale. То је много, али је мало кад помислимо на величанство те државе, која за четири вијека бјеше прва поморска велика сила на свијету. Њу укупна радња стотине посестрима на полуострву опрости бриге да развије и обрани једну цивилизацију. Дубровник на против заче, њиви, милова и свом крилу сву нашу цивилизацију. Без Дубровника у нашој повијести ми немамо никаква предања и никакве плодне, живе, вруће заједнице са Западом. Без њега не бисмо могли приказати свијету ни један велики ум у прошлости да нас заступа у кришћанству. У науци владања Дубровник претече свога учитеља оживотворењем најфиније безличне владе у Јевропи и приказа философској мисли најпотпунији израз јединствене колективности и то не на благим брежуљцима тосканским као Лука, него на пушкомет двају царстава који тражише заман кроз осам вијекова изговор унутрашњијех немира да је прождру.

Прекидамо погибну паралелу, алишћасмо показати колико је тежи био проблем што је Дубровник имао да *Природа дубровачке по-* ријечи. Жалише се на њ да није родно *литература* велика дјела. Прекорише га с оне лукаве политике и с превелика клањања силницима. Али не питаше што је Дубровник тим клањањем спасао себи и нама. А у првом реду спасао је слободу и достојанство, што је плод слободе. Његову бисмо политику могли оправдати духовитом ријечју Принца Јевђенија о савојским војводама: „Невјерни су, али нијесу они криви, него географија“. А вјештина Републике би управо та да је умјела покорити географију да јој служи. „Мудрост властеоска“ говори Рести „приведе у безбједан затон ову Репу- „блику, која може дошљедном политиком, не само од- „враћати нападаје непријатне владе, која се лакомљаше „на њезине земље,¹ него и, обуставивши бујицу осман- „лијских вода, својом малом земљом у дуго закрилити

¹ Читајте: Млечи.

»кршћанство. Неко ће« наставља наш властелин »про-
 »матрајући оландску и млетачку Републику и друге које
 »владају многијем земљама, рећи, да овакијем великијем
 »мислима не одговара величина господства ове Републике,
 »иа да је за то мала штета не познати јој повијест, која
 »и онако не биљежи велика и славна дјела. Ја пак од-
 »говарам да би ти разлози добри били да у чинима ове
 »Републике нема оне сразмјере што означује сваку по-
 »литичку систему, малу или велику. Али ја нећу друго
 »да покажем него како је добра аристократска влада
 »кадра зајемчити слободу у најмањој Републици«.¹ Овако
 говораше Рести кад се накани да прича »о оној малој
 »влади, која изникавши у камену опасана варварима не-
 »побједне силе, којој радише о глави душмани разгла-
 »шана лукавства, очува слободу сред бескрајнијех пез-
 »года кроз тисућу и двије стотине година«.² Да би тај
 »слабашни лик слободе сред варвара што одасвуд паћу«
 како *Гибон*³ називље Дубровник очувао своју самосвој-
 ност, имао је уништити сваку слабост срца и тјерати се-
 безналу политику која није имала граница него у части
 и достојанству државном. Нико није испунио боље ло-
 зинку »да политика нема срца« него Дубровник. Јер се
 за њ није радило о већем или мањем угледу, о вишем
 или мањем добитку, него ли бити ил' не бити. То бјеше
 његово свагдашње питање, и Дубровник није могао бити
 у сумањи шта да избере. А изабравши живот, дубровачки
 су оци знали да се њихова слобода не може друкчије
 откупити него вјечним затајивањем самијех себе и тје-
 рајући безобзирце себезналу користољубиву политику.
 Бјеше им доста знати да би сви други сусједи срећне
 Порте, од Молдавске и Влашке до Ердеља били дали сав
 сјај њиховијех пријестола, сву славу њихова оружја за
 један цигли дан дубровачкога живота.

¹ Resti, Cp. Oit. — Alli lettori.

² Resti, *ibid.*

³ History of the decline and fall of the Roman Empire. — Introduction.

Ова се државна мудрост у служби слободе ни на једној није страни дубровачке повијести објавила вишим сјајем него у одношајима републиканим с Портом. Нигдје није тај град показао бистрије око, нити одиграо пространију акцију. Повијест тијех одношаја није ништа друго него неједнак ме-
Дубровачка се политика нај јасније објављује у везима републиканим с Портом.
 гдан налик на онај црногорски с Турском: само што је Црна Гора одржала бој мишицом, Дубровник духом. Велики је Фридрих говорио да је једно од првијех начела државничке науке — погодити се са сусједом који је кадар држави нанијети најтеже ударце. Петстољетна погодба дубровачка с Портом тумачи и правда најрјечи-
 тије реченицу великога краља. Док све земље у оквиру османске моћи изгубише редом и слободу и образова-
 ност и сам живот, а то беспримјерном анархијом ума пуно више него ли због немоћи оружја, та се мала др-
 жава супротивила освајачу свом гибкошћу латинскога духа уцијењена на доброћудну и мало хаотичну сла-
 венску ћуд. „Изгуби до душе све што није могла спа-
 сти“¹ али спасе слободу себи, а небројене благодати по-
 раженијем другарицама своје крви. Оно што свему криш-
 ћанству али особито нашем Југословенству бјеше покора
 и „сјен смртни“ проврже Дубровник у корист и јамство
 живота. Надмудри и омекша онај „велики нечовјечански
 лик човјечанства“.² Учини да тај варвар, „тај велики
 антикрст у роду људскоме“,³ који нам обори и потамни
 толику славу и разнесе толико нада, да баш тај исти
 народ закрили нехотице и ујемчи слободу једне шаке
 земље, где ће наш народ, сутрадан након борбе за осло-
 бођење, наћи домаће огњиште, прострту трпезу и ду-
 шевни хљеб.

¹ Ив. Милер — о Дубровнику у Weltgeschichte.

² Gladstone — Bulgarian horrors: „the great one anti-human specimen of humanity“.

³ Card. Newman — The Turks in their relations to Europe, a historical Essay. London. 1891.

Дубровчани се с Турцима првом сусретоше на обали Мраморнога Мора у светој Бруси. Османлије бијаху тек Први сусрет Дубровника с Турцима (1359). на освитку своје моћи. Никеја, сијело васељенскога сабора, падши у шаке варварске бјеше запечатила судбину мале Азије. Пожар Галиноља (1359), с ону страну мора, отвораше онај силни пролом у повијести Јевропе, што се ни до дана данашњега не испуни. Велики султани вођаху свјеж народ на освојење свијета. Дубровачки трговци нимигнуше већ тада кроз османлијске шаторе и основаше пријатељске везе с Турчином. Први сусрет би сусрет мира.

За Урхановога наслѣдника Мурата I. (1360—1389) међу малом, далеком кршћанском опћином и освајачем Уговор са Муратом I. (1363). Једрена и Пловдина дође до уговора. Историске прилике које родеше тим чудним пријатељством значајне су изван сваке мјере.

Опростивши се мудро прихваћенога млетачкога старалаштва, Дубровник, жедаи слободе, бјеше примио Стане српских зналаца који Дубровник на пријатељство с Портом. (1358) заштиту моћне, али мање погибне круне угарске, „на којој се“, по ријечима Ђона Рестија, „огријеваше, а да се никада није опекао“.¹ Самосвојна у своме ходу и одређивању своје политике, Република је природно тежила на уједињење и мир у српскијем земљама. Добро је знала, да јој мир и јакост на залеђу јамче трговачко првенство с једне

¹ „La più bella e sicura massima“, изврсно пише племенити сенатор, „trasmessa dalli maggiori fu quella di cercar per protettori della «Repubblica principi potenti, ma non finitimi, delli quali la protezione si «potesse voltare in oppressione, mentre un vicino e potente protegge contro gli altri per ragion del proprio stato e tiranneggia il protetto ad arbitrio della propria volontà, senza che costui possa aver ricorso ad alcuna «potenza; quindi gli antichi Senatori della Repubblica, conscj di questa politica verità, non vollero mai ricorrer alla protezione delli principi slavi, per «non averli tiranni; dopo essersi disfatti dalla protezione veneta, perche li «pesava troppo, avendo sempre vicine le loro armate, ma in diversi tempi «procurarono la protezione degl' imperatori d' Oriente, delli re di Sicilia «ed ultimamente della Ungaria, dalla protezione de' quali la Repubblica «sentiva calore senza scottarsi“. *Croniche di Ragusa*, libro VIII. pp. 196 «—197, ed. Nodilo.

стране, а с друге помажу успјешној државној радњи кршћанства на Балканском Полуострву. Ну јалов јој посао. Хаотичне српске и у опће југословенске нарави не даваху мира ни саме себи, ни Републици. Краљеви, цареви, властела, свака на по се и сви заједно не познаваху ни мира ни јединства нити могаху обезбиједити побједе и уједињења једнога часа. Све што граде распада се. Вјера се о њиховоме даху цијепа и раствара. Највећа царства цвате и вену од јутра до мрака. Грозна се недјела збивају по дворовима. Од онога дана кад се Дубровник одлучи да мири Стјепана Душана с оцем Урошем III¹ и ако је овај радио Дубровнику о глави, па све до Вукашинове узурпације (1368) има самијех тридесет и седам година. Кроз то вријеме Дубровник доживље уморство Душановога оца, апотеозу онога који се назва: „Цар и Самодржац Србљем, Грком, и Българом“, пропаст царства, грађански рат, па друго убиство, па „мрзост опушћења“ над српскијем земљама. И тако сред расула толике величине остаде само Дубровник жив и свјеж, прошире- нијех граница,² учврстивши своју кућу кад није могао да учврсти сусједову.

Српско се царство дакле „бесмртним лудилом онијех малијех владара“³ распадале и моралном и државном немоћу приправљаше народ на робовање. Османлије вођени једном мишљу, једнијем барјаком, једном вјером куцаху на врата остарјелих словено-грчкијех дворова. Године 1361. заузеле, након крвавог боја, Једрене. Године 1362. Пловдив. За четири године Турци бијаху разапели

¹ Другога априла 1331. бише изабрани поклицари М. Тудизи, Мато Ђорђић и Ђоно Лукаревић да пођу у име и на трошак општине да мире оца са сином „јер мир међу њима мио је Богу и свему свијету, а нама „је и нашем граду веома користан“. L. Reformat. II. passim.

² Године 1332. испослова Дубровник у Цара Душана потпуну предају Стоњске Превлаке.

³ „Die unsterbliche Thorheit aller dieser kleiner Machthaber“. Ријечи *Херцбергове* — Geschichte der Bizantiner und des osmanischen Reiches bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts. Berlin. 1883.

шаторе у сред сриједе Балкана, уништили бугарско царство, приправили пад Србије и Византа, који не бјеше више него питање времена.

У тај се психолошки час Дубровник одлучи на корак чију нам је смјелост и саблазан за оно доба тешко одмјерити и докучити у дан данашњи. Први сукоб Исламов са Кршћанством препаде савременике страховито. Турско племе показиваше наиме одмах у почетку способност не само да руши као Хуни, Обри и Татари, него да на рушевинама и гради. Кршћанство не назријеваше у Турчина само моралну наказу „него и енергично зло, ка- „вагцијскога, славохљепнога душманина у коме беспут- „ност жића и окрутност владања бјеху подигнуте на си- „стем, освећене вјером, распрострањене мачем“.¹ Тога ради, па и за то што кршћанство бјеше правно уређено и душевно развијено, страх бјеше јачи, име Антикрста приличније тој новој политичној сили на јевропском континенту која се заклела покорити сву земљу и затрти траг кршћанству.² Папе бјеху позвале српске владаре да с угарскијем краљевима одбију навалу новијех варвара. Доста је читати њихова писма³ да се увјеримо о ужасном одјеку турскога оружја у сред сриједе кршћанскога свијета. Опћити дакле са том немани без оружја у руци, да пријатељски, и давати јој новаца у замјену користи и повластица — бива признати јој право да влада освојеним земљама — бјеше саблазан онолика колико да је у вријеме Кристово било на ум пало јеврејској опћини углавити пријатељство са Самарјанима.

¹ The Turks in their relations to Europe — Lectures by Cardinal Newman. Historical Sketches. London. 1891., стр. 110.

² „It is a mystery“ вели кардинал Newman (op. cit. стр. 105). „but the fact stands; since the year 1048 the Turks have been the great Anticrist among the races of men“.

³ Особито писма Папе Иноценца VI. (1352—1362) и Урбана V. (1362—1370). B. Balan — La Chiesa Cattolica e gli Slavi. Roma. 1880. Documenta IX—XII.

Али у Дубровнику бјеше толико политичке зрелости, толико за оно идеално доба чуднога детерминизма, толико бјеше тај град за рана прожет потребом слободе због које се учини „све свима“, да оно, на што се одлучише Беновљани и Млечићи тек у великој близини и у горкој невољи, он учини с далека, без потребе, промишљено и знано. Гледаше како му обијест српске властеле упропашћује трговину, како ће та траљава зграда па једном грухнути силним стропотом. Дубровачки небројени трговци приказиваху даномице вијећу моћ и младачко одушевљење новијех господара Истока. Хоће ли опћина да обезбиједи трговачке путове и да је вихар не понесе заједно с оним владарима, треба да похити. Још мало, и биће касно, јер сили силом не одоље.

Године 1365. оне које се саградише Цамија у светој Бруси и Сарај у Једрену, приступе дубровачки посланици к цару Мурату I. и приказавши му Дубровачкога „слаткога“ и њему непозната воћа, понуде му годишње пет стотина златнијех дуката, а у замјену да им султан удијели потпуну слободу и заштиту трговине по његовим земљама и по водама и у Леванти. Погодба би

Постанак Туре. углављена писмено. Али султан, не знајући писати, умочи руку у црнило, па, раскречивши палац, притисне је на уговор, мјесто потписа и печата. Од царевљех прстију писари нацрташе доцније арабеску са преплетенијем ријечима корана. Тако, првијем уговором с кришћанском државом, постаде *Tughrâ*, бива царски знак, пред којим Турци падају нице као пред божјим словом.¹

¹ „Cette manière de signer“, вели Rycart, „est aujourd'hui en une aussi grande vénération parmi les Turcs, que les Tables de Moïse le sont parmi les Juifs, et les plus saintes reliques parmi les Chrétiens“. Histoire de l'État présent de l'Empire Ottoman (Amsterdam 1671. trad. franç. par M. Briot. Ch. IV.) — У најновије доба турски учењак Ахмед Митат Ефендија у дјелу „Мусафал“, повијест новог вијека (Цариград, 1887.), назва бајком постање *Туре* како га испричаше дубровачки историци, на Хамер и Апендини, тврдећи, да су сви први султани умјели писати. Прек-

Оне исте године папа Урбан V (1362—1370) допусти неким Дубровчанима да тргују с невјерницима.¹ Опћина проширивши тај допуст склопи трговачке уговоре не само са Муратом I, него и са султанима Мисира, Сирије, Икона и Битиније.² Рек' би да се богољубиве душе у Дубровнику саблазнише о лакоћи с којом стаде домаћа влада да опћи с невјерницима. Имамо ли да вјерујемо предању, »да би народ прихватио савез с Турцима, би думна наведена да рече: како је то било озго објављено као хо-тјење божије«.³ Овај макјавелизам добро одговара времену авињонскога робовања црквеног кад се запт црковни

лани, неки Абдулах Нешиб Беј, мектубија јањинскога вилајета, нађе и приопћи реченоме историку исправу по којој би несумњиво било доказано да је Мурат био вјешт писању. Та је исправа »вағфи« (даров-штина благом дјелу), учињена у име Муратова брата Сулејмана, који умрије године 1350., при опсади Галипоља. На тој се исправи чита сакраментална реченица: »мудебинце амел олуна« (нека се тако учини), ријечи које по Ахмед Митат Ефендији није смио нико писати до сам Султан својом руком. Писмо те реченице припадало би врсти званој »ta'alligirmassi«, којим једнако пишу улеме, а то је персијско писмо са скраћеницама. Ахмет М. Ефендија додаје, да се и дан данашњи зна за својеручне потписе свих султана до првога султана Османа (Revue d'Orient 29. Марта 1891). Овако турски учењак. Но мислимо да би требало доказати да је за Урхана и Мурата збиља био закон да сам султан својом руком смије написати реченицу о којој је горе говора. Па учени Турчин не даје одговора оној другој чињеници коју спомиње Хамер, бива да три најученија Муратова поданика, на гласу у повијести турске књижевности, математичар Махмуд, граматичар Молах Гематедин и догматик Бурханедин оставише отаџбину, јер не могаху живјети у части код Султана. Питање дакле једнако није одсјечено.

¹ Види у Theiner-a Vetera Monum. Slav. Merid. I. Breve Грyра XI. 24. Марта 1373. којим допушта двјема дубровачким бродовима да возе трг »ad partes Saracenorum«.

² Engel. — Geschichte des Freystaates Ragusa. Wien. 1807, passim.

³ Дубровник, или пера Република — пријевод из Милерове: »Allgemeine Weltgeschichte« Меда Пуцића (Danica Ilirska год. 1849). О том предању говори такођер Rysaut (Op. cit.) »On dit que cela se fit sur l'avis qui leur fut donné par une religieuse, qu' ils (les Ragusoises) estiment sainte, qui prevoyant la grandeur future de l' Empire des Turcs, leur dit que l'unique moyen de conserver leur République libre durant plusieurs siècles, estoit de se soumettre au plus heureux de tous les Princes et à celui qui devoit conquérir la meilleure partie du monde. Ils crurent ce conseil et envoyèrent aussitôt deux Ambassadeurs au Sultan Orchanes etc.«...

и сама вјера бјеху силно уздрмали у владама и као охладили оном еклипсом Свете Столице.¹

Овако би склопљен први уговор једне кршћанске државе са Османлијама.² »Тај ванредно значајан догађај за сиљење турскога господства у Јевропи«, ³ удари за сва времена особито обиљежје везама дубровачким с Портом. Не смијемо сметнути с ума да је Дубровник не само прва држава

*Потљеднице уговора с Портом
и даље развијање Дубров-
ника.*

¹ Ми смо назначили годину 1365., за први уговор дубровачки с Портом као историски најприличнију и ослоњену на Рестијев аукторитет (*Annali di Ragusa* књ. VI). За Рестијем се поведоше *Engel, Joannin* (*Turchia. Venezia. 1842*, пријевод с француског), који би први тумач францускога краља за источне језике, те је можда приао своју вијест из самијех турскијех извора, *Hammer, Zinkeisen* (*Geschichte d. Osmanischen Reiches I, 268*) и *Hertzberg*. Али у Рестија има једна квака и један недостатак. Он говори да је уговор склопљен са султаном Урханом (Орхане), али овај год. 1365. није владао, него син му Мурат I. То би дакле био знак да Рести није имао уговор пред собом, а да можда за његова времена и за времена Франа Гундулића (1564), чији је повијесни материјал он наслиједио, више није те исправе било у архиви републикиној. Никакво чудо, помислимо ли на трусове и пожаре који походише Дубровник током вијекова. Али Урханово име, додуше без ознаке годиншта, налазимо такођер у *Appendini-a* *Notizie storico-critiche sulle Antichità, Storia e Letteratura de' Ragusei* (*Ragusa. 1802. I. 295*), који ужасно мијеша догађаје те се по свему види да се односе на Мурата, у Рикота (op. cit.) и у Thornton-a. *Etat actuel de la Turquie* (trad. franç. Paris. 1812) који је изврсно своје дјело написао год. 1807. те, без сумње, није познавао ни Апендинија, ни Рестија. А како да протумачимо непрестану, дошљедну, тврдњу дубровачке владе и пезинијех посланика да је Дубровник углавио погодбу с Урханом? Док нам на ово питање не одговоре Реформације друге половине XIV вијека, ми ћемо држати да је формалноме уговору са Муратом I., претходио свакако старији уговор међу дубровачким трговцима и Урханом у који се дубровачка влада није умијешала. Треба нам додирнути још једну значајну околност, бива да Рести под год. 1365. не зна за какове дубровачке посланике, но говори у опће, неодређено, а под год. 1371. вели да су по други пут уговор склопили дубровачки посланици, но ни овдје не може да им наведе имена. То нам чини да сумњамо да Рести није прочитао ни тај други уговор.

² Ђенова склопи први уговор такође с Муратом, ну тек г. 1387. 8. Јунија; Млени приступе још касније.

³ »Für die Bedeutung seiner in Europa bereits gewonnenen Machtstellung« вели Херцберг (op. cit. стр. 493) »ist es höchst charakteristisch, dass schon jetzt ein christlicher Handelsstaat den ersten Handelsvertrag mit der jungen Weltmacht zu schliessen begehrte«.

која се погсдила без невоље с новим освајачем, него уједно и једина која се није сусрела с њиме као душманин, него као пријатељ и користан трговачки посредник. То је најглавнији разлог зашто је османлијско оружје, мимо свакојаких задјевица дубровачких с Портом и пожуа његовијех властодржаца и сатрапа, сустало на дубровачкој међи неколико пута у повијести. Тијем уговором Дубровник обезбједи до краја своју самосвојност. Јер међу Турчином — освајачем Босне и Херцеговине — и Млечићем — господаром Далмације и Арбанаске — Дубровнику бјеше бирати. Или му се бјеше покорити корану, па постати као н. пр. Херцеговини, гнијздо турско, и придружити своју судбину судбини српске раје, или опет бјеше му савити главу под панце лава Св. Марка и утонути у море далматинско-млетачке културе изгубивши за вијек вијека свој особити *sachet*, оно нешто што га тако дубоко разликује у свим странама живота од сусједнијех приморскијех градова. Ово је питање, које је Дубровник имао да ријешити. Ове је погубио уклонио уговором год. 1365, бива цио вијек прије него што му освајач покуца на вратима. Је ли Дубровник имао јасну представу о заманим пошљедицама тога корака? Сувремени је историчар негдје казао да бисмо се ми љуто преварили држећи да су историске особе увијек сасма јасно знале што раде.¹ Немамо доста разлога држати да је Дубровник томе правилу изузетак. Околности времена и потребе трговине довољно тумаче ту његову одлуку. Ну сасвијем тијем не можемо одрећи Републици да је она то пријатељство бистро и знано употребила, не само да обезбједи своју слободу, него и да сагради себи добро одређено и утврђено мјесто у политичкој системи кршћанства. Турцима бјеше дала све што је могла дати

¹ Ernest Lavisse (la Fondation du Saint-Empire, *Revue des Deux Mondes*, 15 маја 1888) „Supposer” вели оштроумни писац „que les personnages historiques comprennent toujours exactement ce qu’ils font «c’ est n’ avoir point le sentiment du réel”.

да не кидише сама себи. Јевропи одговараше да о тој сијесној свези с Портом виси хоће ли бити, или не бити, хоће ли, или неће моћи вршити своју задаћу у кршћанству.

Уреди ли једна држава чисто и бистро свој међународни положај спасена је. У томе успје Дубровник. Дакако слабој државици не достајаше увијек заштита Турчинова. Па да је и достајала, Јевропа, која исцрпа из ње све што узможе више користи, присили је небројено пута да метанише свакој сили једнога времена. Са свијем тијем никад се не одврати од основне оне свезе, уз пркос многијем пријем дневима, јер је добро знала да је данак *Порти цијена слободе*.

За непосреднијех Муратовијех напљедника Дубровник учврсти своје везе с Османлијским Царством с великом постојаношћу. Ове свезе ради одоље свјетима и пријетњама самијех поглавица кршћанства. Ћесар и Папа гледаху с висока свјетску страну тог великог источног питања. Дубровник, ближи освајачу, савијаше се пред цињеницама.

Године 1371. не само обнови савез с Муратом,¹ него одмах иза тога (1398) одрече краљу угарскоме помоћ против Турака.² Након несрећне пустоловине код Никопоља (1396) гдје погибе цвијет францускога витештва, прими прибјеглога краља Сигисмунда, угости га сјајно, приказа му кључе градске. Са свијем тијем, не хајући за противљење самога Сигисмунда и папе Бонифација IX. обнови трговачки уговор с Бајазитом (1399) и, мимо завађенијех Млетака и Ђенове, завлада трговином на Истоку.³

Догађаји оправдаше доста брзо бистру политику дубровачку. Освајачка бујица разлијеваше се својим при-

¹ Resti, Annali di Ragusa, VI.

² Писмо сенатско краљу 2. марта 1398. године у Diplomatarium-y Селчићеву.

³ Engel, Geschichte d. Freystaates Ragusa, passim.

родним путем. Племенит, храбар, фанатичан и славохљепан народ бацаше се свом својом младом силом на сицијави, оветишали свијет, прекомјерне искварености, злоће и немоћи. Бугарске нема више. Ред је на Србију која након Косова (1389) плаћа Турчину данак освајачки и живи од његове милости. Босна животари. Од југословенскијех држава сам Дубровник стоји високо у моралној величини, пун здрава разума, јак у вјери и државном јединству. Он је сам кадар још покренути неку државничку акцију и спасти што се може. И баш у ово доба, премда већ почињаше дрктати за своју земљу пред навалом Турака на Јевропу,¹ покуша да с пристанком султановим, а судјеловањем Босне и Србије, истријеби босанску властелу, па, проширивши границе своје државе, оснује некакав тројни савез на западу Балкана под заштитом турском.

Ако није успио, није томе крив ни он ни Турчин него опет душевна и политичка анархија његовијех савезника који бјеху већ дозрели за робовање. — Повод дубровачкој акцији дадоше сусједна властела.

Западну чест Конавала с Цавтатом и Ободом бјеху Дубровчани купили у војводе Радослава Павловића за тринаест тисућа дуката и за годишњи данак од шест стотина перпера (1419). Ну кад се опћина накани да господари својом земљом, ето Радослава Павловића с приговором: »да им је дао земљу, али да им није допустио зидати на њој градове«.²

Покушај раширења граница с помоћу Португом (1430).

¹ За прве провале Мехмеда I. (1416—19) у Угарску настаде велика стравa у Босни и у Дубровнику. Године 1414. (2. 13. и 23. Јулија) на прве гласове из Једрена Сенат приправи све за обрабу државе, наредивши Брачу, Хвару и Корчули на Стону и Сланоме да се наоружају. У Стон се примише многе породице босанске, које већ тада бјежаху пред Османлијама. Али их Сенат не хтје примити оружане. В. Diplomatarium.

² Види: D-r Konstantin Jiriček, Nastojanje starijih Dubrovčana oko raširenja granice у дубровачком «Slovincu» бр. 4. и 5. год. 1879. Сви су ови догађаји испричани по овој расправи. Учени је писац испричао о овој ствари, ако и не све, а то велики дио исправа Државног Архива у Дубровнику.

Не чекајући услијех свога посланства у Дубровнику, пустиловни војвода закрајини на град. На смјели нападај Република одговори још смјелијим савезом (1430). Посланици Бенедикт Гундулић и Никола Рести имаху тражити у босанскога краља Стефана Твртка Твртковића и у војводе Садаља у име накнаде предају Требиња и Луга с околином, па још предложити савезницима да те земље и многе друге купе у Цара Мурата, који већ тада располагахше њима, премда их немаше у својој власти¹. Посланици Петар Лукари и Ђуро Гучетић крену (септембра 1430) пут Једрена да ишту у Мурата жупу Врм и градове Клобук, Билеће, Требиње,² и Луг. Султан прими љубазно дубровачке посланике. Особитом повељом обнови стари уговор и удијели Републици слободну трговину по турској држави. Али у послу предаје одгоди расправљања док се ствар не развиди боље. Радосављев посланик Паштровић бјеше наине поднио Цару повељу „у којој се читало, да Радосав свој дио Конавала није продао, него само дао у залог“. Радосављеве се сплетке открију премалећа године 1431. у самоме Дубровнику гдје се састадоше изасланици Радосављеви, Сигисмундови, Садаљеви и Муратови. Повеља о Конавлима нађе се да је лажна. Ну Република се не хтје умирити док не добије од Мурата барем Требиње и Клобук. „Јер“ говораше Сенат „ако нам Клобук не буде у рукама, биће увијек заклониште и пећина хај-

¹ Босански краљ није знао ни шта је Луг! Република му одговори да је земљица код Требиња, и да у њој има само шездесет кућа најсиромашнијих људи. „Che per grande loro povertà sono grandi ladri e robatori“. Писмо 7. Јулија 1430. посланику Рестију. По овоме се види да је првим покушајем раширења границе Република тражила да обезбиједи своју државу и од босанске господе и од турскога сусједства. Капије тек замисли ширу основу анексије свега залеђа и једнога дијела Боке Которске.

² Дубровчани (од страха да се не би сам султан полакомио на те земље) разложише Мурату „да су то све земље камените, неплодне и пусте, мало корисне и уопће без велике цијене“. О некојима доказиваху да су некада биле у власти дубровачкој, а да и сада дубровачки бискупни носе титулу некијех од овијех жупа. Jiriček, op. cit., passim.

дуцима и никада нећемо мирно уживати друге наше земље¹.¹ Посланици извојштинше потпуну побједу. Цар Мурат даваше Републици за годишњи данак од 500 дуката сва три града. Но Дубровник рачунаше без опакости и лицемерства Радосављева и својих самих савезника. Павловић науска краља Стефана приказујући му како је срамота краљу одрицати се ма и најмање чести своје земље. Турцима казиваше да су она мјеста јаке тврђаве и да их Дубровчани не траже за себе већ за свога суграђанина »храброга заповједника војске угарскога краља и великога непријатеља Портина«.

Заман Република вјешто поби Радосављеве лажи.² Заман се упути друго посланство к босанском краљу (марта 1432). Ивану Гундулићу и Николи Ђорђевићу одврати краљ да не предаје ни најмањег дијела босанске земље у туђе руке. А земље бјеху тако мало његове, да их сам жељаше купити у султана! Изјаловиши се тај покушај, Републици не остаде друго него утврдити мир у Дубровнику с Радосавом (25. октобра 1432.) на основи »status quo«.

Док међу тим Дубровник на врхунцу свога богатства и своје државне радње подизаже болницу »Domus Christi«, наодиште и јавне школе (1432 до 35), те, да контраст са сусједним земљама буде потпунији, у сводовима двора, у водоводу и у монументалној чесми (1435—38) распредаше на оној крајњој међи цивилизације чисто предање римскога ге-

*Дубровник прима Ђурића
Бранковића деспота српског (1441).*

¹ «Siando fuera de nostre mani Clobuch, sempre seria recetto e spelunca di latroni e mai in pacifico godere non potressimo le nostre contrade». Писмо 22. фебруара 1431. Lett. e Comm. di Levante 1430—35. Jiriček, op. cit., passim.

² О гласовитоме Таловцу (Thalöczy) хрватскоме бану који толико прапине узвита у ланданашињу задјевицу узмећу Срба и Хрвата, Република пише Лукарићу да »гроф Матија није Дубровчанин него Корчулањин, да од десет година није био у Дубровнику и да се већ од педесет година налази у службама туђијем, најприје деспота српскога, Стевана Лазаревића, после краља угарског Сигисмунда». Jiriček op. cit., passim.

нија, Цар Мурат удари на Србију и на Ђурђа Бранковића, који вјенчавши се деспотским вијенцем (1427) бацаше од погибли у погибао ишчињели и обезглављени народ. Смедерево паде, сви се остали градови предадоше. Два деспотова сина падоше Цару у руке. Руде у Новом Брду, велики извор богатства за Дубровник, заузео освајач. На пошљетку поручи Републици да се остави Угарске заштите и подложи њему. Дубровник се позва на старе уговоре којим бјеше за свагда ујемчио слободу (1439). С једне стране одрече Угарској сваку помоћ, сувише одби Омиш и Омишкун Крајину, који му Елизабета понуди на дар, да се не би замјерио Порти. С друге стране отвори врата Ђурђу Бранковићу који се потуцаше по свијету и сахрани му слично благо (1441).¹ На то Цар поручи Републици: Преда ли му несноснога душманина у руке, опростиће јој данак, деспотово ће благо припасти њој и прошириће јој меће државне. Одрекну ли му, разориће град и државу. Деспота уведоше у дворницу сенатску. Прочитање му писмо. Искушење бјеше велико, штета непроцијењена ако би Мурат само опљачкао државу од освете и ударио јачи данак! Ну Република „од вјере се не порече“. Деспота укрцаше на лађу за Скрадин, да се одонуда спасе у Угарску. Цару поруче да Дубровник није рад предати човјека који је као гост био при његовоме огњишту.² Прича се да је на ту поруку Мурат ускликнуо: Град који тако понитије задану вјеру не може пронасти! Славно дјело ду-

¹ Сто и осамнаест литара злата, 340 литара сребра гламскога, 1997 литара сребра бијелог и милијун аспри. Види Мајков стр. 112.

² Engel, op. cit.; Appendini, I. 304.; Чедомилъ Мијатовић, Деспот Ђурђу Бранковић стр. 304. „Recitatis in Senato literis“ вели Бонфиниус, Annales Rerum Hungaricarum (Dec. III. lib. V. 310). „quum Patres dicere sententias jubentur, unico omnes consilio, Barbari facinus abominantes nullo avaritiae scelere, Ragusinae Reipublicae dignitatem incaestandam esse neuent neque hospitii fidem cuiquam violandam“.

A Resti (op. cit. L. XII. стр. 284) нима: Lette nel senato le lettere, non vi si trovò uno che opinasse doversi soddisfare il Turco. E benché dalla di lui potenza tremasse ormai tutta l' Europa, fu terminato mantener la data fede, e conservar incolume la persona d' esso despota“.

бровачко бива још значајније кад га упоредимо с понашањем родскијех витезова по вијека доцније. Кад се Цем, брат Бајазита II, заклони на острво Род (1489) да утече од братова тјерања, Султан понуди великоме мештру годишњу плату од 45.000 дуката, ако Цема задржи у сузањству. Пазар би углављен, те хришћански витезови за новце погодише Султану.¹

Након тијех знаменитијех догађаја Република обнови фебруара год. 1442 уговор с Муратом II. Два пуна годишта бјеху се потезали преговори. Годину дана прије деспотовога доласка Цар бјеше поручио Републици по своме посланику Хазнадар-бегу да му пошаље данак што Дубровник плаћаше султану од старине. Два поклисара Јакета Соргочевић (Сорго) и Стефан Бенеша, однијеше Мурату одговор. Имаху тражити за дубровачке трговце препоручна писма Босанскоме краљу, и препоручити Дубровчане у Сребрници, коју бјеше од скора освојио султан у деспотовој земљи. А кад би султан тврдокорно тражио данак, имали су поклисари одговорити: »Град је Дубровник вазда био слободан и не плаћаше никоме ништа, нити је његовome оцу, ни ниједномe његовомe пређу, ни никаквој држави плаћао данка, нити је ма коме његовомe пређу слао посланства, него њему самоме о трагу девет година кад му је захвалио на добром поступању са његовијем трговцима, на што их је он, султан, обасуо новијем повластицама. Па кад би Цар хтио рачунати колико му новаца доноси хазни царина што плаћају Дубровчани, увјерио би се да Дубровник плаћа више но ма који град у његовоме царству«. Поклисари су имали на даље одговорити да се Угарској и Босни не плаћа данак, него најамнина за неке земље; да се Султану Уркану није плаћао данак него проста замјена за трговачке повластице; да је на пошљетку Дубровник имао

¹ Vicomte de la Jonquière, Histoire de l' Empire Ottoman. Paris. 1887., стр. 193—194.

примити деспота јер се тијем одуживаше оној љубави којом примаше Дубровчане готово сва Јевропа, а да Република не зна колико јој је блага деспот предао на оставу, јер су кесе везане и запечаћене воском. Све те лијепе ријечи¹, у којима се лукавство и неистина складно мијешаху са истином, поклисари попутатише сјајним даровима².

Ова година мину у безуспјешнијем разговорима, нова, 1441, у тјескоби деспотова бијегу. Уз пркос дивљењу султановом дубровачкој вјери, он бјеше прогласио Јасак³ против дубровачкијех трговаца и најпослије стаде опет Републици да пријети оружаним походом. Забуну се Сенат на те гласове. Па̄ док, утврђујући град, набављаше војску из Италије и шиљаше писма босанскоме краљу и Папи Евгенију IV, нови посланици, грађанин Петар Прими и властелин Нико Гучетић, наставе преговоре са самим царем. Мјесеца фебруара (1442) дубровачки дипломати и цареви доглавници сагласише се потпуно. Султан постави са Дубровачким кнезом и властелом „праву вјеру и љубав намјесну“.⁴ Ослободи дубровачке трговце од јаска, и одобри Дубровчанима да тргују по царству без плаћања царине; а да ће Дубровник слати сваке године 1400 златнијех дуката по својим посланицима на Порту. Мјесеца марта 1443. године измијенише и ратификације на најсвечанији начин. Два султанова поклисара, Али Бег и Грк Димитрије, донесоше *атламу*, бива царску повељу у Дубровник, и Кнез, окружен Малим Вијећем, закуне се у дворани сенатској да ће вјерно држати уговор. Покли-

¹ Resti, op. cit. књига XI. стр. 280—281.

² Један плашт од златног бруката, триста самуровијех кожа, двије одјеће од црног и зеленог баршуна, шест стотина „dossi di valsi“, један врч, једну умиваоницу и неколико служавника све од сребра. Resti, стр. 394.

³ О значењу Јаска види главу II. ове књиге.

⁴ Ово је први уговор који нам се сачувао у изворнику, а приликом га је Миклошић у Monumenta Serbica број CCCXXXIX.

сар Петар Прими прогласи мир дубровачки са Султаном по свим српским земљама.¹

Бјеше то година приправа Угарске да закрајини на Турчина. Сенат, разумијевајући сумњиво обиљежје те политике пазарења између Порте и Угарске, даде упуство својим поклицарима у Будиму да умире краља и да му растумаче зашто је и како Дубровник био присиљен да углави мир с Турчином. »И да нијесмо учинили онако«, пише вијеће »бива зајамчили мир и слободу нашим трговцима, били би са свијем уништени, тако да ни ваши вјерни Дубровчани ни ваш град не би се никад више подигао, јер Дубровник без српске земље не може живјети«. ²

Ове исте године угарски краљ Владислав и Сибињанин Јањко (Хуњади) с Ђорђем Бранковићем објавише Дубровнич војске с Паолом против Турчина (1443). ж рат Турчину. У кришћанској војсци бјеше наших легат учени и племенити кардинал Ђулијано Тезарини. Његова ријеч бјеше пробудила тремо и расцјепкано кришћанство. Прије него што ће у бој, Владислав прими у Будиму посланства готово свих јевропских власти. Одушевљење бјеше велико. Успјех одговори свеопћему очекивању. Три пута потукоше хаметом Турчина. Арбанаска се под Ђорђем Кастриотићем подиже. Ну сред бојне славе Угри у зао час ухватише вјеру с Муратом, те се у Сегедину (1444) погоде да ће десет година мировати. Влашка ће принасти Угарској, Бугарска Порти, Србија Деспоту.

¹ Resti, op. cit., књига XII. стр. 285—286.

² »Et così mediante la detta ambaxiata finalmente impetrassemo dal detto signor Turcho che ne francho et libero li detti nostri mercadanti con tutto lor aver et mercanzie et concessione che liberamente potessimo «traficar, usar et mercantar con picholi pagamenti di doana fin tanto che «singnorizarà essa Schiavonia. Et se non avessimo fato cusi, zoe patizato «et francato li detti nostri mercadanti de tuto in tuto eramo desfati, per «mo che mai ne li vostri fideli di Ragusa, ne la detta cita vostra più non «se rifacea per caxon che Ragusi senza esso paexe de Schiavonia non può «far». Писмо поклицарима 7. октобра 1443. год. Diplomatarium.

Прије него се тај мир склопио, Папа Евгеније IV. бјеше позвао поморске државе да скупе крсташку флоту против Турчина. Дубровник се озбиљно бјеше заузео за тај свети рат. У писму на Светога Оца још прекори кршћанство што није већ за првога рата заједрила једна флота на Исток. Чини се дакле да су се дубровачки поклисари у Турској били увјерили о могућности побједе, знајући султана забављена у малој Азији. Коронски бискуп дође у Дубровник, као папин легат, да иште од републике три оружане галије на трошак саме свете столице. Имаху послати већи број галија Алфонз Арагонски, Хенрик VI. Енглески, војвода Бургундски и Милански, па Млечи и Ђенова. Напокон сам Евгеније обнови прошњу. Сокољаше Републику на рат. Приказиваше јој не само славу кршћанскога имена, него и велику корист за Дубровачку државу. Чуо је да Република има пет галија у луци. Ако је тако, нека му Дубровник даде у зајам још двије, које ће он наоружати на свој трошак.¹ Република одговори Папи дугим писмом у коме не знамо што ли је савршеније, дипломатски такт или државнички лет. Након приступа пуна захвалности, понизности и оданости, Сенат се ухвати главнога посла њему необичном енергијом: Република је обећала коронском бискупу, Папином легату, једну, добро оружану, галију, ако би кршћанска флота против Турчина бројила *тридесет* бродова. Она сада доиста види да је Папа, реч би, одређен од Бога да војује за кршћанско име против душманина вјере, како ни један до сада није био ни помислио. Република пак држи, ако би ове године и слаба флота одједрила пут Галипоља, па се тамо сусрела са кршћанском војском, да би „*nephanda Machometi secta*“ била уништена. Размотривши све ово, Република предаће овога љета његовој светости *двје* галије потпуно оружане на свој трошак али под погодбом да кршћанска флота не буде мања од *дванаест* галија.

¹ Види Папин Breve 17. децембра 1443. у Diplom. tarium-y.

Дубровник не може дати више. Он треба бродова против гусара који ону обалу пљачкају без престанка, а онет остале су галије врло старе, па немају ни оружја ни људи. Али Република моли Папу да свим силама настоји (*omni cura et ingenio incumbere*) да би та кршћанска флота била спремна код самога Елеспонта у *премаљеће*, свакако прије него би кршћанска војска кренула у рат. Како флота има прекинути сvezу између Азије и Јевропе, док не дође кршћанска војска да затвори и поразе душманина, несрећа би била да је војска тамо не нађе. Тoga ради Република моли Папу да пише краљу Владиславу да војску приправи за *премаљеће* како би отворио рат заједно са крсташким бродовљем.¹

Република бјеше предложила Папи зрелу и оштроумну ратну основу. Али ни она, ни Папа нијесу рачунали са тромошћу крижара који се с тешком муком бјеху удружили у заједничкој радњи. Састанак бјеше одређен у Крфу. Али *премаљеће* прође беспослено. Тек свршетком јулија прођоше мимо Дубровник млетачке галије за бургундскога војводу „*benissimo et triumphevolmente armate*“. Тридесет и првога Јулија арагонска ескадра стиже у Дубровник и отплови за Крф. Потезаху се тромо, док дубровачке галије под заповједништвом Жупана Боне, а млетачке под заповједништвом Луиђа Лоредана, удруживши се са Папином флотом, једријаху већ пут Галипоља.²

Заповјест над здруженим бродовима бјеше предата апостолскоме легату, кардиналу Франу Кондулмару. Дубровник праћаше устрепталим срцем ову смјелу основу, једину којој се своје воље и с великом надом придружи у својој повијести.³

Гезарини, међутијем, бјеше нагнао Угре да прекрше уговор са султаном. Али ту се испунише опомене и пред-

¹ В. ово презнаменито писмо 10. фебруара 1444. у *Diplomatarium*-у.

² Писмо Републикино своме поклицару у Угарској Влаху Рањини 31. јулија 1444. *Ibid*.

³ „*Speremo*“, пише Сват Рањини „*senza verun dubio questo ano sera de grande amplificatione et accrescimento dello Christianesimo*“ *Ibid*.

виђања Републикина. Све се било учинило са свијем касно. Угри једва бијаху прегазили Саву кад цару Мурату допру гласови о провали кршћанске војске. Помиривши се на брзу руку са Караманским кнезом, превезе се на Јевропску обалу уз пркос настојању кршћанске флоте да му на Елеспонту пресјеку пут, и полети у сусрет угарској војсци.

Бог код Варне (1444). Војске се сукобише код Варне (10. новембра 1844. год.). Мурат нареди барјактару да чело војске носи распарану исправу на којој бјеше написан сегедински уговор. Кршћани бише хаметом потучени. Краљ Владислав погибе као јунак. Ђезарини погибе у бијегу. Разасути остаци војске побјегоше главом без обзира, кроз Дубровник, дома.¹ Двадесет и четвртога јануара врате се дубровачке галије „расцвијељене“ вели Рести „што су бескорисно гледале туђе опачине, кад на против мишљаху да ће имати дијела у побједама и заслугама што су и оне допринијеле спасењу кршћанства.“²

Морални пошљедак тога пораза би силан. Од тога се дана Јевропа увјери да је немогуће протјерати Турчина с Балканскога Полуострва. Битка код Варне роди оном равнодушношћу и оним егизмом који се толико објавише у кршћанству за Цариградскога пада.³

Дубровник се тешко бјеше огријешио о погођену неутралност. Он, који се свакога и свачега имаше бојати

¹ D-r Ludwig Pastor. Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Freiburg. 1892. I. 262. 377. Цинкајзен, I. 652. 377. de la Jonquière. 152.

² Рести. књ. XII, стр. 292. Опачина о којој говори издајство је Ђеновезачко. Он међу тим напомиње да Ђеновезци и неки Франчези бијеше издајством Млечиће, па као опрезни властелин неће да изрече своје мишљење. Ibid. II Annales Ragusini Anonymi (ed. Nodilo, p. 60) говоре да је Мурат прегазио Елеспонт „per passo dove tenevano guardia li Venetiani“. А Рађина додаје: „Si dice da molti, che per gran summa d'oro furno lassati dall'armata Venetiana“. (Ib. стр. 254). Али нама је тешко вјеровати да су Млечићи, као савезници, тако прио издајство починили против заједничке флоте, и волимо мислити са Цинкајзеном (В. мало даље) да су Ђеновези помогли султану из мржње према Млечићима. То би потпуно одговарало политичкоме моралу онога времена.

³ Hertzberg, passim.

а ничему надати, бјеше освјетлао себи лице према Ђеновезцима који превезоше Мурата на својијем лађама с ону страну Хелеспонта.¹ У примирју склопљеноме међу Иваном Хуњадијем и Портом бјеху до душе прикључени и Дубровчани, „ну оци да би задобили трајни мир“² молише деспота Ђурђа да их помири с Муратом. Република повјери посланство грађанину „Лазарину“³ Ђуки Ђурковићу. Он је имао тражити да Султан на просто ослободи Републику од обвезе уговора год. 1442. Мјесто да моли милост у побједитеља код Варне, Република је поручивала Султану да му се није обвезала плаћати данак него само за слободу трговине у Србији из које бјеше год. 1440. проћерао деспот Ђурђа. Сада пак пошто деспот држи опет своју земљу, а Султан не може више да ујемчи Републици слободу трговачку,⁴ тако ни ова није више дужна плаћати бескорисни данак. Смјелу ову поруку приопћи Сенат своме пријатељу деспоту и нареди своме поклицару да придружи деспотовијем посланицима и Паском Соргочевећем и Дамјаном Ђорђевићем који бијаху на двору деспотовом као главни његови савјетници.

Република нађе моћнога савезника у царици Мари деспотовој кћери, а султановој жени. Њезинијем молбама Дубровник има да захвали обнову уговора год. 1445. у коме би до душе данак повећан на 1000 годишњијех дуката у злату, али се тај данак не плаћаше више за трговину у Србији него за потпуну слободу у Царству с ову и с ону страну Елеспонта.

¹ Ibid. „Genua trug kein Bedenken“ вели Цинкајен (II., 24) „diese Feinde des christlichen Namens bei ihren Unternehmungen gegen das Abendland, namentlich das Bizantinische Reich, von seinen Colonien in Phocäa, Chios, Galata und dem schwarzen Meere aus, offen und im geheimen auf das Nachdrücklichste zu unterstützen“.

² Luccari — Copioso ristretto degli Annali di Ragusa. crp. 95.

³ В. што су „Лазарини“ и „Антонини“ у глави III. овога дјела.

⁴ „non essere ragionevole, che Amuratte pretendesse doversi effettuare il concordato, quando lui da parte sua non era in istato di mante-

Док се то збиваше међу Дубровником и Портом, Иван Хуњади, губернатор угарски за малољетности Владислава Постума, приправљаше се у потаји да обнови рат против Некрсти. Увјеравајући Републику да ће о премаћењу бити новина у кришћанству против Турака, Хуњади читаше у писмима дубровачким „вјерност, наклоност, љубав и потпуну човјечност, мисао, бригу и приправност за ствар вјере, за напредак вјерника и за срећу пука кришћанскога“.¹ Али у очи велике војне на Турчина, Хуњадију требаше више него меденијех ријечи. Дубровник му даде и новаца. Ну врло опрезно, јављајући да ће му исплатити двије тисуће златнијех дуката тек што угарски војсковођа прегази Дунав. Прије не.² На Косову пољу опет се другом побише кришћанска и турска војска 17. октобра 1448. Након три дана крвава боја, Угри клонуше пред невјером Влашкога кнеза. У пркос сокољењу Републике да на годину настави крсташку војску,³ Хуњади измоли у Султана мир. И том згодом Република извојшти да је Угарска удружи у исправи мира, „јер“ говораше Хуњадију „знајући да нас ви закриљујете, нико нас неће смјети ни увриједити ни омести“.⁴

Године 1451. ступи на пријесто Султан Мехмед II. Томе крволочноме и силноме владару би суђено у три-

ner la libertà del commercio e l'esenzione promessa, per le quali ora pagarsi ad altri principi». *Resti* књ. XII. стр. 294.

¹ „Quid enim aliud in eis” (sc. litteris) „legimus, nisi fidem, benevolentiam, charitatem et humanitatem integram; quid denique nisi curam, sollicitudinem, et promptitudinem, ad negotia fidei, profectumque fidelium, et bonum statum populi christiani”. Писмо Републици из Дебрецина 20. фебруара 1446. (Schwandtner — *Scriptores rerum Hungaricarum* II. 30). „Gleichwohl” опажка Цинкајзен „bemühte sich Hunyades noch zu Anfange des folgenden Jahres die Ragusaner auf seine Seite zu ziehen” I., 713.

² Quando excelsa Dominatio vestra cum exercitu Ungarorum flumen Danubium transiverit” Писмо 1 априла 1447. *Diplomatarium*.

³ „Desiderandosi a Ragusa continuata la guerra col Turco, acciò, ricevendo questo qualche buona percossa, la Republica potesse riposarsi di non averlo così presto vicino e confinante” *Рести* књ. XII. стр. 299.

⁴ Писмо 13. августа 1450. *Diplomatarium*.

десет година владања освојити Цариград, Србију и Босну, истрошити у бригама жића трију великијех Папа,¹ и умријети сред клицања свега кршћанства као да се антикрст отео с овога свијета. Дубровник, који од свих држава на свијету, не изузевши ни саме Млетке, најбоље познаваше турске ствари најуши основе цара Мехмеда. Године пеговога ступања на пријесто понуди му драговољно пет сто дуката више у име данка.² Република настављаше већ тада ону политику за очување свога живота, коју Млеци започеше срамотно након пада Цариграда да обезбиједе своју трговину. Мало мјесеца касније, ново насиље немирне и ништавне босанске властеле оправда дубровачко поступање.

Херцеговином владаше тада »херцег« Стјепан Вукчић. И он обнови старе задјевике Радосављеве, те стаде да тражи Конавле као своје. Поруши мир »пљачкањем трговачких каравана и непријатељскијем насртајем у земљиште дубровачко управо у вријеме жетве и тргања«.³ Напокон мјесеца Јунија те исте године 1451 отвори рат на Дубровник. Заузе цијеле Конавле. Опљачка Жупу. Републиканску војску под Маројицом Червом хаметом потуче на Бргату. Рнјетко се кад нађе Дубровник у такој тескоби. Стјепан

Нов покушај проширена трговина и трогодиш савез на Балкану (1451—1454).

Рат међу херцегом Стјепаном и Републиком (1451).

¹ Николe V. (1447—1455), коме пад Цариграда и нехајство кршћана послужили смрт; Каликста III. (1455—58) кога Хуџадијева побједа под Биоградом не утјеша за јалове покушаје да Турцима отме Цариград и Пија II. (1458—64) који умрије у Јакину немоћан да скупи кршћанске кнезове у војну против душманина крстовог.

² У све дакле тисућу и пет стотина дуката. Cf. Engel, passim; Цинкајзен, passim.

³ *Јуричек*, op. cit. Погрјешно *Љубић* вели (op. cit. II. 39. s. q. q.) да писци дубровачки различито говоре о поводу томе рату. Баш напротив и Lussac и Cerva и Resti спомину да је главни разлог својатање Конавала. Остале задјевике Стјепанове нијесу него што би Француз рекао «querelles d'Allemand», да прикрије на име прави узрок своме непријатељству против Дубровника. А наравно је да је Стјепан настојао метачкоме Сенату приказивати себе као тобожњу жртву похљепности Републикине, а још наравније да су Млеци својатајући Дубровник њему радо повјеровали.

стаде опсејдати сам град, али немајући силе на мору поче тражити помоћ у Млетака. Он да ће им предати у руке и град и сву Дубровачку земљу. Република не клону духом. Њезини посланици испословаше у Италији издацину помоћ у Папе Николе V. и у најмоћнијега тадашњег владара италијанскога Напуљскога краља Алфонса. Папа, који већ тада сноваше како да одврати од запада Османлије, те приправљаше ултиматум слабоме Константину Палеологу, изопћи булом деветог јунија свакога који би притекао у помоћ расколнику Стјепану против католичке Републике.¹ Краљ Алфонсо допусти дубровачком посланику Вартоломеју Гучетићу да купи по краљевини војнике за Дубровник.² Папино проклетство бјеше очито наперено против Млетака који на поновне молбе Стјепанове вијећаху озбиљно о заузећу Дубровника. Оним градом добиваху не само потпуно господство на источној обали јадранскога мора, него и сву дубровачку трговину са сусједним земљама и по водама левантским. Примише се дакле благодарно предлози српскога кнеза. Али ствари у Италији бијаху озбиљне. У Милану подизаше се генијални војсковођа Франческо Сфорца, онај који ће до мало бити најмоћнији кнез италијански. Млеци се бјеху удружили са Алфонсом Напуљским да сломају ту пријатељу велику силу и не шћаху се замјерити моћноме пријатељу дубровачком без којег у Италији не могаху ништа. Ово је, по свој прилици разлог, зашто је Република Свет. Марка отезала с одлукама и одговором, те правдајући се злим временом, потајнице чекала да јој падне у крило зрела јабука, па да задужи и Дубровник кад буде већ пао другом руком.³

¹ В. Булу у *Theinera*, op. cit.

² Appendini I, 304.; cf у Љубића II. 40. млетачке изворе.

³ Ова се политика јасно извија из сенатских протокола приопћењих у *Љубићу* који све поруке млетачке тумачи *ad litteram*, не осврћући се ни на стање Италије, ни на старо лукавство Републике светог Марка.

Тoga ради, дочим с једне стране тајанственијем ричима проглашаваше неку врсту неутралности, настајаше с друге стране да слаби обранбену дубровачку силу, забрањивајући Републици Св. Влаха да се брани с мора. За срећу Никола V. бјеше на дубровачкој страни. Непрестане наше молбе и једва притајане пријетње млетачкоме дужду слабљаху донекле акцију непријатељске странке млетачкога сената. Те нове задјевнице с обијесном босанском властелом учинише те Република прекинује. Опоменувши се да је некада утаман звала угарскога краља да освоји ту земљу којој требаше мира и јаке власти, понови Хуњаду позив. Ова молба у своме патосу звони као мртвачко опијело Дубровника, кад помислимо да је долазак модерне Угарске у Босну разнио и удужио дубровачку срећу. Али та времена бијашу врло далеко, а Дубровник зваше латинску Угарску XV. вијека. Пут Хуњада у Босну »то је пут мио Богу, то је пут којим ће се »осиљети света Угарска круна, великом славом и дицом »вашега господства, то је пут нашега спасења!¹ Али Дубровник притиснут Стјепановом војском док зваше у помоћ Угарску, имаше сам врло мало вјере у одзив Хуњада који се имао борити без престанка са обијесном и њему непријатељском маџарском властелом. Република се одлучи на пространију и смјелију основу, која би, остваривши се, била промијенила лице и повијест оних наших земаља. Посланици Влахо Рањина и Јакета Гундулић на двору деспота Ђурђа Бранковића добише 2. септембра налог да предложи српскоме деспоту и босанскоме краљу савез против херцега Стјепана. Савезници имаху купити у цара Мухамеда сву Херцеговину за 200.000 дуката, па је раздијелити међу собом, обећавши Порти онај исти данак

Покушај савеза са Босном и Србијом против Херцеговине, а с помоћу Портукије (1452).

¹ Писмо Хуњаду 17. јунија 1451. В. Diplomatarium. „Hec est via Deo placitura; haec est via, que maximo augmento sacri regni Hungariae futura est et summe laudi et glorie dominacionis vestrae, hec est via salutis nostre“.

што плаћаше Стјепан. „По овој основи имао је деспот „добити источне земље с манастиром Милешевом, у којем бјеше сахрањен св. Сава; Дубровчани су хтјели „за себе жупу Драчевицу с Новим, Врм с градовима Клобуком и Мичевцем и Требиње са својом жупом и Лугом; највећи би дио био дошао краљу босанскоме“.¹ Паралелно са том основом посланик Лујо Гучетић имао налог да склопи с краљем Томашем уговор за обрану и нападај против Стјепана. Република пућаше краљу новаца а у замјену тражаше да јој краљ уступи не само оне земље које би допале Дубровнику за случај диобе Херцеговине, него и град Рисан „са свим котаром до међе которске“. Краљу добро дође прилика да укаже своју моћ силовноме васалу. Осамнаестог децембра у граду Бобовцу потписа савез са Републиком на основу дубровачких предлога. За диобу Стјепановијех земаља имао је деспот радити код Мехмедовога двора. Дубровнику бјеше главна мисао да уреди нове везе с пристанком султановим који имао сву суштину моћи у својим рукама. Надасе се да ће заједницом користи, додиром земаља, јачином тројне свезе уредити државне одношаје на западу Балкана, те, поломинивши босанску властелу, подићи некакав политички систем под сјеном Порте који би могао одржати сама себе против напредовања Османлијскога. Али се Република опет љуто превари у савезницима.

Године 1452. дође до рата између Стјепана и Владислава, оца и сина. Босански краљ поче врдати. Требиње не ће да преда у туђе руке. Обећао га је властели Павловићима, својим савезницима. Стјепан наваљиваше на Млетке да му прискоче у помоћ.² Дубровачки посла-

¹ Lett. e Comm. di Levante 1448—1488. и 1451—1452. у Јирчека *op. cit.*

² На изјаву Стјепановијех посланика „да град Дубровник, ако се предобије, како има наде с нашом помоћи, буде наш, а да ми дамо пиховој вельможности Омиш и Пољница и 200.000 дуката из поклада у Ду-

ници код Деспота поруче четрнаестог јунија влади „да је деспотов поклизар Вукосав предложио везирима ону лањску основу о купљењу земаља херцегових, и да су везири ову ствар поднијели Цару Мохамеду II. али да он није хтио сагласити се с тијем.“¹ Не бјеше се надати друге одговору са онаким посредником, са човјеком какав бјеше пошљедњи деспот српски који је „све радио у не-
»вријеме несрећно, није умио употребити околности на
»корист, те бјежећи ода зла свагда се уваљивао у зло“.² Дубровнику би мило да се такве цијене ријешило несносне свезе. А како је добро познавао оне „државнике“ свједочи нам републикино писмо посланицима „гдје за-
»хваљује Богу и светоме Влаху што се ствар тако свр-
»шила, јер кад би се Султан био сагласно, велике би
»од тога постале свађе с краљем Босанским и Владиславом, и још би се овај кукавни савез с њима разбио“.³

На пошљетку не преостаде Републици него ли са оним који се зваше „по милости цара емир-султана Мех-
Новски мир 10. априла 1454.
и његове пошљедине. мет-Бега Стефан Херцег Св. Саве“ скло-
пити у Новоме часни мир (10. априла 1454.) на основи
„status quo“.

„Након тога времена“ вели Appendini⁴ „Стефан би
»пријатељ Дубровчанима, или барем чињаше да их љуби“. Као властелин дубровачки приступи у планту у дворану Сенатску, сједе до кнеза, гласа са осталим вијећницима.

Дубровнику,⁵ Млетачки Сенат одговори „да за сада ни врјеме ни стање ствари ни способност не допуштају да се другога предузећа латимо, него ако се ствари с ове стране (у Италији) окрену, ваћи ћемо се приправни братски пристати на све, што бисмо пристојно могли учинити за истог свјетскога господина као за свога брата предрагога“. (Secreta Cons. Rag. XIX. 125. у Љубића *op. cit.* II. 46).

¹ Јиричек *op. cit.*

² Ово је општи суд Мајковљев (*op. cit.* 112—113). Какви су ти људи били кад сам Мајков не може да нађе друге јужности у деспота „него што барем (sic!) није служио у турској војсци, није се био за Турке“!!!

³ Јиричек *op. cit.*

⁴ I. 305.

Ово би без сумње најславнији дан његовога живота. Сниму, потурица Ахмет, зададе, као што ћемо видјети, тешких брига Републици, „претекавши оца у безбожности и опакости“.

На тај се начин изјалови последњи покушај дубровачки да под сјеном Порте прошири своје међе. Бјеше му од сада бранити неповредивост саме своје старе земље. Да се дубровачка основа остварила, те да је ојачана Република предузела вођство савезника у новијем догађајима, недогледну би будућност била доживјела ова чест нашега народа. Дубровник имање доста поваца и дипломатскога генија, и Порти бјеше одвећ мио сваки такмац млетачки, а да се ново стање не би било учврстило на срећу народну. Али Дубровник није имао нешто у суседнијем земљама, што вас његов геније не бјеше кадар створити: поштеноса и умног државника. Лукавство, злоба, невјерство, несталност у основама што више, недостајање како му драго основе у онијех владара, не могаху се подударити са бистром дубровачком мишљу, са државничким полетом опћине у којој се никада виђеном армонијом бјеху удружиле западна цивилизација са југословенском природом. Српски су дакле кнезови криви што Дубровник није још већу стопу ударио у повијест нашега народа.¹

Овоме свијету зазвони сада мртвачко звоно. Мехмед, јунија године 1452. објави рат Константину Палеологу.

¹ Г. René Millet, бивши француски посланик у Биограду, оштроумно приписује коренитој опреци између Истока и Запада на напредовање Дубровника, Млетака и Ђенове од којих је свака имала велико посланство на Истоку. „Le vieux sol antique“ вели овај писац (Du Danube à l'Adriatique — Revue des Deux Mondes-Mars et Avril 1890) „est si riche, le lac greco-romain est un auxiliaire si puissant, que ces états (Venise, Raguse et Gênes) décrivent une orbite hors de toute mesure avec leur faible assiette territoriale, jusqu'au jour où ils périssent faute d'aliment et victimes de la mésintelligence de deux mondes; car si la rive africaine, et la rive asiatique avaient été conquises à l'Europe, on ne voit point de bornes à leurs destinées. Même en succombant, ils ont fait brèche dans l'Islam“... Што се Дубровник није подигнуо до највеће величине, нијесу толико Турци криви, колико српске државе.

Саградивши супроћ Цариграду тврђаву на азијској страни, облијеташе око града као да му је рад продужити тјелу *Пад Цариграда (1453)*. скобу смртнога часа. Заман се Цар Константин обрати на Запад. Сам се папа Никола V. одазва вапају напљедника Константина Великога. Али легата кардинала Исидора и папину војску обружише цјан мриари поздравом: „Чему нам латинска помоћ?“ Велики војвода Лука Потарас повика: „да воли видјети у граду турски сарук него папин вијенац“.¹ Млеци, који познаваху боље од Папе непоправљивост онога свијета, тециком се муком одлучише послати десет бродова под заповједништвом Јакова Лоредана. Поморскоме вођи би заповјеђено да нипошто путем не напада на турска мјеста, ни на бродове, ни на људе, јер они с Турцима живе у миру; флота је одређена „за славу Божју и за спас Цариграда“, али не да ратује с Турцима!²

Након неколико јуриша, сузбитијех не од Цариграђана него од папинијех и ђеновскијех чета, у пркос јунаштву последњег Палеолога који, причестивши се, како некада кнез Лазар, неустрашиво стајаше на градским бедемима, Византија паде у турске руке двадесет и деветога маја године тисућу четири стотине педесет треће.

Неколико дана потраја покољ. Крв тецијаше улицама као набујале ријеке. Јаничари посијаху по граду крст Софијине цркве вичући: „гледајте кришћанскога Бога“. Лукави Мехмед два дана послје устоличн главом Цариграда.

¹ Pastor, op. cit. I. 491 s. q. q.

² Ово у својој нехотичној иронији, готово невјероватно упуство Млетачкога Сената Лоредану. „Ituro capitaneo generali maris“ 7. маја 1453. гласи: „In via autem tua usque Constantinopolim volumus, quod nullo modo offendas neque damnum aliquod vel novitatem inferas locis, gentibus et navigiis Turchorum per observationem pacis quam cum Teucro habemus, quia licet hanc classem pro honore Dei et conservatione civitatis Constantinopolitanae paraverimus, attamen si possibile fuerit ad aliam quam novitatem vel guerram cum Teucro devenire nollemus“ Pastor, ibi-стр. 492—493. n. 5.

градскога патријарха Ђенадија. Свечана литија грчко-источне цркве прође једнако крвљу омашћенијем градским улицама. Један свијет пропадаше тако »у ноћне валове«, док се западу раствараше нови вијек.

Кобна вијест пренаде све кршћанство. Млетачко Велико Вијеће поникну ницом када тајник Вијећа Десеторице прочита писма Негропонскога Баппа. Папа није хтио вјеровати да је Цариград пао, но, увјеривши се, стаде у тили час оружати своје бродове и звати кршћанство на крсташку војну против Турчина. Мехмед међу тијем примаше у Једрену поклонства посланика босанскога краља, деснота српскога и мале грчке господе у Архипелагу. Свима побједитељ повиси данак. Свакога прекори. До мало ће редом покосити главе. Истражиће искварена племена. »Показаће се« вели османлијски историк »да је тај крволочник био одређен да освети небројене тамне обитељске оначине по кршћанскијем владарскијем обитељима«.¹

Сред свеопће страве Дубровник заклони грчке учене људе који бјежаху у Италију пред освајачевим мачем.²

Дубровник прими грчке учене људе.

Премда Република бјеше толико пута ставила на коцку живот и слободу своје дјеце да заклони прибјегле кршћане, отвори и овај пут широм врата Комитенима, Ласкарима, Палеолозима, па ученијем људима

¹ „Leider zeigte sich auch hier“ (говорећи о истрази властелинских обитељи у Пелопонезији) „wie in Serbien, Athen und Morea dass dieser colossale Blutmensch die Rolle eines Rachegeistes zu spielen hatte gegenüber einem Pandemonium düster Familienverbrechen in christlichen Fürstenthümern“. Херцберг *op. cit.*

² Да су грчки бјегунци прошли кроз Дубровник мјесто да се ухвате млетачкијех галија у Мореји па да онуда запове пут јужне Италије, разлог ће томе бити што Архипелаг бјеше посут турским бродовима. Ђеновез Анђело Амброгини заповнивши одмах мјесеца јунија 1453. г. у грчке воде на заповјест папе Николе V, нађе све средоземно море попуто небројенијем турскијем бродовима, тако да једва једвице сама себе спасе од Турака (Pastor I, 502). Loredano, како видјесмо, бјеше неутралан, те се имаше клонити свакога сукоба с Турцима. Не бјеше дакле бјегунцима друге пего да ударе по суху, можда у пратњи дубровачкијех посланика.

Ивану Ласкару, Димитрију Халкондили, Теодору Спандућину и Павлу Тарханиоту, те их превезе у Италију да наставе пут к двору Lorenza de' Medici. И овај пут плати новцем. Разјарен Мехмед повиси јој данак на три тисуће дуката, мјесто овијех тисућу и пет стотина што до тада плаћаше. Од то доба па све до Мехмедове смрти дубровачки данак расте како жива у барометру. Свакој побједи султановој од Скадра до Персије, свакоме дјелу кршћанске љубави дубровачке, од примања цариградскијех учењака до доласка Ђорђа Кастриотића, одговара неизузетно повишење данка.

Али Републици није само био тежак положај према освајачу Цариграда, него се имаше још рачунати са Јевропом, која се, падом Цариграда, раздијели на двије поле.

На једној страни Млеци прогласе одмах политику бескрајне себезналости. Већ сутрадан по што је Лоредано заповио пут истока Сенат нареди (8 маја) своме посланику Бартоломеју Марчелу да по могућности одржи са Мехмедом добре везе и да ради за трајни мир.¹ Марчелу посланство срећно пође за руком. Осамнаестог априла године 1454. Република Св. Марка склопи са Мехмедом уговор мира и пријатељства. Признаде и тај начин, прва међу кршћанскијем великим силама, *fait accompli* освојења Цариграда и устоличења Турака у Јевропи.² Млецима придружише се Ђенова, Напуљ, Милан и Фиренца. Једни црпаху великијех користи од по-

¹ Pastor op. cit. I. 493. n. 5.

² „Mann kann nicht sagen“ вели историк Пана „dass die Signorie nicht bewusst wäre, wie schmälich sie handelte, denn noch vor dem Abschluss des Friedens mit dem Sultan richtete sie an Nicolaus V. ein gewundenes Entschuldigungsschreiben“. Pastor, I, 507. Али што сиборија не шћаше да чини јавно, чинјаше потајно, на свој начин, плаћајући људе, који јој се нуђаху да убију султана и везире. Тако учини до краја XV. вијека. Томе имамо несумњиве доказе у тајним записницима Вјеке Десеторнице које приопћи in extenso гроф Мас-Латрије у сјединци 20. јануара 1893. године у Францеској „Académie des Inscriptions et Belles-lettres“.

вијех господара, други гледаху с весељем сиљење Турака од саме зависти к богаству и срећи Републике Св. Марка.

На другој страни бјеше Папа и Угарска или, да боље речемо велики Иван Хуњади, Сибињанин Јанко наше народне пјесме. Будимски сабор год. 1454. изабра Хуњада војсковођом против Турчина и нареди свеопћи устанак. Хуњаду и Ивану Капистрану, па простоме пуку, који се одушевљено придружи крижарској војни, кришћанство има да захвали што се Османлијска бујица од Цариграда није свалила на Угарску, коју бјеху оставили осамљену вельможе и достојанственици, а кроз њих на несложну Јевропу. Велики Румун имаше за срећу утјеху и помоћ у Петровој столици на којој сједаше Николин нашљедник Шпањолац Борђија под именом Каликста III. „Крижарска војна против рођенога душманина кришћанскога имена бјеше основа свега његовога живота, тачка у којој се сјединише сви зраци његовога дјеловања.“¹

Источна политика Каликста III.
Ватрени Папа у чијој шпањолској крви бјеше жива предаја рата против Арапа „за крст часни и слободу златну“, ступивши на Петрову столицу закуне се да не ће мировати док не предобије Цариград и не погази „ђавољега сина Мохамеда.“ Прогласи по свој Јевропи, од Италискога рта до Скотске и Норвешке, Свети рат. Помири Бургундију с Францеском. Побједи зловољу краља Алфонса Напуљскога коме на дан Свих Светих 1455. стави на раме крст. Створи у мало мјесеца флоту. Запали неку, ма и пролазну, ватру у расцјепканој Јевропи. Да бјеше до Папе, одзвони Турчину. Али стање Запада бјеше толико јадно, и толики мах бјеше предузео себезнали дух у народима, да је Папа немоћан имао гледати напјредак душманина вјере сред свеопћег нехајства и непритајиване зловоље. Ну тај неустрашиви човјек не малакса ни за један час. Без престанка писаше, мо-

¹ Пасторове ријечи I, 557.

љаше, пријечаше, помагаше на све стране свијета. Не бјеше погибљи ни тешкоће кадре охладити старчево одушевљење.¹ Сам својим примјером показиваше свијету дужност онога времена. Претворивши све злато и драго камење ватиканско у новац за рат против Турчина, изјави »да је приправан за обрану Светога Јеванђеља и праве вјере задовољити се и ланеном митром«.² На пошлетку дође и дан славе. Мехмед крену љети 1456. са ^{Ослобођење Биграда (1456).} силном војском к Биограду. Освојењем тога града бјеше Цару отворен пут у срце Јевроне. Дочека га Хуџади са седам тисућа крижара, простом и сиромашном чељади, већим дјелом невјештом оружју, али одушевленим за свети бој. Три Ивана владаху том шаком људи: нашин легат побожни Кардинал Иван Карвајал, Иван Хуџади и фратар Иван Капистран. Четрнаестог јулија ухватише се војске на Дунаву. Након пет часова боја ријека потече крвљу турском и кришћанском. Хуџади одржа сјајну побједу, те, пололивши турску флоту, охрабри опсједнуту биоградску тврђаву. Након седам дана Султан о сумрачју двадесет и првога јулија заповједи свеопћи јуриш на град. Капистран показиваше са тврђаве посвећено Распело, које је Папа посветио и сред бојне вреве викаше силнијем гласом: »Ох Боже мој! О Кристе! Гдје су ти старе благодати? Ох дођи, дођи, помози! Не доцни, дођи, ослободи нас, ти који нас откупи својом крвљу; дођи, да не реку: »где је њихов Бог?« Турци бише хаметом потучени. Цио непријатељски табор, са свим топовима, паде у шаке кришћана. Султан рањен побјеже главом без обзира. »Биоград, Угарска и донекле кришћанство и Јевропска цивилизација бјеху спасени, а већи дио заслуге иде ватреној ревности неуморнога Ка-

¹ Бјеше му седамдесет и седам година кад га изабраше Папом.

² »Nec non tedeat dicere: ad gloriam immortalem in prosecutione defensionis sacri Evangelii et fidei orthodoxe, quam prosequimur etiam noctes transeundo insopnes, sola mitra linea remaneat nobis«. Писмо без адресе и ознаке мјесца. Lib. Brev. Тајни Архив у Ватикану cf. Pastor op. cit. I, 587.

нистрана који уз Хуњада би душа боја и највише допринесе срећноме успјеху.¹

Дубровачки изванредни посланик јави одмах Светом Оцу побједу кршћанскога оружја. Најближа душманину, како јој Папа поручи, природно бјеше да се Република највише и обрадује његовоме поразу.² Папа приписа побједу више божијој милости, него човјечијој десници. Одговарајући Дубровнику нагласи да је божије величанство услишало свеопће молитве кршћанскога свијета.³

У страху да погине, па дошљедњој невољи да удари оном истом политиком којом Млеци бјеху ударили од бијести, а опет желећи да се одужи кршћанству, Дубровник пролажаше немирне дане. Та, он је боље него ико знао колико је слаб на сип српских држава, по имену држава, а већ тада предатијех Турчину на милост и немилост. Папино ревновање не бјеше дакле ни њему много по ђуди. А тиме више, што се након Хуњадијеве смрти ратна позорница бјеше помакла на југ, у највишој близини дубровачкој, гдје Буро Кастриотић задаваше Турцима тешкијех удараца. Охрабрен биоградском побједом Папа у живахној машти помисли да је одзвонило Турчину. Умножи дакле настојања и молбе особито у источном кршћанству, да би се послужило ометом Турака и проћерало сасвијем

Дубровник одриче Папи кршћанске поште и склапа нов уговор са Махамедом II.

¹ Pastor, op. cit. I, 594.

² „Vos autem quos ut proximos eris (sic) ad excipiendum furorem immanissimi hostis Turchi pre ceteris equum est agere gaudium de illius oppressione hortamur ut immortalis Deo cuius celestis potentia tam oportuno tempore populo christiano succurit meritos honores et gratias reseratis”. Бреше Пана Каликста III. Дубровнику мјесеца августа 1456. Ватик. тајни Архив Lib. Brev. Arm. XXXIX C. 7. fol. 27-b. Један други одломак овога писма има Пастор. Op. cit. I, 597. n. 1. Види прилог на крају. Пријенис овога писма и свијех осталијех писама Каликста III. Републици о којима је доцније говора, благодаримо доброты часнога и ученога оца Denifle-а подаривара Св. Столице. В. потпуни текст тога Бреше у Додатку.

³ „Compertum enim est, quid divina illa majestas nunc pro sua sacrosancta religione operata sit nostri et aliorum Christi fidelium precibus inclinata, quas cum summa devotione per universum orbem christianum fieri mandamus”. Ibid.

душманина крствога. Отправивши легата с флотом на Исток, позва Дубровник да придружи своје бродове и галије. Обећа додуше да ће бранити и саму Републику од турскијех нападаја и даде згодна упуства своме легату.¹ У исто доба отпрати Пунција Ивана Павара (септембра 1457.) у Дубровник, у Далмацију и у Маћедонију да купи десетину за рат против Турчина. Главна задаћа пунцијева бјеше прекорити Републику што се отима плаћању дестине и позвати је на послух. Али се Дубровник оглушиваше папиној поруци. За крижарску војну Каликет се био задужио у флорентинскијех трговаца de Pazzis. Нареди дакле Дубровнику, да од новаца које тамо бјеше скупио Малобраћанин *Marian de Senis* исплати десет тисућа дуката повјеренику оне флорентинске куће Мартину Кларини-у, а остатак да раздијели краљевима Угарске, Босне и Ђорђу Кастриотићу.² Али Републици требаше и самој новаца да умекша Турчина, а онет није јој било мило давати их краљу Томашу, невјерноме савезнику године 1452.³ Краљ босански немоћан да чува мир и ред у властитој земљи,⁴ како би био могао покупати да закрајини

¹ Писмо Републици *ibid.* *passim*.

² „... et satisfacto dictis mercatoribus et sociis de Paziis (sic) usque ad summam decemmilium ducatorum residuum ipsarum paecuniarum in tres equas partes dividat (sc. Johannes Navara) et carissimis in Christo filiis nostris Hungariae et Bosnae Regibus illustribus duas, tertiam vero dilecto filio Georgio Scandarbeci Albaniae domino persolvat ut earum adiuumento virilius in Turchos depugnare possint”. итд. Писмо Дубровнику 18. септембра 1456. Арх. Ват. *ibid.* fol. 122. В. додатак Бр. II.

³ И Никола V. одреди књижарски новац сакупљен у Дубровнику за припомоћ другим властима. Године 1450 (6. Нов.) дозначи га Родским витезовима који се брањашу од Сараценске флоте. (В. папино писмо Ивановцима у Пастора I, Documenta). Писмо Каликета III. краљу Томашу 28. јулија 1457. В. *Balan* op. cit. Documenta XIII.

⁴ За унутрашње стање Босне, а може бити и за зловољу дубровачку, значајан је овај догађај: Мјесеца априла 1454, баш у доба Наварова посланства, босански племић Твртко Станчић ухвати дубровачкога властелина Ивана Градића, који полажаше самоме краљу, па к српскоме деспоту и угарскоме краљу са булама и писмима папинијем, опијени га, измучи и баца у тамницу. Каликето III. врло разљућен нареди у тили час краљу да ослободи Градића и да оштро казни онога племића, те „valde miramur de Serenitate tua” вели Папа „que per suos subditos tan-

на Турчина? Проповиједање о кршћанској војни Малообраћанина de Senis бјеше додуше успамтјело народ у колико је дубровачки пук могао успамтјети за некога или за нешто. Али влади бјеше мрско давати опет новаца за поморски рат, кад се овај на Хелеспонту, у очи боја код Варне, био dokonчао тако кукавно. Па се Република бојала да ће се и она имати придружити војни на мору, док, напротив, на суху не имаше војске да пошље никоме у помоћ, него само злата што невиђено пролази. Настојаше дакле, да склони Матију Корвина на велики мегдан на суху, јер бјеше наде да ће након пораза код Биограда турско ослабљено оружје претрпети новијех, одлучнијех пораза.¹

Најпослије се породи распра међу Папом и краљем. Онај тражаше дубровачке новце за флоту, овај за војску. Папа стаде да моли и кара. Шта више запријети Републици изопћењем.² Али све заман. У Риму дубровачки посланици отезаху и правдаху се. Кардинала-Протектора Пиколомина мољаху да утиша папин гњев. Угарској Република поручиваше да је султан наканио на Дубровник, ако му не пошље посланике са поклоном и данком.³ На пошљетку Република, у питању крсташкога новца попусти Папи, и правдајући се краљевом вољом, али за-

tam iniuriam et violentiam in eo, qui nostra et sedis apostolicae fidei que negotia tractat, nulla presertim legitima causa susistente, fieri patiatur". Писмо 21. априла 1457. В. Theiner, Vetera Monumenta historiam Hungaricam sacram illustrantia, II, 290—291.

¹ Писмо Републикино краљу 16. марта. 1457. Diplomatarium.

² Писмо Републици 3. децембра 1457. fol. 134. Ватик. Архив (у Пастора) Ивану Навару истога дана ibid. fol. 135. 6. фебруара 1458. ibid. на овер Републици истога дана fol. 1396. у коме завршује овако: „Sed speramus vos reverentie et devotiones vestre erga nos et sedem apostolicam rationi habituros, et eo maxime quod hactenus intelligere potuistis et tota notum est orbi nos solos humeris nostris huc usque hanc amplexum contra Turchum sustinuisse et sustinere pro ea que re vires et facultates nostras omnes exposuisse et quotidie exponere et utinam sanguine nostro proprio negotium amficere possemus nam illum libenter exponeremus." В. Documenta при крају овог дјела Br. III.—VI.

³ Писмо краљу 14. септембра 1457. ibid.

брани дубровачким бродовима да се придруже крсташкој војни без сенатског одобрења.¹ У исто доба, гледајући злогољу и тромост кршћанскијех владара, стаде опет уговарати са Султаном посредовањем царице Маре. Настојања поклисара Паладина Гундулића и Паладина Лукаретића изјалове се из почетка.² Сусретавши се у Суботици, код Ресаве, са великим везиром Мехмет Пашом Анђеловићем, овај поче стављати неизвршиве захтјеве. Поклисари имаху нудити 300 највише 600 годишњијех дуката, а сваке треће године дар. На преговоре великога везира имаху одговорити: нека не гледа султан на новце, него на част да му долазе поклисари из тако удаљенијех земаља!³ Преговори се митом и разлозима наставе у Нишну, док се на пошљетку срећно не углави мир са султаном. Република обећа да ће му плаћати годишњи данак од 5000 дуката, а цар да ће дати дубровчанима потпуну слободу трговања и право да суде сами себи у царевој земљи а не да им суде кадије.⁴

Примицаше се међутијем пропаст српскијем земљама. Србија која није била више него сјен државе, потону сасвијем године 1459.⁵ Босна и Дубровник остадоше сами међу толикијем мртвачкијем костима. Краљевина се др-

¹ B. *Chroniche ulteriori di Ragusa probabilmente opera di Gio. di Marino Gondola*, Рести, р. 352.

² B. у *Documenta* бр. XIV. упутство сенатско поклисарима.

³ «ne dovesse guardare il Gran Signore la somma, ma la honoranza, che da cosi lontani paesi vengano ambasciatori a lui.» Гондола Рести, 353.

⁴ «Ma perche in esso privilegio» пише Гондола *ib.* 354. «non era un capo, che li Ragusei dovessero tra di loro fare giudicati e non tirarsi al foro turchesco come pareva alli Senatori d'haverli dato in Commissione. non furono liberati dall' ambasciata, fino che non riportarono la copia, che gli era data dal Senato, nella quale non ritrovò che havesse fatto mentione di ta capo. Questa fu l'anno seguente portata da D. Giacomo Gondola alla Porta.»

⁵ Пад Смедеревски нанесе велике штете Дубровчанима који тамо имаху живахну трговину. Рањинини анали биљеже год. 1458. «Del detto anno sultan Mehmet, imperator di Turchi, prese la citta di Samandria, dove elli mercadanti Ragusei hebbero grandissimi danni delle mercantie loro, che perseno in quel conflitto delli argenti et glame.» стр. 260. *ed. Nodilo.*

жаше више заштите угарске ради, него ли властитом својом силом. Република обновивши стару везу са султаном трговаше вјешто кроз освојене земље као стари, доброћудни, непогибни знанац. Босна плаћаше данак као срамотан завршетак славе. Дубровник га плаћаше као јемство мирне и богате будућности. Босна се раствараше сред неодређенога државноправнога положаја, сред обијесне и неваљале властеле, слабљења јединства у вјери и у државној радњи. Република, јединствена у духу и владању, пркосаше свом бистрином свога латино-српскога ума злој години која настајаше.

Катастрофа се напоскон примакне и постаде неизбјежна. Онај који је имао да буде последњи босански краљ, Стјепан Томашевић, ступи на пријесто мјесеца новембра године тисућу четири стотине шеседесет и прве. Властела необично мирно приме промјену на пријестолу. Слутећи зар државни расап, што највише они бјеху сакривили, опколише краља у Бобовцу, исказавши му празну пошту. Ново се доба, рег' би, отвараше тој васалној држави обави тој, као у шали, краљевским плантом. Али спољашње стање показиваше јасно олују. Матија Корвин није могао опростити младоме краљу слободњачки полет којим се бјеше овјенчао презревши суверенство угарске круне. На истоку Турци очито вребаху згоду да завојште на тај пошљедњи бедем кршћанства. Краљ се, у тјескоби, утече Риму.

Учени и духовити Енеа Силвије Пиколомини, који сјеђаше на Петровој столици под именом Пија II. љубезљиво прими босанске поклицаре. Овај Папа бјеше наслиједио од свога предходника свето одушевљење за крижарску војну. Особни пријатељ Фридриху III. на гласу због своје учености и дипломатске окретности с којом помири Свету Столицу с царством, Пијо бјеше доиста надар занијети кршћанство, да није овим био обладао други дух, противан заједничкој акцији за велики свјетски циљ. На Мантованском конгресу (1460.) увјери се

Папа својим очима о неслози кршћанскијех кнезова и о пропадању правога кршћанскога духа. Више од по године испрати у мољењу, мирењу и договарању, преварен и остављен од свакога до саме двије три државе: Мантове, Рода и — Дубровника. Република по своме поклисару Николи Шимуна Боне обѣћа Папи двије галије против Турчина, а дубровачки поклисар »задивљен како кршћански владари дијеле у мисли турске земље, а не знаду да с њим меџдан дијеле, предложити конгресу потпуну основу ратовања на суку и по води«. ¹ А ипак ни једна држава није стренила толико од освајача како сам Дубровник.

Већ годину дана прије пропасти Босне Република осјети тешку руку султанову. Овај затражи да му Република преда властелина Ђона Ђорђића који се бјеше прославио у послиједњој угарској војни за ослобођење Београда. На Републикин одговор да се Ђорђић не налази у њезиној служби, да га дакле не може предати ни да би хтјела, Мехмед у тили час похвата дубровачке трговце по Турској, запленивши им благо и бацни их у тамницу. ² Али друге знаменитије задјевнице одврате га за тај час од Дубровника. Босански краљ по наговору Матије Корвина одрече исте године султану данак. То *Пропаст Босне (1463).* неразборито дјело ³ државе која већ тада живљаше од султанове милости учини те се Мехмед на-кани на рат. И овај пут кршћани а не Турци прекршише задану ријеч. На турској страни војеваше дакле и сила

¹ Гондола, Рести стр. 357., 367. који додаје да су «i tre savii della guerra» били довели у град 2500 најамника из Италије за обраду и навалу против Турчина. В. такођер Цинкајзен, II. 268. За чудо Пастор о томе не говори ништа, премда то нарочито спомиње и сам Voigt (Eneas Silvius Piccolomini als Papst Pius II).

² Cons. Rog. 30. јулија и 2. августа 1462. у дјелу каноника Stj. Skurle — Sveti Vlaho Biskup i mučenik od Sevasta dubrovački obranitelj. Дубровник. 1871. стр. 70.

³ «Rex Gentis» вели сам Пијо II. «novus tributum, quod sui majores jampridem Turcis consueverunt, incertum qua spe fretus, recusaverat.» Comment. Lib. XI. у Балана, op. cit. 204.

и право. Залуду се Стјепан Томашевић послѣје покаја. Турци му одговорилише успававши посланике варљивим обећањем мира. Погрјешка иза погрјешке. Несретније и незгромније није се могла владати Босна. Помоћ од никуда. Млѣци на пашине поруке одговараху да су и саме њихове колоније на истоку у погибли и да су приправили за обрану државе флоту од тридесет галија.¹ Босанске поклицаре обасинаху лијеним ријечима, опомињући краља да устане око својијех посала како се пристоји католичкоме владару.² Дубровник, жалећи да не може помоћи босанскоме владоцу, одрече уљудно сваку помоћ, јер самоме требаше војске у граду.³ Па пита више, не хтје удружити своје посланике са посланицима краљевијем и херцега Стјепана к Матији Корвину, него одговори да ће их послати кад устреба.⁴ У исто доба Република одреди јавни опћи пост уочи Тијела Господњег (19. маја).⁵ Тако Босна бијаше сама кад Мехмед прегази Дрину. Рат се доврши у мало дана. Правога рата баш није ни било. Гдје сила не поможе Турцину, ту му отвори врата издајство самих Босњака. Падоме редом Бобовац, Јајце, Кључ. Несрећнога краља ухватише у бијегу. Већ десетог јунија млетачки посланик Бернардо Ђустинијани приопћи Папи и кардиналима кобни догађај те обећа у име своје сада тек пробуђене владе, да ће Република знати одвратити нову погубао од Италије.⁶

¹ Сенатско писмо поклицару у Риму Бернарду Ђустинијану 15. јануара 1463. Љубин, Листине X.

² „Et ita etiam loquentes solita sinceritate cum ipso serenissimo rege, hortamur eum ad providendum magnanime rebus suis, sicut catholicum principem decet.” Одговор сенатским босанским поклицарима 28. фебруара 1463. Ibid.

³ Cons. Rog. 6. маја 1463. *Рачки*. Dubrovački spomenici o odnosu dubrovačke općine naprama Bosni i Turskoj godine raspa bosanske kraljevine, (Starine књ. VI).

⁴ Безимена кроника рукопис бр. 839. Југ. Акад. (ibid. стр. 763).

⁵ Cons. Rog. 17. маја (Scuria op. cit.).

⁶ Пастор II., 220. Млетачка писма посланику Ђустинијану и Папи Пију II. 14. јунија 1463. (ibid.) обилују патосом, премда Република, како видјесмо, не учини ништа да одврати пропаст од Босне. Након освојења

Дубровник, на глас о пропасти краљевине, забрину се за своју земљу и слободу. Ну прије свега хотио је *Република у пошљи од Турака.* бити до краја велики госпар. Четрнаестог јунија¹ одлучи да ће примити у град краља и херцега Стјепана ако прибегну дубровачкијем странама. Три ће властелина дворити краља у име Републике. По том на истој сједници Никола Палмотић и Илија Бона бише изабрани да као посланици принесу Мехмеду II. дапак и богате дарове, е да би га одвратили од какве погибне основе. Два дана доцније Сенат гласова обрану државе.² Без оклијевања одреди да се утврде бедеми са стране Срђа, да се развале цркве око града, а кад мине погубао подигнуће се толико бтара колико бјеше светаца и светица којима служаше храмови. Куће на Пилама и на Плочама бише порушене. Густирне у Ријечи и у Гужу отроване. Буде ли од потребе порушиће се »кони« (водовод) што ту од скора приведе смјела рука Онофрија di la Cave. Пише се цару Мехмеду да пошље *salvus-conductus* посланицима. Шаље се властелин у Далмацију да нареди домаћијем галијама да се поврате у отаџбину. Стонском је кнезу наређено да брани на међи Републику. Ни један властелин не смије из града. Отиде ли, издајник је отаџбине.³

Ови догађаји прену иза сна млетачку владу која из петнијех жила настојаше око мира с Турчином и тога ради простодушно бјеше присуствовала пропасти Босне.

те државе, стаде султан наваљивати на саму границу млетачке државе и тада се Република пробуди. »Jam beatissime pater« пише Сенат »apparatibus, viribus, expeditione celeri et facto indigent res. Non est ovile dei, non grex vestre rectioni divinitus creditus in tanto discrimine deserendus; non lupis et truculentissimis bestiis in escam tradendus; quinimmo defendendus omnibus viribus vestre nunc admirande sapientie vestre insignis interest pietatis... Nos pro virili partē beatitudo vestra nunquam derimus. Vestra Auspicia, vestram auctoritatem sequimur, exercebimus vires, exponemus opes, sanguini et vite ipse и т. д.«

¹ Cons. Rog. 14. junii (Starine VI).

² Cons. Rog. 16. junii (ib.)

³ Cons. Rogatorum 17. junii (ib.).

Ну погибао сусједнога Дубровника бјеше нешто знаменито и за саму Републику Св. Марка. Груж и Град у рукама турским, Далмација оде, а можда и јужна Италија. Ни Млечи ни Напуљ дакле не одрекоше помоћи Дубровнику. Али док се први задовоље са неколико утјешљивијех ријечи и крижањем неколико галија по дубровачкијем водама,¹ Напољ посла граду и војника и врховнога капетана „пјешадије и копаља“, Спирита де Алтамура који са седам чланова Сената имаше владати дубровачком обраном.² Староме републикину савезнику војводи хумскоме Ивану Влатковићу поручи Сенат да похити граду у помоћ са сто добро оружанијех момака³.

На пошљетку сам Скандербег да би исказао своју захвалност опћини, која га толико пута поможе и заклони, дође главом у Дубровник с једним бродом и осамнаест људи не иштући за то никакве плаће.⁴

Двадесет и седмога јунија посланицима Палмотићу и Бони би наређено да под вече одступе од града. Упу-
Посланство Боничо и Палмотићего к Мехмеду II. ство бјеше ово: нека учине што узмогу да султана склоне на мир. Пађу ли га у Босни, па да

¹ Млетачки Сенат пише 17. јунија: „quod disponimus habere eos (sc. Ragusinos) non minus caros, quam propria loca nostra,“ а 1 јулија шаље заповјест поморскијем заповједницима у Далмацији: „Quod si Turcus adversus Ragusium proficiscerat, ad omnem requisitionem illius regiminis eo cum galeis sibi commissis ire deberent pro solamine et presidio civitatis ipsius“ В. Љубић, II, 56, који приписује тој шетњи млетачке морнарице узмицање турско. Али то није ни мало утврђено. Прије свега Млечи бјеху немоћни бранити град од велике навале на суху, па није ни вјеројатно да би млетачка флота била претрашила онога султана кога све приправе Матије Корвина не одратиле од освојења Босне.

² Cons. Rog. 27. јула (Starine VI) Одредба сенатска по којој Алтамури би придјељено седам вијећника има се приписати вјечноме страху од стајаће војске, а особито од туђега заповједника који би се лако био могао дочепати власти а да га држава остави сама да војском влада. Два вијека послје (1678) видимо сличну мјеру опрезности према напуљском заповједнику Франческу де ла Торрес. В. другу књигу овога дјела.

³ Ibid.

⁴ Mai. Cons. 28. јуни. (У Скурпе оп. cit. стр. 71). Пијо II. пише 1. октобра 1463. Флорентинцима да не одреку помоћ Дубровчанима који ове године „magno in timore constituti fuerunt.“ Acta Bosnae 256. 71.

иде к Дунаву, те мисле ли да се напустио на Угре, нека се спасу гдје год могу. Њихово је посланство тада довршено. Али се посланици не оправивши посао вратити скоро кући. Султан бјепе мјесеца јунија провалио у саму Херцеговину, те сада озбиљно пријећање и Дубровнику. Војна у крпневитој земљи не бјепе лака ствар. Након дуге опсаде цар се окани тврдога Благаја. Кључ и Љубушки одржаће се срећно.¹ По уз пркос тешкоме ратовању цар се ухвати међе дубровачке. Забуна нам у граду свједочи да погибао бјепе крајна. Сенат стаде да вијећа. Имамо о тој сједници живо описивање безименога писца пуно чара и драматске силе.² Два се мњења створише у вијећу. У једноме чујемо одјек страха који завлада крпћанством и парализова му намет. У другоме свијест тешкога положаја и одговорност коју догађаји свалише на Републику. Ово мњење бјепе јаче и живље. Један вијећник (то нехајство кронисте да сачува имена говорника добро показује имперсоналност оне владе) рече да се ваља мушки бранити, не само пука ради, него и због крпћанства које би штетовало да се Дубровник преда. Други: да се султан обасне даровима јер се немоћни људи, рече, боје сплишка, прво: да не изгубе државу, друго: да даду мир и покој својим поданицима. Најзнаменитији говор би овај: Утврдимо град и приправимо се за обрану. Дупманин пеће паћи јестива својој војсци. Ако му на против обећамо данак не ћемо имати више ни часа покоја, него ће тражити све више, он ће јачати а ми слабити. То бјепе на око најразложитији свјет. Корист бјепе јасна за један дан. Крпћанство би, мнијемо, било потрчало у помоћ пошљедијему бедему Италије и Запада, Дубровник би се био ослободио. Па онда? Колико би мјесеца и дана био уживао побједу? А трговина на суху? А трговина на мору? А Млечи? А

¹ Cons. Rog. 14. и 18. јули (Starine VI).

² Cronica Anonima (ibid). В. такођер Гондола Рести стр. 366—367.

од чега би и колико би живио? Не бјеше ли пао Цариград? Не погибе ли Србија на Косову, а сада и Босна? У дворану сенатску, вели безимени писац, ступи Шимун Бона,¹ старац који оне године није био вијећник, те пред сакупљеним збором рече: »Отправимо покликсаре султану и рецимо му: Што учини, царе, када дође, те уништи Дубровник, сиромашно и мало мјесто, са твојом силовом војском? А за што плаћаше наплати оци данак твојим оцима него да нас браниш? Твоју заклетву треба да испуниш. Ти зар да развалиш град што ти га оци твоји препоручише? Добро. Ми тражисмо другог господара. Матија нас краљ Угарске чека. Предаћемо му се да нас он брани«. Сенат своопћим повлађивањем поздрави ријеч Шимуна Боне, и посла га да се придружи оној двојици које пиђаше султан да одведе за таоце у Тракију.

Мехмед се окани Дубровника. Народ приписа узмицање Турака обрани Светога Влаха. Прочу се глас да Мехмед II одриче се војне на Дубровник (1464). се дубровачки заштитник, као некада Апостоли Петар и Павао Атили пред вратима римским, уклазао цару код Сутјеске, те видјевши овај чуднога старца, посрну коњем три пута, а то га одлучи на повратак.² Мало дана након тога (8. августа) дубровачки двор стајаше у ватри. Сумња паде на турске уходе које пиђаху лишићи град арсенала и цебане, да би га лакше освојили. Огањ не поштеди него племените сводове Онофри-

¹ Апендини и Рађина зову га Серафим, Гондола (Рести) Шимун као и безимени писац.

² Скурла, *op. cit.* стр. 72. Рађина приповиједа да је цар запитао кога свеца почитују и пошто му одговоре да је Св. Влахо, хтје видети му слику, коју му пошаљу из Дубровника; и тад рече Мехмед, да му је баш онај човјек запријетио у Сутјесци, да ће му врат сломити, ако се не остави Дубровника.» Скурла нађе у државном архиву (п. 534. fasc. IV. ввс. XIV.), спис без почетка и свршетка гдје се приповиједа обрана Св. Влаха овијем ријечима: «ita Bosnae regnum auri argentique fodinis at militum robore florentissimum turcarum iugum subiit anno 1463. Idem periculum a truculentissimo tyranno Ragusinis etiam cervicibus imminebat, nisi invictissimus martir Blasius, ejus validissimo praesidio idimet Ragusini nituntur, in somnis se videndum praehens, gravissimis incussis minis a Reipublicae prope finibus illum propulsasset» (Скурла *op. cit.* стр. 157).

јеве и државни архив. Оружје и пушчани прах полећеше у ваздух. Штета би силна. За саму се грађу порушенога дијела Двора потроши двадесет и пет тисућа дуката. Сенат удари царину на конавдско вино да не оптерети државну благајницу.¹

Гласови о провали Мехмедовој у Херцеговину и о напретку његове војске к Јадранскоме Мору поспјешни велики Пија II. оглашује млетачки рат против Турчина (1463).² Млетачки сенат одлучи да је намјеран главом кренути на свети рат против Турчина. „Заман повикасмо: пођите,“ завапи Св. Отац, „можда ће поклич: дођите! уродити бољим плодом. Можда кад виде њиховога учитеља и оца, римскога бискупа, кристовога намјесника, болесна и слаба старца, гдје полази у рат, можда од срамоте неће остати дома!“ Говор пачин узруја сву Италију. Призор тога старца бјеше величанствен. Неке се душе коснуше. Млетачки Сенат одлучи објавити Турцима рат те придружити своју флоту пачиној. Достојно бјеше да сам дужд зашлони с Оцем кршћанским. Али се Кристофоро Моро нећкаше до последњег часа, све док му сенатор Vittore Capello не довикну у сједници: „Ако се Ваша Прејасност не укрца добровољно ми ћемо је силом послати на пут; јер је нама срећа и част ове земље дража од Ваше особе.“³ Деведесетог новембра Велико Вијеће са тисућу и један глас противу једанаест огласи свети рат.³

¹ Annales Ragusini Anonymi (crp. 64—65) ad. a. 1463. adi. „8 agosto fu arso palazzo dove adesso habita Retor di Ragusa. Fu retore ser Zugno M.o di Gradi. В. Апендини I, 306, 307.

² Октобра 1463. В. Пастор, op. cit. II. 227, 236.

³ Ево величанствене одлуке млетачкога Великог Вијећа: Propterea vadit pars, quod in nomine Jesu Christi redemptoris nostri, de cuius causa agitur et pro honore et gloria sanctissime fidei nostre et exaltatione nominis christiani persuasio et requisitio summi pontificis acceptari debeat, et illustrissimus princeps noster bono et prompto animo personam suam afferat proficisci ad hanc sanctam expeditionem cum pontifice maximo et illustrissimo duce Burgundie... de parte 1007, de non 11., non sinceri 6. (Listine X).

Ово се годиште искотура у великијем приправама и у сазивању кршћанскијех владара. Четрнаестог априла 1464. крену Папа на кушке у Петриоло. Његова основа бјеше ова: поћи у Јакин, дочекати своје и дубровачке галије и млетачку флоту превести се у Дубровник, те се тамо удружити са угарскијем краљем и са Скандербегом. Залуду га посланици настојаше вратити од смјеле основе. У Дубровнику бјеше букнула куга која потраја три пуне године.¹ Прикажу Пани погибао епидемије на непријатељско држање босанскијех патарена. Све залуду. У Дубровнику бјеше на тај глас већ 23. маја све приправљено да га приме. Сенат одлучи² да ће сам кнез и двадесет властелина поћи у сусрет великим гостима све до под Колочеп,³ у накићенијем лађама, свак у својој. Провидјеће се потребита храна за папину војску. Одредиће се шездесет и осам кућа за дужда млетачкога и осталу господу. —

Одлазак папин пут Јакина би одређен на осамнаести јунија. Пијо се једнако надаше да ће у Јакину мимо дужда Папа полази у Јакин (18. јунија). наћи дјецу Франа Сфорце миланскога војводе са сјајном четом витезова и пјешака, па чете и бродове сијенске, моденске, мантовске, болоњске, лукешке, и дубровачке Републике и Родскијех витезова.⁴ Путем ношаху Папу у носиљци. Небројено се много крижара бјеше одазвало папину позиву са свих страна Јевропе. Али долажаху боси, јадни, без оружја, без приправе, те их у Јакину једва могаху угостити и наоружати. Тога се

¹ Пастор II., 243. *Annales Ragusini Anonimi ad a 1464. Fu comenata peste a Ragusa et durò anni 3.*

² „Per honorare la santità del nostro signor Papa e serenissimo Doge di Venezia et altri signori e prelati li quali come è fama, al transito che fanno contro i turchi devono tocchar Ragusa.” Cons. Rog. 23. маја. (В. Скурла оп. cit. стр. 157). Дуги и занимљиви „providimento” сенатско за примање Пана, дужда и осталијех владара у Дубровник. В. у Documenta на крају.

³ Италиј. Calamotta, острво на западу Дубровника међу Даксом и Јопудом.

⁴ В. Пастор II. 246.

ради многи повраћаху и хајдуковаху по јавнијем цестама. Поворка сусреташе путем ту несрећну чељад, па да их Папа не би видео и да се не би расцвијело, спуштаху сваки пут застор од носилке. Деветнаестог јулија уљегоше у Јакин посећни Пија полумртва од грознице и од пута. Сред љетње жеге без удобнијех станова у напола окуженом јадранскоме граду данш пролажаху у мучној тјескоби. Не бјеше видјети једра на пучини. Кнезови се оглушиваху. У један мах августа 1464. стигоше у Јакин дубровачки посланици Циво Палмотић и Пија Бунџ. Јављаху Папи у име Републике да је велика турска војска притисла дубровачке земље и да пријети распом Дубровнику, не плати ли данак и не одрече ли Папи обешане галије. Стрва понаде свакога на те кобне гласове. Пија II. нареди у тиш час да се његова тјелесна стража — четири стотине стријелаца укрца пут Дубровника са много жита. Након тога стаде да вијећа с кардиналима Иваном Карвајалом и Аманатијем о мјерама за случај опсаде Дубровника. Побожни Карвајал хтеде кренути оне исте ноћи са нашим галијама у помоћ граду. »А зашто не бих и ја заплочио?“ повика Папа, »ја сам, брате, одлучио поћи тамо ако Турци опколе град!¹« »Болесни Папа² говори биограф Пија II.² »једнако рачунаше на морални утицај своје присутности којом би Турке препао, а кршане у великом броју повукао к себи.« Карвајал пристане.

¹ „.....equid inquit Pontifex, connavigare tecum, fratre me prohibet? Consilium certum est si illuc Turcus, adveniat, cum iis quos potero triremibus eodem sine mora contendere. Civitas in litore maris est sita, natura loci et manu multum munita. Eadem quoque portu abluitur ad bene agendum opportunitas erit. Invehi in urbem sine periculo possumus. Sola praesentia Pontificis opinio Turcum Deo ita volente ab opsidione repellet.“ Ер. Cardinalis Papiensis ad Franciscum Piccolomineum Cardinalem Senensem. В. *Cerva*, Metropolis Ragusina (Рки. у Библи. Малобраћана у Дубровнику) in Vita Jacobi de Venereis (Veniero) Archiep. Ragusini. Овај дубровачки надбискуп родом из Реканатија би папин легат против Турчина за Николо V. (1453) уочи пада Цариграда. В. такођер *Пастор*, op. cit. I. 494., II. 251. и *Цинкајзен* op. cit. II. 291. а од наших Гондола-Рести стр. 369.

² Voigt. у *Пастора* op. cit. II. 251.

„Ја сиромас“ признаје Аманати „одвраћах га свом својом моћи од богољубне основе, јер, како бијаш ослабио од грознице, бојаш се умријети на путу.“ Ну Карвајал и Папа остадоше при основи, док након четири дана не поруче Дубровчани да их је погибао минула и да је султан опет поштедио град.¹

Ови догађаји сломе и онако ишчиљело тијело Пија II. Самртни се час примицаше. Бјеше му још дато да угледа

Смрт Пија II. о праскозорју дванаестог августа млетачке галије на далеком хоризонту. „Ево“ завапи „до данас не достајаше флота моме одласку, а сад не достајем ја флоти!“ Искрцавши се на дан Госпе Велике, дужд Кристофоро Моро нађе Папу у цркви Св. Ђиријака на мртвачком одру.

Крижарска војна сађе у гроб с великим Папом. Дужд се поврати у Млетке сретан и блажен. Дубровник бјеше опет ослобођен и то се ослобођење нема мало захвалити приправама Пија II. Сенат на годину свечано прогласи опћи пост у очи Коросанта² за велике милости примљене од Господа, јер у онај дан град видје крволочнога непријатеља Мехмеда „цара турског који хиташе на нашој пропасти жељан да се напије наше крви, како одустаде од кобне основе.“ Сенат изрицаше уједно над да ће се успомена толикијех благодати и чудеса причати, од паса до паса, па да ће у све то вишој милости бити од онога чије се име у тај дан слави.³ Али од то доба Турчину бјеше отворен пут к Дубровнику. Конавле бише опет опустошене године 1471.⁴ Питање живота било се примакло Републици неодољивом елементарном силом. Од ово доба оданост дубровачка према Угарској поче се

¹ Посланици Паладин Лукаревић и Никола Палмотић принесоше султану данак од 1500 дуката и триста дуката у даровима, и тако одврате султанову навалу. В. Гондола Рести, 369—370.

² Дубровачки назив благодана Тијела Господиновога од италијанске ријечи „Corpo Santo.“

³ Cons. Rog. 8. јуна 1465.

⁴ Annales Ragus. Anon. код год. 1471. веле: Furono cavati li fossi alle Pille.“

Љубати, и Љубаће се све до Мохачке битке. Република види слабљење Угарске а сиљење Турске. Ступа тмином опрезно и тромо, и не ће више да веже себе за срећу круне угарске. На позив Матије Корвина (1475) да пошаље своје поклицаре на будимски сабор који имаше вијећати о рату против Турчина, Сенат стаде размишљати. У састанку 13. маја предлог: да се *одгоди вијећање о посланству* сакупи до душе само осам гласова, и посланство крене на пут, али пошто сабор бјеше минуо, а краљ опседнуо Смедерево (1476).¹ Матија удружен са Стјепаном Баторијем чекаше турску војску године 1478. у Сибињу. Све бјеше успамтјело појудом за рат. Август те године стиже Сенату опет краљева порука: Матија Корвин моли двије галије за поморски рат против Турчина. Краљев поклицар Мато Ђорђић, властелин дубровачки, имаше упуство да свом силом измоли помоћ у Републике. Али једна турска војска бјеше од скоро под Скадром. Обалом дубровачке државе једнако се разлијегаше ратна вика и трепет султановога имена. „Ми не можемо то учинити“ одврати Сенат Ђорђићу² „без очите погибљи и пропасти наше државе. А вама Госпару Маро, говоримо: „Ви сте брат и син наш, крв наша и наша пут. Повјеравамо се вама. Ви ћете као добар син ове Републике, одговорити тако лијепо, да ћемо остати у миру.“

Након Мехмедове смрти (1481) коју кришћанство поздравља звоњењем звона, ватрама, пуцњавом из топова, ^{Дубровник слави новог цара са Бајазитом II. (1482).} свећаним службама божијим,³ и Република мало одахне. Мехмедов напљедник Бајазит II. бјеше слаб и мирољубив владар. Љубљаше науку и пјесму а зари се само од невоље. „Султан Суфи“ како га зваху источни писци бива мудрац, поче владати дјелима умјерености и дарежљивости. Коцем маја прими честитања

¹ В. лукаво писмо краљу априла 1477. Diplomatarium.

² Ex. Cons. Rogatorum 22. септембра 1478. Diplomatarium.

³ О великом весељу у Риму. В. Пастора, passim.

дубровачкијех паланака, који му принесоше даре у вриједности од 5000 дуката. Султан умањи Републици данак за 3000 дуката, тако да од оно доба поче плаћати 12500 дуката.¹ Удијели затијем Републици четири повластице које у толикој мјери не уживаху ни Млеци по гласовитом уговору год. 1454. У овој Атнами би уговорено: 1) Да влаштина Дубровчана умрлијех у турском царству не смије припасти турској влади, него напљедницима покојниковим;² 2) Дубровчани плаћаће унапријед у име царине на робу продану у Царству само $\frac{1}{2}\%$.³ 3) Приступи ли Дубровчанин пред кадију за који му драго разлог, да свједочанство против њега буде ваљано, треба да свједоче 12 хоџа „које не пију вина“ и два кршћанина. У четвртом чланку бјеше Дубровчанима напокон дата власт да сами себи суде узајамне распре у Турском Царству. Тако би удијељено Републици право грађанске и кривичне судбености над њеним поданицима.⁴

У згодни час обнови Дубровник уговор с Портом. Приступаху дани гдје ће Република имати дијелити свагдашњи меџдан са Турчином самим оруђем ума и светонлију уговора. Годињу дана након тога суха грана краљевине босанске, земља Херцегова паде (1482) у шаке Турске. Влатко средњи син Стјепанов, прибјеже у Дубровник. Најмлађи се Стефан потурчи. „То је био пошљедњи потрес, од кога не оста ни трага славенске независности од Саве и Дунава на југ. Што је год дотле личило на самосталност, све погибе у таласима турскога потопа.“⁵ Дубровник остаде сам на бијенијем хри-

*Освојење Херцеговине (1482)
и њена политика Републи-
кина према Порти.*

¹ Цинкајзен. II. 496. Annales Rag. Anon. ad a. 1461. „E l'ano 1481“ вели Razzi La Storia di Raugia. Lucca. 1588. „furono mandati altri ambasciatori alla coronazione di Bajazeto con presenti di 5000 ducati, E furono detti Ambasciatori graziosamente veduti et uditi. E rilascò loro del Tributo cotanto accresciuto dal padre suo 3000 ducati e concede loro molte grazie particolari.“ В. Гондола Рести стр. 380.

² Ова повластица одговара чланку 12. млетачке капитулације 1454.

³ Млечићи на против 2% (члан 1. и 2. капитулације ит. с.).

⁴ В. Главу II.

⁵ Ријечи Мајковљеве оп. cit. стр. 184.

дима. Један цио вијек доцније Стјепанови праунуци прошаху милостињу у сретне и богате властеле дубровачке.¹

Освојењем Херцеговине нова се времена отварају за Републику и нове везе с Портом. »Република губи у то »доба сваки над у добитак новијех земаља, јер свуда »међа с Турчином који се по начелу своје вјере само »силом одриче отетијех земаља. Треба к томе да се »окани старе политике и да удари новом. Тријеба је да »уђе у милост султану и онијех који су најмоћнији на »двору. У том ће настојању успјети вјештим посланицима који ће слиједом слиједити од године до године »и уклонити на вријеме сваку погибао. Не мање ће се »имати старати Сенат, да живи у пријатељству са сусједним и удаљенијем пашама и Санџацима турскијем, »како би на тај начин Република очувала слободу, уживање својијех закона, католичку вјеру и трговину по »османлијским земљама. Добивши у Папе слободу да »тргује с невјерницима, Дубровник постаје трговачком »скелом сусједнијех земаља, а лука његова једини пут »за робу у Леванту. Измјена и пренос трга напуниће државну благајницу и обогатиће појединце, те се поморска трговина подиже на толику висину да лијечи прошле немоћи и рађа књижевност чедо богатства и доколице«.²

¹ В. у Мајкова (ibid) писмо 18. јунија 1566. молдавскога војводе Александра Републици гдје сјећа Дубровник да има код себе сироту праунука херцега Стјепана «који је био у вријеме минута господар земље Херцеговине, а ваш бег (т. ј. властелин) града Дубровника сусјед и пријатељ (sic)» ...те «просе да им властеле дубровачке пошљу какву милостињу!»

² Апендини I., 308.

Глава II.

ВЕЗЕ ОСМАНЛИЈСКЕ СА СУСЈЕДНИМ КРШЋАНСКИМ ЗЕМЉАМА. — ПРИРОДА ДУБРОВАЧКОГА ДАНКА. — КОЛОНИЈАЛНА ПОЛИТИКА ДУБРОВАЧКА НА ИСТОКУ. — ПОСТАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА ДУБРОВАЧКИЈЕХ КОЛОНИЈА НА БАЛКАНСКОМЕ ПОЛУОСТРВУ. — ОРГАНИЗАЦИЈА И ПОВЛАСТИЦЕ ЊИХОВЕ. — ДУБРОВАЧКИ КАТОЛИЦИЗАМ НА ИСТОКУ. — ОТКУПЉИВАЊЕ РОБОВА И ПРИМАЊЕ БЈЕГУНАЦА. — ИЗВОЗНА И УВОЗНА ТРГОВИНА С ЦАРСТВОМ. — КОНСУЛАТИ. — БУМРУК. — ДУБРОВАЧКА СКЕЛА.

Дубровачки ум бијући кроз пет стотина година бој с Османлијама, спасао је нашему народу западну културу и обезбиједио нам је душевну премоћ у Југословенству. Велика је то појава и већ би, тога ради, повијест веза републикиних с Портом била достојна спомена и науке. Али Републику реси у тој неједнакој борби вијенац неумрлости. Она је у османскоме царству стекла заслуге за кршћанство. Она је својом дипломацијом и својом трговином, својим успјесима као и својим жртвама бацила у заробљени кршћански Исток неколико просвјете и по коју зраку наде као нејасну свјетлост будућнога ослобођења. »Краљу!« рече дубровачки посланик О. Прими Људевиту XIV у Версаљу¹ »опомените се какве би штете »поднијело кршћанство да нестане ове Републике коју »свете успомене Пије V. назва насипом и обраном италијанских бедема! Сјетите се како се кроз Републику »ослобађају небројени кршћански робови сваке народности ускоци и откупљеници. Повластицама које наша »Република ужива по свему османскоме царству кршћани »онијех земаља уживају слободу црквену и примају Света »Отајства с неисказаном коришћу и успјехом онијех народа!« На овакав се начин радња дубровачка на Истоку

¹ В. посланство О. Антуна Примија у Париз 11. децембра 1667. у II. књизи овога дијела.

послије провале турске дотиче повијести саме кршћанске цивилизације. То ћемо и настојати приказати у овим страницама гдје сабрано раширкана свједочанства његове грозничаве дјелатности на Истоку. И настојаћемо приказати како је, одијевши живу главу од освајачке похлепе, дао обилату мјеру свога духа заједничкој ствари јевронске цивилизације.

Главна оруђе дубровачко у тој неједнакој борби би плаћање данка Порти. Видјели смо у првој глави ове наше радње како га поче плаћати, и како онај особити почетак удари билегу мира и спољности на све доцније везе републикине с османским царством.

Али освојењем Херцеговине Турчин опаса дубровачку земљу. Данак се од то доба поче узимати не само Освојењем Херцеговине настаје нова ситуација. као измјена користи, него такођер као тајни знак поклоњености. Република прими у замјену, заштиту онога царства без којег не би била могла живјети ни на мору ни на суку. Дубровачки данак постаде тако откуном слободе. Онај данак, на против, што остале државе у различито доба редом дадоше Порти, би често знак праве зависности, а освајачки знак увијека. Историјска и фактичка разлика међу дубровачким данком и данком осталијех држава, тако је дубоко одојечена, да нам већ она сама тумачи праву природу веза републикиних с Портом. Треба дакле за потпуно схватање те повијести, да речемо коју о односима османлијских са савременим свијетом.

У Алкурану стоји писано: „Закрајините на оне који не вјерују у Бога ни у судњи дан, који не вјерују да је забрањено оно што забрањују Бог и његов Пророк, па и на оне који се клањају Св. Псему, а не исповјећају праву вјеру. Гатујте с њима док не платите данак, сви без изузетка и док не буду понижени.“ Од свијех источнијех народа који припадаше Исламу, ни један колико Османлије не плати живота на сав свој ратни трошак. Тај *par excellence* војнички народ прими

у истину Коран само у онијем дијелима који дишу часовима чемера и освете пустиловнога законоше. Овако и завладаше мало по мало источнијем свијетом. Прегазивши Елеспонт и освојивши град за градом, трећи дио Јевропе, све оне народе које или не могоше или не хотјеше погазити сасвијем оружјем савише под данак. Неки се данци проврглоше у право ропство. Неки опет сачинише, рег' би, оквир царства, а, државе које га плаћаху обранбену Обранбена линија харачарских држава. линију османлијске државе против кршћанства. Па и у тој политичкој мисли, како у многијем другијем, Турци наслиједише предање византијско. Харачарске државе као некакав државо-правни систем првом бише створене од византискијех царева маћедонске куће. »Оне сачињаваху око царскијех провинција као »прву обранбену линију која овдје и ондје ослабљиваше »непријатељске ударце.«¹ Пошто Србија, Бугарска, Босна, редом падоше под јарам османлијски, друге државе сачинише на проширеној међи царства ту политичку систему, која допринесе не мало трајности турске државе. Ове државе бијаху Молдавска, Влашка, Сибињ, Тунис и Мисир, Њемачко царство, Млеци и Дубровник. Сви ови државни организми на различит начин платише Османлијама данак. Некијем од овијех држава не паде у дио срећа да њим откупе мало права на живот, потпуну међународну и унутарњу самосвојност. Друге опет, бива, поименце, Дубровник, Ћесар и Млеци, и ако данак ове тројице прође различитијем историчкијем мијенама, очуваше, уз пркос плаћању данка, потпуну независност унутра и споља.

Прве, на крајноме сјеверу царевине, сачињаваху лапац Молдавска и Влашка. Обје покорише Турци мачем. Молдавска и Влашка. Најприје паде Влашка па Молдавска. Оној зајамчи Мехмед II. год. 1460. неку привидну независност. Војвода имаше плаћати годишњијех десет тисућа дуката.

¹ Ernest Lavisse. Histoire générale du IV-e siècle à nos jours. Tome premier — les Origines. стр. 655. (Paris, 1893.).

Власи не плаћаху у Турској харача. Народ бираше свога владара који имаше право рата и мира и врховну власт живота и смрти над својим поданицима. Већ просто набрајање тих повластица свједочи за сизеренство Порте које бјеше у осталоме изријеком напоменуто.

Али то стање потраја само двије године. Војвода Влад Дракул, удруживши се с Матијом Корвином, закрајини на Турке. Након неколико мјесеца неједнаке борбе, војвода се склони у Угарску, а султан проврже (1462) Влашку у просту васалну државу. Мало послѣ допаде иста срећа Молдавску. Године 1529. дође до уговора са султаном Сулејманом. У њему обеђаваше Порта Молдавској слободу избора њенога војводе и потпуну слободу вјероисповијести и заштиту цркава. У замјену је војвода имао плаћати 4000 дуката годишњег данка, 40 кобила и 24 главе ждрјебади. Султан задржа право инвеституре изабраног кнеза. Доцније се данак повиси и прошири на многе друге ствари. Влашка имаше плаћати 130.000 златнијех дуката 15.000 ока меда и 9.000 ока воска. Молдавска плаћаше 60.000 дуката, по 10.000 ока меда и воска, 600 квинтала лоја за царски арсено, 5 ока кожа справљенијех, 500 глава платна за кошуље робовима на галијама, и 1.330 ока воска за арсенџ.¹

Мало по мало Порта се умијеша у избор и једнога и другога кнеза. Саградивши на Дунаву тврђаву Ђурђево као вјечну пријетњу непослушном васалу, један диван ефенди, турски државни тајник, сједе о бок војводе. Бољари надметаху се за војводство, плаћаху силне новце Порти да би помогла овога или онога кандидата. А опет новцем уздржаваху се на достојанству што не бјеху новцем стекли.² Од то доба султани ношаху назив: »господара Молдавске и Влашке.« Како ли су живјеле ове двије »државе« под суверенством Портиним, говори нам у двије

¹ Rycaut, op. cit. ch. XIV. passim.

² Montalban y Thorntona op. cit II., 155.

ријечи млетачки посланик у Цариграду Марино Кавали (1560) »Молдавци и Власи (Трансилванци и Угри)« пише Баило Сенату »стоје као душе у лимбу, чекајући да им »која зрака расвијетли пут ослобођења од турскога јарма.«¹ Војвода влашки имаше сијенку владања и ништа више. »Тако звани кнез улазио би најсјајније у Букурешт. По »свуда се виђаху богати огртачи, калпаци, челенке, капе »од самура. Свештенство би излазило на поље, а звона »би славно зазвонила. Видјели би се бољари гдје поска- »кују на коњима накићени свим достојанством византи- »ске царевине од тајника или gramaticos-а до великога »мештра над чизмама или наргилом. Кнез би напoкон до- »лазио жудећи се увјерити да је нашљедник Константи- »нов, чија слика лепришаше у наборима његовога барјака. »Али за том утваром грчкога цара ношаше се царски »санџак са три коњска репа, символ његовога васалства.«² »Па« овај исти писац кличе: »Тужна ли је влада једнога »часовитoга деспота, који може бити свргнут у тренућу »ока!« Кнез каменитoга Дубровника, стијешњен на два километра грацкијех зидовâ, затворен у двору са мене- стром зеленом и малвасијом, дијете слободнога народа и слободнога избора могаше доиста поносито гледати на тај сјај позлаћенога роба!

Ако није теже али је прекарније стање *Сибиња*. Након крвавијех бојева са Мехмедом II. (1479) и побједа Стје-
Сибињ. пана Баторија, Сибињ поста огњиште заплетaja и буна против Тесара. Стијешњена међу насиљем ау-стријским и навалом турском, завоље ове. Кнезови си-бињски бацише се редом у наручје Порти. Након смрти Сулејмана Силнога под Сигетом, у миру склопљеном

¹ «Li Moldavi, Valacchi, Transilvani ed Ungheri, stanno come l'anime del limbo, aspettando un lume che mostri loro la strada di levarsi dal glogio turchesco» Relazione dell' Impero ottomano di Marino Cavalli Bailo in Constantinopoli del 1560. V *Albéri*. Relazioni degli Amb. Veneti al Senato-Firenze 1840—44. Serie III-a Impero Ottomano.

² René Millet. Du Danube à l' Adriatique. Revue des Deux Mondes Mars, Avril 1890.

17. фебруара 1699. бр. уговорен данак Ћесаров султану, и признање портинега суверенитета над Сибинјем. Штватороник миг 1699. османлије додуже војводуину од турскога јарма, али за камо. Сибинска се властела не шћаху покорити Ћесару, и тако Порта даде редом инвеституру Сигизмунду Ракоцију, Габријелу Батору и Бетлену Габору. Ови кнезови плаћаху Порти данак од годишњих 15.000 дуката у злату. Њихови представници бијаху примљени у Цариграду, као емисари бунтовнички, како би кад биле везе с Ћесаром: сад борбе, сад љубежљиво. Један би час нагнао султана на рат, а кад би се овом хтјело мира, отпратио би их без саслушања. Сибинь бјеше свагда отворен турским војскама. Бјеше пут којим пролажаше османска бујина, и кључ освајачке акције против запада. Сибински данак бјеше право признање васалства и спољашњи знак врховне портине власти.

На крајноме југу царевине, Мисир би подложен Порти онако као Влашка на сјеверу. Након крвавога боја Ма-

Мисир. мелуци подигоше броју војске и топовима султана Селима I. Последњи мамелучки султан бјеше објешен на вратима Кахири 13. априла 1517. Од то доба Мисир се проврже у турску аутономну провинцију, која плаћаше данак само кад би Нил био доста висок да на-топи земље у Кахири.¹ Мамелуци сачуваше управу земље. Она двадесет и четири бега који владаху за мамелушког султана остадоше и надаље. Али султан шиљаше у Кахиру једнога свога пашу као генералнога намјесника и председника вијећа. Тек у наше доба (1840) поткраљу Мехмет Алији пође за руком помоћу јевропскијех великих сила, ослободити Мисир од посвемашне власти турске. Кедиват постаде нашљедан у његовој обитељи, те мало по мало Мисир стече готово потпуну самосталност

¹ de la Jonquière. Hist. de l'Empire Ottoman. Stanley Lane-Poolé. Историја турске царевине. Српски пријевод Чед. Мијатовића. Ниш. 1890. страна 103.

само што плаћаше Порти данак и обећаваше јој за вријеме рата војничку помоћ од 15.000 момака.

Ове три државе сачињаваху дакле ону обранбену линију о којој говорасмо и коју Турци наслиједише од Висантинаца. Само се те државе могу назвати харачарске,¹ јер данак (или, како Дубровчани говораху: харач) оне не плаћаху у замјену трговачких повластица, или да уклонивши погибао рата зајамче слободу, него као *признање фактичнога суверенства портина*. Ова се мијеша у њихове унутарње послове. Има, више или мање, дијела у влади. Диже и обара владаре. Споља их донекле заступа као суверенска држава свога васала. Оне живе као аутономни уди османскога царства, чланови су великога државнога организма чије је сједиште у Цариграду.

Сасвијем је друге државоправне природе данак који плаћаху Порти *Тесар*, *Млеци* и *Дубровник*.²

За сиљење османскога царства у XVI вијеку врло је значајна чињеница, што су двије од најмоћнијих држава у кршћанству имале откупити мир од Порте плаћањем данка. Кршћанство се бјеше научило држати угарскога краља (позније њемачкога ћесара) и млетачку републику за два бранича вјере на суку и на мору про-

¹ Ми се служимо овом ријечи за то што се у романскијем језицима говори tributarius (Stato tributario, Etat tributaire tribut-pflichtiger Staat). Од ријечи данак није нам познат адјектив него ако би се опаким германизмом рекло: „данкодавац“ или „данкодав“. Харач је до душе у нашем народу нешто друго, бива оно „што се плаћа (у турском царству) од мушкијех глава почевши од седам година па до смрти“ то је знак потпуна поданства. Али видјећемо послје како су Дубровчани дали овој ријечи знаменовање данка бива онога што једна држава плаћа другој и да се само харач спомиње као трибутум у дубров. писаца. Видјећемо такођер како је неке наше историке завео синонимизам, а како су из њега хтјели извити сасвијем погрешну чињеницу да су се дубровчани сматрали као поданици султанови.

² *Тунис* и *Алжир* плаћаху такођер данак султану. И ове државе билаху у пола независне. Шта више Тунису признадоше остале велике силе потпуну независност, јер имаше активно и пасивно право посланства (droit de légation actif et passif.) B. Haffta. Geffeken, Cours de Droit International, Calvo. Droit international.

тив навале османлијске. За то претрну од страха када се Сулејман Сјајни триумфално прошета Угарском, по-ломи угарско оружје (1526) и угарску државу, док на мору Капудан-паше задаваху млетачкоме угледу тешке и непоправљиве ударце. И једну и другу државу присили Порта да држе неке земље од султанове милости. Код тијех земаља бјеше сама граница царства. Данком признаваху обје да је граница сумњива, и да једнако опстоји могућност новог рата. Не као да би Порта била остригла штогођ од независности тијех великијех држава. Али чарни утјецај једне и друге на Истоку поче знатио слабити откад царски ризничар стаде примати у своју касу данке ћесарске и дуждове предате од упрепашћених поклисара.

Пошто Сулејман уђе у Будим (10. септембра 1526.) те његов љубимац Запоља прими угарску круну као цар-
Ћесар. ско лено, Фердинанд аустриски, изабран за краља од »народне странке,« поче настојати да осујети уговарања Запољина са Портом. Посланици Фердинандови након девет мјесеца сужањства у Цариграду, повратише се са одговором: »Ваш господар није досад ни пријатељ-»вао ни међно с нама, али биће и то до скоро. Реците »да ћу му доћи у поход са свим својим силама и даћу »му ја сам што зажели. Нека се приправи на поход.«¹ Тако започе крвави бој са њемачким царством који се доврши срамотним примирјем од год. 1547. Надвојвода Фердинанд обвеза се плаћати султану годишњи данак од 30.000 дуката, а мораде трпјети да га велики везир слуга султанов, назове »својим братом!«² Султан задржа под својом сизеренском влашћу сву Угарску и Сибињ. Залуду Фердинанд прикриваше понижење говорећи кроз уста

¹ de la Jonquiére, op. cit. стр. 228.

² »eine Summe« вели Цинкајзен II. 864., »welche von öst. Seite immer noch mit dem mildern Namen einer »Pension« bezeichnet wurde, in der That aber nichts anders war, als wofür es die Pforte nahm, ein »jährlicher Tribut.«

војијех посланика, да је оно што плаћа султану „пен-ија“ а не „данак.“ Брутална чињеница противљаше се његовим ријечима.¹ Сваке године мјесеца марта, баш као и кромни Дубровник, хабсбуршки владалац шиљаше у Цариград свога посланика са данком. Француски посланик le Gontaut-Biron² описује један такви долазак год. 1608. Иоклисар гроф Херберштајн приступи султану приказавши му драгоцјене дарове, све што бјеше укуснијега створила њемачка умјетност. „Али,“ вели Gontaut-Biron „најгоре би велика свота новаца коју предаде Хазнадар-Баши „портином, и који је прими у име данка, премда посланик говораше да је дар.“ Ну тај дар толико бјеше данак, да одрицање Ћесарово да га плати бјеше вазда casus belli.³ За то и Ћесар добро настојаше да се примирје на вријеме обнови. И године 1568. након смрти цара Сулејмана под Сигетом би доиста обновљен. Ћесарови посланици платише 40.000 дуката министрима портиним да би се ова задовољила са данком првом уговореним. Шитваторошким миром (1606) Порта опрости Аустрију од плаћања годишњега данка те се задовољи да прими „само за једанпут двјеста тисућа дуката.“ Ну до ваварскога мира (1664) би примирје, јер Порта не признавише трајнога мира са невјерником, више пута обновљено, и Ће-

¹ Stanley Lane-Poole op. cit. 118.

² Ambassade en Turquie de Jean Gontaut—Biron, Baron de Salignac 1605 à 1610. Correspondance diplomatique documents inédits, publiés et annotés par le C-te Théodore de Gontaut—Biron. Paris. 1889. стр. 426—427. Ово знаменито посланство доћи ће нам врло често под перо. Зато ће мога најприједа просто означити: Gontaut—Biron. Corr. diplomatique са даном и годиштем депеше.

³ „On peut mettre avec raison“ говори Рико op. cit. стр. 167. „au rang des tributaires du Turc l'Empereur d'Allemagne, que nous plaçons par honneur le dernier en un lieu peu digne de lui... Il est vrai qu'ils (sc. les 30.000 ducats) ne furent payés que les 2 premières années qui suivirent la paix“ (Овде је Рико слабо обавијештен) „que les Allemands se dispensèrent après ce temps là de les payer“ (то не би него тек након шитваторошког мира 1606) et que les Turcs l'ont prudemment dissimulé. Mais ce manque de payment sert toujours de prétexte, quand ils veulent faire la guerre en Hongrie.”

сар опет присиљен да плати данак. Заман ћесарови посланици настојаваху да прекину стање које понижаваше Аустрију пред Кршћанством. Не успјеше ни у томе да султан промјени начин говора са Ћесаром (Ти мјесто Ви) ни да му барем признаде наслов угарскога краља.

Млеци нијесу били срећнији од Ћесара. Истина је да су они више од угарскијех краљева додијали Осман-
Млеци. лијама. Мегдан Републике Св. Марка са Портом испуњује велике и сјајне странице повијести свјетске. Република није мало допринијела да се бујица освајачка потисне са Запада и да се кршћанство ослободи од погуби нове провале варварске. Али узмемо ли све поједине фазе те сталне многостољетне војне па погледамо ли везе млетачке са Портом, видјећемо двије чињенице које знатно слабе све што Млеци учинише за ствар кршћанску. Прије свега у многијем судбоносијем случајевима позитивна трговачка природа млетачка одврати их да помогне Јевропи кад је највише Јевропи требало обране; друго, налазимо да су се многе и сјајне побједи млетачке провргле често, различитијех околности ради, у поразе, у дипломатске неуспјехе. Тако можемо тврдити да коначни обрачун веза млетачких с Портом излази на корист ове пошљедње. Заиста бјеше несносно оном охолме патрицијату чија застава лепришаше славно и владичанствено по водама левантским, плаћати данак Турчину и признати да прима у њега неке земље као васал од свога господара. Али се и то зби, и неколико пута. А данак се скине са државне књиге портине само онда када све те земље, за које га Млеци плаћаху, падоше под јарам османлијски. Првом Млеци почеше плаћати данак Мехмеду II. Велики рат који доврши заузећем Скадра (1478) изнеможе Републику. Сенат се накани тражити пошто по то мир у освајача Цариграда. Мир би склопљен 25. јануара 1470. под најтежим погодбама. Република обећа да ће плаћати годишњи данак од 10.000 дуката у замјену слободнога бродарења у Црном Мору,

и сто тисућа дуката у двије године као накнаду за све што је султан имао прије искати од Млетака. У истоме миру предадоше се градови Скадар, Сталимене, и многи други градови у Мореји. Једина корист Републикина бјеше имати и на даље свога посланика (баила) у Цариграду који је могао вршити правду над млетачкијем поданицима.¹ Други велики уговор мира са Сулејманом Сјајнијем² утврди, па и повиси данак. Република уступи овај пут градове *Napoli di Romania* и Малвасију. Мало касније поче плаћати данак и за острва Ципар и Занте. Али за кратко. Након побједе код Лепанта (1572), која се великим дијелом има приписати дужду Себастијану Вениеру, Млеци бише остављени сами од савезника, и присиљени да склопе с Портом срамотни мир 7. марта 1573. Млеци уступаху Турцима Ципар, обвезаше се и на даље плаћати данак за Занте па и ратну накнаду од 300.000 дуката. »Било би се рекло« опажа одлични млетачки историк »да нијесу Млечићи него Турци извојштили побједу код Лепанта.«³ На тај начин, све до пада Кандије (1669) млетачки баили платише Турчину данак и говорише о њима у извештајима с непријатељном зловољом.⁴

Мимо ових примјера, везе дубровачке са Портом указују се као нешто сасвијем особито. Експанзивност

¹ *Zanotto, Storia di Venezia, I., стр. 539.*

² 2. октобра 1540. В. ib. II, 41.

³ *Op. cit. II, 81.*

⁴ У свакоме извештају о своме посланству у Цариграду Баило на-браја портине дохотке. Ево, за примјер, рубрику данака у извештају Доминика Тревизана год. 1554.: *Dalli tributi, overo imposizioni di diversi regni e provincie, si traggono 96.000 ducati, avendosi:*

Dalla Mold. e Val. 20.000

Dall' Ungheria 30.000

Dalla Transilvania 10.000

Da Ragusi 12.000

Da Scio 10.000

Da tutte le altre isole 6.000

Da Vostra Serenità per le isole di Cipro e di Zante 8.000

B. Alberi. Relazioni degli Amb. Veneti al Senato, и т. д.

дубровачке самосвојности једва се могла крјепче и значајније објавити него ли плаћањем данка Турчину. Ре-
Дубровачки. публику не присили ни нужда, ни нападај, ни освојење да извојшти у Османлија ту гаранцију своје слободе. Њезина мирољубива политика нађе нову примјену и нову оријентацију ономе староме систему плаћања новца у замјену користи који провејава кроз све везе са српскијем владарима. Гаранција се та, тога ради, првом указује у повијести нашега града као дјело трговачке политике. Послије освојења српскијех земаља, на ту се основу уцијепи државоправно уређење добра сусједства.¹ Али то сусједство није могло бити него живовање једне од најслабијих уз једну од најсилнијих држава на свијету. То и означаје треће лице данка, бива очување неповрједности дубровачкијех земаља и дубровачке слободе. У републикином данку ваља, дакле, видјети састављену, многостручну државну радњу, баш како састављена бјеше сама природа тога организма. Данак бјеше поклонство слабијега јачему, бјеше измјена трговачкијех користи;
Природа Дубровачког данка. magna carta католичке цркве на западу Балкана; бјеше знак пријатељства освећенога часном старином и силним заклетвама;² бјеше напокон умјерена задовољстину пожуде варвара за владањем. Према кршћанству пак плаћање данка бјеше парадоксални знак слободе. Плаћање новца и на Истоку и на Западу, бива једноличност системе примјењене на различите ситуације и на различите државе одрицање свакоме право да од

¹ «Земља njih» говори сам цар Мурат II. год. 1430. «да буде безабавна од сусјед njih, који јесу у повељи господства ми.» Повеља дата 6. децембра 1430. у Једрени (Миклошић — Monumenta Serbica Br. CCCVIII).

² Ево инр. заклетве султана Бајазита II. у уговору потписаноме у Једрени 22. новембра 1481. «Тако ми очине и дедине душе, и тако ми живот депах мојих, и тако ми пут, што путују, и сабљу с којом се спасају, и тако ми рѣка пророк божиих и великога пророка нашега Мухамеда и тако ми з мусавств. што верујемо и исповедујемо и почитамо ми мусулмани, и тако ми веру коју верујемо, и тако ми господа бога који је створио небо и земљу....» (Миклошић. Mon. Serbica CDXLIX). Овакијем се клетвама Мухамедапац није могао лако огријешити!

плаћања данка извије неко више право господовања над једном државом која се даваше свакоме а отимаше свему свијету.¹

Пошто Дубровник одрече угарскоме краљу вишеградски уговор (1526) јаче се приљуби Порти и савршеније уреди редовне везе са Турцима, е да би се опростио погибљи својатања западнијех власти, особито Млетака. И тако, једини од пограничнијех држава Порти, Дубровник основа на том данку цео један систем. Претече нову политику јевропскијех великих сила према Турској служећи се њом да ујемчи у кругу својијех интереса равнотежу без које би на јужноисточној обали јадранскога мора прикрила једна велика држава слободу једне друге.

Не смије нас саблазнити фразеологија дубровачке канцеларије и дубровачкијех поклисара према Порти у XVI. и XVII. вијеку. Нема, цијенимо, државе која је више плаћала ријечима него Дубровник. Читати писма, говоре, прошиње, наруџбе онијех који сами себе називају „*roveri Ragusei*“ рекло би се да нема поштитеније државе на свијету, и да су Дубровчани султанови харачари као српска раја. А опет не можемо рећи да Дубровник није знао што је дужан своме достојанству. Видјећемо дана у његовој повијести кад му пријетња смрти и битни интереси државни ставише на уста јаке ријечи, распашише у његовијем синовима ведру вољу жртвовања. Али, сасвијем тијем, дубровачки гениј, који је на тијесном пољу својих спекулација у којечему пре-

¹ Занимљиво је видјети како је један њемачки путник у Свету Земљу год. 1483. Иван гроф Солмс схватио баш овако прецизне државо-правне везе Републикине. Памениити ходочасник говори: „*In welcher Stadt (sc. Ragusa) die Gemein für sich selbst ist und selber herrscht, und erkennt keinen andern Herrn, denn dass sie dem König von Ungarn jährlich Tribut gibt, dergleichen thut sie auch den Türken, damit sie Frieden mit ihm haben.*“ *Beschreibung der Meerfahrt zum h. Grab. 1483.* приопћено Д-г П. Матковић у Radu XLII (Путовања по Балканском Полутоку).

текао велике државе, изрекао је био четири вијека прије мисао Наполеона Великога који говораше својим покликсарима: „Пузите, ако треба, двије уре по трбуху, али „добите оно што тражите.“ На ниједноме двору као на султановоме није та реченица била од непосредније силније користи! Ну савијање дубровачкијех покликсара у Цариграду не умањи ни мало суверенство републикино. Порта се ниједна не умјеша ни у спољашње ни у унутрашње ствари дубровачке. Ако је спољашња политика Републике Св. Влаха била често одређена њезиним везама с Портом, то не би пошљедак ни уговора ни сталне оријентације, него слободна радња владе којој бјеше повјерена светост слободе и државни интереси најособитије врсте.¹

¹ Неки наши писци, не познавајући ни мало то особито лице дубровачке повијести, настојаху да прикажу Дубровчане као прости харачаре, бива поданике Портине. Свак види апсурдност те ријечи која се једино може оправдати slabим знањем дубровачке повијести.

О употреби ријечи *харач* и *харачар* (*carazzaro*) у дубровачкијем списима рекли смо коју на другоме мјесту (В. стр. 73). Напомињемо да су српски преводиоци државних писама преводили *tributario* у *харачар*, јер та ријеч бјеше најпознатија на нашијем странама, а опет једина разумљива Турцима. Њом се служе Гундулић, Ј. Палмотић, Ђорђевић ит.д. (*харачлија* један пут у Палмотића В. те ријечи у Акад. Рјечнику) не дајући јој, међутим, ни мало значење онога харача што плаћаху кршћански поданици султанови. Да ни сами Турци нијесу узимали дубровачки данак за харач, најбоље је томе доказ, што се харач рајин уплаћиваше у *Мирију* бива у државну благајну, а данак се дубровачки и молдавски и т.д. примаше у *Хазну* бива у особену цареву благајну, као у знак да се данак плаћа османском владару као заштитнику другог владара, а не да држава, као организам, има супремацију над једном другом државом (Вујић *Cantu St. Universale* стр. 234. и *Albéri, Relationi passim*). Доста је пак завити у гласовите извјештаје млетачкијех посланика XVI и XVII вијека (В. *Albéri* и *Barozzi et Berchet*) да се увјеримо да су ондашње велике силе, а међу њима Млени којима бјеше највиша настрада понизити Дубровник кад гођ су могли, да су, велим, врло добро знали знаменовање интернационално дубровачкога данка. О овим извјештајима биће говора на другом мјесту.

Али није само фактично било неозлеђено суверенство Републике плаћањем данка, него и теоретично. Класичку ријеч: „*Protectio non involvit subjectionem*“ потврдила је модерна наука: „Сама чињеница“ вели Хеттер (*Cours de Droit International* изд. Geffckena стр. 58. п. 8.) „плаћање данка не умањује суверенство једне државе. Силне поморске вла-

Република плаћаше Порти осим данка и још т. зв. ђумрук. Поврх тога имала је даривати султана, великога везира, паше од дивана, паше намјеснике и напоскон је имала просипати десно и лијево новаца као *мито*, кад би гођ требало да извојшти какву нову повластицу. Пуно је дакле новаца слала Република Турчину. Али се опет не може порећи да је у замјену добивала силнијех користи.

Данак није био вазда исти. Од онијех првијех 500 дуката, који намириваху умјерене жеље првијех Османлија,

сти плаћале су данак Барбареским државама.[»] Други модерни писац (Esperson, *Diritto diplomatico* Torino 1872. стр. 7.), још јасније говори: *«Per quanto è poi degli Stati tributari, la cui esistenza è egualmente riconosciuta dal Diritto internazionale positivo siccome essi pel pagamento del tributo ad un altro stato, non lasciano di essere considerati come sovrani, godono del Diritto di rappresentanza all' estero.»* Зна се ипр. да гусарска држава Алжирска бјеше присилила неке државе да јој плаћају прави двогодишњи данак. Неке друге опет, међу њима сам *Дубровник* и Маџи не плаћаху данка, него ношаху алжирскоме Деју годишњи дар (V Eugène Plantet *Correspondance des deys d'Alger avec la Cour de France 1579—1833*, Paris, 1890. *Introd.*). Хоћели се рећи да су оне прве државе плаћале «рајин» харач Алжиру или биле њему подложне? Видјели смо да су и саме Тунису, док бјеше у најтјешњој сизи са Портом, те јој плаћаше данак, признали вазда потпуну самосвојност. Ако, напошљетку напоменемо да се Порта није никада ни толико мијешала у Дубровачке послове колико је угарска круна у задње доба своје заштите, тада ћемо потпуно разумјети природу веза дубровачких с Портом. Да, истина. Наћи ће се (а видјећемо и у овом дјелу много примјера) да су Турци често говорили Дубровчанима мало мање него као својим поданицима. Али тим се говорима мора дати она иста и још мања важност од оне што се дава дубровачкој фразеологији. Турци говораху свакој држави мање или више у тону господара своје слуги. За два пуна вијека, Султани тикаше самога Тесара, а о његовијем посланицима говорио би као о коњушницима. Како ће тек говорити маломе Дубровнику? Видјећемо, међутим, да је начин говора био како би који султан владао и како би које везе биле с Републиком. Много пута говораху у тону пријатељства и штовања.

Након свега тога, једва се може вјеровати да су учени људи могли издати у такве прагматичне блудје, па још и с неком насладом понављати као што и. пр. Љубић у својој расправи: «О одношајих међу Републиком Млетачком и Дубровачком» Загреб 1868. III. стр. 5. п. 3. и IV. стр. 176. бил. ријечи францускога консула Le Mair у Корону који бјеше површно обавијештен као вазда сви Французи, а особито они XVIII. вијека. Све су Љубићеве опаске о Дубровнику и Порти налик на ову, па им ваља одрећи сваку критичку и историчку цијену.

данак поче прогресивно расти како би се кад срећа на-
 смијала освајачу. Све што се овај више приближивао ду-
Колико је Република пла-
 ћала у име данка. бровачкијем земљама, све би више тра-
 жио новаца у замјену трговачке слободе и мира. Док се
 стално не заокружи данак, овај би измјенице растао и
 падао. Кршћанска војска погибе код Варне, данак се по-
 виси на 1000 дуката (1445) Мехмед II. ступа на пријесто
 (1451) данак опет расте на 1500 дуката. Након освојења
 Цариграда, султан се жали на Републику, која је закрилила
 грчке учене људе, данак се подиже на 5000 дуката (1454)
 Дубровник прима Скандербегу а мало година послје ње-
 гове смрти данак се подиже на 8.000 дуката (1471). Је-
 дан Дубровчанин брани са Лореданом бедеме скадарске
 (1474) данак се опет подиже на 10.000 дуката. И опет
 када Мехмед закрајини на Род да притисне за тијем Ита-
 лију, те кад Дубровник бјеше на рубу пропасти, изнесе
 га повишење данка на 15.000 дуката, а већ од прије пла-
 ћаше 12.500 дуката како ће плаћати и позније до свр-
 шетка. Страховитога освајача више нема. Мирољубиви сул-
 тан Бајазит ступа на пријесто. Данак пада за три тисуће
 дуката. Осваја Херцеговину и задњи се над српскога сви-
 јета савија и пада (1482), данак опет расте на 12.500 ду-
 ката. Од то се доба данак више не повиси систематички.
 Видјећемо да је неколико пута Порта тражила више и да
 је Дубровник имао често да јој ублажи зловољу кадкад
 и три пута већом свотом новаца. Али то бијаху изузеци,
 анормалне везе које би се скорице уредиле и умирале
 радњом дубровачке дипломатије. Часом за Сулејмана
 Сјајнога, чије стално пријатељство према Републици није
 мало свједочанство за пространи и државнички његов ум,
 Дубровник плаћа Порти само 10.000 дуката. Али за ње-
 говијех наслједника данак се опет повиси на 12.500 ду-
 ката, па на томе и остаде до задњег часа (1804). Данак
 бијаше уговорен у златнијем угарскијем дукатима који
 се зваху у дубровачкој канцеларији талијанском ријечи:
 „*Ongari*.“ У признаницама султанским говори се на просто

ственик, ступао на владу. Друга врста бјеше обични дар посланички кад би год долазио у Цариград.¹ Турци враћаху дарове даровима. Умјерено дакако, јер Турчин воли примати него ли давати. Али опет пријатељство и користи тога дубровачкога пријатељства они познаваху добро и признаваху радо. У Државном Архиву има двије дебеле књиге са натписом: »Dona Turcarum.« У њима државни тајници биљежаху дан за даном све што би год Република примала на дар од Турака. Има их за три вијека. Доста је то да видимо колико источнога сјаја бјеше у Дубровнику. Султан, велики везир, паше од Кубе, Беглербези Романије и Азије, Босански паша, херцеговачки санџак, војводе невесињски, требињски, новски, никшићски, кадија цернички, емин перетљански, све што је чиновника по турскијем земљама шиљаше дарове Републици. Бијаху то, већим дијелом, турски ћилими, узде, доламе, саруци, седла.² Ово бијаху обични дарови свим владарима, цару рускоме као и кнезу дубровачкоме. Само што овај не примаше ништа за себе него све предаваше држави за опште потребе. Дарови на против сјеверноме цару једнако се блистају у биљурним орманима Ермитажа.

Колико је Република трошила на посланства и на дарове? О томе врло различито говоре савремени писци.

¹ Видјећемо који се дарови даваху султану и његовијем министрима кад буде о њима говора.

² Ево неколико примјера међу тисућама:

11. Julii 1566. gli SS.-ri Ambasciatori del Tributo Simone Mar, di Menze et S. Gio. de Giorgi hanno portato due veste di velluto rosso foderate di panno; le quali gli furono donate dal Gran Signore; et sono statè consignate a S-r Franc-o Nic. di Sorgo, si come egli stesso ha confessato.

18. Settembre 1579. Il Beglerbeg di Romania mundò in dono alla Signoria tre tapeti stimati ducati 15.

29. Giugno 1582. Il Voevoda che venne dal S. Sangiaco (di Erzegovina) per prendere i falconi porto in donò un tappeto ed una briglia.

10. Dicembre 1590. Michele di Goze et Lutiano F-co di Caboga Ambasciatori ritornati da Constantinopoli consignorno le due vesti di velluto di Pursia loro donate dal Gran Turco le quali furono donate al suddetto Camerlengo. B. Dona Turcarum I. A. 1566—1593. Државни Архив.

ико¹ говори да Дубровник плаћа за дарове и друге трошкове 7.500 дуката повише данка. Посланик француски иako је Република трошила у Цариграду. у Цариграду de Gontaut-Biron (1605) рачуна ту своту на двије до три тисуће. Он вели, да је лавом видео три пута посланике да плаћају данак султану.² Опет други другачије говоре.³ Истина је ова. Дубровник је трошио како би га потреба натјерала да троши. Њеже одвише мудар економ а да би се везао на некакав систем са људима који немаху никакав. Често би се спасао са најпотребнијим дарима. Врло би често опет просио новца да добије какву корист или да одврати какву погибао. Тако је нпр. за распре дубровачке са Кара-Мустафом посланик Маројица Кабога понио са собом за трошкове посланства 8847 дуката, а, повише тога, потрошио у Цариграду још десет тисућа.⁴ Република је добро знала да је за искварени цариградски двор новца прва ствар, основа и разлог свакој његовој радњи. Знала је да би

¹ Op. cit.

² Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut-Biron. Relation inédite précédée de la vie du Baron de Salignac par le c-*le* Theodore de Gontaut Biron. Paris. 1888. Ово се мјесто налази у глави VII. тога извјештаја (de l'Ancienne cité de Raguse, de l'ordre, de ses magistrats) коју је издавач само фрагментарно прионио, а ја преписах из изворнога рукописа у Bibliothèque nationale у Паризу fonds français № 18076 fol 15-to преко пријатеља господина С. Cauderc на чему му срдачна хвала. Имаћемо прилике служити се тим знаменитим извјештајем који је претекао издање већ поменуте Correspondance Diplomatique истог посланика.

³ Млетачки Баило у Цариграду Симон Контарини у своме извјештају Сенату године 1612. говори да дубровачка господа плаћају 6.243 дуката дарова Порти мимо данка, бива у све 18.743. А опет Баило Алвизе Контарини (1636—41) говори „di presenti distinti e particolari ali Bassà ed alle Sultane, se ben di pochissimo prezzo» (B, Barozzi e Berchet, Relazioni passim). Видјемо да се о томе не може изрећи суд него сваком пригодом.

⁴ Виђи у II. књизи овога дјела. Биће поучно упоредити трошкове дубровачке са Хесаровим трошковима кад је још плаћао данак. Поклисар Баруп von Preuner који бјеше пошао године 1575. у Цариград да измири мир код Порте, потроши у све 89.200 талијера. У овој своти ваља бројити данак од 45.000 талијера, дар великоме везиру од 9.000 т. а изванредни дар за продужење мира од 12.000 т. Колико је размјерно више трошио мали Дубровник!

Турци, како једном рече Фридрих Велики „за паре пресликали и оца и матер и својега великога пророка.“ Силита бијаше најјача полуга свега кршћанства у Цариграду, али је нико не подиже до виртуозности као Дубровник. Умјети дати кад је потребе, а одрећи на вријеме. Настављати предање, али не стварати погибне новине, дати онолико и не више, умјерено да се не олакоми много али да му се трбух умири. У тој непрестаној игри Република васпита небројена кољена и створи дипломатску школу прве врсте.

Вријеме је да приступимо питању о чијем рјешењу виси морални значај овога предмета. Ради би смо на то знали: имаху ли везе дубровачке с Портом само локално значај? Плаћањем данка султану, задовољавали Дубровник само трговачке тежње ниже врсте, или се одужује ове цивилизацији која га роди, вјери која га задоји? Радња дубровачка на Истоку дотиче ли се каквог, које стране повијести цивилизације, или процес стварнијех свагдањијех потреба пролазнога живота једне шаке људи? Ступа ли Дубровник на Истоку као опћина или као држава?

Ово су, од прилике, проблеми које смо надали да ријешимо на основи исправа које случај изнесе живе о своопћега расула дубровачке прошлости.

За дубровачку персоналност имамо живо свједочанство у његовој експанзивности преко међа мале своје државе. Одмах, у почетку, удара нам у очи ова црта града. Дубровник просишље здраке своје особности ван својијех бедема. Има вас ход и начин владара, као такав у првом реду колонизава, дава себе на далеку оснива свој лик у туђему свијету. Дубровник осјећа, умјерено али трајно, све драгости и све досаде које су прорodne свакој мајци — отаџбини. Ово је што га, ми Млетака, подиже над осталијем опћинама Јадранског мора и што доказује да је пребродило ембрионално стање опћине, а подигао се на државу. На једној страни Зада

Колонијална дубровачка политика на Истоку.

Јакин, Спљет, Котор, Бари, просте аутономне општине које гледају у свијет кроз туђе очи. На другој Млеци и Дубровник, носиоци државнога материнства, два различита огњишта самосвојне еволуције. Исту појаву у осталоме видимо и у Тиренском мору: Ђенова и Пиза виша су еволуцијонска врста од Амалфија, Ливорна и Марсиље. Млеци и Дубровник раздијелише Исток према узајамном географском положају, те историчкој еволуцији. Република Св. Марка просу своје колоније по обалама грчке и азијске Леванте. Млетачка се ријеч чује од Матапанскога рта до Тауриде. Дубровник једини наслједник југословенских царстава на потурченом Балкану, просипље своју дјецу по суху у накрст од Требиња до Силистрије и од Биограда до Једрене. И једна и друга држава основа и настави ту радњу како је која могла и знала. Срећнији богатији и јаки Млеци, мимо *факторија* као Дубровник, западоше освојити веће чести грчкога свијета и њима управљати како Шпањолци управљаху прекоморске колоније, бива политичким апаратом, војском на суху и на мору, те досељењем *en masse*! Дубровник се имао, напротив, задовољити отворенијем факторијама у градовима под туђом влашћу, па у њима поред освајача, ширити трговину, владати својим поданицима, бранити вјеру и помагати држави.

Дубровачке колоније имају све једнак почетак. За вријеме државе српске, босанске и бугарске трговина бјеше сва у рукама дубровачким. Српски нам споменици свједоче за небројену дубровачку властелу и пучане који наставаху у самијем мјестима њихове дјелатности. Па град бјеше малапан, а слобода, од природе, плодоносна. Преобиле дубровачко дакле путоваше у свијет, особито по Балканскоме Полуострву, знајући да их држава прати будним и брижљивим оком. То рјечито говоре трговачки и државоправни уговори републикини са српским и бугарским владарима. Пошто се кршћанске цркве провргоше у памије, и дође да влада варварски

народ, Дубровчани на Балкану не одрекоше се својих колонија па се шта више окупише око новијех „дубровачкијех“ цркава, и, остављајући отаџбинској влади да уговара са Турчином, утврдише јаке трговачке организме по свима главнијим градовима.

Али ова промјена владања у нашијем балканскијем земљама промијени и средишта дубровачке радње у XIV. вијеку, и у првој половини XV. вијека. Босна и Стара Србија велико су поље обрта и трговине, а на том пољу су мјеста знаменита која се другом половицом XV. вијека готово и не спомињу. *Ново Брдо* бјеше разглашен рудник сребра и олова. Тамо, мимо њемачкијех Саса, Дубровчани бјеху најокретнији најбројнији за копање и изважање руда. У њему наставаху гране многобројнијех властеоскијех породица неке као велики трговци, а неки као власници рудника.¹ У томе мјесту, па у *Сребрници* и у *Зворнику* на међи босанско-србијанској, готово сва трговина бијаше у дубровачким рукама. Имаху богатијех колонија, монопол мяса, муке (брашна) и вина; каравани од триста и више коња одлажаху и прилажаху међу Дубровником и овим мјестима, а подизаху се како на пр. у *Зворнику* манастири. Тада Дубровник бјеше, дакако, на врхунцу своје политичке и трговачке моћи. Колонијална велика задруга у Босни и у Србији бјеше родила небројеним обртима и фабрикама у самоме Дубровнику.² Само тако град могаше одржати конкуренцију са Млечићима и Ђеновезима који уживаху такођер великих повластица по српскијем земљама. Али након освојења српскијех зе-

¹ В. D-г Константин. Јос. Јиречек. Die Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Prag. 1879. стр. 45. Писац набраја ове породице које наставаху у Новом Брду: Bobali, Benessa, Binzola, Croce, Gisla, Martinusio, Menze, Mloscagna, Prodanelo, Proculo, Ragnina, Resti, Volcio, Bona, Caboga, Gozze, Gondola, Pozza и Saraca.

² У Дубровнику цвјетаху мимо вуненога обрта још многи други, пошљедица велике трговине са Босном. Тако нпр. прављење свите, лијевање метала, прављење сапуна, фабрика стакала и т. д. Јиречек, *op. cit.* стр. 59.

маља, Дубровник одржа побједу над Млецима и над Ђеновом. Његов словенски значај, темпераменат природан онијем земљама велики и снажни уговори са Портом која се мирне и мале дубровачке силе није могла бојати, на-покон географски положај допринијеше сиљењу дубровачкијех колонија на пропаст млетачкијех. Млеци бише потиснути на Исток Балкана, особито на левантске воде, и трговина дубровачка завлада сама на суху од Требиња на све до дунавскога ушћа. Али стара мјеста бијаху пропала у оној силној бури. Сребрница, Зворник, Ново Брдо нијесу више него проста турска села. Освајач гради нове градове, или подиже многе заборављене, јер је њему највише стало да створи обранбену линију, и да истражи успомене несталијех краљевина. Биоград је на пр. турско чедо. Он има Турцима да захвали стратегиску и трговачку важност првога реда. Ова децентрализација градова биће разлог познијој гравитацији Србије око подунавскијех држава. Тако се редом подижу Сарајево, Травник, Мостар, и на Истоку Нови Пазар, Прокупље и Софија, градови који се у средњем вијеку једва напомињу. Дубровчани пођоше за тим гибањем градова. Великим по-властицама основаше знамените и богате колоније које проживјеше три вијека док се не пресуши извор живота у самој мајци — отаџбини.

На Дунаву је *Биоград* стовариште првога реда. У њему има мноштво дубровачкијех трговаца.¹ Колонија је *Биоград*, под заштитом светога Лазара, има свој печат, врши грађанску и казнену власт над дубровачким држављанима.² Колонија има лијепу цркву са жупником за

¹ Гласовити путник *Marc Antonio Pigaffetta* у своме путопису године 1567. (изд. Матковић у Старицама Југословенске Академије. XXII. 1890.) говори: «*molte botteghe di mercanti Ragusei.*» Мало година посланје Герлах пише да у Биограду најљепше дућане имају Дубровчани (*Rad.*, књига CXVI).

² На печату је лик св. Лазара са околним натписом: *SIGIL. SOLO. MERC. RAGVSI. BELGRAD. — S. LAZARVS.* — Отисак тога печата налазимо у писму колоније Сенату 20. новембра 1670. Држ. Архив. *F-o* LXIV. Бр. 2051. *Processi politici e criminali dall' anno 1665—1679.*

Биоград и за сва околна мјеста.¹ Год. 1552. Тројан Гундулић оснива шта више у Биограду српску штампарију.²

Настављајући ток дунавски сусретамо Рушчук (Руси или Бенчик). У XVII. вијеку има двије тисуће кућа и велики промет бродова. Колонија дубровачка има цркву и капелана за град и за ближња села и паланке.³

Силистрија има Дубровачку колонију и цркву. За њом се реда Бабадаг код дунавскога ушћа са црквом и капеланом који врши службу за све остале дубровачке колоније Изакчу, Исмаил, Тулчу, Бендер и Килију.⁴ На источној чести Балкана цвјетају дубровачке колоније Провад са црквом Варна, Шуман и Базарцик.

Стара царска престоница Једрене (Adrianopolis турски Едирне) која год. 1550. броји 30.000 огњишта, те се у њој сусретају трговци чак из Влашке, Угарске, Пољске и Русије, сијело је велике дубровачке колоније са подконсулом који зависи од цариградскога консула. Дубровачка је црква једина хришћанска црква која смије опстојати у царском граду. У њој се сахрањују дубровчани и они којима Република то допусти.⁵ А дубровачко гробље ван града ужива повластицу да га чува зид од провала живина, што није дато ни једној другој вјерни у царству.⁶

¹ Знамените догађаје дубровачке цркве забиљежићемо мало доцније.

² *Jurечек*. Geschichte der Bulgaren, стр. 460. s. qq.

³ Diverse Notitie dello Stato della Christianita nei Regni di Bosna di Servia e di Bulgaria raccolte da me *Matteo Gondola* in occasione delle mie Ambascerie alla Porta per l'Eccellentissima Repubblica di Ragusa. Рукопис Југословенске Академије бр. 722. Мато Гиндулић написао је овај извјештај у Риму године 1675.

⁴ „tutte⁹ вели Мато Гондола op. cit. „situate alle ripe di Danubio, che in quelle parti è prossimo a scaricarsi nel mare, e sono frequenti di numero considerabile di questa nazione.“

⁵ Године 1678. хесаров интернунциј измоли у пописара Сека Гучетића допуст да сахрани у дубровачкој цркви у Једрену хесарскога Ресидента Киндсберга. В. II. књигу овог дјела.

⁶ У њему почива Влахо Кабога који умрије на путу у Цариград године 1750. као посланик к султану Мехмеду V. Његов син Циво би

Пловдив (Philippopolis — Filibe) кога већ у XII. вијеку здан писац зове „*urbs praedita et sublimis metropolis*.“¹

Пловдив. има још концем XVII. вијека 40.000 душа. Нечаички крижари краља Конрада 1147. налазе предграђа у рукама западнијех католика бива Дубровчана и Млечића.² У том знаменитом развијању дубровачког елемента попијест мучи све до XVI. вијека када наша трговина попињаше већ нагињати на запад. Катарино Зено спомиње Дубровчане године 1550. а Јустинијани налази их „неколико“ године 1627.³ Пу ова колонија како и она у Силистрији, пропада већ половицом XVII. вијека. У њој једи жупник који обавља службу и у ближијему *Калишеву*.⁴

Али *Софија* је сјело највеће дубровачке радње и колонија првога реда. Кроз Софију пролазе велики трговачки друмови у Србију, у Дубровник, у Цариград. Колснија приправља сукно *en gros*, има двије велике магазе и шиље свиту на све стране Леванте и преко

такођер посланик код Порте год. 1792. те нам остави кратки и сухопарни свој путопис што приошћу Енгел на крају своје „*Geschichte des Freystaates Ragusa*.“

¹ Anonymus Canisii (Види Матковић — Rad XLII. стр. 130).

² Тако D-г Матковић разлогом тумачи ријечи кронике онога времена. cf. *ibid*.

³ Матковић — Rad LXII.

⁴ Малобраћанин фра Hieronymus на својој каноничкој визитацији 25. јунија 1649. пише софискоме надбискупу Петру Богдану: „25. јулија посјетих град Пловдив, у коме нађох само десет католичкијех душа, трговаца Дубровчана. Не имаду ни цркве, ни и једне ствари којом би могли служити свету мису, него свештеник онијех села обичаје долазити у град планином и калезом итд. на рекавши мису однесе ствари кући.“ (*Acta Bulgariae Ecclesiastica* — Mon. Slav. Merid. XVIII). Али ваља да су се ствари промијениле доцније, јер посланик Мато Гундулић спомиње (*op. cit. passim*) у Пловдиву „*la Chiesa de Nationali ora servita da P Dionisio Osservante di nazione Raguseo, Capellano, il quale s impiega in oltre nel servizio de fedeli di Caliscevo...*“

О *Силистрији*, пак, пети апостолски визитатор биљежи год. 1581. 25. фебруара. „Има осам кућа“ (другдје говори десет) латина, четрдесет душа у све, дубровачки трговци. „Сада им је капелан фра Целестин са плаћом од 2000 јаспри на годиште. Добри су крићани. Немају цркве. Свети се чини свршавају у једној соби али обећали су да ће саградити малу црквицу.“ *Ibid*.

мора. Колонија издржава лијепу цркву са три олтара и жупника.¹ Сви путници XVI. вијека спомињу дубровачку опшину у Софији. Корнелије Шепер и Веспасијан Задранин коначише год. 1553. у Софији у властелина Бенедикта Ђорђића, и Шепер говори „да је град насељен понајвише од кришћана Дубровчана.“² Ћесарев курир Јаков Бецек, стигавши у Софију године 1564. коначи код Дубровчана, а ћесарско посланство год. 1565. слуша Св. Мису у Софији у дубровачкој цркви. Год. 1567. Пигафета напомиње богату дубровачку колонију, а исто тако говори год. 1572. горе именовани ћесарев курир.³ У јужној

Скопље. Старој Србији главна дубровачка колонија бјеше Скопље (Üsküb). Око града Дубровчани имаху мноштво винограда. Бијељаху восак и приправљаху кордуанске коже. Године 1669. бјеше у Скопљу 700 дубровачкијех творничара кожа.⁴

Близу Скопља је гласовит *Куриумли-Хан* где се одмараху путници који пролажаху са свијех страна источне Јевропе у Цариград. „Домаћи трговци и кириџије“ вели историк бугарског народа „наставају сада у оветшалој згради али се једнако на гредама читају уписана у црвено и у црно имена давно несталијех Дубровчана.“⁵ Сјеверније главна колонија бјеше у Новом Пазару. Ово с

Нови Пазар. мјесто налази на свакој страници трговачке повијести дубровачке. Год. 1580. имаше 6.000 кућа, а у XV. вијеку 12.000 и више. Катарина Зено говори године 1550. да је Нови Пазар насељен од Турака, кришћанскијех Срба и многијех Дубровчана и Млечића.⁶ Рамберти спомиње шеснаест година прије исту ствар,⁷ и

¹ Мато Гундулић *passim*; Јиречек, *Geschichte der Bulgaren* ib.

² В. Матковић — *Rad* LXII. стр. 53.

³ „*qui vi* (sc. a Sofia) *più che altrove i Ragusei molto vi trafficar*“ Pigafetta, *Itinerario*, *passim*. В. Матковић. *Rad* LXXXIV. стр. 90—91.

⁴ Јиречек *op. cit.*, *ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ Матковић — *Rad*. LXII. стр. 99.

⁷ Матковић — *Rad* LVI. стр. 214. В. Мато Гундулић, *passim*.

тако многи други путници. У Новом Пазару колонија имаше цркву и пароха. И овај знаменити град, као и сви остали, пропаде страшно почетком XVIII. вијека та ради нехажства турскијех господара, та ратова ради који истракиваху нова покољења. Поклисар Маројница Маројнице Кабоге полазећи године 1706. у Цариград оставио нам је у своме дневнику ову тужну слику: „Дне 3. и 4. августа задржасмо се у Новом Пазару ради распра између наших трговаца. Ово мјесто би некада врло гласовита варош у Леванти, а сада је ништа; гдје бјеше дванаест гисућа кућа нема више од три стотине.“¹

Колонија бијаше такођер у *Прокупиљу* и у *Сарајеву*. Али што се ова задња не спомиње одвише у дубровачкој *Прокупљу* повијести, разлог је ваљда тај, што су тамо сједили више или мање прождрљиве босанске папе, а католичком црквом владали редовници Св. Франа с којима и онако Република имаше честијех задјевница у турскијем земљама.

Организација овијех многобројнијех колонија бјеше тако савршена, да су позније Аустријске колоније по *Организација колонија*. Балканскоме Полуострву само продуљене и опонашање онијех. Сачињаваху их прије свега сви рођени Дубровчани са њиховим потомцима. Мимо Дубровчана *Дубровчани*. Република примане у државну везу т. з. придружене поданике. Бијаху ови сви други католици онијех земаља који природно приступаху колонијама

¹ Пети поклисар мало дана послеје стигавши у Једрене говори: „видјесмо мјесто гдје бјеше наша полаца и једина црква католичка у Једрени, обје у праху!“ *Giornale del nobile Marino di Maroica C. Caboga, della sua missione in Erzegovina nell'anno 1701, e della sua Ambasciata straordinaria presso la sublime Porta nell'anno 1706, regnante il Sultano Ahmet.* — Овај веома знаменити дневник дугујем моме драгом пријатељу Брњи грозу Кабоги на чему му од срца благодарим. Овијем дневником обилно ћемо се служити у овоме дјелу. Није сухопаран као онај Цива Кабоге, него нам на против показује потпуну слику пута и живота поклисарскога на путу и у Цариграду. Што ми знамо то је једини дневник ове врсте у Дубровнику те је права срећа што се сачувао у Кабожиној обитељи. Писан је на талијанском језику, али наши ће читати бити у пријеводу српскоме да буду свакоме разумљиви. —

да би уживали њихове привилегије, па и многи следбеници грчко-источне вјероисповијести којима пролаз од турскога поданства под сјен дубровачкога знаменоваше ништа мање него ослобођење двојакe порезе крви: *харача* и *јаничарства*. Ови придружени поданици уживаху са Дубровчанима једнака права и једнаке повластице.¹ Република држала је пуно до *entente cordiale* међу та два реда поданика, јер придружени допринашаху њезином престижу на Истоку. Природно је да рођени Дубровчани гледаху с висока те нове суграђане, па би се тако често рађале задјевнице и немири међу поданицима исте државе али би Република вазда одрјешито одбранила „придруженике“ те би строго карала неправде њима почињене.²

Повластисе колонија. Ово сиљење дубровачкијех колонија сасвијем је природно кад промислимо на повластице које уживаху у земљама савијенијем под јармом варварскога народа. За све оне који не исповједаху пророкову науку, сваки дан бјеше питање живота: бити ил не бити. На једној страни бјеше раја која плаћа харач и дава мушку дјecu у Јаничаре; на другој сам нови господар, Турчин. А по сриједи међу њима прогалина растворена радњом онога чуднога града. Ласно је дакле појмити срећу новијех припадника државе која, у пркос својој слабости, бјеше кадра да закрили све оно мало слободе што се још бјеше могло сачувати у нашем народу на Балкану.³ А те сло-

¹ У нашијем списима називају се перифразом која тачно означаје што су. У једној заповјести покласара Маројине Кабоге и Тура Буће управљене из Цариграда 14. новембра 1677. на све дубровачке колоније (о којој ће даље бити говора) пише се « свијем нашијем трговцима и осталијем од наше нацијони и онијем који уживају наша привилегија и стојећи под нашој сјени не плаћају Турком харача. Овај мјешовити значај колонија једнако опстоји по свој Леванти. Аустрија има на пр. своје *Schutzgenossen* који нијесу, по постању, ништа друго него дубровачки придружени поданици постали аустријски *Schutzgenossen*.

² «Da Ragusa havevano ordini rigorosi a favore degli aggregati con castigarsi severamente coloro che venissero a qualche atto a questa patetica pregiudiziale.» М. Гондола, *passim*.

³ Да утврдимо једним примјером ову значајну чињеницу испишете писмо којим је новоименовани католички архиепископ софијски Дум Па-

боде бијаху од велике цијене, те претекоше капитулације свих осталијех држава, па и самијех Млетака, који зајамчише тек 1521. године оно што већ у XV. вијеку уживаху по турској дубровачки поданици. Историци, дакле, који држе да је млетачка капитулација за Сулејмана Сјајнога служила за углед осталијем осталијем државама врајају се. Ова слава припада Дубровнику.¹

Повластице дубровачке у Турској дијеле се у двије врсте. Једне су природе државоправне, бива одређују међународни положај Дубровчана у царству, те установљују нека основна обитељска и имовинска права. Друге су са свим трговачке природе. Први уговори говоре само о слободи дубровачке трговине. Барем они који су нам се сачували. Али уговором мјесеца фебрујара 1442. султан *Државоправне повластице.* Мурат II. углављује са Републиком све оне повластице које ће познији султан само поновити са незнатним додатцима.² Мимо слободе зајамчене не само

вао Јожић молио Сенат из Пераста (у Боки Которској) 8. јулија 1708. да га прими за дубровачкога поданика. Ево те врло значајне прошње: Illmi e Ecc-mi Sri e Pni Colmi. Fra le altre Provincie e Regni che all'ombra tutelare dell' Ecc-e V. V. provano e respiro e vantaggio nella fede Cattolica, si numera anche il Regno di Bulgaria. In questo essendo io deputato dalla S-a Sede per Arcivescovo di Sofia, nel prospetto delli azzardi e pericoli che accompagnano il ministero, non saprei come intraprendere il spinosissimo impegno, quando non mi avalorasse la generosa Protezione che spero ritrovare nella Religiosissima Pietà di V. V. Ecc-e; imploro dunque dalla loro somma benignità la gratia veramente singolarissima di potere comparir in Turchia sudito loro si come protesto essere coll' ossequio e col rispetto. Da questo vantigioso privilegio, a cui divotamente aspiro, resterà protetta la fede, beneticata la Religione e vincolata la mia persona con oblig-ni eterne all' ossequiato nome dell' Ecc-e V. V. dalle quali attendo il benignissimo rescritto anche nelle speciali Commissioni alli loro Ill-mi SS-ri Amb-ri che si portaranno a Constantinopoli, per che si degnino assistere nelle occorrenze alle mie Sacre premure riverentemente mi confermo nel debito, e nella gloria d'essere Hum-o devot-o et oblig-mo Sere Paolo Joscich Eletto di Sofia. Perasto 8. Luglio 1708. (Држ. Архив).

¹ Све повластице које уживаху већ у XV. вијеку Дубровчани ужива тек потпуно Аустрија по чл. V. пожаревачкога уговора 27. јунија 1718. В. Malfatti, Handbuch des österreichisch-ungarischen Consulatwesens. Wien. 1879. стр. 133. и сл.ијел.

² Mon. Serbica CCCXXXIX.

Дубровнику него и његовијем трговцима по Леванти, уговорена је и неутралност Републикина ако би цар имао задјевица са којијем источнијем или западнијем владарем. Трговци, вели царска Ахтнама „да ходе слободно по земљах господства ми.“¹ Послије се до душе остриже и стегне та повластица, од страха да не би у вријеме рата непријатељски трг походно под неутралном дубровачком заставом. Поче се дакле XVII. вијека давати неко одређено вријеме нашијем трговцима (не онијем који наставаху редовно у колонијама) да изиду из царства.² Мимо слободе уживаше Дубровник и неповрједност своје земље и својијех поданика, основна ствар у држави неодређенијех веза и самовољнијех чина како је Турска. Који год поданик царства нанесе штету дубровачкој држави или дубровачкијем људима, да штету плати. Дубровчани у царству нити плаћају харача, нити се њихови синови узимљу у јаничаре.³ Слободни су грађани слободне државе. Па опет су слободнији него ли то међународни обичаји обично признавају, јер они не плаћају царству ништа, нити порезу на земљу до углављене трговачке царине.

Колонијама је предата у турској земљи грађанска и казнена судбеност међу дубровачким поданицима. Ову Грађанска и казнена судбеност. замашну повластицу, угални камен свих познијих капитулација јевропских великих сила, повећана је у капитулацији год. 1442. овако: „коју год би имали пру дубровчани међу собом за имање или за коју сагреху,

¹ Ibid. Ово би био чланак VII, премда чланци нијесу одређени бројевима него сваки почиње ријечима: „ноше.“

² Тако и. пр. првога кандијскога рата (1649) кад је Porta прогласила својој забрану трговине, неку врсту континенталнога блокада, с намјером да упропасти Млечиће, султан (Мехмед IV.) нареди наши кадији херцеговачкоме, пашама румелијским и будимским, па кадијама у Софији и у Биограду „да се за педесет дана обустави забрана, да дубровачки трговци могу одијети своју робу из царства.“ Registro di Comandamenti Imperiali, Hatischerifi e Capitolazioni fino al 1784. књига II. Бр. 100, 105, 168. Државни Архив.

³ М. Гондола, passim.

да он тој међу собом суде.¹ Само парнице између мухамедовца и крпћанина има да суди кадија. Али пред овим судом Дубровчанин има све гаранције праведнога суда, јер је довољно да се зајуну два или три свједока *дубровчанина*, па да му дужник плати.² Нијесмо могли разабрати колика и каква бјеше судбена власт колонија, бива консула у главнијем градовима. Али нема сумње да им није припадала пресудна ријеч у врло важним расправама и случајевима.³ Ове би развидјели и пресудили поклисари републикини сваке године проходећи у Цариград,⁴ или на повратку кући. Ако би распра била у колонији удаљена од пута поклисарског, странке би долазиле до најближега главнога мјеста и давале би своје разлоге. Ко би правду изгубио, имао је право призива на дубровачки призивни двор. Али поклисарима републикиним у Цариграду бјеше дата власт да заповједају колонијама у каквом год послу, особито који би се односио на послове поклисарства. Поклисари би ударили казну за случај непослуха и молили би Сенат да им потврди заповијест и да је промијени само под одређеним погодбама.⁵ Исто тако

¹ Чланак IV. Наполаје се: „ако ли који узаште кадију нека му суди.“ Лако је разумјети да се ни један Дубровчанин није служио том владаулом.

² Уговор с Мехмедом II. 10. новембра 1481. чл. III. В. Mon. Serbica, CDXLVIII.

³ Пригодом преустројства *александриског* конзулата у *Мисиру* године 1575. Сенат даде власт конзулу да може судити међу странкама до 1.500 дубр. дуката а то *непризивно*, а на већу своту остаде парничарима слободно призивати се на дубровачки суд. (Senatus consult. 28. апр. 1575. год.). В. D-г К. Војновић. Судбени устрој Републике Дубровачке. Загреб. 1893. стр. 50.

⁴ Мато Гундулић, *passim*.

⁵ Ево један од толикијех случајева: Године 1677 (14. новембра) поклисари Маројина Кабога и Ђуро Бућа поручују свим дубровачким држављанима да даду поклисарскоме куриру Петру Хакимовићу „добра коња парина“ да што прије однесе у Дубровник журне њихове денеше на Сенат. Ударају глобу од педесет талијера ко га неби послужио. Не само, него „разумије се“ вели српско-дубровачки текст ове заповијести „ончас да је изметнут између наше национи и испод наше сјене и да нигда ни он ни ико други од његове куће не може уживати привилегија ниједнога као Дубровчанин, него да се има диктирати од-

Дубровчанима у колонијама припадаше власт да суде сами себе у казним стварима. Пу сва је прилика да су турске власти гледале пријеким оком ту виђену повластицу која је чинила контраст са сумарним и варварским пресудама османлијским. Тoga ради, Дубровчани, вели Мато Гундулић, настојаху да казну без више (*senza strepito giudiziale*) и *sola facti veritate suspectu*.

Порта се у капитулацијама бјеше одрекла онога некада свој Јевропи заједничкога феудалнога *jus albinagii* *Оставински слобода*. (*droit d'aubaine*). Туђинац у средњевјековној држави није могао оставити некретнину својим наследицима, ни у оиће никоме ни оноручно ни законито, него се то добро након његове смрти враћање *de jure* владару оне земље.¹ Дубровчани су изузети од тога права. »Ако би« вели капитулација Мурата II. »умрла дубровчанин« у земљу царства ми, да његово иманіе ни ја царъ велики ни шеданъ мој властелинъ не узме него да оноі иманіе врате дубровчане опет у Дубровникъ.«² У капитулацији Мехмеда II. ова се повластица објашњује ријечима: »него да догђ роди неговъ, да си узме.«³

«метник и да се има подвезати под све хараче, ђумруке и остале *верђе* «турске, и сувише ми одизгар речени Мароје и Ђухо» (ова имена јасно свједоче за дубровачку очигледну фамилијарност у најозбиљнијим државнијем послима) «обећавамо тему који неби послушно у оваку потребу омлатити трискосса» (тријест коца? батина?) «дјегодига нађемо и ухитимо. «Овако да знате и да се имате овој нашој заповиједи поклонити. Бог Вам «ло добро и господски послух.» У писму 14. новембра моле поклисари сенат да им одобри заповијест, и да не помиљује кривце него са 7/8 гласова од сва три државна збора. Држ. Архив. *Corrispondenza degli Ambasciatori Marino Caboga e Giorgio Bucchia da Constantinopoli 1627—81*.

¹ *Droit d'aubaine* сачувао се најдуже у Француској. Конституанта изјави се против њега 6. августа 1790. али тек законом 14. јулија 1819. би потпуно укинута Heffter op. cit. стр. 145.

² Чл VI. Капитулација фебр. 1442. *ibid*.

³ Чланак VII. Капитулације 10. новембра 1451—1481 потписане у Цариграду. *Lussari* (Cor. ristretto degli Annali di Ragusa) говорећи о посланству Мара Гундулића и Стијена Сорпа у Цариград за владара Сулејмана II. вели: *I Ragusei furono esentati dalla legge che il Re succedeva nei beni del morto.*» Али се види да су Дубровчани пуно прије добили ту повластицу. *Lussari* се дакле vara, те је сва прилика да је Сулејман најпросто обновио Муратову и Мехмедову Капитулацију. То се изија

На основи овијех повластица диже се аутономија дубровничких колонија. Кратке установе, али значајнијех едница.¹ Дубровчани могу на тај начин развијати трговачку радњу простијех рука и ефективном влашћу преко слободштине њиховијем црквама.

Трговачке повластице дубровачке у царству, надмашују све осталих кршћанских држава. За Дубровник повластице бјеше то питање живота. Јер шћаше ли поконкурентцију млетачку, он се није могао задовољити нијем повластицама, него је имао тражити више, ели се мањим силама успјешно борио с већом. Ово је јер један од разлога зашто је Дубровник имао у вези с Портом говорити у тону пуном понизности него био иначе говорио. С друге стране Турци примаху нијех користи у замјену великијех повластица. Они ху ратовати са свим осталим кршћанским државама, али да у овој неутралној држави неће никад пресудно долазак ствари њима потребнијех.

Већ у првој капитулацији, која нам се није сачувала, али обрече Дубровнику, у замјену данка, потпуну слободу трговине. боду трговине на Истоку. Мурат II. год. 1430. (децембра) изрече свечано ту знамениту повластицу годину: „да имъ тръговци ходе волно по свеи земли государства ми, и да си чине тръгъ закономъ, куда усхоте, западнихъ странахъ и по источнихъ, и по суху и по мору, у срблехъ, у арбанасехъ и у Босну и по свехъ

1. Јети Охмучевићевих, M. S. cit. «Sultan Solimano successe a Selim suo e nel 1529. fermo gli Privileggi Ragusei e commandò agli appaltatori mantinessero i loro Mercanti nell' immunità dei loro dritti e delle vie dei morti di che gli Ragusei sono esenti.»

¹ Све познине Капитулације на просто понављају повластице дате Мурата II. и Мехмеда II. Само Бајазит II. надода 6. септембра 1485. једну, процесуалне нарави, која имаше Дубровчанима олакшати у њиховијех захтијева. По овој новој повластици, писма што учине Дубровчани с трговцима царства за препродавање дубровачкога трга неће се признати од поданика царства, те вратити трг када га узашту Дубровчани на основи тих «ходжета.» Ову повељу дату у Баји испод писар Брасло Кабога. Mon. Serbica, CDLVII.

»земљахъ и градовъ и хоръ господарства ми, што су у повеленику господарства ми.«¹ У овој капитулацији нијесу још дубровчани опростени од царине. Али године 1442. наређује се »да не плаћају путемъ одъ својехъ тръгъ ниједне царине»² *Плаћање царине у Јодрену, Пловдиву и Цариграду.* »рѣше ми дохотка поснопога такмо да плаћају, где (sic) догю с тръгомъ у мѣсто царѣства ми, што продаду, одъ. р аспри. ѣ аспре,³ какопо је законъ у Ендрополю и у Филипополю и у Кратове. Ако тръгъ не продаду, да си га понесу слободѣно, камо имъ драго, не плаћивъ ниједне царѣне.« Дубровчани дакле не плаћају више царине него у три царске престонице. У Азији плаћају само у светоме граду *Бруси*. Царина од 2% на дубровачкоме тргу би највиша тековина дубровачка код Порте. Саме Османлије плаћаху 4% а све остале кршћанске државе 5%. Дубровник се дакле није више имао бојати за своју трговачку моћ. Могоа је сада одржати конкуренцију с Млечима и на западу Балкана скрпити их. Све доцније капитулације потврдиле ову повластицу.⁴ Селим I. (1512—1520.) одрече им је додуше. Ступивши на пријесто нађе ризницу празну. Потребе бијаху огромне. Јањичарима договаше благодарност што му свргоше брата и отроваше га. Има да плати преторијанцима 3000 јаспри на главу. За то уз пркос капитулацији године 1517. Дубровчанима нареди да не плаћају 2% него 5% као остале државе.⁴ Али тај паузетак не потраја дуго него до владе Сулејмана Сјајнога. Ово је најзамашнија повластица дубровачкијех трговаца у турском царству. А видјемо доцније пошљецице те повластице и у онѣ балканске трговине с Турцима

¹ Mon. Serbica CCCVIII.

² Од 100 аспри 2 аспре, дакле 2%.

³ П. пр, год. 1506. Бајазит II. на прошњу поклисара Ника Гудулића и Ива Сараке, на Мурат IV. год. 1629. и т. д. Registro di Com-mandamenti ibid. Бр. 8. и Мх.

⁴ De la Jonquière — Histoire de l'Empire Ottoman стр. 201. говори да је то било год. 1512. бива саме године ступања на престо султана, али то је оборено по Марину Сануду који тврди да се то збило децембра 1518. «Il Signore ha fatto pagare i Ragusei; pagavano 3. pct. (sic!) paghino „5 come altri.» У Хамера који вели да тај догађај недостаје у Енгела-

трговачки преобраћај мајке — отаџбине. Али повла-
 ще које Порта бјеше удијелила нашим колонијама на
 ичке дружине у Ле- Балкану, могле су бити само опћените по-
 данте живота, ваздух, рег би, у коме да се нијесу гибале
 ише им погинути. Република пристави својим трговцима
 и вишијех повлашћница, особито што силна трговина, која
 бјеше развила за кандијскога рата, потакну у велике
 обену иницијативу. У Дубровнику одијели се од трго-
 вке дружине *Антонина*¹ особита *дружина за трговину*
Леванти под заштитом Св. Лазара.² Ови осилење у мало
 чина тако, да се у њиховоме крилу избираху државни
 уџбеници мање врсте, кад понестане властеле након ве-
 ке трешње. Држава закрили одмах ову дружину. Бјеше
 цјеме кад се мишљаше да трговина не може цвати без
 ике државне заштите, без прохибитивнијех одредаба
 јсптнније врсте. Ово се начело могаће донекле оправ-
 ги у Леванти гдје конкуренција са старосједоцима није
 гла бити, јер они не трговаху, а са другим државама
 ише м.и.тава. »Друштву за трговину у Леванти (*Compagnia*
ll' unione del negotio di Levante) даде Сенат год. 1673.
 ку врсту трговачке Магне Карте. Друштво имаше своје
 јело у *Биограду*, као на мосту промета међу Западом
 Истоком, на великој бродоносној ријеци. Он имаше, по
 редби сенатској, потпуни монопол дубровачке трговине,
 само у Биограду него у свим градовима угарским под
 ашћу Портином. Ниједан поданик дубровачки није смпо
 говати на своју руку, него кроз левантинско друштво.

¹ *Антонинима* припадаху породице: Stay, Јалић, Леонарди, Вонал-
 , Бруњоли, Глеђевић, Нале, Димитри, Примо, Влајки.

² *Лазарини* бијаху ови: Мартелини, Флори, Божовић, Лазари, Ка-
 канти, Алигрети, Ђорџи, (придружени год. 1664. властели са придјев-
 : Ђорџи-Бернардо) Бетера, Босдари (Божилари придружени год. 1669.
 стелиј, Шкапић, Браети, Охмучевић, (велика породица Тухељских кне-
 а и војвода касторијских које Република не хтједо никада придружити
 иком Вијећу. Дамњан Охмучевић би год. 1708. државни тајник) Ан-
 шевевић (*Andriasci*) Бианки, Винћенти, Сладојевић.

Само Антонини и Лазарини имаху право на име грађани (*cittadino*)
Лазарина бијаху »*le sette casate*,» бива седам породица из којих се
 аху државни тајници и мањи службеници.

Могao је овоме предати трг за припродају. Друштво бје тада обвезано да њему даде цијену у новцу или у трга он би онет платио трошак колоније и *провизију* друштву. Тако исто и *купља* имала је проћи кроз друштво. Дубровачки трговац имао само друштву припродати и под обичну тржњу цијену. Дубровачкијем се поданицима : брани под најстрожијим казнама радити коже или какве друге ствари за жудије и за туђице. Главница коју сва улагаше у посао друштвени бијао света. Нико је није сматрао заклијенити никаква недјела ради, осим због велележајства убиства (уморства) и сличних великих злочинства. Та исто главница саме друштвене имала је бити неповрједна. Ниједан вјеровник није је сматрао заклијенити за грађанску правду, нити омести трговачке после, него забрана бје дозвољена само тако да би главница остала у друштву (да не штетује трговина) а вјеровник могао би придоносити по правилима установљеним од самог друштва.

Држава дакле давала друштву у Леванти *монополизу* трговине у најширем, најстрожијем смислу ове ријечи и *неповрједност* главнице. Што је преостајало слободно. Па зато ћемо видјети брзо пропадање ове трговачке олигархије с поља, као и пропадање саме државне уставне олигархије унутра. И једна и друга би уде Дубровнику који требао ваздуха и пространа хоризонта да надомјести периодичне губитке новаца и људи.

Ми смо сада ради показати што је Република кроз своје мртве страже на Истоку учинила за кришћанску слободу.

Дубровачка повијест пераставља је од римског царства. Промислимо ли на латинско постање тога града ^{Дубровачки католицизам на Истоку.} који је, природнијем слиједством догађаја потиснут био у коло западнијех самодржавнијех општина нећемо се пуно чудити овој појави. Али што је вријеме спомена, а то је ревновање републикино за ствар црквене слободе.

¹ В. у Додатку Бр. VII овај занимљиви устав објављен у сени сједници 28. фебруара 1673. под насловом : „*Capitula desuper data in partibus Levantis.*” Cons. Rog. 1673—74. Држ. Архив.

и то таково, да је тешко у томе ревновању наћи међу јевропским државама једну другу налик на њу. Да би се стари Дубровник рад био рачунати, био би могао сама себе означити ријечима псалмисте: *Zelus domus Tuae comedit me* — Ревност за твоју кућу изједе ме. — А каква је та ревност мучна била! Која се друга држава нашла на вјерској тремећи као Дубровник? Стан му бјеше ударен сред властитога народа коме, у пркос јединству крви, језика, обичаја не достајаше јединство у цркви. У непрестанијем сносима са српским свијетом, који прими вјерски символ од Византа, у непрестаној замјени мисли, политичке и дипломатске акције, трговине, људи, земаља, са тим свијетом, приљуби се све то јаче Риму,¹ оправдавши тако дубоку ријеч Урбана VIII. „да му је мање морем растављен, него ли што је љубављу свезан.“² К томе дуализму приступи у XV. вијеку мухамедански елемент. Српски народ, обезглављен и вјерски и политички, стаде лутати међу неким безличним кршћанством и фанатичкијем исламством. Сред те анархије једини Дубровник стајаше необорен у јединству своје политичке и вјерске организације. Република напрти на себе, еластичношћу латинскога свога ума, једно посланство које нико мјесто ње није знао ни могао примити. Одржати државну слободу црквеном слободом у држави, примити скрб над црквама западне Леванте, расклимати укочено предање Ислама о несношљивости различнијех храмова на пророковој земљи, све је

¹ „Јер је град Дубровник“ пише Република своје посланику у Риму Ивату de Gasulo 27. фебруара 1451. „на суку, а сва је његова област окружена онаким (perfidii) натаренима и манихејима без икоје ограде од земље или од воде, тако да је од најстаријих времена био и бива у невољи, јер мјесто гдје се сада налази град, би мјесто тих невјерника, а од Дубровчана узет невјерницима. А од то доба врло мучан и сметан од тих невјерника, премда је божијом помоћи сачувао, обрадио, и од времена до времена, раширио своју област. али великим тропковима, мукама тјескобама и проливањем крви.“ *Gelcich Diplomatum, passim.*

² „Potius conjuncti charitate, quam mare divisi.“ Брве Републици 8. децембра 1629. (Г-о XIV. Бр. 1358. Држ. Архив.

то могла учинити само држава са јединственом и једноставном политиком и вјером. Што је губила у опсегу, добила је у централизацији. А ове у потпуној мјери, нема без јединства вјероисповједи. Али ово ревновање не смемо тумачити само вјерским осјећањем. Дубровачки католицизам и унугариза његова неспољљивост пошљедак су његове политичке еволуције. Ми смо на другоме мјесту, напоменули да слободна дубровачка радња нема у своме развијању, и у објекту своје обране, ништа заједничкога са осталијем Републикама у Италији. Ниједна од ових опћина није имала повнше и мимо себе перманентнога, жилавога, варварскога дуниманина, који симболиовао нешто што је противнијега јевропској цивилизацији. Преврати, свађе, расколи, надметања у Италији немаху онај значај часовите погубности да се, наиме, један варварски свијет свали на тај расцјепани организам и да га преда ништавилу. А Дубровник бјеше бачен у томе стању. Ако је њему аристократски облик владања погодба живота, али јој је још већа погодба имперсоналност те владе. А што је то онет него врпак централизације? Свако сиљење једнога на штету другога, свака урота, сваки немир, свако несугласје, свако нехармонично гигање, одјекивање преко границе и подеђање освајача на опћину „чија слобода вријеђање тако дубоко свемоћ царства“¹ За то се Дубровник лично континуитета моћи државне главе, зато је он удружио неумољивом окрутношћу сваку превратну мисао, зато је тако демократски најједначнио властелу и зато је напokon бдио тако љубоморно над оном црквом чије догматично и јерархијско јединство одговараше на длаку политичкој системи и међународном положају оне државе. Он је као мудри кућни домаћин мислио да је слобода увјерења врло лијена ствар, али да је још љепше јединство мишљења о вјери која је, по свој нарави, нај-

¹ Ријечи Гибона у „History of the decline and fall of the Roman Empire.“

више кадра распаљивати људске страсти и разорити огњишта. Дубровник није вјерски фанатик, а, готови смо рећи, није ни мистик. Државна је власт у чистијем и општријем свађама са власти црквном. Неки догађаји у дубровачкој повијести чудно спомињу Филипа le Bel или Луја XIV. Дубровник, у коме се цркве и манастири нијесу бројили, није дао светаца цркви, а једва који велики лик њезиним вијећима. Дубровник се пазео на Балкану колико је боље могао са источном црквом, којој међу градскијем бедемима није признавао право живота. Политичка нужда самообране, хладно рачунање са чиницама, тумачи дакле што не би сасвијем био кадар оправдати његов вјерски дух.

Црква обилато признаде Републици то мудро и просвијетљено ревновање. Папе гледаху с велике висине мучну радњу једнога града у коме знаменити говорник благослови успомену онога Рима „који предвиђевши пропаст што му настаје своје величине, не изгуби над да ће са пристаништима својијех суграђана надживјети у каквој својој честници“¹ И од Рима збиља имаше живавост, јединственост државне мисли, грчевито обожавање слободе, па и то да Дубровник сред пустоши нашега југословенскога средњег и новог вијека (у нас се мијеша једно доба са другијем) у оној тмини која притисну наше земље од Саве до грчкога мора носи самцат вас терет наше цивилизације, како је Рим, у средовјечној еволуцији друштва, носио сву суму знања човјечијега ума. Ова обитељска сличност сасвим је значајна, те се за то не смјемо чудити да Папе говоре Дубровнику у тону пријатељства и удивљења, па тако сретно изабранијем ријечима, да би се њима самјем могла писати сва филозофска страна дубровачке повијести.

¹ „Felicem dixerim Roman, quae magnitudini suae conterminam ruinam praenoscebat, civium suorum divitiis optavit forte in aliqua sui partícula superesse.“ О. Толмеји у слову пригодном смрти поклицара Николе Боне изговорено у цркви Св. Влаха 17. новембра 1678.

Већ Гргур VI. из Авиньона свједочи (1373) искрену љубав дубровачку к особи папској и римској цркви.¹ Мартин V. из Фиренце (1420) говори да се кроз Дубровник »не само брани католичка вјера против душмана Исукрстова, него и здравом науком и проповиједањем ријечи »божије шири у варварскијем земљама обраћење невјерника к Богу.«² Систо IV. навјештајући јубилеј Дубровнику (1476.) вели да се »онај град постављен на турској »међи, без престанка мужевно бори за праву вјеру.«³ У бурној години 1479. исти папа позва енцикликком кршћанство на помоћ Дубровнику против пријетње Мехмеда II. Папа поздравља у Дубровнику »град који на онјем важ»пијем странама и на османлиски поглед стоји као бра»ник, бедемима опасан, лијепим народом украшен, пун »оружја и других ратних справа, брањен мужевношћу »пезинијех људи против небројенијех душманскијех на»вала.«⁴ У XVI. вијеку Клемент VIII. посвједочи самоме ћесару да је »дубровачка ствар ствар Свете Столице и »све Италије,«⁵ а на освитку XVII. вијека Гргур XV. споменувши пронаст епископјех земаља, тврди да је противу варварства Дубровник подигао »не само тврђаву слободе »него и храм вјере.«⁶ Али ни један папа није тако одушевљено и тако дубоко нацртао републикину улогу Кршћанству као Урбан VIII. члан велике породице Ба

¹ «Sincere divotionis affectus, quem ad nos et Romanam ecclesiam geritis.» Бресе 24. марта којим допушта Дубровнику трговати с невјерницима. В. Theiner, Monumenta.

² «Illis (sc. Ragusinis) presertim per que fides catholica non solum defenditur adversus hostes nominis Jesu Christi, sed per sanam doctrinam et salubria documenta evangelizantium verbum Dei infidelium quoque conversionem ad Dominum in barbarorum non credentium regionibus dilatatur.» Бресе Републици 10. маја Ферменциум, Acta Bosnae.

³ Бресе 6. априла 1476. Theiner op. cit.

⁴ Енциклика 26. маја 1479. Ibid.

⁵ Бресе 13. октобра 1595. ћесару Рудолфу II. Ibid.

⁶ «Nam cum Turcarum Tyrannus et Mahometi impietas finitimas Vestrae regioni Provincias jampridem oppresserit, vos non solum libertatis arcem in Urbe Vestra, sed Religionis etiam templum erexistis.» Бресе Републици 21. августа 1621. (Ex Cerca, Metrop. Ragusina T. I. P. 4. стр. 284—285)

берини која даде Дубровнику два протектора код Свете Столице, ступивши на римски пријесто обасу Републику похвалама. »Јасно је« вели папа у неодољивом величанству латинскога језика »да сте ви изабрана Крстова ба-
 »штина коју бране анђеоске војске. Јер, савиши зароб-
 »љен Исток главу под славодобитни јарам варварске само-
 »воље, ви на самом прагу освојенијех земаља очувасте
 »слободу, премда вас тините тамо турске хриди, амо ја-
 »дрански валови.... Поставате међу лукавцима и у погра-
 »ничнијем земаља гледате поносите невјерство што влада,
 »чију круту парав, сасвијем што вам не разасу град, не
 »може а да вам не вријеђа дух.«¹ Папа мољаше за Ду-
 бровник. »И тако ми, чувари славе и имена вашег и
 »ваше слободе, анђеоске легије врућим молбама зазив-
 »лемо у ваше зидове, и вапу Републику, тврђаву вјере,
 »пречесто даривамо благом апостолскога благослова.«²
 Од скоро, бјеше Дубровник претрпио тенку поврједу
 свога достојанства од млетачкога насилја (царовска оку-
 пација године 1606). Али у пркос томе Урбан зове Ре-
 публику »силом тврђавом католичке вјере учвршћену
 »легијама анђеоским и крелостима грађанским, који је
 »ставио Господ војска у добри час на праг дупманина
 »вјере.«³ Да се пак јасно види како је Св. Столица ми-
 слила о важности мјеста на коме се налазио Дубровник
 и како га је држала дјелотворним чланом кршћанске
 Републике, изпијећемо још овај доказ. Када немоћном

¹ Бреве 7. декембра 1624. којим позивље Републику на јубилеј у Рим (В. потпуни текст у Додатку бр. VIII.).

² Бреве 27. јунија 1626. (В. потпуни текст у Додатку бр. IX.).

³ Бреве 26. маја 1628. (В. *ibid.* бр. X.) Нека се са тим ријечима упореди писмо краља Матије Корвина Републици у коме говори о њој овако: *«nam civitas ipse nostra Ragusiensis christiane libertati pro portu habetur; ipsa captivorum a manibus Turcorum nequandissimorum liberatorum profugia suscepit et donatus remuneratosque patriae condonat, ipsa, tamquam scutum confinium regni nostri Dalmaciae, sacre corone nostrae emulorum iusultibus est et in illa parte aliis fidelibus nostris pro muro habetur.»* Повела из Будима 12. марта 1459. В. Geleich-Diplomatarium.

Италијом XVII. вијека захуји братоубојнички рат ко-
 немане више ни лозинку слободе да га посвети, не
 Урбан VIII. вапи с апостолске Столице к Дубровнику
 његовијем молитвама утишна распаљене страсти. Он з
 допета да је Дубровник далеко од погибљи италикиј
 ратова »далекијем путевима и обраном валова утврђен
 »премоћној кули слободе.« Али опет зна да Република ва
 за мир у Италији. Јавивши Сенату што учини да се о
 бура утишна, заврши наша овако: »Жељели смо вам, пр
 »драги синови, припоћити наше одлуке апостолским п
 »смом, јер држимо да једна од најирвијех скрби По
 »тификата има бити да чувамо слободу и вјеру на ме
 »земаља које служе невјерству. А није вам непознато
 »је здружена Италија јак бедем дубровачкој слободи
 »страшна обрана од варварскијех навала. У толикој п
 »гибној бујици, нека сађе на молбе вашег пука д
 »слоге с крпа свемогућег милосрђа.«¹ Могли бис
 овако наизати још пуно свједочанства Св. Столице
 дубровачку улогу на Истоку и за почитање које под
 заше Република к себи као и на јужно западној стра
 Балканскога Полуострва. Али је ово доста за нашу ције
 показати наиме да је Дубровник вршио неко формал
 посланство у кришћанству, и да, уз пркос његовој сам
 обранбеној политици, има и снаге и времена за то. П
 гледајмо сада, укратко ту његову дјелатност. Знатниј
 цркава има десет на броју: бива у *Биограду*, *Рушчу*
Црквена организација ко- Силистрији, Бабадагу, Провадији, *Једре*
лонија. Пловдиву, *Софији*, Прокупљу и Новом Пазару. У другиј
 мањијем мјестима, као у Варни, Шумљу, Базарцику и
 чита се служба божја на поручијем отарима, које Тур
 зову *Сурет*. То је најособитија повластица, јер је у ц
 ству на посе забрањено другим вјеропсповјестима с
 жити се тијем отарима.² У свим главним градовима и

¹ Бреве 8. децембра 1629. (В. потпуни текст у Додатку бр. 2)

² М. Гондола, *passim*.

по један жупник, који се зове на талијанскоме језику *Sarrellano*. Плаћа та колонија према богатству трговаца. Знамо нпр. да је жупник у Бабадагу примао јестиво за себе и за свога коња, а к томе 60 дуката на годину.¹ Гондола говори да је то обична плата жупнику на Истоку. Подложен је дубровачкоме надбискупу.² Али како је овај врло далеко, тако сама колонија врши строгу дисциплинарну контролу над својим духовним пастиром. „Хвале „вриједан је обичај“ вели Гондола „што свако пази на „живовање и на капеланова дјела, на најмања грјешка „у његовом моралном понашању доста је да учини да га од- „пусте. Па дијелом тога ради, а још више за то што се „највишом помоћом приступа избору, збива се да су ти „духовни пастири људи чиста живота, и врло поштовани „од свјетовњака.“³ У црквама жупници обављају све свете чине у потпуној слободи на основи царскијех фермана. Чита се Света Миса, дијеле се Сакраменти, проповиједа се ријеч божија а сами вјерници пјевају вечерњицу заједно са свештеником. У свакоме мјесту има дубровачко гробље ван града опасно зидом, што Дубровчани зову „градина.“ И ово је повластица од замашне цијене коју уживају сами Дубровчани. Грци и Јевреји не смијаху заградити гробља по којима би тако обилазиле грабежљиве звијери и откривале гробове. У Једрени Дубровчани имаху повластицу да смију сахранити мртве у саму цркву. Видјели смо да су се католичке велике силе служиле републикиним допушћењем овом драгоцјеном повлашћом. Кад би Дубровчанин умро, носило би се мртво тијело кроз све улице градске. Свештеник би сам носио крст у коти и петра-

¹ Ако би се коме то учинило мало, напоменућемо да је опћински учитељ у Њемачкој концем XV. вијека добивао 4 *фиорина* плате на годину, 3 *фиорина* к томе на црквено појање, и да се узимало да је добро плаћен. Janssen Gesch. d. deutschen Volkes.

² Надбискуп потврђује жупника. Тако н. пр. трговци у Софији моле мјесеца августа 1635. архиепископа да потврди Дум Марина за капелана њихове колоније. Међу потписима има један Замањин. Држ. Архив.

³ М. Гондола, *passim*.

иљу, а колонија би пратила мрца запаљенијем дуплијерима и пјевајући псалме на вас глас.

Доста се говорило о толеранцији турској. Али повластице које имаше у царству католичка вјероисповијест *Португалске ове са невјерницима.* под републиканском заштитом свједоче да Порта у начелу није признавала невјерницима слободу. Ни једнаки презир који пошани за ђаурима какве вјере био, рађане новим обликом толеранције коју је неколико означено овако: »слободу савијести признају Турци само у односијима једне кршћанске цркве с другом.«¹ У држању мира међу кршћанима могла је успјети потпуно само така власт која се ругала свакој. Турци мирном процијом гледаху кршћанске свађе. Свака црква бјеше увјерена да ће у тога судије наћи потпуни индиферентизам али да ће баш тај индиферентизам рађати спољљивости.² Примјера мијешања Турака у црквоне кршћанске свађе имамо сијасет.³ Ако сви ти примјери свједоче за срамоту завађене браће, опет свједоче и за добру османлијску ћуд кад не бјеше у питању пророкова сабља против невјерника. Тада би пролазило земљама велики дах варварства. Па и саме заштитите кршћанскијех држава бјеху тада немоћне да одоле бујници. Године 1567. прође мир, такав вјетар Србијом.

¹ Споменица Јермена Берлинскоме Конгресу године 1878. у de la Jonquiére op. cit. стр. 41.

² Слједеди догађај означаје ту страну турскога карактера. Год. 1703. Језуите шћаху проповијелати ријеч божју у јерменским црквама у Цариграду. Узврнувши се грчко-источни митрополит Јефрем, на пође у Једрену да се жали код султана на дружбу Исусову. »Што су ти католици?« Запита га хеџаја (министар унутрашњијех дијела) »нијесу ли зар невјерници?« А када му митрополит одврни да јесу, рећи ће му хеџаја: »Свиња бијела али црна, свиња остаће вазда. Висока Порта не хаје за разлику између Јермена Католика и Акатолика.« Hammer IV. стр. 45.

³ Види и. пр. писмо флорентинске господе 10. маја 1491. султану Бајазиту II. у коме моле овога да извојшти у Дубровачке Републике повртак лијеве руке Св. Ивана Крститеља. Да би султана згријали, флорентинци наглашују да Св. Иван »certe magnus propheta fuit.« Али Дубровчани одрекоше султану ту љубав. В. Acta Bosnae стр. 302. Сравни такођер заповјед султана Мехмеда IV. (1657.) српјемскоме кадији да се католици имају бранити код светијех чина од нападаја некијех кршћанскијех житеља. В. ibid. стр. 45.

Турци у један мах оборе грчке цркве и јеврејске синагоге. Дубровчани од страха бијаху саградили цркву исподземље. Траживши је заман, забранише Турци да се двојица тројица састану на молитву. Оне године прође кроз Биоград Ђесарово посланство. Дубровчани срчанији ради тога проласка одслужеше свете чине, али тихим и слабашним гласом. „За свега пута ни чух ни видјех такову ствар!¹ веш путник који је то забиљежио.¹

Мимо цркава у Софији и Једрени² (она прва имаше три лијена отара, а ова бјеше посвећена Блаженој Госпи те имаше Мадону класичке школе) најзнаменитија је дубровачка црква у Биограду поради занимљивијех згода кроз које прође.

Ова црква без сумње би саграђена у почетку XVI, а може бити свршетком XV. вијека. Године 1521. бијаше *Биоградска црква* заједничка Дубровчанима и Бонифацима. Свете чине обављаху босански фратри зависни од римске конгрегације *de propaganda Fide*.³ Дубровчанима то није било мило. Колонија једва могла сносити то сувласништво и тајном помоћу зар дубровачке Мале Браће, тражаше у своје владе да укине ово стање. То се није могло учинити без портине интервенције. Дубровачки пописари у Цариграду испословаше дакле ферман да се проћерају босанску фратри. Тако би и учињено а Репу-

¹ Pigaffetta, Itinerario и т. д.

² О дубровачкој цркви у Софији има једна занимљива исправа 31. октобра године 1663. у којој се колонија тужи Сенату да је уложица једнога Дубровчанина продала своју кућу у којој се налазила црква колоније, једном Турчину, проти свим заповијестима из Дубровника. У тужби има ово знаменитијех ријечи: „questa chiesa, la quale è causa de tutti li nostri negotij in questa piazza, e quando mancasse ella, certamente in pochi giorni non si troverebbe qui uno delli nostri nazionali, maximamente stante la continua persecutione, che habbiamo dalli Ebrei, che è a segno tale, se non fosse per amor di questa chiesa, fa molto, che abbandonaremmo questa piazza.“ Потписани су: један Рести, један Рањина, један Тулизи, три Сорга и један Церва. У Држ. Архиву.

³ В. извјештај О. Вратоломеја Кашића о његовом апостолском посланству у Босни и у Србији године 1612—18. Acta Bosnae, стр. 343 и слијед.

блика посла у Биоград дубровачке фратре да врше власт над оном црквом. (1628).¹ Настаде сада општра свађа. Распредише се у Риму разлози и протуразлози, док, на пошљетку, Република, јача, не надби Бошњаке. Пропаганда даде разлог Дубровчанима и нареди провинцијалу да упути биоградске Бошњаке како би саградили нову капелу за њих самијех (1629). Бошњаци подигоше у једној биоградској кући отар (1630) а Дубровчани узеше у посјед цркву. Али се за то не утиша размирица. Од године 1631. до 1643. вуче се распра као црљена нит и не даје мира ни пропаганди ни Републици. Године 1643. дође најпослије до мира (15. августа). Старенине босанскијех манастира скупљене у Олову склопише погодбу са београдском колонијом и отпратише два фратра у Дубровник да је Сенату подастру за одобрење.² Погодба је врло оригинална: у њој би особито углављено да ће босанска провинција слати жунишке београдској цркви, али да ће их именовати, па и отпуштати, Дубровчани. Жунишк *pro tempore* не смије вршити јурисдикцију док му не дође потврда од дубровачкога архиепискупа. Сенат одобри погодбу, а пропаганда изрече свој „*tolerandum nunc ob locorum et temporum circumstantias*“ јер не одговараше са свијем црквеној дисциплини.³ Године 1672. та црква изгори, те остадоше само четири гола зида. Дубровачки поклесари у Цариграду, Орсат Сорго и Мато Гундулић замолише великога везира Ахмет Ђурилића да допусти да је опет колонија сагради. Сенат бјеше одредно за грађу хиљаду златнијех

¹ Извјештај О. Павла Папића Пропеганди из Сарајева 17. септембра 1629. Дубровчани одговорише Папићу „*che non sono tanto sotto-
«Posti alli illustrissimi e reverendissimi signori Cardinali quanto alla illu-
«strissima Repubblica di Ragusa.»* А о новијем фратрима вели: „*essendo
«loro protetti da signori Ragusei per mezzo l'autorita di gran prencipe
«(isc. Sultano).»* Acta Bosnac, 388.

² Писмо провинцијала босанског О. Пера Липановића Пропеганди из Олова 15. августа 1643. Ibid. стр. 445.

³ *Conventio inter Raguseos et Bosnenses intuitu ecclesiae parochialis catholicorum Belgradi* 11. Januarii 1659. Ibid 490.

дуката, које имаху поклисари дати колонији, ако би султан удијелио допуштење.¹ Али заман. Порта одговори да се кршћанске цркве, једном порушене, више не смију градити у царевини. Дубровчани покрише стрехом она четири гарава зида, и дочекаше бољу прилику.² Ова се приказа већ године 1675. за изванреднога посланства Маројице Кабоге у Једрени.³ Генијални државник измоли у Султана хатишериф о зидању нове дубровачке цркве у „улици дубровачкој“ која се тада зваше Фечија Капија. Црква је имала бити дуга двадесет и пет лаката, широка петнаест, а имала је служити само Дубровчанима. Нико није смио у њу дирати. „Католицизам“ на додаје Маројица „већ умираще у ономе граду.“⁴

Није ово био једини сусретај дубровачки са православљем на Истоку. Дубровчани се мијешаху посвуда са Дубровачке нем са Православљем на Истоку. суплеменицима источне вјероисповијести. Сам Дубровник живова кроз вјекове са српским владарима, кадгођ у ратовима, врло често у најпријатнијем пријатељству. Природно, дакле, бјеше да се она рет би државна (политичка) интолеранција републикина на својој

¹ Cons. Rog. 10. марта 1673.

Pa p. est de declarando petias regalum mille de octo expendendae manu DD. Oratorum pro reaedificando sacellum Belgradi dentur Mercato-ribus illius Columnae cum fidejussione bene visa Ec-mo Min. Con-o cum dicendum sit postea quisnam obtentio (sic!) Regio mandato pro restaura-tione dicti sacelli facturis sit bonas d-as petias Regalum mille; non obtento cum eo mandato ut debeant restitui de petiae mille de parte 14. de non 3. Cons. Rog. 1673—74. Држ. Архив.

² М. Гондола. MS. cit. passim.

³ О том врло значајном посланству говоримо опширно у другој књизи овог дјела.

⁴ В. извјештај М. Кабоге о његовом изванредном посланству године 1675. у II. књизи овог дјела. Потпуни текст хатишерифа у тадањанскоме пријеводу види у Documenta бр. 12. Кабога сам говори да тај хатишериф „fù veramente cosa maravigliosa.“ Када се год. 1677. радило о неким поправцима на цркви у Софији, Маројица, који путоваше опет као поклисар к Порти, пише Сенату: „cadendo la detta casa“ (нека кућа која бјеше наслоњена на цркву) „sara ruinata la detta chiesa quale aliai più si potrebbe risarcire come sanno molto bene quanto travaglio e spesa si è fatta per risarcire quella di Belgradi.“ Денеша из Софије 22. ју-лија 1677. Codex Caboga.

земљи, проврже ван државе у потпуну спошљивост, па шта више у пријатељевање. Врло је значајно такођер да се кроз толико времена сусједовања, све до освојења Србије и Босне, није између дубровачке аристократије и српских владара никад разгорјела вјерска борба, па шта више ни најмањи дипломатски конфликт на том пољу. Насупрот дубровачки споменици свједоче да се вјерско питање ријешило било узајмичним концесијама у велике значајним за ону епоху вјерскога фанатизма. Ако је Република допуштала Вуку Бранковићу »да си створи црков« (у Дубровнику) »по својој вери слободно,« српски су владари допуштали Републици да гради себи манастире и цркве по њиховијем земљама. Свађе су дакле на том пољу сасвијем модерне. Свађе су настале кад је на једној страни почињала сртати у пропаст старачка дубровачка олигархија, а на другој страни кад се тама ухвати над српскијем земљама и стаде дуневном паством да влада искварени фанариотски клер.

Дакако и у то мрачно доба за српски народ пријатељевало се како се могло и како се умјело. Република је имала нпр. сталнијех веза са калуђерима Хилендарскога манастира на Атосу којима је малим изузецима сваке године, до своје пропасти, плаћала неку малу замјену за древни данак српскијем владарима за купљене земље.¹ Светосавски калуђери у Милошевome долу припознаваху доброту и љубав републикнину и џезипијех поклисара шиљајући јој неколико пута обилат број ситнице на дар.² Ну то су тек ситнице. Велик је, напротив

¹ С почетка се тај данак плаћао јерусалимској цркви Св. Михаила. Кад та црква опусте, године 1479. по завјету цара Уроша V. пренео на рица Мара дубровачки доходак на манастир хилендарске пресвете Бс городице и на манастир Св. Ђурђа, обадва у Св. Гори. Мајков, по срп. народа, стр. 236—257. Калуђерске намирнице припошњо је Прохвучетић у Извјештају дубровачког гимназија год. 1883.

² У књизи «Doni Turcarum» находе се забиљежени сваки час и дајови. Ево примјера: «23. agosto 1576. Calogieri di S. Sava alla Sig. «poria animali minuti 300.» Држ. Архив.

доказ пространости дубровачкога генија свјет што даде Републици и Папи поклисар Мато Гундулић. Свједочећи за велико штовање онијех народа према њиховијем свештеницима и за мржњу коју кад кад сију против Латина, он је ипак мислио да ваља утрти пут љубави и јединству. »Требало би« говори »настојати да се што боље с њима сагласимо, а то хвалећи и почитајући њихове обреде који су доиста вриједни и хвале и почитања, па да признамо једнакост њиховијех чланака вјеровања с нашим како доиста и јест, осим оно мало изузетака, па да расправљамо само веома великом опрезношћу о стварима које нас од њих дијеле.«¹ »Једна Була папе Клемента VIII. забрањује женидбу Латина са Грцима« надодаје наш дипломата. »Нека наши бискупи обилно одријеше од те запријеке, служећи се влашћу која им је дата од Апостолске Столице.«² Ови мудри савјети не бијаху осамљени, нити остадоше без плода. У многијем градовима на Балкану Дубровчани живљаху у најтјешњем пријатељству са источном црквом. У Софији приликом погребца једнога чељадета од свите дубровачкијех поклисара год. 1672. грчки митрополит са калуђерима и свештеницима испрати мртво тијело »e solennizò con molta «edificazione d'ogni uno quel funerale.«³

Република би се додуше не ријетко посвадила са православним свештенством. Српски народ, богољубне и просте ћуди, био је по несрећи за вријеме робовања плијен нариградекијех фанариота. Мимо здравијех и народнијех људи, високе части бјеху често добијене симонијом, ношене пљачкањем од људи који немаху срца за растркани

¹ «E così più espedito sarebbe d'andar il meglio che si può d'accordo con loro, con lodare e mostrare aver in veneratione i loro riti che veramente sono lodevoli e venerabili, e di riconoscere la conformita dei loro dogmi con i nostri come veramente (con la gia detta restrittiva) sono conformi, nè entrare senza gran cautela nella disputa sopra le controversie concernenti lo scisma che ci tiene separati da loro.» *M. Gondola*, *Diverse notizie* и т. д. *passim*.

² *Ibid.* *passim*.

³ *Ibid.* *passim*.

народ. Тај грчки клер бјеше додуше истражио цар Душан Силни проћеравши га из царства. Али за турскијем четама натрапише опет грчки трбухождери, па искварише народ у онијем честима душе гдје бјеше остао чист од турскога расула. Епископи удараху порезе на св. чине. Народ немаше дакле само харач цару да плати, него и харач за крштење, вјенчање, сахрањeње мртваца. Тога ради велико мноштво Срба и Бугара стаде тражити закриље дубровачке државе. Разумјевши то грчко свештенство почне у договору са беглербеговима и санџацима, тражити од католика ону исту порезу коју плаћаху грко-источњаци. Али се спотакнуше о дубровачкој дипломатији. Републикини поклисари одговорише сваком сличном нападају новим хатишерифима портиним за слободу католичке цркве и *свих дубровачких поданика*, не само у Бугарској и Србији, него и у самој Босни гдје фратри имаху своје повластице. Таку побједу одржа нпр. Мато Гундулић за вријеме рата са Пољском (1672.) и поклисар Маројица Кабога год. 1675.¹

Ова широка толеранција католичкога Дубровника према православном дијелу српскога народа и према Бугарима ојача престиж републикин на словенском Истоку.

Али ту не престаде дубровачко дјеловање у освоје-нијем државама, нити се његов престиж има приписати његовој трговачко-вјерској радњи на Балкану. Република још умножи суму свога уплива дјелима милосрђа који бацају бљештећу свјетлост на органску улогу јој у дио паде сред подјармљенога Словенства. Она је *откупљивала крићанско робље* гдје год и како би год могла,

¹ М. Говдола. MS. cit. passim, па извјештај М. Кабога у II. књизи овога дјела. О тој порези грко-источнога свештенства на католике, говори такође софијски бискуп фра Перо Салинате апостолски изасланик, у његовом извјештају на пропаганду. Владика говори да грчки митрополит у Софији *«inimicissimo de la Santa Chiesa Romana»* настоји да покори католике *«dimandandoli le ingiuste imposizioni di denari, come sole di mandare da li sogietti scismatici.»* Relazione A. 1610. у Балановом дјелу Documenta XVI.

закриљивала је под сјеном својијех бедема све изгнанике и ускоке, све жртве варварскога насиља. Послије еликога катаклизма на Балканима, Дубровник свијетли над поломљеним надама, као пристан и утјеха.

Ради би смо исписати небројенијех страница о откупљивању робља, али то превазилази наше садашње силе. Овдје ће бити довољно да напоменемо, да је Република била основала велике главнице за ту кршћанску радњу; да су дубровачки поклисари у Цариграду имали стална упуства, а добивали би сваки час новијех наруџба, за откупљивање робља по Србији, Бугарској, Македонији, Анатолији, Мореји, Малој Азији.¹ Закон о укинућу ропства (27. јануара 1416.) дјеловао је дакле не само као забрана дубровачкијем поданицима да тргују људском пути, него и као повеља ослобођења по морима Левантским. Дубровачки силни новац раскида окове тисућама кршћана.

А како је Дубровник вршио онај *droit d'asile* заједнички некада манастирима, црквама и великим свештима? Ако црква Св. Мартина у Туру умје приповиједати о спасењу Меровиншке династије и прогоњенијех Франака, што би имао говорити град Дубровник који редом закрили од Смедерева до Мореје раскрајене кнезове? Сам страшни Мехмед II. даде нашем граду право да закрили кога му драго који се прихвати његовијех врата.² Али Дубровник није чекао повељу

¹ Сенат ипр. пише 30. септембра 1571. посланику Андрији Бонди (Буинићу): «Il S-r Ali Bascia Cap-o del Mare quando fù sotto Castelnovo promette molto largamente a gli nri Ambasciatori di favorire nella liberatione degli schiavi sudditi nri, però suplicherete Sua S-ria che si degni esserci fautore et col mezzo et intercessione sua attemnderete a fare liberare quella magg-e quantita di schiavi che vi sarà possibile...» (Lett. e Comm. di Levante 1571—73. Држ. Архив). У свакој наруџби сенатској поклисарима у Турекој има и напутак за ослобођење робова.

² «и луди свакога езика по мору и по суху да могу к ним дохотити и у владанѣ лихь како и свако слободно мѣсто и слободань градъ, и за тої да не имаю забаву мѣдну од господства ми ни одь кога мога чловѣка ни одь кога ни харачьники.» Повеља 10. новембра 1451. Моп. Serbica CDXLVIII.

турску. Он је за све предкосовско доба био велики пристан свих српских невоља, вијерни банкар који примаше на оставу српско благо да га поврати кад би минула погибао, или када би се усталио пријесто. Тако у Словенству постаде пословица: »Када ловци ћерају зеца, овај ће у Дубровник.«¹ Ова се пословица испунила до слова послјије боја на Косову. Није ни један балкански кнез, нити један угледан човјек побјегао од турскијех ловаца, а да не би склонио изморену главу у сјену »Госпе.« »Војвода« поручи Република босанскоме Хервоји по своме посланику Стјепану Лукаревићу »ви знате да је наша земља »свакоме отворена, великоме и маломе. И ми не би могли »устати против ма кога који се у њу склонио, који би »год госпар свијета то искао, па ни да сам угарски краљ »пита, да га предамо или проћерамо. И радије би под- »нијели да нам баце бедеме на тле него ли да нам се »оскврне та слобода, јер изгубивши је користили би мало »нама, а још мање другима, а зидове би могли подићи »опет.«² Босански кнез Вукосав први осјети благодати овога поноснога одговора. И тако 26. фебруара 1420. год. отпоче та чудна сеоба. Дубровник примајући у своје зидове босанскога велможу, поручи му да »је Дубровник »везда отворенъ билъ и јестъ тко га нѣкомъ злокомъ севъ »небуде изгубилъ.« А највише је отворен онима који бјеже од Турака »јер кудъ Турци ходе добра не чине.«³ За тим

¹ Unde apud Slavos proverbium exortum audiivi illos asserere: «cum lepus, quem insequuntur venando, locum tutum ingreditur, Ragusium ivit.» Philippi de Diversis, Situs Aedificiorum, politiae et landabilium consuetudinum, inclytæ civitatis Ragusij. ed. Brunelli. Задап 1882. стр. 123.

² «Voivoda vui sapete che la terra nostra è franca ad ogni uno et a grandi et a pizolli. Et contra algun che se reduxesse a quella, nui non poriamo prozeder a peticion de alguno segnor del mondo, ne del re d'Ongaria voiando che nui lo dessimo et chazassemo per modo alguno. Et plu tosto se soferissa a butar li muri de la terra che romper ne pigar la franchizia, perche perdendo la franchizia volessamo pocho a nui et manco ad altri, et li muri se porave rifar.» Сенаатски напутак 13. јунија 1403. Gelcich-Diplomatarium.

³ Пуцић. — Споменици српски, бр. 262.

Дубровник закрили деспота Бурђа и одрече га султану (1440.) на начин који ће остати бесмртан у повијести нашега племена.¹ Паде Цариград (1453.) и Република прими и угости његове учене људе.² Паде Мореја (1460). Двадесет и другог новембра оне исте године деспот се ухвати Гружа. Република му посла два властелина да га приме и дарују.³ Године за овом, четвртога априла, Сенат, тако често свезан са Скандербеговим животом, понуди његовој жени и дјечи заклон на острвима, „ако би се догодило да их, не дао Бог, Турци узнемире.“⁴ Након године дана Република закрили и самога Скандербега.⁵ А опет године 1465. (18. априла) сву му породицу прими на Мљет.⁶ Послије освојења Босне (1462.) нахрупише бјегунци у Дубровник. Али се Република бјеше једва придигла од море. Једнако је султан пријетио тој најскрајњој стражи Балкана. Примили дакле кога у град, пишаху се обновити ратна основа која бјеше извјетрила пред Иђом II. Тога ради Сенат не прими у град војводу Владислава, али му не одрече заклон у Гружу, те га својом лађом посла угарскоме краљу.⁷

На овај начин Дубровник створи некакав ваздух поштовања око сама себе. А за то поштовање, за тај престиж који сам обасјава југословенство кроз пет стотина година, Република има да напне све силе своје дипломатије и да ублажи свом силом ума и мита тај вјечити и потребни контраст своје политике, бива да удружи ду-

¹ В. Глава I. стр. 29.

² В. Ibid. стр. 45.—6.

³ Cons. Rogatorum 22. novembris 1460. „De mittendo duos ex nobilibus ad visitandum dominum despotum Moree, qui est in Gravosio. Per 34. De donando dicto despoto, Per omnes. De donando sibi papperperos 100 in rebus comestilibus. Per 32. cō 2.“ Gelcich-Diplomatarium.

⁴ Cons. Rog. 4. априла 1461. Ibid.

⁵ Cons. Rog. 8. фебруара 1462. „Exhortando dominum Schenderbegh, quod attentis contrariis temporibus, propter que non potest prosequi navigationem suam, placeat redire Ragusium. Per 33. contra 12. Ibid.

⁶ Cons. Rog. 18. априла 1465. Ibid.

⁷ Cons. Rog. 8. децембра 1465. Ibid.

жности кршћанске државе са дужностима које се изви-
јаху из углављене портине заштите. Пу морална величина
кадра је савити најсљепље обожатељске силе. О томе имамо
неколико примјера и у старој и у новој повијести. По-
знатим примјерима придружује се сада Дубровник који,
неједнакога размјера ради, превазилази све остале. Ако
помислимо да се Миса читала на пољским равницама у
царевом табору пред дубровачким поклинсарима, и да је
сам султан Осман II. 1621. дошао њима у посјет док
се читаше служба божија,¹ па ако још помислимо ко-
лико је још знаменитијех побједа истргнуо Дубровник
Турчину за вјеру и слободу у самој Цариграду, јасно
ће бити свакоме да је Република одиграла у кршћанској
борби против полумјесеца велику, знамениту улогу „која
се не ће отети од ње.“

Ова радња њезине колонијалне политике и повјерење
Уједињеним силама италијанског народа
и њиховому вођи — Гарибдију. и поштовање које подизаше себи има-
доше на трговачку силу мајке — отаџбине силни утицај.

Три су велика разлога расцвјетала дубровачку трго-
вину с Туреком. *Неутралност* дубровачке државе, *цар-
инске слободе* и *монопол* некојега трга. Онога првога
разлога ради. Дубровник не прекиде никада своју трго-
вину, него је, шта више, умножи примлажући на себе при-
јенос трга заратенијех држава с Портом. Тако нпр. када
би се год Порта и Млени ухватиле у коштак. Цариград
би прогласио опћу забрану млетачке трговине по цар-
ству. Јасак па би сада Дубровник ћерао трговину и своју
и млетачку. Како су ти ратови били чести у XVI. и XVII.
вијеку, тако је Дубровник обраћао сву своју дипломатију
на очување неутралности, јер је то знаменовало за њега
сачињање своје трговине. Повластице које уживаше Ду-
бровник у царству, па монопол стоњске соли бјеху та-

¹ Уједињеним силама италијанског народа и њиховому вођи — Гарибдију. Када је султан Осман II. дошао у посјет Дубровнику, он је био у табору пред Дубровником, а султан је био у Цариграду. (Дубровник, 1621.)

кођер двије моћне полуге којима Република има захва-
лити велики дио свога богатства до њезинога пада.

Трговина по суку са царством бјеше дијелом *извозна*,
дијелом *увозна*. Дубровник шиљаше у Турску (или из саме
Извозна и увозна трговина
дубровачка у Царству. Државе, или из Италије) соли, стакло, пу-
шчаног праха, опанака и свите. Со бјеше главни дубро-
вачки трг. Стоњске солине бјеху извор трајна дохотка
за државну благајну. Могла би се написати књига о
постању, о мудрој организацији, о управљању тога на-
родног обрта. Али би то превазилазило границе ове
радње. Доста је, да напоменемо, како је Република била
углавља са Портом монопол соли за све царство. Али
ни та повластица није могла бити проста од свакојаких
задјевица, јер је било речено да ће Дубровник откупљи-
вати сваку, најпонизнију благодат неизрецивим мукама.
И Турци у Новоме стадоше да чине сѐ и да је продају
по околним мјестима. Република, кроз своје поклисаре
у Цариграду, осујети и ову штету. Неколико нам се
исправа сачувало од султана Мехмеда II. у којима се
бјеше углавном некакав *modus vivendi* са новским соли-
нарима. Али за Бајазита II. (1480.) распра се ријешити у
корист дубровачку. Бајазит пресуди: »доходећи дубро-
вачка соль да се продава; освѣћњ нхъ соли да се со
»не продаје».

Дубровник примаше из турског царства велике и
ситне стоке, жита и јечма, кожа, свиле, олова и воска.

Трговина по мору бјеше прикрила сву Леванту, од
Консулати. Крфа до Смирне и Цариграда. Над њом бди-
јаху конзулати у Солуну, Смирни, Александрији² и Ца-
риграду.³

¹ Заповијести новским дигларима и херцеговачким санџацима од
Мехмеда II. (9/3, и 7/4 јулија 1456. 24/3. 1461.) и Бајазита II. (марта
1483., 24/5 1483, 29/2, 29/3 1484). Миклошић, *Mon. Serbica*.

² Овај конзулат опстоји године 1516. В. републикино писмо угар-
ском краљу Ладиславу 13. новембра исте године (*Gelcich-Diplomatarium*).

³ О устројству левантских консулата моћи ћемо нешто рећи само
пошто се прочитају све књиге сенатске по којима су закони растркани.

У замјену потпуне трговачке слободе по царству и по левантским морима Република, мимо данка, плаћаше *Бумрук* и *Љумрук*.¹ За Мехмеда II. би определијељена та свота на годишњијех 2.500 дуката у злату. Али за Сулејмана Сјајнога Република плаћа 100.000 јаспри на годину. Ова ће свота, малим изузецима, остати до свршетка.² Тај је новац одговарао, доиста, богаству дубровачке скеје. На је Република за њ добивала велику одштету: 1) царином на турски трг донесен у Дубровник; 2) извозном царином на граници турској; 3) караванском царином од 1% коју плаћаху дубровачки трговци за сваку потпуну каравану; 4) царином на трг с мора.

На колики је годишњи приход могао рачунати Дубровник у својој *Дивони*? Док се не испитају огромне *Годишњи приход Дивоне*, књижурине дубровачке Архиве о финансијама републикним, не ћемо моћи одговорити бистро и тачно на то врло важно питање. Али биће корисно знати што су нам забиљежили млетачки посланици који би се на путу у Цариград ухватили Дубровника. Истина. Из њиховијех ријечи говори непритајен јед на благостање мале, али неспопљиве надметачице. Али опет баш тога

Али о реформи године 1751. имамо једну књигу: „*Parli di Pregati Relative ai Consolati di Levante dell' anno 1751.*“ Ове године, Сенат објави закон „*super Consulibus creandis in scalis Orientis*“ на предлог сенатора именованијех за врховно надгледање поморства. Закон постоји од 39. чланака и показује пропадање дубровачке силе на Истоку. Праве консулате укинуше (чл. 3.) јер се плаћаше скупо за царске берате (*Exequatur*) а створише подконсулате у Смирни, Солуну, Александрији и Каијеи. Године пак 1754. (10. децембра) би утемељен консулат за Мореју (Пелопонез) са сијелом у Патрасу. Црпемо из образложења законске ое- ноне, да је приход народнога поморства у Смирни за четворогодиште 1748—51 био од 38.000 дуката у злату, бива 418.000 франака. По овоме броју можемо промислити што је била дубровачка трговина у XVI. па у XVII. вијеку прије треће! Сваки је консулат на Истоку давао свечани савет свим дубровачким поданицима на народни благодан Св Влаха. Сенат године 1758. (28/6) одреди у ту сврху за консулат у Солуну 20. дуката у злату, а за онај у Смирни 30.

¹ Од грчке ријечи: *κομμερκια* = трговина.

² В. Лукари, *op. cit.* стр. 134, па све сенатске напутке на посланике у Цариграду.

ради, па и познавајући оштроумље млетачкијех дипломата, њихова су нам свједочанства два пута драгоцјенија. Што говоре дакле Млечићи? Јасоро Ragazzoni, тајник млетачкога Баила, приказује 16. августа 1571. Сенату извјештај о своме дјеловању код Порте. Оно бјеше доба тјескобе за млетачку Републику. Порта бјеше закрајинила на Ципар. Све горијаше ратом. Кршћански кнезови бијаху се удружили противу Турчина, да, послје пд године, извојште бој код Лепанта. Дубровник бјеше, настојањем својега посланика у Риму Франа Гондоле, углавио за себе потпуну неутралност. Па ево што је Ragazzoni видио и чуо у Дубровнику: »Нађох, на свом повратку, »град Дубровник пун трговаца, сви незадовољни са Дубровчанима та ради нескладности њихове супроћ сва- »коме (сасвијем што се могу само хвалити њима) та ради »силне царине што плаћа трг. *Они од те царине ваде »200.000 онгара (бива утарскијех дуката) на годину, мјесто 30.000 што добиваху у вријеме мира.* Тога ради ово »150 Јевреја Левантина који наставају овди жалише ми »се на њих, те ми поднесоше једну прошњу коју ја ша- »љем Вашој Прејасности.«¹ Четири годишта доцније (1575) пролази кроз Дубровник Јасоро Soranzo да као изванредни посланик прикаже Мурату II. честитања млетачке господе на султаново наступање на пријесто. Он говори² да Дубровник добива од царине 60.000 дуката на годину. Успоредивши дакле ове значајне податке видимо да је републикин царински доходак имао један минимум од 30.000 дуката, бива данашњијех 330.000 франака, а један максимум од 200.000 дуката, т. ј. *два милијуна и двјеста тисућа франака.* Хотио се, доиста, Млечић да нас о томе

¹ Relazione dell' Imp. Ottomano di Jacopo Ragazzoni, Segretario, 16. agosto 1571. Barozzi Berchet, Relazioni.

² Diavio del viaggio da Venezia a Constantinopoli fatto da M. Jacopo Soranzo Amb. straordinario della Rep. di Venezia al Sultano Murad III. descritto da anonimo cha fu al seguito 1575. Прионџио Матковић у књ. XV. Rada «Stariji rukopisni putopisi u knjižnicah mletačkih.»

увјери! Али Млеци дадоше нам још једно значајније свједочанство за дубровачку трговачку моћ на Истоку. То је свједочанство борба спљетске млетачке скеле и дубровачке скеле¹ за првенство на Јадранском мору.

Сплетску скелу отворише Млечићи портиним допу-
стом концем XVI. вијека, само да упропасте дубровачку.
Надметане дубровачке ске-
ле са спљетском. Овај мегдан траје преразличитијем зго-
дама три пуна вијека. Сад би спљетска скела наувлада
дубровачку, сад би ова ону. За кандијскога рата Сплет,
ради опће турске забране трговине с Млечанима, опусте
сасвијем. Подиже се само неколико година доцније, како
свједочи сам врховни провидитур Giorgio Morosini. »Ду-
бровчани« пише он Сенату 19. септембра 1673.² »стрепе
»гледајући како им спљетска скела одузима све оне ко-
»ристи које кроз босанске караване бјеху присвојили за
»пошљедњег рата.« На освитку XVIII. вијека жали се
опет врховни провидитур Angelo Emo да »је кроз неко-
»лико онијех година мира Дубровник постао скелом свој
»трговини околних земаља, и да је готово никакав жи-
»вот на спљетској скели Ваше Прејасности!³ Неколико
година послје Јаков Boldu говори да су Дубровчани
»тајним сплеткама и обичним давањем новца увијек срећно
»одржали мегдан са млетачким скелама обију покрајина
(Арбанаске и Далмације).⁴ Бјеше то дуготрајна борба ди-
пломације и новаца. Да је је Дубровник, не вазда, али не-
колико пута сјајно одржао, и да то признадоше сами Мле-
чићи, свједочи највише за простор и мјесто што заузео
Дубровачка трговина на Истоку под портином заштитом.

Театар те простране радње бјеше источно предграђе
Плоче. За манастиром Св. Доминика прислоњеном на град-
Табор и Лазарети на Пло-
чама. ске бедеме, двије двери, једна иза друге,
владају Истоком. Повише једне, а тик друге стоје два

¹ Скела од турске ријечи *Искеле* што значи »мјесто искрцања трга.«

² Денеша приопћена од Љубића у »*Oдношajima itd*» III, 80.

³ Денеша 4. јануара 1717. у Љубића III. 158—159.

⁴ Денеша 30. августа 1748. *ibid.* III. 165.

свечева лика. Један је у окићеној ниши, други у алтрилијеву са цијелим тијелом у профилу, ступа рег' би пастирским штапом и гледа рађање сунца. Друга врата отворена у силноме крилу Ревелина, владају кршевитим, стрмим тлом на које долажаху караване с Истока. Рука човјечија не дотаче се стијена, него само онолико колико бјеше потребно да од онога тла, приступна само горским опанкама и коњским копитима приправи починак и за једне и за друге, прочисти људе и трг, па пошље по држави и по Италији богаство балканских земаља. Гласовити *Лазарет* на Плочама и оне лијепе зграде околних бјеху пошљедак ратова XVII. вијека. Када Дубровачка скела стаде словити на далеко ради парализе пониженијех Млетака, Сенат нареди грађу садашњијех *Лазарета* 12. новембра 1622. Е да би се поспјешила грађа, удари 6. марта 1627. порезу од 6 гроша на сваку своту предану у старе *Лазарете*, изузевши турски и грчки трг, који је имао само пролазити државом. Ове исте године 1627.¹ отворише се *Лазарети* испод цркве Св. Антуна и предадоше се трговини. Све остале зграде око *Лазарета* подигоше се у доцнијим годинама. Садашњи облик није више сасвијем онај од конца XVIII. вијека. Догађаји нашега времена отеше плочама велики дио оригиналности и величајне организације с које словијаше *Табор* на Плочама по свим левантеким крајевима.

Караване, по који дан од 1200 до 2000 коња, силазијаху путем од Бргата. Пред Плочама сусретаху турскога *Емина*. Бијаху то портини чиновници који настављаху у Дубровнику и Стону (а по сусједној Далмацији у *Сплету* и у *Задру*) те имаху уписати за царину трг који се довозио и одвозио, па бдити да се караване држе одређена пута. Ове би, за тим, улегле, у велики живцем каменом

¹ 30. јулија потврди Сенат опет грађу *Лазарета*, 21. августа одобри вапрт, коцем године би довршен. Cons. Rog.

опасан обор, кроз сјеверна врата. Пошто би људи здравствене области искрцали трг, коњи би се напојили на бурцима великога точка у ломбардском стилу, који се турском ријечју зове *Меџед*. Људи и живине одмараху се у пространоме, стрехом покривеноме *Хану* и у оближњем *чардаку*. Табор бјеше растављен од Лазарета газом и каменим мостом. Прије него ће се коњима дати *пра-тика*, прегазили би газ и окупали би се у води. Људи с тргом пролажаху мостом у Лазарете. И ови бијаху ограђени неприступним зидом који развалише ђесаревици. Многа су се врата отворила у зиду. Покрај њих стајаху страже да не пропусте из Лазарета никога прије *опре-дијељенога* времена. Лазаретима се имамо дивити и у дан данашњи. Пет *Баџаџера* и осам правијех Лазарета редају се измјенице, разликујући се Баџаџер с поља што има височија и заобљена врата. Унутра стрме степенице слазе у једну авлију, на једној и другој страни те авлије стоје сводови под којима би се на полицама од оморике чистио трг, а особито рашчинима би се вуна. Један прозор (сада зидом затворен) владаше морем; кроза њ се презрачен трг крцаше за Италију и Средоземно море. У Лазаретима наставаху путници, сви без разлике: левантински Јевреји, Грци, Турци, Републикини поклисари и ли другијех држава на пролазу кроз Дубровник, док их не би пропустили послије свршене кwarantене. Република, која послије Млетака, прва основа Лазарете против куге,¹ бјеше дивно средила табор еда би се удружила сигурност државе са слободом промета. Научена од тринаест куга у два вијека, повјери управу Плоча великоме здравственоме персоналу. Равнатељ, подравнатељ и тајник владаху готовом војском стража и здравственијех помоћника. Повише овијех бјеше *Каџаморат Велики* властелин иза

¹ То би године 1422. на острвима Мркана и Бобара (граду на југу за пук, а на Данчама у кућама Терве и Проданеле за властелу). Бјеху подигнути по савјету лијечника Јакова Гондоалда из Фераре који бијаше у Републикиној служби. Млечи подигоше први Лазарете год. 1403.

и од Сената, овоме одговоран, коме, у вријеме куге, падаше на Табору *Jus Gladii*. *Кацаморти мали*, раути по пограничнијем мјестима, слушаху слијено набе великога.

Ове велике уредбе свједоче за огромни живот левантине трговине на Плочама. Већ смо напоменули да долазило по двије тисуће коња на Табор сваки дан. *sa di Linda*, писац XVI. вијека, зове Дубровник „врата Истока“ и вели да је вриједност сваке караване на Плочама била од 200.000 талијера.¹ Сви се источни народи сусретаху тамо: Турци у бијелом и црвеном саруку, муслимени у високој црној митри, Јеврејин у црној долами жутијем папучама, Јаничари од пратње поклисара, сеначи новаца, сенсали и трговци из Јакина, Бари, Солете, цио један свијет врвијаше око мира Табора, а из њих се вика толикога људства мијешаше са звонењем левантине звона стотина коња. Наше је детинство још ухватило посљедињи одјек тога жамора и утвару ове слике. Када је све то нестало. Пресушише се извори, утону дрвено тијело који свему томе даваше живота и разлог постовања, све је пусто и нијемо. На Меџед дође тек она која мазга требињскога сељака да се напоји, зидови пуцаше, хан се узљуља, Баџафери стоје затворени, није су обрасле травом. Свуда влада дубоки болни крвоток ствари ишчињелијех у стољетној радњи, изгубљене једни живота.

Али тој се потпуној парализи оте Дубровник до задруга свога даха. По освитку овога вијека и у очи велике Катастрофе, Дубровник је још у толиком гласу на постојећу, да га не могу премучати ни два генија новијег времена — *Châteaubriand* и *Byron*. Онај први спомиње још год. 1806. да је сва Мореја пуна Дубровчана.² А онај други није умио наћи типичније шаре по левантским

¹ Апендини, I. стр. 237.

² *De Paris à Jerusalem* — 1806.

водама него бродове онога Дубровника,¹ који се толиком жплавашћу бјеше приљубио Истоку где је преживио све остале поморске власти старијех времена и својом смрћу написао задњи лист средњег вијека на азијским обалама и по јеладским водама.

¹ «At last her father's prows put out to sea,
«For certain merchantmen upon to look,
«Not as of yore to carry off an Jo,
«But three Ragusan vessels, bound for Scio.
Don Juan, Canto II. CLXXIV.

Глава III.

РЕПУБЛИКИНЕ СА БОСАНСКИМ ПАШАМА. ПОСЛАНСТВА НА ЦАРИГРАДСКОМ ДВОРУ.
ВЕЗЕ У ЦАРИГРАДУ СА КРИШТАНСКИМ ДРЖАВАМА. ЕПИЛОГ.

Велике државе пограничне Турској (како Угарска, Слоници, Пољска и Русија) нијесу међиле с царевином него далекијем удима. Сијела политичке, душевне и трговачке њихове силе нијесу стајале у очноме страху од Османлија. Сва повијест веза овијех части с Турском испреплетена је међашним задјевицама овој или оној крајини без далекијех и усуднијех заетаја. Тек би одређенија пријетња, онако на пречац, срце једне или друге државе, нагнала ову да прими гдан са силним сусједом, а ударци који се даваху и имаху ријетко би кад имали усудан заглавак.

Колико ли је друкчије стање дубровачке Републике! Београдина је пријестоница на пушкомет од османлијскијех маља. Земља је њезина просто продуљење планинске се освојене од Турчина. Од кнежевскога Двора до турске је има само три часа хода. Са шљемена дубровачки-гора могу се видјети ватре босанскијех пастира, а цеговачки јастребови овдје ондје облијетају Срђ. Дубровник је напокон сам врвио од Турака, сваки од којих не ухода пограничнијех сатрапа, те држаше град у њи од открића, лажи, пријевара и задјевица.¹ Бру-

¹ Одрекавши Република хрвацкоме Бану Петру Бериславићу сваку помоћ против Турчина, Сенат му поручи у писму 28. децембра 1514., да што би гођ њему дао учинио би на силу државну штету. *„ne fo- ad aures Turcarum, quibus semper nostra civitas fere plena est, id centeret. Nam”* надодаје Сенат *„si centum, causa verbi; daremus, centum millia dedisse predicarent et contra imperatorem tueri Grae- m.”* B. Gelcich- Diplomatarium.

талне те чињенице имају одређивати цијелу једну државну радњу. Турско царство свом својом колективношћу и непосредним осјећајем своје мишице тишти на срце дубровачке отаџбине. Свака поврједа земљишта — а зна Бог је ли их било! — рађа трзавицом дирнутога тијела. Једна цигла пустоловина и паде главни град, пресуши се извор живота, нестане блага вјекова. Ово сусједство дакле влада државном радњом републикином, има свагдањи уплив на оријентацију дубровачкога живота. Несрећа је пак хтјела, да се оно уобличило у Босну, бива у најпо-
Потурчена Босна и Дубровник губељнији облик покрајинске владе у Царству. Босна није била толико подложена, колико рег' би, пристављена Царству. Освојење ове земље би у самој својој суштини различито од освојења Србије и Бугарске. Босанска властела не бише истражена како србијанска. Наставише на против под Османлијама исти онај беспутни њихов феудализам, само у потурченом облику. Они, а не Турци, којијех је врло мало било, заступаху освајачки елемент. Паше намјесници бијаху као дошљаци и туђинци у овој земљи. Жељаху често раговати, али још више сносити се са потурицама који се, у корист државе, не одрицаху ни једне, једине повластице и на којима бјеше остала сва фактична, територијална власт. Та чудна појава једне аристократије која, у замјену за апостасију, задржава самосвојни ход и начине сред свога заробљенога народа, бјеше погибелан углед самијем царскијем намјестницима. Врло удаљени од Цариграда, пресјечени баш од сијела владе, управљаху без икакве контроле давајући рјечита израза реченици: „Алах је велик, а султан далеко.“ Мало по мало настаде предаја господства, учини се, прије у Сарајеву, па у Бањалуци, па у Травнику¹ некакав двор, војска, готова једна организација. И да није било положаја Босне, кроз коју цареви низами про-

¹ Босанске паше сједе у Сарајеву од године 1462. до 1593. у Бањалуци од 1594. до 1637., у Травнику од 1639. до 1850., па иако после опет у Сарајеву од 1850. до 1878.

дажаху толико пута против Тесара, ова би покрајина, сва је прилика, била доживјела судбину Мисира, провргавши се у полунезависну државу. Ну овако, у пркос великоме апарату, царски намјесници немаху ни моћи ни воље да држе прави ред у земљи. Особна им слобода достајаше. Њихова се власт признаваше и не признаваше. У свима редовима хијерархије, од херцеговачкога санџака до новскога кадије, бјеше организовано лупештво и мито, па док се даваше царском намјеснику обилан харач, мало би се овај мијешао у послове својих управних чиновника. Посвуда, дакле, организована анархија. Хајдуковање бјеше нормални начин живота, многијех тер многијех. Пљачкање, начин управљања.

Можемо сада разумјети како је Дубровник живовао са тим елементима. Босна му бјеше погибљива са свију страна и на све начине. Турски или кришћански хајдуци вријеђаху даномице дубровачку границу, дубровачке људе, поклицаре, караване. Царски чиновници од аге до паше, док их с једне стране бранијаху од хајдука, с друге им нанашаху штете друге врсте и свакојаким задјевица. Против овијех поврједа тражаше се лијека у Цариграду, кад гођ се овај не би опет сам служио потајно или на јави босанским намјестницима да ударе на Републику. Јер би се доста пута збивало ово: што би се Porta стидила питати, клетава ради њезинијех султана, то би велики везири тражили преко босанскога паше. Добитак дијелио би се по пола. Тако се на граници бјеше у вјечитоме страху од какве напрасите зађевице или навале босанскога паше. У тренућу ока могла се свалити бу-
Потпао босанскога сусједства. јица, а да Република у први мах, ни не замјети што се иза брда ваља. Млеци такођер (који, су-проћ Дубровника, нијесу имали много шта изгубити) осјећаху јасно погипао тога сусједства, па нам њезини Баили у Цариграду оштроумно нацрташе прекарност онога стања. „Једна сама краљева заповијест својој чељади да се намире“, вели Кристофор Валијер год. 1616. „може

»родити замашнијем пошљедицама и неизбјеживим ратом.
 »Они то могу учинити врло лако, пишући босанскоме
 »паши, који ће то хитрије послушати, што ће му то више
 »бити од користи, и што ће се толиким одрјешитим за-
 »повијестима портиним и толикијем пријетњама мање моћ
 »устегнути.¹ Тридесет година доцније Alvise Contarini
 говори још јасније:² »Један цигли миг босанскоме паши
 »и у тренућу ока може букнути рат. Прије него ли Ре-
 »публика стане да вијећа, Турци провалише и опљачкаше
 »границу; хоће се великога лукавства, јер забуне и за-
 »дјевице иду у прилог Турцима, а не Републици.« Го-
 дине 1680. Giovanni Morosini подсећа опет Републику на
 погибао босанскога и грчкога сусједства:³ »Послуха ради
 »и броја војске у Грчкој и у околнијем покрајинама све
 »до Босне, најмањи миг министра који влада може ство-
 »рити војске, у један мах може се одлучити и извршити,
 »сјединити *непредвиђеном брзином основа и рат.*«

Ако су тако говорили министри једне од првијех вла-
 сти на свијету, господарице Далмације и Кандије, а што је
 тада имао говорити Дубровник који, осим своје мале флоте,
 немаше ни војске, ни једне тврђаве на турској граници?⁴

Прича о свему што је Дубровник трпио на босанској
 граници и у самој Босни, била би бескрајна. О самој тој му-
Што је Дубровник
трпио у Босни. котриној повијести, коју је Република носила
 ведро и весело знајући да њезина слобода не може не
 бити удружена с мукама, има државни архив око *пет*
тисућа турскијех исправа, па три дебеле књиге,⁵ осим

¹ Relazione letta in Senato nell' a. 1616. B. Barozzi Berchet-Relazioni.

² Relazione del suo Bailaggio dal 1636. al 1641. Ibid.

³ Relazione di Constantinopoli del Bailo Gio Morosini di Alvise 1675.—1680. Ibid.

⁴ Кад Република подиже на Неретви једну малу тврђавицу да се брани од гусара, Мехмед II. нареди одмах Хамзи Бегу, херцеговачкоме санджаку, да је «раскине». В. Султаново писмо 25. новембра 1471. у Mon. Serbica CDXXXVIII.

⁵ Registro di Comandamenti Imperiali Hatischeriffi e Capitolazioni fino al 1784.

Indice delle Bujurulti (Пресуде) dei Passa di Bossina. Indice degli Arzi (бива извјештаји).

свега онога што се разасу по другим архивама и што се, беспримјерним вандализмом, на почетку овога вијека разграби и распрода у бесцијену.¹ Овдје емо ради нанизати само неколико типичнијех примјера дубровачкога живота на граници Царства, е да би се видјело с којом је врсти владе имала Република да живи.

Хајдуковање бјеше кронично зло у ошјем земљама неодређенијех аграријех свеза и беспутна владања. Трудно *Хајдуци.* је разабрати у томе мноштву оружанијех чета које прекидају сваки час редовито опћење међу Дубровником и Босном, колико је било бунтовничке раје, а колико харамџа источњачког поријекла, лупежа царскијех друмова, који сазријеваху као печурци у нездравоме ваздуху неуређене земље. Како му драго било, Дубровник је трино много од тих оружаних чета, које су обилјетале особито Новску Крајину, можда самим тајним сјеловањем турскијех власти.

Часом, дакле, проваљиваху те чете у Дубровачку земљу пљачкајући куће или својатајући земљу како царску. Тако н. пр. године 1586. неки Аипа Хан својата Гуж и Конавле као свој санџак, и хоће се споменџа црничкога кадије царскоме намјеснику, да умири тог обилјесног Турчина. Год. 1603. проваљују хајдуци из Новске Крајине у Жупу, отимљу трговцима трг и заробљују властелина Франа Пала Пуџића. Год. 1705. хајдуци проваљују у Громачу и робе и пале земљу. Године 1775. неколико харамџа из Требиња улазе у жуупну цркву у Жупу и пробадају ножевима богородичин лик на великом отару.

¹ Један мој рођак, који се родио саме године пропасти републике (1808.) приповиједаше ми, да се у своме дјетњству играо у дућану његовога оца са извјештајима поклесарским и завијао духан у џиране суџанове. Бијаху то глупи дневничари ондашњег окружног поглаварства који продаваху архивалне списе дућанијама за џванџику. Област је тако мало хајала за те велике успомене, да су ги исти дневничари продавали златне и сребрне печате царева српскијех, Пана итд. Али праведно је надодати, да велики дио одговорности пада на саму властелу и на ондашњу општину који се непатриотично одрекоше сваке мисли о напљедству отаца.

Али је највећи број разбојништава на царским друмовима куд проходе каравани и трговци. Новски хајдуци наваљују год. 1648. на дубровачке трговце из Софије и робе их. Око Скопља исте године поробљена је једна дубровачка каравана.¹ У Билећу год. 1651. неки хајдук Хасар Ага из Новог са својим друговима наваљује на каравану и роби дубровачке трговце. Поклисар у Цариграду Михо Гоце жали се код Порте, те султан Мехмед IV. сам заповједи херцеговачкоме паши да учини да се ствари врате, јер ће друкчије бити свргнут и кажњен.²

Године 1655. опет су Конавле опустошене од новскијех и крушевичкијех хајдука. Двадесет и један харамија из Новске Крајине робе друге године сву једну трговачку каравану. Онај исти Франо Пала Пуцића капетан Републики на Јањини отет је и заробљен год. 1664. за свога владања, те Велико Вијеће има да га откупи од хајдука.³ Послије велике трешње пљачкања изнеможене државе више се не броје. Кадија у Љубињу тријеба је да учини год. 1668. извјештај Порти о непрестанијем провалама хајдучким у дубровачку земљу. Али-ага год. 1681. са својим друговима роби и пали Витаљину. На разбојишта доспјевају често убиствима. Год. 1651. султан наређује босанскоме паши, на молбу поклисара Андра Пуцића и Мара Гучетића, да се заметне најстрожија истрага ради четири Дубровчана убијенијех међу Билећом и Црницом и да се убице казне.⁴ Год. 1661. опет су код Корита убијена четири трговца Дубровчана.

А ни саме царске аге ни кадије нијесу много боље од лупежа царскијех друмова, само што је друкчији обли

Турски службеници. Њиховијех уврједа. Једном се хтједе (1596 - турскијем пандурима у Сланоме узимати царину од ду

¹ В. Bulurulti et Arzi, passim.

² Comandamenti итд. Бр. 52.

³ Мај. Cons. 9. априла 1664.

⁴ Comandamenti. Бр. 128.

бровачкијех трговаца. Другом опет шуне Омер-аги Новскоме (1655.) положити руку на републикиног поклисара санцаку Херцеговачкоме и задржати га у тамници. Опет оне исте године Емин Махмуд ага отимље дубровачкоме трговцу силом пет кеса, а царски нећери с Перетве и Габеле одузимају год. 1661. Рачанима уловљену рибу, па то је тако постало несносно, да сам босански паша има да пријети зликовцима. Једне године кадија у Љубињу затвара силом пут дубровачкој скели, те царски намјесник по дејећа га царскијех фермана. Сваковрсне и непрестане запријеке стављају дубровачкој трговини по Леванти. Ови спорадични примјери нијесу још потпуно зрцало хроничнога стања. Али овоме стању имамо свједочанства у заповијестима самијех султана који без престанка углављују намјеснике да бдију над слободом дубровачкијех трговаца. Ови нас државни списи живо подсећају на гласовите »Гриде« шпанолскијех подкраљева у Милану против момака силовите господе (Bravi), које је Манцони тако живо и сликовито приопћио. Тако н. пр. године 1647. (да споменемо само дјела дугога владања Мехмеда IV) Султан заповиједа пашама будимском, босанском и херцеговачком да се не ометају дубровачки трговци јер, непрекидних омета ради неће моћи сакупити данак. Сљедећијех година (1650—51) исте се ствари поручују истијем намјесницима, па паши румелијском, софијскоме и биоградскоме кадији.¹ Ни по јада да би Република знала да ће у Сарајеву послушати царску ријеч, и да ће наћи тамо јаку обрану против оне анархије. Али паше босански и херцеговачки невјерне су слуге, а још невјернији сусједи. Они први давају заоглед својим чиновницима. Па у онај исти трен што бране Дубровник од харамија, нанесу му других још тежих удараца. Залуду султани заповиједају да босански

Босанске паше и херцеговачки санџаци.

¹ Comandamenti итд. Бр. 79, 80, 85, 100 и 168 Држ. Архив.

паша обране Дубровник од којегагов душманина.¹ Мимо Млетака, који вријеђаху Дубровник на мору, паше вријеђаху Дубровник на суву. Санџак херцеговачки плијени и роби год. 1544. сву дубровачку земљу.² Босанске паше у рату против Млетака или Шпањолаца пролазе војском кроз дубровачку земљу, без икакве потребе, онако од обијести. Херцеговачке паше кад се дижу из Требиња у Нови проходе Конавлима.³ А кад су пролази њемачкијех Ландскнехта кроз Миланеску војводину били, како прича Манцони, налик на пролаз скакаваца, што ли је имало бити када су проходили башибозуци, и нередовите босанске чете!⁴ Босанске паше бране Дубровчанима да узму ђумрук од турскијех трговаца, а, слично ономе новскоме аги, полажу кад и кад руку на поклисаре за Цариград. Тако године 1631. Абас паша настоји отети силом поклисарима велику своту новаца.⁵ А да су се ти нападај збивали врло често, свједочи нам сам напутак сенатск своме генералном консулу у Цариграду D-гу Франу Красу 5. октобра 1641. Сенату бјеше толико дозлогрдило стање, да нареди конзулу да обазна код Порте били ј било мрско да Република не шаље више поклисара босанским пашама за њихово наступање на владу. „Реците“ пише Сенат „да смо то предлагали тога рад и што се наши поклисари увијек закидивају и задржа-

¹ Мехмед IV н.пр год. 1649. бр. 97 *ibid*.

² *Annales Anonymi Ragusini cit.*

³ Види у Јиречека (Српски Споменици XI. Биоград 1892.) писмо из Гацкога посланика Марина Бодиље 17. јулија 1643., који је имао захтјевати на темељу царске заповијести да паша не прође Конавлима. Сред занимљивога разговора што распредоше паша и поклисар, онај му рече: „ја нијесам ни прије доходио силом(!) у Конавле, јоште докле нијесу те *емри* имали. него им сам вазда чинио, како је њихова воља била и с њима вазда лијепо проходило. Ни сада да Бог уклони, у Конавле им нећу доходити, него имам поћи у Нови мојом потребом, када се је и досе проходило пријеко Мрцина.“

⁴ Мурат IV. год. 1638. заповиједа наши да не смије проћи Конавлима. *Comandti, passim*.

⁵ *Аиендини, I. 321.*

»вају против правце. Настојите барем да вам даду за-
»повијест босанскоме и херцеговачкоме паши да поштују
»наше поклисаре.¹«

Али има још један гори облик пограничнога рата, бива Јасак. Свеопћа је то забрана трговине у Турској, Јасак. трговачки *blocus*. Проглашење Јаска ствар је царске владе, али су босанске паше ексекутивна власт. И Млечи и Дубровник имали су више пута претрпјети тај тешки ударац.² Али, како смо видјели, Дубровник је много више добивао Јаском против Млетака, него ли Млечи добиваху Јаском против Дубровника. Када се прогласи Јасак ни један Дубровчанин не смије више у Турску, а ни један Турчин на дубровачку земљу. Не буде више каравана. Табор занијем и опусте. Настане вријеме кријомчарења. Трг државни под Јаском који се нађо на турској земљи, па и онај самијех трговаца који настављају у Турској подпада царској благајници. А трговцима пријатељске државе даде се одређен рок (н. пр. 50 дана) да однесу робу из Царства. Тако велики Јасак би проглашен против Дубровника за владе Кара-Мустафине.³ Али док Дубровчани траже друге путове, па у трговини с Италијом нађу нове изворе богатства, јадни херцеговачки народ, који живи од замјене са Дубровником, умире од глади, и вапи, да се Јасак диже. Тако године 1644., бивши се прогласио Јасак против Дубровника, кадија фочански приказа меморандум Порти против Јаска да тога ради »становници и трговци града Фоче трпе, па »не могу од сиромаштва ни да скупе харач ни да живе.⁴

¹ Ово је писмо привито депешама Севатским своме *Chargé d'Affaires* у Млечима Муху Соргу-Бобаљевићу (*Lettere e Relazioni delle Commissioni dal 1648. al 1676 № 1. Venezia* Држ. Архив).

² Против Млетака би н. пр. проглашен Јасак за цијелога кандидскога рата, и то би срећа за Дубровник.

³ В. у овоме дијелу гл. стр. гдје ће читаоци наћи примјер проглашења Јаска.

⁴ *Indice degli Arzi. passim.* Држ. Архив.

Ова меланхолична повијест има, дакако, контрeпартију. Нијесу ни Жупљани ни Брђани, а још мање Ко-
^{Улајничке повријед}
^{на дефи.} нављани били гласници мира. И они би, кад-
 кад, прегазили границу, изјавили стоку на турску земљу,
 побили се с пастирима. Али је ипак влада строго бдила
 да се не би с дубровачке стране породила заманија
 кавга, која је могла бити (како смо видјели) удесна за
 саму Републику. Дубровачка је влада показивала у тијем
 случајевима хитрина достојнијех најдуховитије сатире.
 Вриједно је барем споменути »Куркутову« повијест. Био
 је почетком прошлога вијека човјек на Бргату који се
 звао »Куркут.« Није имао ништа под ведрим небом, а био
 је од онијех људи добре ђуди који су, по случају, вазда
 држани као смутљивци. Кад би се гођ, дакле, каква
 штета или кавга догодила на турској међи, ко би био
 крив? Та нико него Куркут. Република баци га у там-
 ницу и поручи турским властима да је зликовац кажњен.
 А мој Куркут блажен и срећан што га држава хранила
 под једном стрехом. Кад би бег или санџак чуо »да је
 Куркут у тамници« умирио би се и не би више доди-
 јевао. И веле да би се вазда један Куркут находио да
 одговара за сваку штету на граници и да је оправи Тур-
 цима.¹ Дубровник је дакле на турској међи имао бијен
 живот, премда се не да порећи, да су користи биле веће
 од претрпљених зала и да је, своје велике дипломације
 ради, имао код Порте силну обрану против пограничнога
 зулума. Република је н. пр. знала не само измолити за-
 довољштину, него вршити некакав уплив на именовање
 царскијех намјесника. Године 1606. велики везир Мурат
 паша уписа посланике Марка Басеља и Јакова Сорга-
 Бобаљевића да њихову владу упитају да означи једно
 »*Persona Grata*« за херцеговачки санџак, јер онај санџак

¹ То ми је приповиједао племенити властелин Мато кнез Пуцић
 који је опет сам слушао ту приповијест од његовога пок. оца Мата Се-
 натора републичког.

није се добро пазео с Републиком.¹ Таковијех случајева било је у повијести неколико.

Република оправљаше те многостране државне послове са том влашћу кроз особита посланства сасвијем не-

Посланства у Босну зависна од посланства у Цариграду. Ни она, како што ни ова, не бијашу дакако стална. Али би се за сваки државни посао слао поклизар, који би се, довршена посла, вратио кући.² Шиљао би се, прије свега, од старине поклизар свакоме новоме намјеснику да му честита ступање на владу. У Босну би се послао увијек властелин, у Херцеговину врло често пучанин. „Изванредни поклизар“ (тако се звао у наручби сенатској) имао је даривати новог папу. Дарови су Републики споменути н. пр. у наручби поклизару Николи Сорговићу год. 1571. Он је имао приказати херцеговачкоме санџаку слиједеће дарове: један комад свиле „sermoisi“ један комад бијеле свиле, један комад зелене, а један златне. Сваки је такав комад имао вриједност од 12 дуката. Имао му је к томе дати један комад скрлетне свите (rapporto scarlatto), два комада исте свите, али друге врсте, и два комада љубичастог дамашка.³ Поклизар Циво Менчетић год. 1678. имао је н. пр. дати босанскоме паши: два комада баршуна, два комада свите, двадесет шкатула обичнога слаткога, десет главица шећера, шест смотака свијећа, и десет врећица миродија. Дариваху се најпослије истим стварима у много мањем броју пашин ћехаја и тефтедар (ризничар).⁴

За сваки главни посао међу Дубровником и Босном шиљао би се поклизар. Тако се може казати да је пут од Дубровника у Сарајево или Травник био непрестана шетња дубровачке властеле. У тијем се посланствима огледа у особитој свјетлости нарав дубровачке диплома-

¹ Делеша посланикова Сенату 9. јулија 1606. Гучетићев Архив.

² О тој практичној организацији посланства говорићемо мало даље.

³ Comm. e Lett. di Levante 1570—72. Држ. Архив.

⁴ Lett. e Comm. di Levante 1673—79. Држ. Архив.

ције фина досјетљивост и познавање характера и обичаја. Приставимо к томе у Босни ону просту фамилијарност која се има, без сумње, приписати заједници крви, којој опет Република има да захвали дипломатичке побједе и њезино првенство над Млецима у Босни. Дубровачки је властелин говорио с пашама и санџацима како је дома говорио с Конављанима и са Жупљанима, у другоме топу, дакако, али истим језиком, истом јасноћом, а дубровачки хумор имађаше тамо просто поље с људима који разумијеваху наше доскочице и оштроумне одговоре. Ето н. пр. грбавога посланика Рањину који наши, ражљућеном да му господа послаше онаку наказу, одвраћа: »бољи бољему, гори горему, захвали Богу да сам ти ја допао.« Други ће пут један посланик рећи једноме бегу Ченгићу, кад га овај питаше, чини ли му се лијепо мјесто, што му изабра за стан, бива Загорска планина крај Јелашца: »Та је планина, беже, лијена и згодна за пашу шес мјесеца лјети, а онијех другијех шес мјесеца није ни за људе ни за живине.«¹ Дубровачка хитрина надмеће се сретно са турским лукавством. Године 1706. поклисар Маро Маројице Кабоге на поласку за Цариград с данком дође у Фочу. Кад ће да крене даље, а кадија му не даје ни једнога од петнаесторице војника које бјеше поклисарима обећао вечер прије. »Разумјевши ми то« приповиједа сам поклисар »узјахасмо коње, па са свом нашом пратњом пођемо кадији, а пред нама јездијаше поносно коњаник с нашом акчионицом² у руци; како дођосмо у његов двор, не сађосмо с коња, него му приказасмо акчионицу како да је у њој цареву благо; што и потврдише наши јањичари и један слуга Капици-Баше, те оставивши му акчионицу и Махмед Башу на-

¹ M. di Marino Caboga — Giornale ecc.

² Овако је та ријеч и у талијанском тексту. Долази од турек ријечи: »акчи« новац; дакле ковчежић гдје се држе новци. Ове ријечи нема ни Вук ни Акад. Рјесник. Тумачење дугујем моме учитељу академику Перу Будману.

»**ште**га јањичара, ми одјахасмо без страже. Забун Кадија
 »**сабра** послѣје нашега одласка све хоће и имаме да се
 »**с њима** посвјетује *quid expedit*. Неки бише од менеа
 »**да** се продре тајна акционица и нека се види има ли
 »**заиста** унутра царско благо, али на то скочи наш ја-
 »**њичар** говорећи, да ће платити животом ако разбију
 »**царске** печате и да он неће да кумује тако смјелом
 »**дјелу**. Препале се кадија и цијело вијеће од тијех ри-
 »**јечи**, и одмах нареди да три аге узјашу коње и ску-
 »**пивши** неколико другијех војника предадоше им акчи-
 »**оницу** великим поштовањем, па да је нама донесу све
 »**што** прије могу. И стигоше нас двије уре далеко од
 »**Фоче** и приступивши к нама, упитасмо озбиљна лица
 »**нашега** јањичара да ли се когођ смјелом руком дотакао
 »**царева** блага, на што нам одговори не само да није
 »**нико**, него да их спопаде страх, говорећи: »Овај пут
 »**оправише** нам је Дубровчани!¹«

Ова је дипломатска радња била као приступ простран-
 ној и знаменитој радњи дубровачке дипломатије у Царигра-
 ду. Тамо, на Босфору, Дубровник је рас-
 плео све нити своје душевне силе. Тамо је потреба живота
 наше мале државе оставила сјајне трагове сјајније и заним-
 љивије од радње свих осталих великих власти. Како мле-
 тачки Баилат у Цариграду бјеше приступ највишим частима
 у држави, јер се само у Цариграду могло стећи искуство
 и знање великијех посала, тако Дубровчанин, који је
 био поклисар у Цариграду, има највише изгледа у тој
 имперсоналној држави, која нема ни златног пријестола,
 ни дуждевскога рога, да овјенча муке своје дјеце. Ну што
 је дипломатија била за власти као што је
 Република Св. Марка, а што је била за Дубровник? Оста-
 лијем државама била је само једна чест, каквогођ велика
 и сјајна, њихове државне радње према спољашњему сви-
 јету. По оној рјеченици да рат почиње где дипломатија

¹ Giornale del N. U. Marino di Marino Caboga.

доспјева, оне су, мимо дипломатије, имале и рат, да се рачуне са противником и да га присиле на признавање повријеђенога права. Дубровник је у сасвијем друкчијем стању. Са XVI. вијеком он више не позна рата, не било као тајни помоћник друге које власти, јер, окружен силним сусједима, без утврђене границе, без стајаће војске, са неколико ратних галија у луци, немаше ни силе ни воље да закрајини на кога му драго. Али у самоме XIV. и XV. вијеку, кад још бјеше кадра мјерити се са сусједима, Република се уклања оружаном зађевици и нагиње на мир. Тако, у једно доба, некаквога државничкога искуства ради, а, доцније због силе догађаја, дипломатска умјетност једино је дубровачко оруђе за државни напредак, мир и достојанство супроћ спољашњем свијету. Дубровник није могао рећи да има граница његовој дипломатској радњи. Једина граница бјеше престиж државе, ну и овај жртвова кад прије свега бјеше живјети и предати слиједећем колену *неумањену земљу и слободу*. Све силе дубровачкога духа бјеху напете у тој упорној мисли. Свака је особита функција дипломатије била за Републику тежа од оне исте радње у другој већој држави. Бјеше ли одвратити душмански нападај, ваљало јој се хватати лана и конопца, преврнути цио свијет, заинтересоват цјелокупно кршћанство, еда би државу минула бура. Бјеше ли добит каку повластицу јали корист, опет је дубровачки посланик имао, боље и савршеније од ма којег другог дипломате, познавати све најтање нити дворова, и уљести тамо, гдје не би нико био снијевао приступити. Било је тријеба држати се необориво некијех основнијех начела спољашње политике, али опет нове факторе јевропске уцијепити на стари хрек, удружити један свијет на западу своје моћи, са једним другим коме је једва освануо дан. Коликог ли познавања човјечије душе, особитих обичаја дворова, тајне политике свијета! Све се то у овоме граду подигло до виртуозности. После осамдесетгодишњега дубокога, сна, придижу се тек сада

ове ствари и ова предања, указујући нам некакав несла-
вни живот пун дубоке, трајне науке. Колико живота
великих дипломата једнако леже у праху, без користи
овоме помлађеноме народу, који може градити нешто
велика и трајна, тек присвајајући устрпљиву радњу онога
малога свијета пуна воље и патриотизма! Свако од онијех
имена спомиње један бој и једну побједу ума против

Гласовите дипломате силе. Спомињемо само *Елија Сараку* који
са Људевитом великим удара темељ вишеградскоме уго-
вору (1342.); *Доврјенца Менчетића* оштроумнога покли-
сара код краља Сигисмунда; *Паска Сорговића*, десну руку
деспота Ђурђа Бранковића на цариградском двору и у
Млецима; *Јакова Бону* поклисара омиљенога Лаву X. коме
сам султан Мехмед II. посла у Млетке (1463.) да дуждем
уговара мир; *Франа Гундулића* великога републикинога
бранича код Папе, коме Дубровник има да благодари на
неутралности за Лепантскога боја; *Маројицу Кабогу*, *Ни-*
колицу Бону, *Јакету Палмотића* који међу годином 1666.
и 1681. спасоше Дубровник од похлепе турске, и про-
ишчисте му државничку славу до крајнога Истока; *Лука*
Сорговића хитрога поклисара у Мадриду за ишчишћене
владе Карла VI. (1678—61.); *Владислава Бућу*, *Луку Гу-*
четића, *Мата Бону* на бечкоме двору.

Властела бијаху од прве младости њивљена у држав-
ним послима, у непрестаној радњи и вјежбању за онај
велики дан када ће да поклоне отаџбини све енергије
мужевнога доба. Сретњи случај даде нам у руке Дневник
сина Маројице Кабоге, па можемо у њему слиједити *sig-*
Consilium vitae dубровач-
нијех поклисара. *riculum vitae* једнога дубровачкога вла-
стелина у дипломатији. А немојмо заборавити, да смо са
Маројичиним сином у XVIII. вијеку, бива у доба пропа-
дања јавнога духа. Наш Маро примљен је у Велико Ви-
јеће навршенијех осамнаест година, а истога годишта
смрти његовога великога оца (1691.). Десет година по-
живи у мањим државним службама као солинар у Стону,
или Кацаморат велики на Табору. Као младић од два-

талне те чињенице имају одређивати цијелу једну државну радњу. Турско царство свом својом колективношћу и непосредним осјећајем своје мишице тишти на срце дубровачке отаџбине. Свака поврједа земљишта — а зна Бог је ли их било! — рађа трзавицом дирнутога тијела. Једна цигла пустоловина и паде главни град, пресуши се извор живота, нестане блага вјекова. Ово сусједство дакле влада државном радњом републикином, има свагдањи уплив на оријентацију дубровачкога живота. Несрећа је пак хтјела, да се оно уобличило у Босну, бива у најпо-
Потурчена Босна и Дубровник гибељнији облик покрајинске владе у Царству. Босна није била толико подложена, колико рег¹ би, пристављена Царству. Освојење ове земље би у самој својој суштини различито од освојења Србије и Бугарске. Босанска властела не бише истражена како србијанска. Наставише на против под Османлијама исти онај беспутни њихов феудализам, само у потурченом облику. Они, а не Турци, којијех је врло мало било, заступаху освајачки елеменат. Паше намјесници бијаху као дошљаци и туђинци у овој земљи. Жељаху често раговати, али још више сносити се са потурицама који се, у корист државе, не одрицаху ни једне, једине повластице и на којима бјеше остала сва фактична, територијална власт. Та чудна појава једне аристократије која, у замјену за апостасију, задржава самосвојни ход и начине сред свога заробљенога народа, бјеше погибелан углед самијем царскијем намјестницима. Врло удаљени од Цариграда, пресјечени баш од сијела владе, управљаху без икакве контроле давајући рјечита израза реченици: »Алах је велик, а султан далеко.« Мало по мало настаде предаја господства, учини се, прије у Сарајеву, па у Бањалуци, па у Травнику¹ некакав двор, војска, готова једна организација. И да није било положаја Босне, кроз коју цареви низами про-

¹ Босанске паше сједе у Сарајеву од године 1462. до 1593. У Бањалуци од 1594. до 1637., у Травнику од 1639. до 1850., па најпосле опет у Сарајеву од 1850. до 1878.

лажаху толико пута против Ђесара, ова би покрајина, сва је прилика, била доживјела судбину Мисира, провргавши се у полунезависну државу. Ну овако, у пркос великоме апарату, царски намјесници немаху ни моћи ни воље да држе прави ред у земљи. Особна им слобода достајаше. Њихова се власт признаваше и не признаваше. У свима редовима хијерархије, од херцеговачкога санџака до новскога кадије, бјеше организовано лупештво и мито, па док се даваше царском намјеснику обилан харач, мало би се овај мијешао у после својијех управнијех чиновника. Посвуда, дакле, организована анархија. Хајдуковање бјеше нормални начин живота, многијех тер многијех. Пљачкање, начин управљања.

Можемо сада разумјети како је Дубровник живовао са тим елементима. Босна му бјеше погибелна са свију страна и на све начине. Турски или кршћански хајдучи вријеђаху даномице дубровачку границу, дубровачке људе, поклисаре, караване. Царски чиновници од аге до паше, док их с једне стране бранијаху од хајдука, с друге им нанашаху штете друге врсте и свакојаким задјевица. Против овијех поврједа тражаше се лијека у Цариграду, кад гођ се овај не би опет сам служио потајно или на јави босанским намјестницима да ударе на Републику. Јер би се доста пута збивало ово: што би се Porta стидила питати, клетава ради њезинијех султана, то би велики везири тражили преко босанскога паше. Добитак дијелио би се по пола. Тако се на граници бјеше у вјечитоме страху од какве напрасите зађевице или навале босанскога паше. У тренућу ока могла се свалити бу-
Погибао босанскога сусједства.
јица, а да Република у први мах, ни не замјети што се иза брда ваља. Млеци такођер (који, супроћ Дубровника, нијесу имали много шта изгубити) осјећаху јасно погибао тога сусједства, па нам њезини Баили у Цариграду оштроумно нацрташе прекарност онога стања. »Једна сама краљева заповијест својој чељади да се намире«, вели Кристофор Валијер год. 1616. »може

шаљу и пучани особито у Херцеговину, у Марок¹ и у *Посланици бар* Алжир. К великијем дворовима готово никада. Посланици се избираху у Сенату,² на предлог Малог Вијећа, који би обично предложио тројицу, тајним гласањем, апсолутном већином гласова. За посланство³ нема одређенијех годишта. К Порти шаљаху се вазда два поклисара за данак, у другијем згодама и више њих. Године 1606. за распре с Млещима ради Ластова бијаше пет посланика у Цариграду. До XVI. вијека шаљаху се такођер по два у Угарску, а у Босну два или један.⁴ Члан Великог Вијећа који је на кнежини или на капетанату, па мало вјећник, нијесу могли бити поклисари.⁵ Али кад је велика потреба учини се изузетак. Николица Бона био је Сенатор кад је пошао за изванреднога поклисара. Посланик који крене у посланство, али плати глобу, те не прими посланства није могао за два годишта бити изабран против своје воље, ни у друго посланство ни у

и у Мадриду својство правих посланика, па за њим и остале велике силе. Посланици се зваху *Пресвијетли* (*Illustrissimi*). Назов Преузвишени (*Eccellenze*) давао је до XVI. вијека само владајућим кнезовима.

¹ Везе Републике с Марокавским султаном у XVIII. вијеку врло су знамените. Дубровник је кроз своје поклисаре, обично заповједници бродова, умно неколико пута побити млетачку дипломатију у Фезу и Танџери. В. *Marchesi Relazioni tra la Repubblica di Venezia ed il Marocco dal 1750 al 1797*. Torino 1886.

² Каткада у Великом Вијећу, Н. пр. 8. октобра 1492. Сенат одлучује да ће се изабрати у Великом Вијећу поклисар за Угарску. *Diplomatarium, passim*. Начело поклисарског избора у једном законодавном тијелу придржало се у данашњињи од Американских Сједињених Држава. По уставу оне Републике, Сенат има право тајним гласањем и апсолутном већином гласова одобрити или забацили именовање поклисара.

³ У Млещима ваљало је навршити 38 година. Reumont, *Op. cit.* стр. 67.

⁴ Млещи шаљаху Тесару или једноме краљу за ступање на престо такођер два поклисара, а папи четири. Сједињене Државе Низоземске слаху на крунисање енглескога краља тројицу. Знано је да је Бенова била присиљена од Луја XIV. послати у Париз самог Луида са четири сенатора и осам друге власти да се баци ничије пред краља и испросе опрштење поврјеле ради навешене францускоме поклисару. В. *Esperson — Diritto Diplomatico — Torino — 1872*. стр. 25.

⁵ Закон 29. јануара 1418. *Lib. Vir. Cap. CLXI l. o. 103.* и *Lib. Gros. ch. 96*. О начину бирања поклисара говори глава 83. Зелене књиге.

другу службу.¹ Два брата или два рођака нијесу се могли налазити у истом посланству.² Доста се често догађало да би се поклизар изабран одрекао посланства без праведнога разлога. Ни млетачка ни дубровачка властела нијесу се тргала за ту врлу погибелъну и мучну част.³ Сенат је био присиљен ударати силне казне на оне који се одреку посланства. Видјећемо да је пошпао не само до пресуде губитка свијех јавнијех служба и прогонства, него и до лишења властеоства.⁴ А врло је значајно за погивао која бјеше везана са поклизарством, па и у XVII. вијеку за пропадање јавнога духа, да многа властела бјеху вољна изгубити све него поћи у посланство. Кад и када Сенат би заповједио да прими наручбу под пријетњом главосјечења. Трајање посланства бјеше различито, али обично врло кратко, јер одговараше духу времена.⁵ Посланство данка имало је трајати само док се

¹ Закон год. 1424. Lib. Vir. Cap. 144.

² Шта више 8. октобра 1492. би у Сенату створен закључак да поклизари не смију водити собом ни сина, ни непуца, ни кога му драго од властеле него само трговце. Cons. Rog. in Diplomatario, passim.

У Млечима забрани се већ год. 1294. да не смију два рођака заједно у посланство. Reumont, Op. cit. стр. 67.

³ «Sembra dunque» вели Reumont (Op. cit. стр. 230.) говорећи о казнама које се удараху на властелу «che i Veneziani non gareggiassero gran fatto per procurarsi l'onore d'essere ambasciatori.» Али док Дубровчани, вративши се са посланства немаху друге плате него правду Сената и неколико мјера соли, Млечићи нагомилавашу, тога труда ради, части на части. «I nobili Veneziani» говори исти писац (стр. 244) «mentre spendevano il loro avere per rappresentare degnamente la Repubblica, potevano però sperare un compenso, se la fortuna loro sorrideva. Diventavano governatori di Terraferma, nel Levante ecc.»

Као типичан примјер оправдане прошње изабранога посланика да га Сенат ријешити посланства испишјемо прошњу Џива Растића (Resti) од године 1571. у Documenta бр. 13.

⁴ В. Н. књигу овога дјела. У Млечима наредиле год. 1360. да когод се одрече посланства имадбуде изгубити за годину дана сваку част и сваку добит. Reumont стр. 230.

⁵ «Una ambasciata» вели Reumont (стр. 245.) «di tre o quattro mesi... doveva reputarsi lunga sul finir del Trecento. Perfino nella prima metà del sec-o XVI. nella maggior parte degli Stati non v'era nulla di stabilito intorno a ciò; nè le norme fissate furono altro, fino a di nostri, che mere eccezioni.»

предаде данак.¹ Остала посланства док се сврши посао. То се дакако није односило на мисије у Млецима и Напуљу које бијаху готово увијек сталне. Млеци напротив бијаху скратили свако посланство (осим Баилата у Цариграду) на трогодишњу периоду, и то у пркос новој системи перманентних посланстава другијех држава.² Државне наредбе (*Commissioni*) посланицима састављаху ^{Државне наредбе (*Commissioni*)} Маловјећници или, у врло важним случајевима Провидници Републикини, а кад кад тројица или четворица сенатора особито изабранијех у ту сврху.³ Сенат расправљаше напутак, па га у специјалној дебати чланак по чланак одобраваше или забациваше. Поклисар није више могао присуствовати ни једноме државном акту, што се односило на тај посао дакле ни читању ни расправи о наредби у Сенату,⁴ Посланик није смио ни заглаву прекорачити наредбу сенатску.⁵ У томе је, како смо рекли Република била без милости.⁶ Тога ради приједлога неће да крене у посластво, требао је да положи заклетву у кнежеве руке пред сакупљеним Сенатом да

¹ „Послије предаје данка нећете се забавити у Цариграду више с двадесет дана, а вратићете се и прије, ако узможете.“ Напутак поклисарима Градињу и Бући год. 1676. (*Commissioni di Levante*. Држ. Архив). Тако је било речено готово у свим нарудбама сенатским како се могу видјети у Додатку бр. III.

² Reumont, *op. cit.* стр. 65. И кесареви поклисари измјењиваху у Цариграду свака три годишта и то све до XVIII. вијека.

³ По одлуци сенатској 6. априла 1331. бјеху изабрана пет чланова да као мудри мужеви (*Sapientes*) даду погодан напутак посланицима к Стефану Урошу III. В. *Libri Reformationem* II, 333.

⁴ Закон 6. априла 1370. (*Lib. Viridi Cap. XXXIV. f-o 10.*). У Млецима створи исти закључак Вијеће Десеторице тек године 1434. Reumont, 140.

⁵ Закон 9. јануара 1406. *Lib. Vir. Cap. CXVII. f-o 75.*

⁶ О тој неумољивој строгости сенатској имамо пуно примјера, којијех бирамо два типична: Поклисари Џиво Ника Палмотића и Никола Пава Ђорђића бјеху лишени год. 1545. за двије године јавнијех срамних жаба, јер прекорачише сенатске напутке код Порте. (В. *Annales de Venise*). Сам Маројина Кабога год. 1681. би, на своме повратку из Цариграда стављен код истрагу, јер мишљаху да је прегазно државне нарудбе (В. II. књигу овога дјела).

ће до потребе дати и живот за отаџбину.¹ Тако су гласили у опће и напутци републикини који су у суштој основи исти. У свакој наруџби бјеше углављена основна мисао државна која је рјечито изведена у овијем ретцима: » *Perche zaschuno di nui et di vui siamo tignudi a servire alla patria et durare fadighe et affani per podere otignere quello, che sia acrisimento e bon stado e salvamento de la nostra cita*«. ² Слога бјеше препоручена као најсилније оружје успјеха »Будите сложни међу вама« »пише Сенат »да државна служба не би штетовала«. ³ Одређивала су се правила гледе улака, везе са поклицарима другијех власти, саслушаја и преговора са владаром и министрима, повратка и штедљивости. Ова бјеше ^{Штедљивост у посластицама.} доиста прва и најособитија крјепост ове чудне државе. Rousqueville, који је видио нехајни и беспутни Дубровник у очи пропасти републикине, вели да Дубровачка влада управља толиком мудрошћу и штедљивошћу »да је не може присподобити него само старом оландешком управом«. ⁴ А та се крјепост најзначајније огледа у поступању са дипломатским пословојама. Бјеше потанко одређено колико новаца носе поклицари, колико ће и на који начин моћи зајмити кад им пресуши благајница. Сасвијем тијем посланичке су депеше посуте жаобама поклицарским о новчаној нестапици, о готово сиромашноме животу који воде сред толикога сјаја осталијех дипломатскијех преставника. Премда их сви поклицари госте бескрајним обједама и вечерама, они не могу

¹ У Млецима би наређена та заклетва законом Великога Вијећа од 9. септ. 1268.

² »Јер сваки је од вас и од нас дужан служити отаџбину и поднијети трудове и муке е би постигнули оно што је за сиђење, боље стање и спасење нашега града.« Напутак сенатеки поклицарима Нику Гучетићу и Мату Градићу у Угарској 13. маја 1412. В. Diplomatarium; passim.

³ Градићу и Бући год. 1676. пак у свакој наруџби.

⁴ Voyage en Morée et en Constantinople, Paris, 1798.

да одврате њима, јер им недостаје ни напица, ни плитица ни чаша. Дарови који примају на туђијем дворовима припадају држави,¹ а штету коју би претрпели на двору имали су је сами себи преписати.² Кафтаније којима султан дариваше поклисаре имаху се такође предати кад се кући врате рачунарскоме двору. А од године 1676. нареди им се да их продаду у Цариграду, „јер ће добит „служити за набаву Светога посуђа за Столну Цркву. „Тога ради“ пише Сенат „имате настојати да их продате „све што узможете боље е да би вашим изванредним „трудом саслужили пред господином Богом да нас погледа у нашијем потребама.“ Тако и сама штедљивост удруживала се у републикама са ревновањем за вјеру.³ Посланицима бјеше забрањено давати на кирију или на дар од новача намијењенијех данку, даривању и киријама. Ко би згријешно проти овој заповједи, имао је бити бачен у тамницу за годиште дана и лишен сваке части и сваке службе за десет година, имао је платити државној благајни 1000 дуката. Када се враћаху поклисари, док не би оправдали сваки динар нијесу били ријешени посланства.⁴ Још године 1296. млетачко Велико Вијеће бјеше одредило да поклисари петнаест дана након њиховог повратка „teneantur referre suas am-

Изјештаји о посланству
(*Rapporti finali*)

¹ Закон 9. новембра и 28. јулија 1468. Lib. Croceus ch. 35. c. 43. l-o 84. У Мленима то би наређено већ 9. септембра 1268.

² Lib. Ver. Cap. 195. occorendo qualche danno ai detti Ambasciatori fuori di Ragugia lo debbono imputar alla fortuna loro.

³ Млени год. 1507. и 1521. одредише да прокуратори di S. Marco учине с тим даровима по вољи. Reumont 225.

⁴ Велико Вијеће одлуком 1. августа 1477. пристави поклисарима једнога благајника пучанина (mitti debeat unus expeditor de bono publico). Овај је имао примати путне трошкове, имао је сам трошити на путу; водити рачуне које би посланик сваки дан прегледао и потписао. На повратку и један се и други имаху заклети пред камерлензима да путни трошак није у друге сврхе уложен. (d. C. c. 43). Закључак с ватиканског мјесеца маја год. 1656. Cons. Rog. Ево једног примјера штедљивости у посланствима. Поклисарима у Угарској пише се (5. октобра 1433.) да враћајући се кући продаду коње када дођу к мору, и да се врате галијом у Дубровник. Diplomatarium, passim,

„baxatas in illis consiliis, in quibus facte fuerunt suae
„commissiones.“ А године 1425. надостави се: „in scriptis
„relationes facere teneantur“.¹ Тако постадоше оне гласовите *Relazioni Venete* које већ у XVII. вијеку слове као прелијепе, шта више једине на свијету.² У њима млетачки поклисари цртају географију, повијест, државну организацију, владара, министре, финансије, укратко потпуну слику државе код које су представљали Републику, па заглаве цртањем веза млетачке државе и њезинијех поклисара са осталим властима на Двору на коме наставаху. Општроумност и сликовитост ових извјештаја пронијеше им глас по Јевропи, али тек у другој половини овога вијека пробудише се из прашине архива, те разбистрише и освијетлише многе тамне странице јевропске повијести.³ Оваквих извјештаја Дубровник није имао никада, али их је имао у другом облику у XVI. вијеку. Године 1571. Сенат нареди својим поклисарима и пословођама да, кад се врате с посланства, имају предати вијећу писмен извјештај о посланству и да се ти извјештаји имају сахранити у једну тајну књигу предату у похрану државноме тајнику. У свакој би готово наруцби Сенат подсејао посланике на извршење тога закона.⁴

¹ Reumont, 71.

² Abram de Wicquefort—Trattato dell' Ambasciatore e delle sue funzioni 1681, у Reumonta стр. 74.

³ Leopolda Ranke-a иде слава да је у потпуној свјетлости објаснио знаменитост млетачкијех извјештаја за историчку науку.

⁴ XXII Sept. 1571. Prima pars est de decernendo ut a modo in antea Oratores nostri, Nuntij, et alii Agentes, debeant dare in scriptis res importantes relationum negotiorum que tractaverint, ac etiam restituere Commissionem et litteras nras, et quod dictae relationes seu earum res importantes describi debeant in uno libro ad perpetuam memoriam, qui stare debeant secreto in manibus secretarii nostri. Captum fuit per XXXI balottas contra I. Cons. Rog. 1570—71. Државни Архив. У наруцби 30. септембра 1571, поклисару Андрији Бундићу (Bonda) у Цариграду, Сенат објашњује овај закон говорећи: „Al ritorno vostro di poi che haverete fatta la relazione nel M-co Cons-o de' Pregati, vi commettiamo che dobbiate restituire al nro segretario la commissione et tutte le lettere che vi haveremo scritto, et insieme in scritto un sommario della vra relatione di tutte le cose piu importanti et delli negocij che haverete

десет и осам година дозрио је за дипломатију. Под то доба сваке је године на путу за државне републиканске послове: године 1701. мјесеца фебруара иде херцеговачкоме паши у важноме спору са Млещима за Новску скелу;¹ новембра 1702. полази као „властелин у Далмацији“² млетачкоме врховноме провидитуру Марку Зане; јулија 1703. видимо га опет као изванреднога поклицара к Ахмет Паши херцеговачкоме санцаку; Јула наступајућега годишта (1704.), посланик је код босанскога Ибрахим Паше у Травнику и опет код Салмон Паше херцеговачкога санцака; године 1705. мјесеца јулија ено га опет у Далмацији код млетачкога Провидитуре Јустина Делфинга. А не смијемо премучати, да се сва та посланства обављају у најгоре доба годишта, да тијех пет година Кабога није еједао мирно у једноме главноме граду као садашњи поклицари, него је по највећој жези и цичој зими пролазио на коњу по неприступним врлетима и непријазним путовима по суку или галијом по мору. А све то, како нам он сам говори, „бјеше наука (noviziato) и приправа другоме путу што учини, како ће се видјети, мјесеца јулија 1706. од Дубровника у Цариград“³ као поклицар султану Ахмету! Тек му је тридесет и три године, а на њему почива сва државна радња дубровачка код Порте!

Ну опет Република је за рана стала бдити над својом дипломатијом.⁴ У томе како у многијем другијем, Дубровник и Млечи сусретају се. И

Организација дубровачке дипломатије.

¹ В. о томе спору и о дипломатској радњи младога Маројице Љубић, *Oдношаје*, III 154.

² Република није шиљала млетачким Врховним Провидитурима праве посланике „Ambasciatori“ него пословођу који се звахе званично „Gentiluomo in Dalmazia.“ Треба дакле исправити грјешку проф. Љубића у *Oдношајима*, passim.

³ *Giornale cit. passim*.

⁴ Није ово мјесто да говоримо о свој дубровачкој дипломатији, него у колико треба разјаснити дво што по имаше Република код Порте. Тога ради напоменућемо само мимогредце да Република није имала сталнијех пословођа (chargés d'affaires) него три: у Млещима, у Напуљу, и, тек од год. 1683., код Тесара. (Све до XVI. вијека Република је заступана код Угарскога краља правим посланицима). Гроф Ауала доби за

једна и друга Република обавија контролом од свакога часа своје посланике код спољашњијех дворова, јер је тако у природи и једне и друге аристократије. Али Дубровник има један разлог више: грјешка његовога посланика може бити усуднија од ма чије друге. У Цариграду ради се често о животу и смрти — треба дакле да се што више пострижу крила особној иницијативи, која би могла лако везати и упропастити државу.¹

Колико ли је тога ради тежи положај дубровачкога поклицара. На самоме политичкоме извору потчинити му је своје миљење, своје искуство, своја јасна опажања категоријским заповијестима сенатским, па ред му је покоравајући им се кад и када ублажити укочене и премнепомичне напутке. Другом опет Сенат би извезао толико танахан вез, предвидио толико ствари, измислио толико хитрине и лукавства, да би поклицару тешко било разабрати праву вољу републикину, ону која се међу ретцима чита. Слобода радње, дакле, ограничена је, одговорност силна.

Посланици су обично властела.² Али се, кад кад,

Марије Терезије чин опунномоћеног министра (*ministro plenipotenziario*) али само *ad Personam*. У Цариград слаху се прави посланици (*Ambassadeurs*) али се сваке године измјењиваху они „од данка“ *„Ambasciatori del Tributo“*, а они који имаху оправљати друге послове код Порте наставаху и више годишта док не би свршили посао. У Мадрид и у Париз, а крајем XVIII. вијека у Петроград шилаху се од потребе до потребе прави поклицари.

¹ Reumont, говорећи у своме извornoмe дјелу: *„Della diplomazia italiana dal secolo XIII. al XVI. (Firenze — 1875.)“* о млетачкој дипломатији наглашује потанкости закона и наредба о поклицарима, па заглављује: *„trovano la loro spiegazione e giustificazione nell' indole di quel governo, che ponderava con tanta cautela, e persino con gelosia tutti i doveri e tutti i diritti.“* (Op. cit. стр. 67.).

² Службени назив дипломатскијех пословођа бјеше говорник (*orator*) јер имаху говорити у име онога који их је послао. Већ у XIV. вијеку налазимо и у Дубровнику како свуд по Јевропи ријеч посланици (*Ambaxiatores*). Али се врло тешко и касно удомио тај назив. Карло V. нареди да се даде то име само изасланицима овјенчанијех глава (сами Млаци бјеху прибројени овима), а не пословођама другијех држава које узиваху чију год заштиту као Флоренца, Феррара, Мантова, Дубровник итд. Међутим Њесар признаде дубровачкијем посланицима у Цариграду

ницима градова, тврђава итд. на путу између дубровачке границе и Цариграда да искажу дужну пошту поклицарима кнеза дубровачкога и да бдију над њиховим особама. Имаху им, дакле, давати да преноће у најбезбједнијим ханима, имаху им давати попутбину царским новцем по обичној цијени и дати им најпошљиге јаку оружану пратњу кроз цареву земљу. Без ове заповијести, која се кад кад одрицала Републици у вријеме свађе, поклицари не дизашу се из Дубровника. Без ње не би били пролазили чили кроз турске вилајете пуне службених и неслужбених разбојника, кроз мјеста и паланке често окужене, у зимње доба или у летњој жези. Па и овако у пркос царској заповијести, трпљашу посланици свакојаких мука и трудова како ћемо доцније видјети.

Дан одласка поклицара за Цариград бјеше иза „дана Св. Влаха“, оригиналности ради, најзнаменитији у јавном *Облазак поклицара*, дубровачком животу. Том згодом објављиваше се у обреднику, у саучешћу народа у колориту преразличитијех ношња, неизрецива локална шара, која се само могла видјети и уживати у овом крају земаљском. Источне ношње, турски коњи, барјаци који лепршаху бацаху у онај дан врући дах Истока међу златне токе и бијеле убручиће дубровачкога пука, и црлене плаште владара пореданијех под пожућелијем сводовима Оренија. Тај приказ није жалибог нашао свога Рубенса или Тијоторета. То је једини разлог зашто није остао мимо дуждева вјенчања на Бучиндору као један од најсликовитијих спомена старијех времена. Ради смо предати перо једноме лицу те особите славе, да нам главом исприча без укочености церемонијала одлазак поклицара за Цариград.¹

¹ Giornale di M. di Marino Saboga, passim. У првој књизи Церемонијала (у Држ. Архиву) од стране 1. до 6, исписан је правилник одласка како би обновљен након пожаревачког мира, а то под насловом Ceremoniale nella spedizione dei SS-ri Ambasciatori del tributo alla Porta Ottomana rinnovato l'anno 1703. quando la prima volta dopo la guerra furono spediti gli Illustrissimi SS-ri Francesco Sigismundo de Gradi e

» сви на коњу, овако јашући у реду, пођох по господара
 » Бона мога друга, у његову кућу. Он сађе одмах и узјаха
 » коња у диванском одијелу, те ходехи ми двојица за-
 » једно, а остали у реду, како је горе казано, док нај-
 » задње двије слуге ношаху наша два барјака развијена,
 » упутисмо се у име Бога и Славне Дјевице Марје и
 » Славнога мученика Св. Влаха нашега Парца пут Плоча
 » да се зауставимо осам дана у некој кући на Плочама.
 » По староме обичају, код поклисарскога изласка кад про-
 » ћосмо пред двором сједаше на горњој клупи Његова Пре-
 » јасност са Својијем Малијем Вијећем, те стигавши и при-
 » ступивши с нашијем коњима к сводовима поклонисмо се
 » дубоко,¹ на шта нам Његова Прејасност и други Госпари
 » Малога Вијећа одвратише поздрав. Овако проћосмо, а
 » међутијем изађоше пред нама четири здуре² (Rivieri)
 » од Двора Његове Прејасности, обична част која се у
 » тај дан исказује Поклисарима. Пројавивши мимо цркву
 » Св. Влаха, поклонисмо јој се и помолисмо се у духу
 » Светоме нашему Парцу да закрили и поможе нас и
 » јавне поруке нама повјерене. А кад бисмо код Дивоне
 » (Sponze) да закренемо к Плочама, окренусмо још једном
 » коње према цркви Св. Влаха, коме се опет поклонисмо.
 » Безбројни народ ода свуд гледаше овај свечани чин
 » који нама бјеше досадан, јер нам 8. луља, око двадесете
 » уре, бјеше јакати у диванском одијелу постављену ко-

¹ Ево по ћеремонијалу ред поворке кад приступи двору:

Два јављичара Великога Цара одјевена у зелено са муцевесима^{*)} на глави. Пред њима иде неколико оружанијех солдата. Када прођу пред кнеза поклоње се јављичари дубоко стављајући руку на прси.

Драгомани на коњу. Поклон. (Младићи језика ако их има)

Поклисари са капом у руци. Капелан и бријач.

Трговци у пратњи поклисаревој и сва служба на коњу два по два, а на пошљетку по четири, развијеним барјацима.

^{*)} Чалма (турбанат) у облику високога клобука обавита у дуљави муселином коју носе чауши и многи други дворјани на дубровачким ћеремонијама.

² Здуре сачињаваху почасну стражу кнеза и двора. Бијаху одјевени сви у црквено. Још и у дандањашњи рече се у Дубровнику: «прљен си како здур».

до потребе дати и живот за отаџбину.¹ Тако су гласили у опће и напутци републикини који су у суштој нови исти. У свакој наруџби бјеше углављена основна мисао државна која је рјечито изведена у овим ретцима: *Perche zashuno di nui et di vui siamo tignudi a servire alla patria et durare fadighe et affani per podere tignere quello, che sia acrisimento e bon stado e salvamento de la nostra cita*.² Слора бјеше препоручена као јачије оружје успјеха „Будите сложни међу вама“ ише Сенат „да државна служба не би штетовала“.³ Одређивала су се правила гледе улака, везе са поклирима другијех власти, саслушаја и преговора са царом и министрима, повратка и штедљивости. Ова бјеше штедљивост у пословима, доиста прва и најособитија крјепост ове чудне државе. Pousqueville, који је видио нехајни и беспутни дубровник у очи пропасти републикине, вели да Дубровачка влада управља толиком мудрошћу и штедљивошћу „да је не може присподобити него само старом француском управом“.⁴ А та се крјепост најзначајније показује у поступању са дипломатским пословођама. Бјеше танко одређено колико новаца носе поклисари, колико ће и на који начин моћи зајмити кад им пресуши новац. Сасвијем тијем посланичке су депеше посуте обедама поклисарским о новчаној несташици, о готово ромашном животу који воде сред толикога сјаја осталих дипломатских преставника. Премда их сви поклисари и госте бескрајним обједима и вечерама, они не могу

¹ У Млецима би наређена та заклетва законом Великога Вијећа 9. септ. 1268.

² „Јер сваки је од вас и од нас дужан служити отаџбину и поднети трудове и муке е би постигнули оно што је за сиљење, боље и спасење нашега града.“ Напутак сенатски поклисарима Никутићу и Мату Градићу у Угарској 13. маја 1412. В. Diplomatarium; sim.

³ Градићу и Бући год. 1676. пак у свакој наруџби.

⁴ Voyage en Morée et en Constantinople, Paris, 1798.

»и испрати до Бргата, па драгомани, па ми, праћени
 »од Госпара Капелана и лијечника, а за њима некоји
 »трговци који долажаху с нама на Исток и наше слуге,
 »а најзадњи од овијех са нашим барјацима развијенијем.
 »И тако се упутисмо пут Бргата друмом Плоча гдје на-
 »ђосмо сву властелу и безбројан народ; неки се стекоше
 »да нам реку сретан пут, а неки од раздозналости. Једва
 »превалили четврт миље, а кад тамо попуцало уже па
 »сагу, те се овај разви и искотура са баршунима који
 »бјеху у њему замотани, све до пута од Св. Јакова. До-
 »даше нам их и премда се саг бјеше сасвијем развио,
 »баршуни се не општетише. Ону исту вечер спремисмо бар-
 »шуне у ковчег што нађосмо на Бргату, и ту приспамо
 »заједно са мојим братом и са другом властелом, а у
 »јутро шеснаестогa дана, пошто наш капелан одслужи
 »мису а ми се препоручисмо Блаженој Дјевизи од Кар-
 »мена,¹ загрлисмо наше рођаке и пријатеље, и кренусмо
 »врло каменитијем путем пут Сланого, мјеста у Попову,
 »гдје отпустивши наше сџдате, који нас пратијаху за
 »стражу, легосмо под шаторе«.

Тако дакле починаше тај мукотрпни пут.² Бјеше
 вазда исти од вјекова. Поклисари држаху се до *Новога*
Пут поклисара
«крз Турску» Пазара старога трговачкога друма »Дубровник
 —Ниш« који се, силне дубровачке трговине ради која њим
 пролажаше, звао *par excellence* »Дубровачки Друм«.³ Код
 Новог Пазара остављаху га, те удараху на *Пловдив* и
Једрену другим царским друмом који пролази кроз *Ву-*
читри, *Качаник*, *Скопље*, *Тустендил* и *Самоков*. Најпослије

¹ По церемонијалу, ако упада субота за вријеме настављања покли-
 сара на Плочама, поклисари пођу са њиховом свитом саузшат Мису у
 »Госпу од милосрђа.«

² За све ово што слиједи виђи привиту географску карту.

³ В. Јиречек, *Die Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters* — Prag — 1879. — §. 12. von Ragusa nach Niš.

од Једрене Лаисом, Калистраном и Корнијом спустили би се у Цариград.¹

Колико су дана путовали? На то можемо само од прилике одговорити, јер преразличите бијаху згоде и потребе. Један дан наставали би у једној вароши мимо које би други посланици тек прошли. Па ни у главним мјестима нијесу се једнако задржавали. Али, промотривши све добро, па одбивши мање и више разлике, можемо узети да су поклисари нормално требали до Цариграда 40 дана.²

¹ Мимо посланскијех денеша написанијех у свим главним варошима међу Дубровником и Цариградом, имамо три права *путописа* који нам указују сасма тачно пут нашијех поклисара. Ти су извори: Палмотићев «Дубровник Поновљен» (Цјев. IX—XI), Записци Мара Маројине Кабоге од 1706. и путопис Цива Кабоге од год. 1792. приошћен у Енгеловој *Gesch. des Freistaates Ragusa*. Ова се тројица не сударају од почетка до краја, а то само зато што су поклисари Бона и Палмотић год. 1667. ударили били на Ниш и Софију прије него ли ће на Једрену, а поклисар Циво Кабога са својим другом бјеше се упутио год. 1792. прије к босанскоме паши, у Сарајево, па се одонуда спустио на Нови Пазар. Али гдје се та три посланства сусретају, ту се и потпуно сударају. За чудо pjesник — поклисар, Палмотић најтачније биљежи свако најнезнатије село на свом путу. Тако н.пр. међу Бргатом и турским Сланом напомиње *Царину*, *Обрће* и *Бјелин до*, три паланке (од којих је она прва била турски ђумрук на граници) које су поклисари и Кабога и Рести, па и Циво Кабога без сумње минули. Одбивши дакле те ситуације, у главном је пут био онај Мара Кабоге год. 1706. бива поклисари пролажаху од прилике 42 вароши и паланке међу Бргатом и Цариградом. Од Сланог до Егри паланке пролажаху *Херцеговином* и *Старом Србијом*, од *Тустендила* до Херманлија Бугарском, па од Једрене до Цариграда Румелијом. О времену и часовима хода говорићемо у другој биљешци.

² Поклисари Кабога и Рести год. 1706. требали су 79 дана и 274 часа јахања. Одбијемо ли од ових дана све што су се путем забавили, бива у *Фочи* 3 дана, у *Плевљу* 2. у *Новом Пазару* 2. у *Каменову* 1, у *Тустендилу* 1, у *Самакову* 1, у *Пловдиву* 7, у *Једрени* 4, и напоскон у *Кучук Чекмеци* 4, дакле у све 25 дана почива и посла по градовима, имамо 54 дана пута. Видимо по томе да поклисари нијесу хитали, јер Маројина Кабога и Буро Бућа год. 1677. хитајући приспјеше у Цариград у 37 дана, а то је било обично вријеме. Поклисар метачки *Benedetto Ramberti* (В. Матковић Rad. LXI) потрошио је 34 дана од Дубровника до Цариграда. Пут Кабоге и Рестија, па ни Цива Кабоге нијесу пак права мјера пута јер су она двојица изгубили путем доста времена, а овај је био пошао прије у Сарајево. Поклисари Кабога и Рести јахали су од 7 до 9 часова на дан, кадгод цет, а три пута само 11 и 13 часова без престанка. Улаци који ношаху депеше владе и поклисара долазили су дакако много прије. Али о томе мало даље.

Путем се сврћаху у главније колоније дубровачке да суде трговцима. То се збившеа особито у *Фочи*, у *Новом Пазару*,¹ у *Пловдиву* и у *Једрени*. Када би се посланство приближило овијем градовима, долазили би им сви дубровачки поданици у сусрет, те би их с великом славом и весељем испратили у град и сјајно угостили.

Ти синови класичкога тла, бачени на Исток, ...»за
»од пуга не чут смећу, с драгијем пјесни дни проводе.«²
Пролажаху распаданијем царствима, на којима инак обли-
јеташе древна митологија, пјесан ероичких времена још
прије доласка славенскијех народа. Њивени у римској
књизи, нема ријеке, ни мјеста гласовитијега, а да им не
би сугестивно изазивао цио онај свијет у коме, како у
другом и бољем ваздуху, живљаху наши оци. Николица
Бона пјева на путу у Цариград о поновљењу Дубров-
ника. Поклисар Џиво Кабога (1792.), газећи Марицу, сјећа
се Орацијевијех стихова:

Fons etiam rivo dare nomen idoneus, ut nec
Frigidior Thraciam, nec purior ambiat Hebrus.³

Руђе Бошковић, на путу кроз Бугарску, чита Светонија
и о свакоме мјесту напомиње што говоре о њему Хе-
родот и Плиније.⁴ А не би се чудили да је Џиво Гунду-
лић многа сликовита мјеста у »Осману« написао прохо-
дећи Балканом као републикин поклисар. Па имали су и
разлог да пјесмом разбију тугаљиву и плачну стазу!

¹ Тако Бона и Палмотић дијеле правду у Новом Пазару:

Гдје судише све грађане,
И међу њим смећа доста
Исправише са све стране,
Да сваг од њих смирен оста. — (Дубр. поновљен X. 79.)

А Кабога и Рести такођер: «Дне 3. и 4. августа задржасмо се у
«Новоме Пазару ради распра између нашијех трговаца». *Giornale, passim.*

² Дубровник поновљен X, 39.

³ *Giornale del viaggio a Constantinopoli* есс. у Енгела 310—334.

⁴ Рачки, Руђер Бошковић, Загреб 1889.

Трудно нам је ријечима неписати патње поклансара
ске кроз тај дупмански свијет. Помислимо маличак на
Патње поклансара на путу. оновремено стање Запада. Непоузданост пу
това, хајдуковање, несташнице једне ваљане стрехе овио
су обичне ствари у најшитомијим честима јевропским сво
до XVII. вијека. У XVI. вијеку Sire de Joinville говори
да Париз и сва околна мјеста врве хајдуцима. Трговци
и поклансари у XIII. и XIV. вијеку нијесу у сред ери
једе Француске и Њемачке земље поуздани за живот.
Свуда владале перед и грабежливост. Путови не бијашу
путови, него јаме или жаласте странпутине. Флорентин
ски поклансар В. Carducci путујући год. 1529. у Анон
пише својој влади да је сред леда, свијета и сваторатних
незгода по путу једва доспео у овај град, и да би био
остао „in medio itineris“ не бјеше ли помоћи свемогу
ћега Бога.¹ Ако је, дакле, тако било у „цивилизованом“ је
вропским“ што је зар имало бити на Балканима? Зато
је свако путовање тамо погубљиво живота на тога ради
читамо у Кабожњиним записима оуде и пач владина и
пријатеља. А како не би? Четири су ил непријатеља
слиједила стопе. Неуредност живота била промјена
путова, мостова и хајда. Неуредност живота, сурови
немоћи и хајдуци. Четири су ил непријатеља
јале, неуредне ратне ситуације, бурни живот и
губе сред густог дјела. Неуредност живота, сурови
које проходе хајда. Неуредност живота, сурови
разлику шаторе и хајда. Неуредност живота, сурови
стражама. А хајда. Неуредност живота, сурови
области, вају и хајда. Неуредност живота, сурови
Године 1860. године, 1860. године, 1860. године, 1860. године,
21. јулија 1860. године, 1860. године, 1860. године, 1860. године,
ужасне жете 1860. године, 1860. године, 1860. године, 1860. године,
липу пољима, 1860. године, 1860. године, 1860. године, 1860. године,
16. децембра 1860. године, 1860. године, 1860. године, 1860. године,

1. Subject

2500

»да се наши земљаци не спомињу такве одавно. Не може
 »се ни пити, ни јести без ватре.¹ На трпези смрзава се
 »вино и треба држати ватре да растопимо и вино и крух.
 »Нека Ваше Преузвишености промисле колико трпимо у
 »полуотвореној кући која пријети увијек да ће нас покло-
 »пити. Не могу да нас огрију ни кабанице од кожуха. По
 »путовима људи умиру од зиме. Султан² који сваки дан
 »иде у лов, враћа се с лова ако и без плијена, а оно
 »са четворо, шесторо мртвијех слуга. Пишући ово пи-
 »смо држимо на столу вреле воде, па њоме растапамо
 »црnilо што се следи, тако је ваздух у кући студен, са
 »свијем што ложимо ватру.«³ Тридесет година доцније
 други поклисар прича сличне невоље: »Дне 31. августа«
 пише Маџо Кабога »поћосмо Божијом помоћу из Каја-
 »лије⁴. Ова ноћ бјеше једна од најгоријех од свега пу-
 »товања ради јадне куће од дрва, покривене сламом и
 »гнусне до зла Бога у којој преноћисмо. Отвори се небо
 »и улије дажд, и не могосмо уживати ни овај јадни покој,
 »јер с несрећна крова требаше да се покривамо и да
 »се, чекајући у тјескоби освитак дана, ставимо прије
 »времена на пут.«

Уморени од пута, поклисари имаху без престанка држати око себе велику оружану пратњу и чувати се од хајдука, како путници по Сахари од бедуимскијех харамија. Сви друмови, све шуме бијаху пуни хајдука. Биједна кршћанске раје, неодређене везе, чести ратови бијаху подигли хајдуковање на систем, на начин живота. Недавно је један писац сабрао из преразличитијех извора

¹ Не заборавимо да су наша властела живјела зими у Дубровнику без пећи.

² Мехмед IV, страствен ловац.

³ Али смрзнутих прста ти жилави људи имају још мјеста за шалу: »Наш Драгоман не вриједи ништа. Нека Бог опрости Вашим Преузвишеностима које нам га дадоше. Боље би нам било имати једну кладу, јер би нас клата дајбуди гријала по овој зими. Нека промисле Ваше Преузвишености имамо ли какве користи од човјека који је више налик на камени лик, него на драгомана.« Ibid.

⁴ Варош у Бугарској један дан далеко од Пловдива.

СТОТИНА гласова о горским хајдуцима по Балкану особито у XVI. и XVII. вијеку.¹ Тај „дуго угушени гњев потлачених народа“² права је власт у онијем земљама. Сви нам поклисари и млетачки и дубровачки причају још у XVI. вијеку „да је народ у највећој биједи и да је пут „због многих хајдука опасан.“ Хајдуковање бјеше толико развијено и снажно, да је чак и ћесарове дарове на Султана отимало од ћесаровијех поклисара.³ Једном би заузета Софија, те пошто је хајдуци оплијенише, подијелише плијен и повукоше се у брда.⁴ Наши поклисари путоваху сред непрестана задиркивања оружанијех чета, а кадкад би долазило до озбиљнијех окршаја. Год. 1603. Драгоман поклисар Матија Павловић јавља из Прокупља Сенату да има мноштво разбојника по путу.⁵ Године 1648. н. пр. хајдуци нападају код Софије поклисаре, изране им два човјека и отму осам коња. Године 1603. поклисаре нападоше код Новог Пазара.⁶ Године 1706. Турци јаве поклисарима Кабоги и Рестији да их чекају хајдуци у Ковач планини. Крену другим путем праћени од самога Фочанскога кадије са свом уламом на ногама и на коњима, од осамдесет до сто оружане чељади.⁷ Међу Пријеполем и Сјеницом бјеше велика дубрава толи опасна, да су три чете „нефтерија“ имале пратити поклисаре. А у Бугарској бјеше знаменита шума Папас Корија, три коњска часа од Пловдива, толико легло хајдучко, да је Пловдивске аге сву посјекоше. —

Не чудимо се дакле ако су ти трудни путеви⁸ често истратили живот и саме жилаве дубровачке властеле.

¹ Миленко М. Вукићевић — Горски хајдуци у „Јавору“ год. XXII.

² Мијатовићеве ријечи у Годишњици. I, 80.

³ Путник Герлах год. 1578. у Вукићевића.

⁴ Путник Ortelius Redivius год. 1595. *ibid*, *passim*.

⁵ Јиречек — Споменици Српски, 1882.

⁶ *Indice degli Arzi*, *passim*.

⁷ *Giornale*, 26 luglio.

⁸ У пркос овим патњама, посланства дубровачка бијаху, оружане силе ради која их пратијаше, најбезбједнија обрана путницима другијех народа. Ови би се придружили нашим поклисарима да приспију чили и

Промјене ваздуха придруживаху се свим поменутијем тјескобама, а те убијају више него ма која друга патња. Од једнаког, топлог дубровачког неба бацаше их држава на снијежни Балкан или на мочварне рукаве дунавске! Службена књига Републикина говори доста рјечито о тој мукотрпној повијести. Отворимо ли је, наћићемо да је у сто деведесет и двије године (1606—1798.) умрло на посланству у Турској Царевнији *тринаест* поклисара од којијех један једини, Николица Бона, од силовите смрти. Сви остали од немоћи које се или тек у тјескобама излегаше, или се на посланству заоптрише.¹ Једино велико весеље нашијех поклисара бјеше послје мјесец дана пута првом угледати с брежуљка Чорлије топло Мраморско море које их живо подсећаше отаџбине на другоме далекоме мору. Не заборавимо да Дубровачки властелин нема пјесничке ентузијастичке ћуди. Њему море није како нама у дан данашњи врело надахнућа, жив уздах вјечне сањарије, контемплативно поље по коме наше измучене душе без престанка цртају унутарње борбе безутјешне немоћи, него је дубровачкоме властелину море трговачка стаза, оруђе државнога сиљења. У тисућама дубровачкијех стихова једва ћете наћи спомена да је Дубровник град бијен одасвуда валовима. Али кад би та иста властела са румелиских височина угледала пучину,

здрави у Цариград. Тако н. пр. год. 1587. дођоше у овај град њемачка господа Johann Ludvig von Liechtenstein и Wolfgang Rottenhahn у пратњи дубровачких поклисара. Hammer, Gesch. d. Osman. Reiches, passim.

¹ Ево имена поклисара са годиштем њихове смрти: Валентин Ђорђић год. 1606. у Цариграду, Перо Миха Сорга год. 1644. у Цариграду, Влађ Франа Боне год. 1648. у Цариграду, Динко Мата Бенеше год. 1656. у Цариграду, Божо Стијена Прокула год. 1657. такођер у Цариграду, Циво Ловра Сорга год. 1658. код паше у Темнишвару, Маре Франа Боне год. 1665. у Цариграду, Николица Цива Боне год. 1678. у Силистрији у тамници, Луко Франа Боне год. 1683. у Цариграду, Маро Зека Буђе год. 1686. код паше у Биограду, Влађ Ника Мачетића год. 1748. у Цариграду, Влахо Брне Кабоге год. 1750. у Једреви, Лука Мата Замане год. 1798. у Цариграду.

разиграло би им се срце, и под одмјереном фразом наслућивамо велики помамни куцај весеља!¹

Уздуж морске обале, по слаткијем брежуљцима јездијаху сада поклисари од Великога Чекмеца до Малога, ^{Улазак у Цариград.} двије варошице на вратима цариградским. У пошљедњој варошици стајаше велика полача гдје сви посланици наставаху прије улаза у град, бива док царски Капици Баша не би пријавио двору њихов долазак, и док им драгоман не би нашао стан. Пошто би им се јавило да им је велики везир дао на кирију једну кућу за вријеме њиховога наставања, све би се приправило за свечан улаз у царску пријестоницу. То је била велика повластица која се свакоме није давала, ни вазда. Порта одрицаше увијек свечан улаз у Цариград посланицима држава с којима би била у пријеговорима о миру или шта више у отворену непријатељству. Дубровник није, у колико му познајемо повијест веза с Портом, никада одрекла ову част. Ево како Маро Кабога прича ову славу: »Дана 19. »септембра упутисмо се пут Цариграда и за два часа »пута дођосмо до неке чесме удаљене уру од Цариграда. »Овдје нађосмо шест диван чауша са перјаницама на »глави који стајаху чекајући да нас испрате код уласка.² »Међутијем ево господина Луке Барке из Цариграда са »другијем нашијем трговцима и штићеницима, па пошто »нам се искањаше, приправише нам савет на отворену; »ту бјеше дивљачи, пилади, хладетине, кобасица са раз- »личитијем добријем винима. Послије обједа речени го- »сподин Барка установи ред којијем ћемо свечано ујести »у Цариград: први бјеху шест диван-чауша, два по два »и остали трговци по реду, па наши јањичари а за ови-

¹ Маро Кабога: »11. септембра пођосмо из Калиштрана и у девет часова дођосмо у Чорлију, угледавши путем из далека море послје »седамдесет и девет дана пута.» А Циво Кабога: »13. јулија, стигавши »поклисари у Силиврију (гдје коначише послје осам часова хода) узе- »зоше коњима у море, од весеља да га опет виде послје 58 дана.» *Diarij, passim.*

² Обична почаст коју указиваше Порта кршћанским поклисарима.

»јем младићи језикѧ и господа Лучић и Барка; за њима
 »ми двојица, а иза нас лијечник и капелан. Долажаху
 »за тијем наша два подворника, па четири слуге са раз-
 »вијенијем барјацима, па опет друге слуге са трговачким
 »слугама, у све више од четрдесет људи сви на коњима.
 »Јашући оваким редом до бедема цариградских спушта-
 »смо се на Јејуб¹, и друмом од Балате уљегосмо у град
 »кроз Фенер Капију и сађосмо у наш стан.“

Први носао нових поклисара бјеше примити на са-
 слушај дубровачке поданике и редовнике свих редова
 Галате и Пере, који признаваху, мимо француску за-
 штиту, још и дубровачки протекторат. Јављаху за тијем
 по драгоману њихов долазак осталим посланицима, и то
 редом одређенијем увијек једнако у државним наруџбама.
 Према томе церемонијалу, од кога се Република никад
 не одрече, поклисари имаху приопћити долазак прије
 свега францускоме посланику, не само јер Француска бјеше
 у Цариграду најбоља дубровачка пријатељица, него и
 тога ради што је Султан саоме францускоме краљу, од
 свих кршћанских владара, признавао наслов *падише*, бива
цара. Долазили би затијем енглески посланик, млетачки
 Баило, оландешки министар, ћесарски интернунциј (ако га
 је било) и најпослије задњи ћесарски резиденат². Ови би
 поклисари слали нашим посланицима њихове драгомане
 да им се радују на сретноме доласку. Пошто би се тако
 изредили поздрави, поклисари полажаху први друговима
 на посјет оним истим редом, осим к ћесарскоме резид-
 ненту и оландешком министру који су, не имајући чин
 поклисара (*Ambassadeurs*), имали доћи први на посјет
 Дубровчанима.³

По тадашњем а и садашњем церемонијалу Портину,
 Представител краљева Ве. поклисари имају примити три књиге вје-
 ровнице (*lettere credenziali*) бива за султана, за великога

¹ Ејуб сјеверо-западно предграђе цариградско.

² Напутак Градићу и Бући год. 1676. *Commissioni di Levante*.

³ О спору са ћесарским резидентом биће допије у дуго говора.

везира и за реис ефендију т. ј. државнога тајника. Писмо за великога везира предаје се у саслушају који предходи самоме султановоме саслушају.¹ Тако су чинили и наши поклисари. На дан саслушања код великога везира благавали би поклисари са цијелим народом, па би полазили са диван чаушом у свечаној поворци кроз главну улицу к Великоме везиру. У првој авлији сјахали би посланици и уљегли би у дворане ђехајине бива тајника великога везира коме приказиваху државне дарове. Посадивши их уза себе, служили би поклисаре слаткијем, кафом, миомирисном водом, миром и шербетом. Кад би се јавило да је Његово Височанство справно да их прими, пошли би другом авлијом у *Диван хан*, бива у дворану државне скупштине. Први султанов министар примио би их у ближњој дворани опкољен мноштвом достојанственика. Приказавши му кредитиве и државни дар који је примио реис ефенди, измијенили би се најобичнији љубежљиви говори, те би их тада тек посадили на двије шемблије² од тамно црљене кадифе. Ово бјеше баш психолошки час саслушаја. Бјеше ли се, наиме, кршћански поклисар огријешно чијем год према великоме везиру или Порти, онај би му одрекао шемблије, те би га послије одговора одпустили и без шемблија и без кафе и без традиционалних кафтана. То се често догоди француским поклисарима, који шћаху исправити портине церемоније као врло увредљиве за кршћанске владаре. Ако би се на

¹ B. Esperson. Op. cit. стр. 94. Ево како Француз *Juchereau de Saint-Denis* (Observations sur l'Empire Ottoman) црта положај великога везира у царству: «Il commande toutes les armées, possède seul comme le grand Seigneur le Droit de vie et de mort dans toute l'étendue de l'Empire contre les criminels pris en flagrant délit et peut nommer, destituer et faire mourir tous les ministres et les agents de l'autorité souveraine. Il proclame et fait exécuter les nouvelles lois. Il est le chef suprême de la justice qu'il administre cependant avec l'assistance et d'après l'opinion des ulemes. Il représente enfin son maître dans toute l'étendue de sa dignité et de sa puissance temporelle non seulement dans l'empire mais encore auprès des autres puissances étrangères. Mais autant ce pouvoir est beau et étendu, autant il est dangereux et précaire.»

² Тако се зове турски сточић, налик на француски *tabouret*.

против поклизар поднио мирно и покорно, донијели би му кафу с обичнијем слаткијем, па неколико кафтана, бива плашта од црвене кадифе који се даваху у различитијем броју према величини и власти државе. Дубровачки поклизари примаху *девет*, више од Сибиња који их примаше *пет*, а мање од Француске којој даваху *петнаест*.

Уторник бјеше вазда одређен за свечани поклизарски саслушај код султана. У тај се дан, наиме, дијелила Својани саслушај код Порте, Султана. правда у великој диванској дворани, па пошто би поклизари благовали заједно са великим везиром пред небројеним пуком, дијелила би се прије саслушаја, плаћа јањичарима. »Даваше се тако поклизару« вели Хамер¹ »свечана државна појава благовања и плаћања војске у »Двору, па управе и суђења у Дивану, еда би га обузело »велико почитање према сили и мудрости владе у уну- »трашњим и спољашњим пословима, па да би се више »тима упренастио приступајући пријестоним степенницама.«

За тај свечан чин, којим се утврђивање сваке године веза Републикина с Портом, приправљаху се поклизари неколико дана. Имаху се обући за ту згоду у особито т. зв. *диванско одијело*. Бјеше то дугачка хаља (долама) црвене свите (сатин) широких рукавима на грчку, постављена самуром. На глави ношаху капу од црнога баршуна. Бјеше то стари закон портинога церемонијала за свакога поклизара који је првом приступао пријестолу. Чини се такођер да су имали бити друге браде на саслушају код султана.²

¹ Osmanische Staatsverfassung.

² Овако је приказан Маројица Кабога у II. књизи овога дјела. Да се тако нијесу имали одијевати само поклизари дубровачки, имамо тврђе и у Француза и у Млечића. Баили су млетачки шта више послали вазда у Цариграду одијело врло налик на ово дубровачко што Giacomazzi, тајник задњег млетачкога Баила Вендрамина, описује овако: «Erano abbigliati alla greca, come nei primi tempi, cioè con lunga veste e sottana di ganzo d'oro e berretta a tozzo.» Види Barozzi e Berchet, Relazioni.

Одијело француских поклизара бјеше на длаку налик на дубровачко. Бјеше се обукао тако Antoine de Rinçon поклизар Франа I. и

»Дне 12. октобра« пише Мăро Кабога »час прије
 »зоре дигосмо се из наше палаче и пођосмо на диван
 »великога господара.¹ Први бјеху шест диван-чауша на
 »коњу са Мецевесима око главе, за њима ходаху четири
 »младића језика праћена јањичарима на ногама, а за њима
 »три слуге ношаху данак праћена Барком и Лучићем;
 »долажасмо онда нас двојица успоред, окружени са два-
 »десет и четири слуга пјешака, затијем наш капелан и
 »бријач, па дванаест наших трговаца и пгтићеника. Ови-

Сулејману Сјајноме год. 1532. «e poi» говори један извјештај о његовом посланству «che esso havuto indosso una veste da Turco che se erra messo quel giorno, essendo cosi costume che chi in la prima volta alla presenza di quel signore, et in capo havea la baretta el suscritto alla christiana, e perchè paresse difforme il vestito cosi (овдје су испуштене нечитљиве ријечи у изворнику).

Summario della Relatione del capitano Rinconi stato oratore del re X-mo al Signor Turco fatta familiarmente. У дјелу *Charrière. Negotiations de la France dans le Levant*. (Види потпуни наслов овога дјела на другом месту).

Посланик Jean de Gontaut-Biron приступи 5. марта 1605. на исти начин на саслушај султана: «Pour cet effet donc, le seigneur Ambassadeur fit faire quelques habits à la longue, avec des berettes ou bonets de velours noir, comme se fait ordinairement à telles cérémonies.» *Ambassade en Turquie* стр. 64. По овоме се види како је бесприродно чуђење онога безименога писца у Енгела (304—305) који се шћаше ругати ношњи дубровачких поклицара год. 1804. говорећи: «Auch ist die Kleidung derselben bei dieser Gelegenheit ausserst auffallend, weder Türkisch noch Europäisch, sondern eine sonderbare alte Illyrische Tracht mit langen Bärten.» Vonhe је та «Handschriftliche Nachricht eines Augenzeugen aus Constantinopel» смјеса лажи и персифлажа, па се чудимо онако озбиљноме историку како бјеше Енгел да је приоћио без приједбе оно глупо писамце. В. још о ношњи дубровачких поклицара *Rycaut*, *Op. cit.* стр. 162—166.

¹ Не би умјели боље описати свечани саслушај наших поклицара код султана, но исписавши у својој умјереност и сликовиту приповијест Мăра Кабога. Ови први саслушаји бијаху знаменити дани за кршћанску дипломатију у Цариграду у оно доба кад је од Порте још дрхтао свијет, те се кршћанске власти надметаху, не као данас од интереса са свим друге природе, него од страха која ће бити боље примљена од Порте. Тога ради сви посланици описаше вазда највјерније и најјејачије ту «entrée en scène», дипломатичке радње у Цариграду. Неколико таквих описа сачувао нам је Hammer (*Gesch. d. Osmanischen Reiches*) особито свечаног улаза интерпунција грофа Етингена првог пуномоћника код карловачког мира год. 1699. Овај први дубровачки опис придружује се својом оригиналношћу оним другим, већ познатим, као уметак нове локалне шаре слици историје цариградскога живота.

»јем редом дођосмо до Бакчи-Капије¹ гдје управо бјеше
 »узјахао Господин di Quarienti, Тесаров Интернунциј².
 »Пошто обома бјеше опредјељен исти дан за 'диван и
 »одређено вријеме и дворски церемониј³; упути се он
 »наприједа са својом пратњом, а ми одма за њиме, они
 »на мали пушкомет. Улице врвијаху народом, па видјесмо
 »да и велики градови имају свој добар дио радозналости.
 »Дођосмо к вратима царске палаче гдје бијаше велико-
 »мноштво људи што стража што гледалаца. Ступивши
 »у прву авлију препуну свијета, сађоше у сриједи сви
 »с коња до нас самијех који прођосмо напријед те сја-
 »хасмо код врата друге авлије, мјесто гдје не само слазе
 »с коња велики посланици, него и сам велики везир....
 »Уљезавши у другу авлију, дође нам у сусрет Пешкеци
 »Баши⁴, и поздравивши нас узе од три слуге данак раз-
 »дијељен у тридесет кеса од коже и предаде их три-
 »десеторици капиција, свакоме по једну, а четворици
 »другијех свакоме по један служавник од сребра. На
 »истоме нас мјесту сусретоше чаушбаша и капичинар-
 »кехаја⁵ великога господара у кабаницама од броката,
 »постављена самуровим кожухом, а у руци сребрном
 »шибиком, а ови ступаху пред нама да нам отворе пут,
 »а пред њима два по два све тридесет и четири капиције.

¹ Багче-Капуси, Перивојна Врата код приставишта Топхане. Тамо ступају на крај сви посланици и драгомани.

² Herr Quarient² Edler von Rall, тесаров интернунциј припоћи на том слушају Султану наступ на пријесто тесара Јосипа II. Хамер, који напомиње да су у један дан примљени Quarient и Кабоџа, погријешно биљежи да је то било 20. јулија (ор. cit. IV. стр. 88.—89.) док није него, како видимо у Кабоџе, 12. октомбра. Интернунцију бише на уласку у Цариград забрањене трубе.

³ Како је Султан примао на свечани саслушај само један дан у недељи, тако су готово вазда била примљена два посланика заједно. Тако су дубровачки поклисари примљени били год. 1668. заједно са оландешким поклисаром Colyer-ом. Год. 1677. са француским поклисаром Nointel-ом, год. 1706. с интернунцејем и т. д.

⁴ Пешкеци Баши, бива врховни мештар тризнога рубља, који чува напике и ручинчиће.

⁵ Капицилар Киајаси, врховни коморник (Oberstkämmerer).

»У тај исти час намагоше јањичарима којијех бјеше
»15.000, сви на једноме крилу авлије, те на тај знак, док
»ми улажасмо, потрчаше све што прије могоше на неко
»мјесто гдје им раздијелише чорбу (јуху) и хљеб. Јањичари се повратише на своје мјесто, а ми прођосмо кроз
»авлију пуну народа под кубу гдје стајаше велики везир
»који бјеше изишао на диван¹. Он по сриједи сједаше
»на његову пријестолу, лијево два кадиаскера, бива
»врховни азијски и румелијски суци, десно везири од
»Кубе, Тефтедар и Нисанци². Крај овога сјеђаху интер-
»нунциј и резидент Његовога Ћесарскога Величанства.
»Повише пријестола великога везира бјеше прозор са
»позлаћеним жалузијама за којима стајаше велики го-
»сподар. Ми приступисмо на Кубу и наклонисмо се Ње-
»говоме Височанству, који се обрадова кад нас видје (а
»вриједно је успомене да имаше на руци дијамант преко-
»мјерне величине) па нас одведоше на стран под кубом
»гдје оно тридесет капиџија бијаху донијели тридесет
»кеса са нашим данком. Ту нас исчекиваху руснамеци,
»бива књиговође царства и везнедар Баши са многијем
»везнедарима и њиховијем писарима. Ми сједосмо на
»двје шемблије од кадифе, а везнедари избројише и из-
»мјерише цео данак у тренућу ока (а нека којигођ даје
»новаца буде на опрезу и нека пази Арговим очима
»како их броје и мјере речени везнедари). Пошто ту
»измјерише данак, положише га опет у тридесет кеса,
»и запечативши их предадоше их тридесеторици капи-
»џија, који с оном четворицом који ношаху сваки по
»служавник, поредише се пред врата која воде Великоме
»Господару, а за њима стајаху друге капиџије са дарима
»интернунцијевим: велики и прелијепи сахат, два велика

¹ Под кубетом од дивана сједи велики везир и они везири којима цар даје то право, па се зато зове *Kubbe Vesirleri*, везири од Кубе. Али то је прост наслов и они не дијеле ни мало власт са великим везиром.

² Нисанци Баши, државни тајник за султанов потпис. Једнак бјеше у части са тефтедаром бива државним ризничаром.

» свијетњака, два имбрика, једна велика копања на четири
 » ноге, један крчаг, сви од сребра и пуно комада броката.
 » Пошто предадосмо данак¹ реченијем капицијама, изве-
 » доше нас кроз тајна врата од Кубе пред Кубу, на мјесто
 » што нам приправише да гледамо дијељење плаће јањи-
 » чарима. Пешкирци баши и Чаушилар Емине које нам
 » дадоше за церемонисте, одведоше нас на речено мјесто
 » гдје нам бјеше разагнули ћилим од сукна да сједнемо.
 » Пошто нас ови намјестише на одређено мјесто, одале-
 » чише свјетину да нас не би нико сметао; па од нашега
 » мјеста све до мјеста гдје им се раздаваше плаћа, поре-
 » даше два реда капиција да никоме не допусте да нам
 » заступе. А они долажаху кад и кад да нас питају,
 » видимо ли све и смета ли нас когођ.

» И кад дође вријеме да им се даде плата, долажаху
 » јањичари на сатније и њиховоме пуковнику, или чор-

¹ Посланицима се даваше након предаје, султанска намириница од
 којијех имамо четири примјера у Monumenta Serbica, бива Мехмеда II.
 од год. 1471., Бајазита II. од год. 1512., Селима I. од год. 1513. и
 Сулејмана II. од год. 1520.—1523. Исписујемо намириницу Мехмеда II.:
 «Отъ великога господара и великога цара Амир Султана Мехмедъ бѣга
 «кнезу и властеломъ Дубровачки. Много здравље да прими племенство
 «ви, а то да знате, како дођоше ваши поклисари и ваше властеле изъ
 «порту царства ми, Никша Журетић (Giorgi) и Френцешко Пуцић (Pozza)
 «и донесоме от вас закон и харач царства ми девет хиљадъ дукать златехъ,
 «внѣцах, које узех и примих царство ми месеца ноебриа, а на покони
 «днь у суботу въ лето рождества Христова тисућу и четириста и седмъ-
 «десетъ и прву за годину која греде плаћену и тисућу и четири ста
 «седмдесетъ и друго лето до први днь месеца ноебриа. А писа у Визе».
 Mon. Ser. CDXXXVIII.

А ево једне намиринице из XVII. вијека у српском званичном пријеводу:

«Урок од ове славне царске заповиједи господа дубровачка на-
 «ходећи се на реџистру од *Либра* од 1081. од 27. агемалилук ахира»
 «т. ј. од првог новембра 1082. до 9. рецеба т. ј. до првог новембра,
 «од државе речене госпode, динар од харача, дванаес тисућа и пѣнат
 «унгара штампанијех, од које половица чини шестисућа двијесто и
 «песет истијех унгара штампанијех од згор речена сума del 1082. па
 «14. rebiul evelumun Maro Saboga и Giorgio Buchia Поклисари из рука
 «њиховијех у славни Сазн (Хазна) у честито тезоро, јес било предадено
 «ради којех *каугета* ова славна царска заповијед јес им дата у руке,
 «тако да знате и славном царском биљегу поклонивши се да имате
 «потпуно вјерности. Дата мјесеца Ребиул ахир годишта 1082. и то се
 «разумије по нашему броју до први новембра 1671.» (Држ. Архив).

»бацији, даваху плату за његову сатнију; та плаћа бјеше
 »у кожнијем тобоцима стављена пред кубу, а да је ми
 »видимо, па на један знак она сатнија јањичара трчаше
 »стрмоглавце да је узме, а многи се јањичари лијепо
 »преметнуше трчећи да ухвате плаћу и свака се сатнија
 »повраћаше са својим пуковником, и тако дадоше пореду
 »плаћу свим јањичарским сатнијама. Дођоше за тијем Џебе-
 »џије¹, Тобџије, Буглахи, Спахије, Арсеналоти и Левенте²,
 »Стријелци, Пеици³, Нишпанџије, Балџиџије⁴, Халџиџије⁵ и
 »Кухачи, и плаћа коју раздијелише опет другијем у
 »палачи Великога Везира, а од новаца које бјеху при-
 »правили под кубом за раздијелење плаће, остаде триста
 »кеса које однесоше у царску ризницу.

»Раздавши плаће, донијеше под кубу објед великоме
 »везиру и другијем горе реченијем госпарима који сје-
 »даху под кубом, а нама донијеше објед на оно мјесто
 »гдје гледасмо свечаност⁶. За истом трпезом бијасмо
 »заједно са чаушлар-емином, ми два, два драгомана,
 »капетан и бријач; а за другу сједоше наши трговци.
 »Донијеше нам толико јестива, да претекоше нашијем

¹ или Туфекџије, ковачи оружја.

² Мрнарџи.

³ Носиоци копља.

⁴ Који сијеку дрва.

⁵ Који праве слатко.

⁶ Портв ђеремонију није био сталан у томе. Радило би се онако
 како би који достојанственик био подмићен или како би у којим везама
 била једна држава с Османлијама. Тако једном су поклицари дубровачки
 скупљени са великим везиром при сабору. Године 1665. (1. априла) Велико
 Вијеће одобри н. пр. дар од два комада свиле приказан Капичилар-ђеђађи
 по посланицима Бони и Пуђићу у Једрену: «да буду примљени на
 сабор заједно са сибињским поклицаром, а не да стану на страни
 како се од много година обичавало.» Мај. Cons. 1665.—68. Држ.
 Архив. Молдавски кнез Бранкован, дође н. пр. год. 1703. у Цариград,
 би примљен до душе на саслушај у Уторник, али му не дадоше бла-
 говати под кубом, него га тефтедар обуче у кафтан и отпусти. (Ham-
 mer IV., 54.) Горе се још догоди поклицару московскога кнеза год. 1592.
 ђему на просто не дадоше ни благовати у двору «weil sein Herr»
 «нише ђесареки резиденат von Khrekwitz «kein gekrönter König ist»
 (Hammer passim). Овако се стварају одлуке и обичаји према ђуди и доброј
 вољи «господара свијета.

»слугама и да би били могли учинити и трећу трпезу.
 »Благовавши овако у присуству каквијех четрдесет или
 »педесет тисућа душа, поредише се чауши на једној
 »страни супроћ нама од кубе све до горе реченијех
 »врата која воде к султану, а међутијем велики везир
 »изасла телхисцију Великоме Господару са телхисом у
 »руци да прими заповијед у цара да доведе пред његово
 »лице посланике. Овај телхис јест писамце које напише
 »везир Великоме Госпару, а телхисција обучен је у
 »брокату са сребрном шибицом у руци, корача полагаано
 »држећи руку врло високо, па кад сребрном шибицом
 »удари о земљу, кудгођ прође телхис, сви се дубоко
 »поклоне царевијем словима. Пошто се телхисција поврати
 »к великоме везиру, изашавши испод кубе ћесарев интер-
 »нунциј и резиденат, прођоше мимо нас к вратима цар-
 »скијех одаја и код врата ставише кафтане њима и
 »њиховој пратњи. Приступивши за тијем к нама Капи-
 »цилар Ђехаја Великога Госпара, Чаушлар Емини и чауш
 »баша и обукоше у кафтане и нас и наше дворане.
 »Када то учинише, прођоше испод кубе горе именована
 »два кадиаскера и унишавши у царске одаје и пољу-
 »бивши тло пред царскијем пријестолом, вратише се
 »наузначице и тако исто учини јањичарски ага . . . про-
 »ђоше за тијем испод кубе везири од кубе и стадоше у
 »царскијем одајама; пошљедњи отиде велики везир и он
 »стаде ондје. Послије тога уведоше на царски саслушај
 »господина Quarienti ћесаровога интернунција са госпо-
 »дином Талманом резидентом. А кад изађоше они уве-
 »доше нас с нашијем драгоманима Барком и Лучићем.
 »Сваки од нас четворице бијаше праћен од двојице ка-
 »пици баша ¹, а Кадри-ага капици баши, који дође с нама,

¹ Овај портин обичај, да су капици баше водиле посланике к султану држећи их с једне и друге стране испод пазуха, глас је да је постао од оно доба када је Милош Обилић приступио к султану Мурату на Косову пољу без пратње и цару турио нож у срце. *Gontaut Biron* биљежи такођер по предаји сасвијем опћенито: «*cérémonies*», вели његов

»те хтједe на силу да уведе или мене или господина
»Рести-ја би уклоњен на срамоту од другијех.

»Од првијех врата све до врата одаје у којој бјеше
»цар¹, иђасмо на ћилиму од тамно-црљена баршуна из-
»везена златнијем цвјетовима. Повише врата висијаше
»огромни смарагд. Ступисмо у дворану саслушаја, која
»бијаше сва постављена тамно-црљеном кадифом изве-
»зеном подигнутијем златом управо дивно. Зидови по-
»кривени златном тканином, пребогато извезеном. Около
»наоколо душеци од кадифе извезене у злату; у једноме
»собњем куту бјеше пријесто у облику велике постеље
»с небом, чије су рѣсе биле ките бисера и златне жице,
»а на дну драго камење. Ова постеља или пријесто,
»бјеше покривена тамно-црљеном кадифом извезеном би-
»сером, а душеци око пријестола од исте кадифе извезене
»бисером. По сриједи, са стране пријестола, сједаше
»Велики Цар, ноге му почиваху на два скалина извезена
»у злату, а бјеше обучен у кабаници бијелога броката,
»постављена самур-кожухом. Илаке, које покриваху са
»свијем прси и пуцета. Кабанице бијаху од дијаманата.
»На глави имаше царску перјаницу врло дивно накићену
»дијамантима, а на лијевој руци имаше прстен, онај гла-
»совити дијаманат Константинов. Лијево на пријестолу

биограф Bordier (Op. cit. 69.). «qui se font depuis que fut tué un Grand Seigneur, dont sera cy après parlé, par un Turc feignant lui vouloir baiser les mains.» Једини поклисар који се противно томе правилу, би François de Noailles, посланик Карла IX. год. 1572. «A la première audience qu'il reçut de Sa Hautesse» mme Comte de Saint-Priest (Memoires sur l'Ambassade de France en Turquie Paris. Leroux 1877. стр. 194. «il se debarrassa des capigibachis qui, selon l'usage, le soutenaient sous les bras et il s'approcha seul du Sultan pour baiser, suivant la coutume, d'abord sa robe, puis sa main.» В. такођер de la Jonquière Op. cit. 280. Hammer пориче истинитост овога догађаја, али без добријех разлога. Ми имамо нов доказ у Фрања Гундулића «Relatione fatta alla Santità di N. S. Gregorio XIII circa alcuni particolari del Turco.» (Jug. Akad. Рукопис бр. 79.) који је написао свој извјештај године 1574. док је још Noailles био у Цариграду.

¹ Опис који слиједи много је лепши од Борднијевога у посланству Gontaut-Biron-а.

»имаше врло велики дивит, присут дијамантима, а на
»десној страни, на душеку, сабљу са појасом, обоје по-
»суто дијамантима. На лијевој страни према зиду, ста-
»јаху још три перјанице са дивним драгим камењем.
»Таван бјеше вас позлаћен. Повише пенцера пред Великим
»Господаром висајаху три ките бисера. Огњиште бјеше
»покривено кадифом извезено бисером. Једном ријечи,
»сва је соба злато, бисер и дијамант.

»Приступивши, ношени како је горе казано, од ка-
»пици баша, и поклонивши се по обичају пријестолу на
»коме сједаше Велики Господар, госпар Рести изрече¹
»српски овај говор: »Славни, честити, могући и преуз-
»вишени царе, кому славноме имену од Истока до Запада
»све круне са свијем краљевима клањају се. Сада од
»све госпде кршћанске, ми први, вјерни и стари хара-
»чари дубровачки Кнез и бегови ове умиљене и љубљене
»земље пред пријестолом твога славнога царства послаше
»нас, и од старијех старина од славне успомене чести-
»тога цара Орхана до дан данашњи како се на ово

¹ Ово што слиједи нап је уметак причању поклицаревог, који, дакако није требао у записцима приопћити, ошће познати говор султану. Ми смо га исписали из прве књиге Њеремонијата (стр. 1.—6.) промијенивши само ону фантастичну, већему дијелу народа неразумљиву, италијанску ортографију, како је то другом приликом (в. II. књигу овога дјела) учинио сам кнез Медо Пуцић. Онако имаху проговорити посланици, ни једне ријечи више ни једне мање, јер да би ко што испустио или приставио, Сенат му не одобраваше извјештаја на повратку. Прорачунани, умиљени тон поклицаревог бесједе, неће зачудити ако се промисли, да је само на тај начин Република могла добити од Порте онако замашнијех користи и онако силну заштиту кроз четиристотине годишта! У осталоме, сви су други поклицари имали говорити султану у врло писком тону доста налик на онај дубровачки. *Gontaut-Biron*, посланик онога кога зваху на самој Порти: «l'Empereur de France», «рече у свом говору: »*Suppliant très humblement Votre Altesse s'asseoir que, durant le temps de ma demeure, je lui rendray très-humble et très-fidèle service, je la supplie aussi cependant vouloir me tenir en sa bonne grâce et protection.*» (Op. cit. стр. 72.) Двије године пошто написасмо ову радњу, г. Константин Јиречек приопћи у својој знаменитој расправи о везама републикиним с царицом Катарином II. (Prag, 1893.) текст говора дубровачкијех поклицара Султану. То сам напоменуо да се зна како смо обадва тај говор принали из истог извора.

»славно пријестоље харач попиљали и предавали тако
 »и сада по нама њиховијем поклицарима послаше, који
 »речени харач сада у Хазну и Мирију дадосмо и пре-
 »дадосмо. Молимо умиљено Ваше премогуће царство, да
 »поглед милостиви и благодарни с којем смо били вазда
 »гледани од Вапијех славнијех и честитијех пређа, Пра-
 »дједа славне успомене, тако на исти начин да и Ваше
 »славно царство, да би достојало уздржат га више нас,
 »за бити под крилом од *protezioni* Вашег благодарнога
 »царства; а ми умиљене слуге у дне и у ноћи и у свако
 »доба молићемо без пристанка господина Бога за сваку
 »већу славу и феличитат Вашег преузвишенога царства.
 »Амин.« Први портин тумач Никола Маурокардато преведе
 »говор на турски. Велики господар не одговори по оби-
 »чају ни рјечце, него руком отпусти поклицаре¹. »Иза
 »чеса« наставља нам Кабога, »повратисмо се, и оставивши
 »нас гдје нас узеше, вратисмо се другом авлијом са
 »нашом пратњом и узјахасмо коње гдје бијасмо сјахали
 »оно јутро. Јањичари и сви други које нађосмо у другој
 »авлији стајаху на своме мјесту; а прва авлија бијаше
 »тако пуна свијета, да једва могасмо проћи у пркос сили
 »диван чауша, који нам на коњу отвараху пут. Нађосмо
 »такође у првој авлији госпуду нунција и резидента на

¹ По староме закону узимље се да не слуша султан поклицаре него да слуша велики везир, који му стоји о боку. Овоме говори тумач смисао бесједе, а велики везир изриче је султану у двије ријечи. Цар не одговара никада ни рјечце поклицарима. Млетачки посланици давају нам и разлог: «*Dal Bassa ci fù risposto bene*» пишу Агостино Нани и Ђакомо Капело Дужду из Цариграда (25. Sett. 1600.) «*e che il Re aveva udito volentieri quello avevamo detto; e per il vero mentre parlavamo ci miro Sua Maestà di continuo, e nel partirsi abbassò gli occhi col qual cenno si può dire che il Ré volesse approvare cio che gli avessimo esposto, e servisse di risposta (non accostumando mai di «darla» надодавају у шифрама «per barbara grandezza»)*. В. Barozzi e Berchet, *Relazioni*, passim. У свој османлијској повијести помиње се само један једини пут, да је проговорио султан на саслушају, а и то не поклицарима, него великом везиру. То се зби у Ески-Сагри 20. новембра 1667. када му дубровачки поклицар Јакета Палмотић приопћи у име Републике трус 6. априла В. II. књигу овога дјела.

» коњу, па пошто нас церемонисти поставише на одре-
 » ђена мјеста, почеше излазити јањичари из прве авлије,
 » два по два, посећи на плећима кесе које им дадоше у
 » јутро за плаћу. Бјеше бујица реченијех јањичара са
 » њиховим ода бацијама¹, па премда трчаше та бујица,
 » опет не изађоше до дебеле уре. На пошљетку изађе
 » јањичарски ага, са многобројном пратњом, а пред њим
 » иђаху пуковници; за њима они који добише, како
 » рекосмо, плату; пак везири од кубе са њиховом пра-
 » тњом; па капици баши са њиховом службом, и на по-
 » сљетку велики везир са многим пратњом. Сви коњи
 » бијаху лијепо накићени, а ко чита ове записке нека
 » помисли какве врсте бијаху коњи. Пошто прође велики
 » везир, упутише се ћесарски министри с њиховом пра-
 » тњом, а за њима ми са бројнијом поворком од јутрашње,
 » јер нам приђоше два друга диван чауша, шест капи-
 » ција, два ћехадара Мусур агина са шест напијех чауша.
 » Оно јутро сви нам истријебише пут да нас не би заду-
 » шили и на коњу, та у авлији, та на чаршији пред
 » царском палачом, а путем којијем се враћасмо, бјеше
 » неизрециво мноштво људи пјешке и на коњу, силно
 » мноштво жена пјешке и у каруцама, а рекоше нам да
 » је сам велики господар стајао у кафезу² с једне куле
 » свога врта. На тај начин обучени ми и наш двор у
 » кафтанима, слиједисмо ћесареве министре све до Бакши
 » капије на поље, те они пођоше у лађама, а ми онако
 » величанствено урешени, ухватисмо се на коња кући, али
 » мјесто да отпочињемо, ваљало се побити раздавајући
 » бакшише турцима који нас бјеху отпустили, а кад ове
 » отпустисмо дође Тамбулхана великога господара, коју
 » такође отпустисмо. Међутијем господин Маурукордати
 » посла нам честитања на сретном дивану.“

¹ Капетани.

² Кафез (од ове је ријечи наша *кавез*) зове се уопће сваки прозор
 у Харему који је затворен решеткама.

Посланство које почимаше са тако славним призором, довршило би кадгод у неколико дана. Ако не би посланици имали другијех напутака од Сената (ствар, у осталоме, врло ријетка) били би примљени на други опростни саслушај од султана. Том згодом дариваше их цар државним даром; двије кабанице од баршуна од Брусе извезене у злато¹. Вриједност турскијех дарова бјеше тако незнатна супроћ даровима кршћанскијех владара, да се поклицар Хенрика IV. љуто жали на ове е су тако луди те даривају Турчина „који не зна што то хоће рећи „давати, а вазда има шаке отворене да прими све што „више може“². Опростивши се поклицари од великога везира, овај им даваше другу књигу вјеровницу за Републику (Ricredenziale) у којој се хваљаху поклицари и опет се утврђиваше портина заштита над „славним међу „кршћанским кнезовима, ступовима и усло- „нима великога народа Исусовога, кнезом и господом дубровачком“³.

Али посланство ријетко кад доспијеваше тако брзо. Може се шта више рећи, како смо имали згоде напоменути, да је на неки особити начин перманентно у Цариграду. Дубровачки послови код Порте бијаху тако замашни, па, шта више, животне цијене, да

¹ „qui est icy”, вели поклицар Gontaut-Biron „un des plus grands „tesmoignages qu'ils rendent de leur bonne volonté.” Писмо краљу 14. октобра 1606. Corr. Diplom.

² „Qui est une honte aux Princes chrestiens de faire présent à ce „Prince, qui prend fort bien, pour luy estré deu de Tribut, ce leur semble, „sans ce que jamais il donne aucune choze que quelques vestes de légère „toile d'or et d'argent. de la valeur de 50 piastres les plus belles. Car „les Turcs ne savent ce que c'est de donner; mais bien ont-ils à toute „heure les harpes ouvertes pour prendre tout ce qu'ils peuvent.” Correspondence, Pieces justificatives стр. 426.—427. Исто тако говоре и остали кршћански поклицари. Успореди опаске Саломона Швајгера о путовању бечарскога поклицара J. Sinzendorfa год. 1577. и Герлахов дневник у Rad-у, CXVI приопћио д-р Матковић. Републикански дарови Султану и пашама садржани су у наруџбама поклицарима. В. Documenta.

³ В. примјер Ricredenziale Мустафе III. у Додатку бр. XIV.

је ријетко кад остао Цариград са самим консулом, а без поклисара. Према томе бјеше и посланство уређено. Имаше на Босфору своју капелу св. Влаха, свога капелана, своје драгомане, младиће језика и улаке (courtiers). Ова пошљедња служба бјеше шта више тако савршена и брза, да се њом службау, сенатским допуством, Млеци, Француска, и Енглеска каткада, а Ђенова вазда.

Над католичком црквом у Цариграду бдила је особито Француска. Овој припадале од старине протекторат Веле посланства са католичком црквом у Цариграду. кршћанства у Леванти. Али мимо ње, и друге католичке државе закриљиваху цркву, а међу овима и Дубровник. Цркве Св. Бенедикта, Св. Антуна, Св. Себастијана, Блажене Госпе од Благовијести и Св. Николе, које се дизаху у предграђу Галати, на ред Св. Франа, Лазаристи и Језуите (које доведе у Цариград Gontaut-Viron год. 1606. на заповијест Хенрика IV.) сви одаваху велику пошту Дубровачким поклисарима у замјену многијех повластица и милости што им задоби престиж републикин на Истоку. Ту страну нијесмо још били кадри обасјати, али оно мало што нам је познато свједочи за вољу и власт коју имаше Република да користи у самоме Цариграду за ствар кршћанства. Тако н. пр. године 1605. неки Турци хотјеше присвојити цркву Св. Николе у Галати. Прије него ли ће француски посланик *M. de Breves* да се опре томе покушају, дубровачки посланици Валентин Ђорђи и Марко Базељи измолише у великога везира најстрожију заповијест да нико не смије цркву да дира¹.

У цркви Св. Антуна, реда св. Франа, имаше дубровачко посланство бтар св. Влаха. Тамо служаше пред Капела Св. Влаха. поклисарима Св. мису капелан посланства коме дубровачки надбискуп даваше власт да путем кроз Турску врши жупничку службу над свим Дубровчанима, које

¹ Dispaccio degli Amb^{ti} al Senato da Constantinopoli 23. јануара 1605. Архив Gozze.

би сусрео „per loca infidelium“¹. Дан Св. Влаха бјеше дан весеља и славе свуд по Леванти, а особито у Цариграду. Поклисари, у свечаној ношњи, присуствоваху миси у цркви Св. Антуна. Након светог чина, измиљели би пламтећи дуплијери пред бтар, па би се запјевао *Te Deum*, а на кору се орила молитва, позната по свему Истоку: „Domine, salvam fac Serenissimam Rempubicam Ragusinam“. Послије тога, поклисари примаху честитања консула колоније, главара редова, тајника другијех посланика и све колоније. Благдан би довршио свечаним собетом у кући посланика². Слава Дубровника потамњела је и умукло је његово име на Истоку. Али у [тај се дан једнако види слабапан трачак онога сјајнога и великога видјела. Трећега фебруара апостолски легат у Цариграду чита мису у Пери пред сликом Св. Влаха у присуству цариградскијех дубровчана. Шест дуплијера са дубровачким стемом горе пред светотајством, а дубровачки барјак поклони се свецу. А кад апостолски легат изговори стољетну молитву за „дубровачки пук“, „многима“, вели неко који је у тај дан био у цркви „засузи око“. Ижљубе се, на пошљетку, моћи св. Влаха и пораздијели се милостиња сиромасима³.

Посланици имаху и *драгомана* бива тумача за турски језик. Сенат га изабираше тајним гласовањем међу Дубровчанима у Дубровнику или у Цариграду вјештима не само језику него и обичајима турским. Кат-

¹ В. и. пр. декрет надбискупа de Torres капелану дум Вици Луни-ју од 4. маја 1677. и многе друге у *Liber Diversorum curiae archiepiscopalis ragusinae 1667—1693*. Посланици ношаху на путу један бтар у облику триптиха, пред којим капелан говораше мису на путу. У станој цркви види се један такав триптих од добре холандешке школе.

² Маро Кабога биљежи на дан 3. фебруара 1707. „Дне 3. фебруара, на дан славнога мученика Св. Влаха нашега Царца онјева се Миса у „нашој кући и дадосмо обијед цијеломе народу.“ *Giornale, passim*.

³ У броју 36. (14. фебруара) год. 1892. ватиканскога листа „*L'osservatore Romano*“ има под насловом: „*la Colonia di Ragusi*“ дуг допис из Цариграда, у коме се потанко приповиједа, како је дубровачка колонија прославила дан св. Влаха те се надовезују лијепа историчка разматрања о Републици и о њезином посланству у Цариграду.

кад бијаху драгомани од велике користи, а опет каткад од силне штете. Бјеше људи као онај *Лука Барка*, о коме ће бити доста говора у овој повијести, човјек на гласу у дубровачкој колонији, који би драгоман многих поклисара у најтамније доба дубровачке повијести у Турској (1677.—83.), доживи високу старост, те познаваше тако добро везе турске, да је написао на заповијест сенатску год. 1688. извјештај о турском царству (*Rapporto sull' Impero Ottomano*) у коме мајсторски превиђа финансијску пропаст Порте. Њему противан лик је онај *A. Andriasci* (Андрашевић) драгоман поклисара Николиће Боне и Мѧра Гучетића који, приспјевши у Силистрију, препаде се видјевши да поклисаре бацише у тамницу, и оставивши их, побјеже главом без обзира. Би осуђен од сената на смрт као издајник, али сва је прилика да се није никада дао ухватити¹. Између ова два типа било их је свакаквијех: добријех и лошијех, ученијех и незналица. За срећу су по каткад сами поклисари разумијевали турски језик², па исправљаху крупне грјешке њиховијех драгомана. Свакако несташница добријех тумача па и сама погибао имати их невјерних у толи замашним пословима имала је бити опћенита, када се у другој половини XVI. вијека млетачки баили љуто жале на њих³. Шћаше се томе доскочити шиљајући у пратњу поклисара два младића *Младићи језика*, добријех грађанскијех породица да би као *Giovani di lingua* учили у драгомана посланства језик и портине обичаје, те се тако приправљали за драгоманат. Бјеше то некаква врста од *élèves consulaires*, сасвијем

¹ И о овоме драгоману говоримо у II. књизи овога дјела.

² Тако и, пр. Јаков Сорго-Бобалић и један Рести год. 1605.

³ «Dica, per esempio», пише Бернардо Navagero год. 1553. «un ambasciatore o bailo di Vostra Serenita, parole d'efficacia e piene di dignita e il dragomano é poi in liberta di riferire quanto gli piace. Rispondera il pascia qualche volta parole sopra le quali si potrebbe far gran fondamento, o in una parte, o nell'altra; le quali riferite, o non sone quelle medesime, o se pur s'accostano perdono il vigore e la forza.» B. Barozzi e Berchet, Relazioni.

што не знамо од колике ли користи бјеху нашим поклисарима. Имамо ли судити по Млечићима, у којима се често огледа стање све једне епоке јевропске дипломатије, та се установа брзо штети, јер се не пиљаху складни младићи пуни добре воље и приправна знања, него или сиромаси или расипна и искварена дјеца богатијех породица који се квараху још више у Цариграду¹.

Али служба посланичкијех *улака* (*corrieri*) међу Цариградом и Дубровником бјеше дајбуди без мане. Спомињу се већ у XIII. вијеку². Државни улаци ношаху Републикине депеше у све главније левантске градове и у Цариград поклисарима и консулима, те ношаху њихова писма Сенату. Државни карактер улака би означен још у XIV. вијеку закључком Малога Вијећа (25. фебруара 1397.) да не смију носити приватна писма него само на повратку³. Како је негда Дубровник био на раскрсници великијех путева са Истока у Јевропу, тако су готово све државе настојале измолити у Републике повластицу шиљања писама са дубровачкијем државнијем улацима. Бјеше томе и тај разлог што је служба била прекомјерно брза⁴. Са дуљим етапама стизаше писмо из Цариграда у тридесет дана. Али када би посијели, а не би имали никаквијех незгода, приспјели

¹ В. жабу Баила Lorenza Bernarda год. 1592., Жаливши се на опакe младиће које Република шаље с драгоманима у Цариград, доспјева овако: «Perché la libertà del vivere turchesco, la lussuria di quelle donne turche, colli corotti costumi delli rinegati, avriano forza di far di un santo un diavolo non che di un tristo farlo peggiore.» Ibid.

² У статуу (L. II. c. 23) и зову се *Nuncij*. Они би као прави *courriers de cabinet* носили најважније кнежеве депеше консулима или дубровачкијем грађанима у туђину, како се види из тарифе њиховијех пристојаба за путовања у Валону, Крф, Арбанију, Котор, Србију, Восту, Далмацију, Трст, Млетке, Јакин и Бриндизи. (Stat. L. II. c. 24).

³ В. Јиречек, Handelsstrassen u. s. w. стр. 60.

⁴ Герлах у своме гласовитом дневнику о путовању кесарскога посланика Унгнада у Цариград (1573.—78.), говори да су се прије посланика Унгнада писма кесару слала преко Млетака али надаје «да би Дубровчани били најбољи курири и агенти за ношење тајних писама.» (Rad, књ. CXVI.),

би у Дубровник *петнаести дан*. То бјеше у XVI. и XVII. вијеку силна брзина комуникација за Дубровник: пак релативно већа него у дан данашњи. Француска бјеше, како ћемо видјети организовала своју посебну службу међу Дубровником и Цариградом. Али Млеци који шиљаху своје улаке на Боспор, службаху се дубровачким улацима кад би им год република допустила што би се догодило врло ријетко. Сенат нареди посланицима год. 1676. да не предаду улацима ничија писма више, осим писма министра ђеновске републике „којој је наша република „пријатељица од старине.“ Од то доба посланици се извињаваху сенатском забраном, а ко би се хтио служити дубровачким улацима, имао се обратити на саму дубровачку владу¹.

У оном Цариграду у коме се величанство и сјај османовога пријестола надметаше само са оним другим сјајем уто-
Вели дубровачки посланства
са цариградским двором. нуте Византије, Дубровник би имао животарити сићушан и незнатан у пркос ономе весељу једнога дана на царском дивану. А како би се опет био могао мјерити са великим посланствима прејасне Републике и прекршћанскога краља? Државе које владаху у свијету новцем, војскама и бродовима, те сједаху прве у вијећу кршћанства, развијаху (кад им то бјеше дато) такав триумфални сјај и такав апарат силе на Босфору, е би сама спољашњост те славе била кадра застријети сасвијем и глас и само име држава већих и знаменитијих од Дубровника. Али, мислећи тако, преварили би се. Дубровник има лијепо мјесто у Цариграду на коме блиста топлим и трајном свјетлошћу. Он сили Порту на поштовање према себи слабоме, а кршћанство сили на

¹ В. и. пр. писмо енглескога поклаисара Sir Willim-a Hussey-а Сенату из Цариграда 22. јунија 1691. Поклаисар моли да улази дубровачки приме његова писма за бечки двор и за Енглеску, а то у име: „di quella ininterrotta bona corrispondenza che ha sempre passata tra i Re della gran Britagna e la vostra Eccellentissima Republica.“ Држ. Архив. (LIII 1937). Такође писмо француског посланика Castagnér-e de Casteauneuf, 27. јулија 1693. Ibid.

признање одличнога мјеста што је, давајући без престанка сама себе једном једином циљу, освојио пред његовим лицем. Али у Цариграду, напосе, Република не дугује то своје мјесто само престижу што је к себи подигла, што је у везама пријатељства и знаменитијех користи с Портом, него она има да благодари и другим силним приликама времена и мјеста. Тамо на Босфору осјећаше се како нигдје *солидарност* кршћанских власти. У непрекидној погибљи од непријатеља имена Крстова, поступајући Портом с оним презиром и оним поноситим пркосом који је природан источним народима, западне државе сачињаваху у Цариграду само једну једину велику дипломатску обитељ више уједињену и осјетљивију за сваку поврједу нанесену најпонижнијем уду кршћанске Републике него ли је икад био ма који *corps diplomatique* у Јевропи. Приставити нам је овим разлозима још и тај, да је фрагментарно стање Јевропско све до XVIII. вијека природно пристављало слободним опћинама онај чар и оно знаменовање што те опћине редом изгубише у најновије доба супроћ великим народним скупинама које их напосе и задушише.

Ево нам дакле новог облика дубровачкога државнога живота према спољашњем свијету. Погледајмо како су се дубровачки поклисари сносили у Цариграду с царством и како је живјела Република са већим својим кршћанским другарицама на Босфору.

„Одвише је тврда она нужда“ пише млетачки Баило *Pietro Civran*¹ цртајући живот кршћанскога поклисара *Порта и кршћанска дипломатија.* у Цариграду, „која сили грађанина да прими „поклисарство без икаквијех повластица и овдје управо „без заштите у пркос законима међународнога права; „имати служити за живу свезу трговине, за живахно „оруђе веза међу владарима, а бити опет држан за таоца;

¹ Relazione di Constantinopoli del 1682. B. Barozzi e Berchet, Relazioni.

»имати дати разлоге најзадњему уличару о каквој год
 »распри, бити жртва сваке навале варварске страсти,
 »живјети у једној земљи у којој прекршити вјеру кршћа-
 »нину навада је вјером посвећена, у којој свака служба
 »и сваки уговор разбија се о подмитљивости владара,
 »који знајући добро, да је судија рата и мира, хоће да
 »буде једини тумач оних капитулација и оних уговора,
 »па не позна другог закона својој похљепности, ни друге
 »међе својим жељама него ли у проширењу свога го-
 »сподства, или у нади и очекивању најближега и себи
 »најкориснијега освојења, те најбезбједнијих побједа.«
 Како су и зашто су кршћанске власти поднашале стање
 које је тако дубоко обиљежио млетачки поклизар? Јер
 се њима, како и Дубровнику, бјеше наметнуо исти про-
 блем. И доиста, или су се оне имале владати душмански
 према освајачу у самој његовој пријестоници, па никада
 се и на никакав начин покорити законима, које нала-
 гаше и церемонијалу ког наметаше, а тада бјеше отворен
 перманентни рат и уништена сва трговина на Истоку;
 или се имаху кршћански кнезови прилагодити положају
 који им бјеше учињен, и ради небројених виших инте-
 реса, примати сваки терет и сваку уврједу која би рада
 била Порта нанијети њиховим поклизарима. Кршћански
 владари готово вазда одабраше овај други дио. Поднијеше
 за вјекове, све до освитка XVIII. вијека, самих матери-
 јалних користи ради или због далекога страха, све оно
 и много горијех ствари, него што поднијеше Дубровчани
обране ради њиховога живота. Дуга би била приповијест
 свега онога што су поклизари великих држава претрпјели
 од Турака¹. У пркос Мухамедовоме закону који говори:
 »велик је гријех уврједити јавнога службеника« поклизаре
 сматраху Турци за таоце и као неку врсту спољашњег
 знака почитања и подложности што кнезови кршћански

¹ В. н. пр. занимљиву монографију Руса В. Теилова. — Заступници
 јевропских држава у некадашњему Цариграду, с рускога превео Ж. Дра-
 говић — Цетиње — 1892.

дуговаху без разлике пријестолу Великога Господара¹. И у томе имамо потврду како се Коран искварио у оном народу те како га је забацивши његов дух узео за политичко оруђе освојења.

Поклисари нијесу знали ни како ће бдити, ни како ће спавати, ни како ће говорити, ни како ће благовати. Сваки је њихов корачај био одмјерен и стегнут увредљивим заповијестима великога везира. »Само особитим допустом портиним смјели су се разговарати. Ну како се овај допуст давао врло ријетко, тако су поклисари били присиљени састајати се кришом за плећима великога везира. Како би Порта била добре или зле воље, поклисари бјеху жртве сваковрснијех зађевица. Сад би се одмјерио број коња њиховијем колима, сад би се опет забранило њиховијем женама да се возе, а једном (године 1617.) усудише се ударити *харац* на њих како *осталијем кришћанским поданицима*, и једва се одбранише од те заповијести позивљући се на Капитулације по којима бијаху опроштени од плаћања порезе«². Без

¹ «Ce qui fait», пише наметни Rycaut, «que le Turcs traitent si indignement les Ambassadeurs, tout au contraire des Romains, et des autres nations civilisées, c'est qu'ils se sont mis dans l'esprit, qu'un Ambassadeur a deux qualites; l'une de faire connaitre au grand Seigneur la volonté de son Prince et de lui représenter les infractions que l'on fait aux traités faits entre eux, afin qu'il y donne ordre; et l'autre qu'il demeure parmi eux comme une espèce d'otage ou de caution, qu'ils appellent en leur langue *Mahapus*; au moyen de quoi ils prétendent qu'il est responsable de tout ce que fait son Prince au prejudice du traité de paix, fait entre lui et le grand Seigneur et qu'il est une gage de la fidelite de ceux de sa nation...» op. cit. ch. XIX.

У најновије доба *Китајско је царство* нашљивијело изнемоглу Турску у овој политици супрот кршћанским владарима. Кинези присиљаше све до назад пет година поклисаре великих сила да приступе на саслушај цару ван града под једним шатором који се зове «шатор *харачара*» (le pavillon des tributaires) па су се велике силе савиле и тријеле су то понижење, великијех користи ради које црпаху из Китаја, све док заједничком акцијом не прекратише год. 1890. то несносно стање.

² Zinkeisen, III. 855. Упореди оно што Саломон Швајгер, умни историк посланства J. Sinzendorfa год. 1577. говори о стању несаровијех поклисара у Цариграду, Служба сталнога несар. посланика код Порте

броја пак бијаху зађевице о ћеремонијалу. Све доспјеваху побједом турчиновом, који би насиљу додавао погрде¹. Тако је било у мирно доба. А кад би се Порта заратила или посвадила са једним кршћанским кнезом, био то дубровачки кнез или млетачки дужд, судбина поклисарева била је вазда иста: бацаху га у „замак *Седам кула*“ (Једи Кулѐ) ужасну тамницу на вратима дарданелским, у којој легије шкорпија сисаху крв утамниченијех. То бјеше у Турака знак прекинућа дипломатских веза, оно што је данданашњи: „le gappel de l'ambassadeur.“

Кад је тако кршћанство патило, да су поклисари сами признавали у тој непрестаној муци тајне божије

бјеше да расправи даномичне поврједи границе са великим везиром и са Двором, али сав труд послаников у овим пословима бјеше жалибог безуспјешан. Обично се поврједи тим испричаваху, да су ћесареви нападали турско земљиште и нанашали велике штете, и тим се исприкама имао посланик обично задовољити. На ово би се могло, додаје Швајгер, примјенити басна о вуку и овци. Путописац надаље прича, да се Синан паша, велики везир, ругао ћесаревим даровима говорећи, да би ћесар мјесто игрица и позлаћенога посуђа имао послати оружја, да би вјерници ђауре рашчупали! „Из тога се може разабрати“, вели Швајгер, „с каквим се пословима имаду поклисари забављати и с каким онаким „скотом имаду посла.“ (В. Др. Матковић — *Putovanja po Balkanskom-Poluotoku XVI. vijeka* — Rad, књ. CXVI).

¹ Француски поклисари бијаху особито ради њиховог поноситог понашања, жртве султанова гњева. Познате су н. пр. незгоде поклисара Jean de la Haye-Vantelec-a (1639.), кога велики везир баци у Седам кула, па Филипа de Harlay-a (1620.) чији син би одведен у тамницу јер бјеше одговорио поносито једноме Бостанци-баши и најпосле Маркиза de Nointel-a (1670.) кога велики везир Ахмет Ћуприлић проћера из дворане јер се бјеше усудио ставити шемблију успоред са везировом. Ова борба за шемблију потраја са Портом четрнаест година, и да није било турског пораза под Бечом, не би Порта никад попустила Људевиту XIV. Позната је такођер порука великога везира Мохамеда Ћуприлића Млечићима (1651.) називљујући их „рибарима и стакларима“, па ону другу везира Дервиш Мохамед паше (1657.) францускоме поклисару de la Haye-ју, кад му овај приопћи, да је краљ Људевит XIV. заузео град Арас против Шпаније: „Моје је господару, одврати велики везир, мало „стало можда ре ли прасац псето или псето прасца.“ Године 1657. посланик молдавскога кнеза би испребијан по султановој наредби јер бјеше ставио, против цареве забране прѣен калпак на главу. В. мноштво тих случајева у *Хамера* и у *Цинкајзена*.

провидности¹, имамо се још већим чудом зачудити да је Дубровник знао себи и својим поклизарима извојштити часно мјесто на двору великога господара. Тјесне везе ради са Дубровником, султан јављаше од старине кнезу Дубровачком службеним списом знамените згоде његовога владања, бива ступања на пријесто, побједи, обрезавање своје дјеце. На султаново крунисање Република шиљаше два поклизара да је заступају, исто онако како их шиљаше на крунисање угарских краљева². На обрезавање султанове дјеце слаху се такође поклизари обично један сам³. Та два државна чина приопћиваху се такође метачкоме дужду, на пољском, француском и енглеском краљу, али побједи само дубровачкоме кнезу позивљући га, да се обрадује и да моли Бога за султаново здравље. Ну Република мишљаше друкчије о срећи султановога оружја, на приопћиваше те гласове кршћанским дворовима на знање и опомену погибенога сусједства⁴.

¹ «Ce sont les secrets de Dieu», пише Gontaut-Birón своме краљу 12. јунија 1608., жалећи се на турску обичај а трајавост кршћанску «qui seul sait le temps des choses, mais qui veult faire cognoistre aux hommes combien peu ils savent prendre les choses comme il fault, et par la leur faire mespriser et la raison et la sagesse humaine.» Correspondence diplomatique.

² Тако н. пр. Бајазиту II. год. 1481.; Селиму I. год. 1512.; Сулејману II. год. 1520.; Мухамеду III. год. 1595. и т. д. Чини се, да је Дубровник, као трибутарна држава, први добивао службену вијест од султана, јер видимо да Сенат у свом састанку 10. маја 1512. год. даје власт Кнезу и Маломе Вијећу да приопћи: «creacionem novi imperatoris Turcorum Selim filii junioris magni Turci, cui Selimo pater cessit solium ad petitionem Janiziarorum die 23 Aprilis p^o praet^o.» Пани, краљу угарскоме, метачкоме дужду, напуљскоме подкраљу «et aliis quibus eis videbitur et cum literis mittendi grippos et cum eis cursores.» Cons. Rog. у Дипломатаријуму.

³ Мехмед II. год. 1459. за синове Бајазита и Цема (Luccari, 105). Год. 1481. метачки изванредни поклизар Soranzo наводи се код обрезавања Мехмеда, сина Мурата III., са поклизаром дубровачким ћесаревим, француским и пољским. (Relazioni у Barozzi e Berchet). Код обрезавања синова Мехмеда IV. 1675. Републику заступа Маројица Кабога о чијему знаменитоме посланству говоримо у дуго у II. књизи овога дјела.

⁴ Први глас о побједи Селима I. у Мисиру год. 1516. стиже у Јевропу нашој Републици писмом Селимовог сина Сулејмана. Исписујемо

У самоме Цариграду, дубровачки поклисари бјеху у части пред царом. Када би свршио Рамазан, па на дан Посланици дубровачки у части пред Султаном. Барјама пројахао Султан Цариградом у џамију, посланици би имали згодно мјесто да гледе свечани алај, а у џамијиној авлији разгледали би царске коње. Тако исто гледаху поклисари са особита мјеста излазак цареве војске. Кад би се дигао Султан у лов послао би поклисарима кад кад убијену дивљач. То бјеше једно од највећих одликовања што је цар могао исказати посланицима¹. Порта је знала Дубровнику дати задовољштине за погрде дубровачкијех поданика или католичкога обреда ни мање ни више него ли да се радило о једној великој сили. Уврједа нанешена поклисару бјеше често педепсана и жигосана. Ово су без сумње изузеци обичноме поступању портиним према кршћанским поклисарима, али баш ови изузеци свједоче за моралну силу Републикину на Босфору. Сачувао нам се типички при-

га у Додатку под бр. XV. из Шариевих *Négotiations de la France dans le Levant* I. 12 sqq. Република приопћи ово писмо Пани Лаву X. који га посла францускоме краљу Фрању I., е да би краља нагнао на рат против Турчина. Цинкајзен II. 1516. добро каже да је Сулејман у писму неистински поспјешно за једно годиште освојење цијелога Мисира. Папа, говорећи о разним гласовима који се провесе о тој побједи наводи да су Дубровчани добро знали што је и како је: „et nunc“, пише Лав Фрању „etiam ad nos eadem de re contra ac ille scribit non unis rumoribus afferatur tamen quoniam Ragusini nobis significant existimare se „Turcarum tiranum, quae ipsis a filio perscribuntur, aliqua ex parte confecisse victoriamque apud ipsum stetisse.“ В. писмо у Шарьера I. 13.—14. Гласовити пораз Персијски код Чалдирана (23. августа 1514.) би јављен Републици по поклисару Хамзи Солуф-у, а Сенат га приопћи Мленима, те се књига налази у *Сануда*, Диари 1496.—1533. (Vol. 1 ed. Valentinelli Venezi 1863.) Другу знамениту побједу над Персијанцима код Вана год. 1550. приопћи цар Сулејман Републици по свом поклисару коме Сенат дарова 500 дуката у злату и у драгоцјеном сукну. Послаше се том пригодом да честитају султану посланици Маро Џиво Кабога и Маро Мата Геталића са даровима у вриједности од 2000 дуката. *Annales anonimi* ed. Nodilo. Напомињемо овдје да Порта није обичавала јављати ове знамените згоде Царства ни Молдавској ни Сибињу.

¹ Н. пр. 29. септембра год. 1605. Султан шаље поклисарима на дар дивљу свињу убијену у лову, па дворски церемониста јавља то поклисарима на службени начин. Депеша Валентина Ђорђића у Гучећићеву Архиву.

Јер те портине наклоности према Дубровачким поклицарим: двадесет и деветога јануара 1605. умре у Цариграду посланик Валентин Ђорђи. Кајмакам великога језира даде посланицима Марку Базељу и Јакову Соргу-Бобаљевићу *бирунтију* бива допуст, да поклисара сахране у Галати. Спровод пролажаше обалом морском. *Раиси*, бива мрнар на галијама, побунише се видећи кршћанску *митију* и на тисуће нахрупише на улицу и препријечише пут спроводе. Настане силна забуна. Поклисари измакоше и већ шћаху однијети мртво тијело у виноград покојникова нећака Брње Ђорђића, али јавивши неко о буни дивану, султан заповједи да се поклисар сахрани у Галати и то „у брк онима који то не би хтјели.“ Тако се зби свечана поворка, на султанову заповијест, а на опће дивљење другијех поклисара, упути се најдуљим путем, да је свак види, и поклисара сахранише са великим сјајем. Сутра дан поклисари искаху задовољштину код кајмакама и казну смутљивцима. А паша ће њима: „не сумњајте о томе, али не узмите то за уврједу, јер док вас цар части, не може вас осрамотити лопов, који ће, вјерујте ми, бити себи учинио срамоту, а не вама“¹.

Мјесто, што Дубровник бјеше освојио себи и својим поклицарима у Цариграду, имао је приписати још једној другој околности. Дубровник бјеше на Дубровник је сједео поклицарских вијести за Јовану и за Исток. име, својом политичком радњом, силним поморским везама његових бродова и најпосле занимањем за ствари свијета, које су се на сто начина дотицале његових интереса, бјеше, велимо постао средиште политичкијех вијести тако знаменито, да би се једва која модерна пријестоница могла мјерити с њиме. Ова би се наша тврдња могла учинити прећерана, да се не би могли утврдити необоривим доказима из дипломатскијех списа онога времена. Знамо н. пр. да су прву вијест о смрти чувенога гусара Хајредина Барбаросе 27. јулија 1546.

¹ Депенс поклицарева Сенату 1. фебруара 1605. Архив *Gozze*.

Дубровачки поклисари у Цариграду јавили Сенату, који је приопћи Дужду и да се тако млетачки поклисар могао хвалити Карлу V., да му је он први дао тај глас¹. Бој на Лепанту (7. октобра 1571.) Република није обзнала него тек 6. новембра из Млетака и Јакина, али то само с тога што галија, која је у Млетке носила вијест о кршћанској побједи није могла приспјети у Дубровник због страшне олује. (Lett. e Comm. di Levante 1571.—73. Али смрт Хенрика IV. (24. маја 1610.) јавише дубровачки поклисари у Цариграду саоме посланику Gontaut-Biron-у коме приспије та вијест тек четрдесети дан². Чини се, да је такође Урота Праха против енглеског парламента

¹ «Questa mattina con la solita riverentia mia recevi lettere di V. Ser^{ta} de 29 del passato, per le quali mi è commesso ch' io commu-
«nichì a sua M^a l' aviso della morte di Barbarossa, havuta per via di
«Ragusei comme in quelle; et perche heri nelli avisi che li communicai,
«si diceva ch' el detto Barbarossa era migliorato, procurai di subito far
«intendere a Sua M^a questo novo aviso, acciochè prima da altri non
«fusse comunicato.» Денеша Ализа Моченига Дужду из Ланасхута
8. августа 1546. B. Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe, heraus-
gegeben von der K. Akademie der Wissenschaften, Wien, 1889. Temsky
I. Band. Ми смо у државном Архиву нашли писмо републикино 19. ју-
лија год. 1546. без адресе управљено може бити кардиналу Протектору
или напуљском подкраљу, које гласи у изворнику овако: Ex^m D^{no} D^{no}
Semp. Obs^m. Per non manchare dalla solita devotinne nostra e servitu quale
portamo alla vra Ex^a habbiamo per questo corier a posta voluto inviare
le presenti a V. Ecc. e significarli qualmente per lettere di ny (nostri)
del cor. (слиједи једна нечитљива ријеч) Const^{li} habiamo come Cariadin-
bassa detto Barbarossa sendo stato infirmo alcuni giorni di flusso alli
XXVII del passato mese era passato dalla presente vita, la quale nuova
e certa e vera pero pregamo Dio voglia ad (venire) la Repub^{ca} chr^{na} e
non havendo che dir (слиједи двије нечитљиве ријечи) r^{li} bacciato le mani
humil^{te} se (опет нечитљива ријеч) accomand^o pregan^o N. S^c. Iddio la
conservi. Da Raugia el XIX de luglio MDXLVI, Ex^c V. Devotiss Rector
et Consilium Rhag-y. Овако ће од прилике бит Република писала и
Дужду истог дана.

² Истина је до душе да Bordier историк Gontaut-Biron-овог по-
сланства тврди, да се убиство француског краља обзнало првом од
млетачких јевреја (B. Ambassade en Turquie стр. 8.) Али против тога
имамо ријеч самога Баила Симона Контарина, који говорећи у свом
извјештају о вијестима које Дубровчани проносе о стварима кршћанства
по Цариграду, наводи као знаменит примјер «la morte del Re Chri-
«tianissimo che lo stesso Ambasciatore di Francia la seppe appunto da loro
«Ambasciatori.» (Relazione y Barozzi e Berchet).

год. 1606. приопћена првом од дубровачкијех поклицара великоме везиру, који је рече запањеноме енглескоме посланику¹. О угарским стварима француски посланик Gontaut-Biron извјешћује свога краља на основи разговора са дубровачким поклицарима, шта више приопћује краљу њихова предвиђања². Али у Јевропи није било града, не изуzeвши ни саме Млетке, који би боље знао што се збива у Цариграду и на свему Истоку. То је природно, ако промислимо, да је Дубровник само знајући све и све *прије* од свијех другијех могао на вријеме одољети, својом дипломацијом, невољама времена. Имао је дакле право Ђуро Mattei рећи дубровачкоме архиепископу Конвентатију (1714.), да ће од властеле обзнати „delle nove spettanti alla Corte di Constantinopoli che in Roma vengono e stimate e gradite come certe e più sincere, che quelle che di qualunque altra parte colà vengano“³. Небројене су исправе које потврђују, да је Република краљу Угарскоме и Папи давала најбоље и најпрве вијести о источним стварима. А што је још знаменитије, Млечи, који имаху ипак сталнога Баила у Цариграду, обазнаше доста пута догађаје на Истоку тек од дубровачкијех поклицара или од простих Дубровчана неслужбеним путем⁴.

¹ Овако тврди у својој депеши 14. марта 1606. Gontaut-Biron, премда поклицари Базели и Сорго-Бобаљевић настоје доказати противно у њиховој депеши 23. фебруара исте године (Архив Gozze). Поклицарима је међу тим било стало да се оправдају пред енглеским послаником што су ту вијест приопћили великоме везиру, па зато не знамо колико им смијемо вјеровати.

² „Les Ambassadeurs de Raguse“, пише Gontaut-Biron 26. јула 1606. „qui arrivèrent samedi dernier portans le Tribut qu'ils doivent, croient cest accord fait (говорило се наиме о погодби Бочкајевој и угарских бунтовника са хецапом) et que les Hongres aient repris sur les Turcs la ville de Lippa, et taillé en pièce quatre ou cinq mil Turcs qui marchoient pour en empêcher l'effect.“ Correspondence diplomatique, 65. В. такођер депешу 12. маја 1607. Ibid 139.

³ Informatione data a Roma del 1714 a Mons. Conventati nuovo Arcivo di Ragusa da D. Giorgio Mattei sopra varii punti utili al buon governo della sua chiesa. Zibaldone № 267/416. Библиотека Мале Браће.

⁴ О томе имамо мноштво доказа у Сануда (Diarij), а то з.г. саму периоду 1496.—1533, Тако и. пр. године 1499., 1500., 1503., 1510.,

И овом предности, која је још више била у цијени у оно доба никаквијех комуникација и тромијех вијести, <sup>Дубровник приопћивање
Порти долађаје у кршћанству
а овоме долађаје код Порте.</sup> служио се Дубровник како силним оружјем политичке моћи у Цариграду и у Јевропи. Док је кршћанству служио за гласника најтајнијех турчинових основа, он је у милости био код овога причајући му о догађајима у кршћанству. Ова последња ствар показаше се може бити као срамотна за кршћанскога кнеза и доиста и Млеци остентативно куде Дубровник и говоре с презиром о њему¹. Али истина је та да је то било у духу времена, и да ни друге државе, не само Дубровник, нијесу мислиле окаљати своју част на овај начин. Флорентинци, користи ради њихове трговине, приопћиваху Порти сваку новину у кршћанству², холандски и енглески поклисари чиняху то исто³. А сам

1512., 1513. и 1520. Нико Гондола шаље из Дубровника млетачкоме Сенату родовно стабло персијске династије «la qual sarà», вели Санудо, «qui avanti scritta e bela di lezer e saper». Другом опет Дубровачки Сенат описује млетачкоме како се збила мирна револуција на корист новоме султану Селиму I. (1512.) и то да не може бити вјерније. Сацло уврсти писмо у сенатски протокол. О још знаменитијим примјерима говоримо мало даље.

¹ Симон Контарини год. 1612.: «Servono costoro» бива Дубровчани «al Re dei Turchi d'esploratori e messageri continui delle cose della Cristianita, in concorrenza degli Ebrei». Алсузе Контарини год. 1636. «Li Ragusei... spie doppie, perché avvisano al Papa ed a Spagnuoli «quello che operano i Turchi, ed a questi partecipano gli affari di Cristianità».

² Hammer, op. cit. passim, Види мало даље.

³ Алсузе Контарини (1636.): «I Turchi all' incontro coltivano «questa confidenza (sc. degli Olandesi) per li erudimenti ed avvsi che «degli affari dei Cristiani sogliono dal ministro olandese d' ordinario ricevere». A Giovanni Morosini (1675—80). «Per coltivare però quest' amichevole corrispondenza di commercio trattengono li Stati (olandesi) un «ordinario residente appresso il Gran Signore e seguendo questo l' antiche «massime degl' antecessori, inferisce quotidiano pregiudizio alla xnita tutta, «coll erudire ed avvisare li ministri della Porta di tutte le piu occulte «tratazioni e maneggi, che vadino fra xni Principi insorgendo, svelando «col solo fine del profitto della sua nazione gli arcani più profondi delle «potenze più repute e facendo purtroppo palesi le dissensioni e le debolezze dell' afflita Xnita.» B. Barozzi e Berchet, Relazioni. Енглески поклисара год. 1594. називаје млетачки извјештај: «spia da intendere «le cose da Cristiani». Цинкајзен III.

Француски поклицар Gontaut-Biron рече на свечаном саслушању Султану, да му је краљ заповједио „de vous avertir de ces choses et des autres qui se passeront en la chrestienté, lorsqu'il plaira a Ve Hesse d'en sçavoir des nouvelles“¹. Па и сами Млеци, ако није утврђено да су јављали основе и дјела кршћанских кнезова, опет нијесу никад узмањкали ротити се с Портом против другијех власти, па честитати оној на побједе против кршћанства, које њој нанашаху користи². Не знамо јесу ли ти примјери кадри сасвијем оправдати Дубровчане, али без сумње знатно умањују немилу осамљеност дубровачке политике. Па тријеба је да нагласимо још и ову чињеницу: У колико су нам познати списи онијех вјекова, можемо утврдити да новине које приопћаваху Дубровчани Порти, а особито начин тога саопштавања, није нанио Кршћанству никаква зла, што друге државе неби биле кадре утврдити то у толикој мјери³. Имамо, на-против доказа, да вијести које Дубровник даваше Јевропи о турскијем стварима бјеху кад и када од прекомјерне користи и цијене. Ми сада н. пр. знамо, да је Себастијан Менчетић, ујак гласовитог дипломате Франа Гундулића, као дубровачки посланик у Млецима, објавио Сенату основе Селима II. о војни на Ципар још године 1563.

¹ Ambassade en Turquie p. 81.

² Доста би било напоменути срамотни мир с Мехмедом II. после пада Цариграда, па изванредно посланство Петра Зена „al serenissimo «Signor Turco» год. 1523. да му честита на заузеће Рода.

³ Флорентинци, само да би им Султан удијелио неке трговачке повластице обећаху му год. 1461. да ће настојати, да раскине свезу италијанскијех владара под старешинством Папе Пија II. Ово нам приповиједају саме *Cronache di Firenze del Dei*. «I Fiorentini, che erano sulle galeazze, manifestarono al G. S. i preparativi de' cristiani contro di lui e come avrebbe potuto difendersi dai loro sforzi e gli promisero di far il possibile per sciogliere la lega dei Cristiani e render inutili i loro tentativi: a tanta iniquità li indusse l'odio, che portavano ai Veneziani, e la speranza di poter essi soli esser padroni del commercio nei paesi, che il Turco conquistava. Il G. S. fece poi grandi preparativi per la guerra contro i xni col consiglio e disegno dei Fiorentini pudet meminisse!» (V. Хамера, passim).

бива осам година *прије* него ли је Султан кренуо на освојење тога алем камена млетачке државе на Истоку¹. И да је Република Св. Марка послушала била свјет дубровачкога посланика, била би без сумње сачувала тај знаменити бедем против Османлија.

Ова наша слика није још потпуна док не бацимо мало свјетлости на везе републикине са оним кршћанским државама које су имале велики дио у источним стварима. Испитавши ту страну спољашње дубровачке политике разумјећемо боље не само улогу њезину у повијести левантској, него и знамените догађаје који наступају.

Природно је да почнемо са оним с којом бјеше Дубровнику суђено живовати у тисућљетном немирном *Са Млецима.* сусједству на мору и на суху.

Млетачки дужд Андреја Дандоло, када га Петрарка одвраћаше од рата са Ђеновом, одврати великоме пјеснику: „Треба се угледати на старе Римљане, те општрије „бити ближега сусједа, премда је слаб, него ли јачега „али даљег душманина.“ Ово је сва млетачка политика² према Дубровнику кроз тисућу година сусједовања на мору и на суху. Ријеч великога задарскога крижарасвајача гесло је средовјечнога Рима лагуна. А та је крилата ријеч са млетачке стране потпуно и оправдана! Одбивши мјеру фактичне власти и упливисања на догађаје јевропске политике, размакнувши и одредивши даљине у броју, у јакости и у богаству између Дубровника и осталијех млетачкијех такмаца (како н. пр. Ђенова) можемо мирно изрећи чињеницу да је мало која држава додидејевала толико величанству Прејасне Републике како тај мали град опасан одасвуд млетачком земљом. И сасма природно. Пошто се редом утрнуше и на једној и на

¹ Relazione del S-r Francesco Gondola и т. д. Реп. Jug. Akad. бр. 79.

² Лако ће читаоци разбрати да није на а намјера проговорити о млетачким везама са Дубровником него у колико се интереси и једне и друге Републике сусретаху у Цариграду.

другој обали Јадранскога мора мањи или већи организми који живљеше мањом или већом самосвојношћу, осталоше на два краја тога мора само двије општине једна према другој у кнежевскоме плашту обавите: Млеци и Дубровник. Ако је дужд излазио на Бучиндору да баца вјенчани прстен у море¹ „golfo di Venezia“ ако је то море и било у истини млетачко језеро, ипак један једини мали град спомињаше галијама Св. Марка да оно вјенчање није са свим савршено, да онај куф није са свим млетачки, да валови онога језера љубе неке хриди које не носе знак лављих панца. Дубровачки бијели барјак², дубровачки поклисари, монотоне и Млецима досадљиве тужбе мале Републике, периодични просвједи против монопола заједничкога мора, прекидаху застару млетачкога тобожњег права³. Заман Млеци немољивим разлогом силе вријеђаху достојанство, а каткад и суверенство дубровачко, а страшним силовитим порезама, онемогућиваху дубровачку трговину по Јадранскоме мору⁴. Заман закри-

¹ „Desponso Te, mare“ говораше дужд бацајући прстен „in signum verae et perpetuae potestatis“.

² Барјак ратне и трговачке мриарице републикине бјеше сав бијел са ликом Св. Влаха.

³ О спору међу Млецима и Дубровником за слободу бродарења у Јадранскоме мору говоримо у II. књизи овога дјела.

⁴ То бјеше ствар позната у Јевропи онога времена, али нико је вије енергичније жигосао од францускога поклисара Louis Hélien-a. Краљ Људевит XII, који бјеше у рату с Млецима, заповједи године 1509. овоме дипломати да по Њемачкој и по Угарској проповједи потпуна расаја млетачке државе. Том приликом Hélien написа год. 1510. у Аугсбургу силовит говор против Венеције коју зове: „venenosissima ac resurgens vipera“. Посланик описује најенергичнијем ријечима тјескобу Дубровчана у Јадранскоме мору, „Nam ex hoc matrimonio (sc. cum Mare Adriatico)“ вели Louis Hélien „nati sunt Venetis liberis, ab avidissimis et crudelissimis parentibus non degenerantes, insaciabiles balenae, immanes Lestrygones, infandi Cyclopes et Polyphemi, qui ita mare obsident atque infestant, ut nulla monstra maris, nulli scopuli, aut tempestates, nulli praedonis aut pyrhrate vehementius.“

„Bene sciunt hoc Rhagusani, qui in limitibus Turcarum aristocratiam tenent munitissimam, quos vocando et classibus opprimendo ad tantam inopiam atque desperationem adduxerunt, ut ad Turcos confugere et illis tributum pendere coegerint“. (Овде писац прећерује истину. Дубровник није, ради млетачког насиља, почео данак Турчину давати, али је истина,

љиваху побуњене поданике Републике Св. Влаха. Заман, што дужд не могаше од стида да учини, чињаху по дубровачкоме мору његови службеници, проведитури, гувернатори, капитани in Golfo, или како се већ сви зваху¹. Заман примаху и онај и ови поклоњства и саламелеке дубровачкијех поклисара, сребрне врчеве и понизна писма. Сама чињеница једнога живогa организма који имаше свој устав и своје законе, заставу, флоту, војску, дипломатију и цркву, бјеше довољна да помрачи јединство млетачке хегемоније, да присили Прејасну да створи неку политику, и да призна, на тај начин, неко кореално суверенство мимо свога. За то је млетачка Република, са малим интермезима, у непрестаном спору са нашом. А тај

да се ради погнбли од млетачке похљенности, није никада хтио ријешити Порте). «Duo littora» наставља Hélieu «Adriatici maris, Italicum et Illyricum ita inter se connexa, ut alterum absque altero vix vivere possit, usque adeo disiunxerunt suis pestilentissimis edictis et pyratibus, ut in sirtibus, in freto Siculo aut in maxima tempestate quicumque deprehendi maluerint, quam Adriaticum navigare, Itali in libertate et ad mare nati mare spectare potius, quam uti, frui navigareque possint.» B. Lamansky. Secrets d'Etat de Venise — St. Petersburg — 1884. стр. 419.—420.

¹ Од небројених жаоба дубровачкога Сената против млетачкога насиља бирамо типички догађај. Године 1669. (18. јануара) Сенат пише своме послорођи у Млечима Муху Соргу-Бобаљевну да одмах пође к Дужду и да му потанко опише све окурности и сва насиља Говернатора in Golfo Giustiniani-ја на дубровачкој земљи и да тражи у оне владе задовољштина. «Овај Giustiniani презревши нашу власт, објесио је на својој галији једну потурицу испод саме наше тврђаве. Вративши се у Груж, провали у кућу некога Марина di Molo и готово му силова кћер. Отац га проћера, али му се он освети. Заповједи на име својим галеотима, те га ови пободоше ножем у прси и у руку. У врту Лука Франа Боне шћаше му силовати дјевојку. Наручио је из Боне Которске три лађе хајдука, па их сад пушта да живе у Гружу како хоће: руше са његовим галеотима и обарају оне куће, које остадоше од трешње, шаље их у Турску, да плијене и робе под очима Турака, који станују у Гружу. Промислите колико је то погнбељно за нашу слободу. Заповједи једној галији да стражи међу Корчулом и Млетом и да плијени све бродове из Јакина и Млетака, па да их поробе и узму новце што носе. А нећемо ни да говоримо о гнусобама што ради по Гружу са неком његовом турском робинцом. Наша држава трпи у својој трговини и у својој слободи.» Lettere e Relazioni delle Commissioni dal 1662. al 1674. Nr. 2. Lettere scritte a Michele Sorgo-Bobali in Venezia. Државни Архив.

спор, то прекинуће застаре, нема само локални значај. То је плодносна појава чије се пошљедице указаше у нашем народном организму и указаће се до далеке будућности. Свака је прилика згодна Млечима да се освете томе досадном сусједу. Данас је насилна интервенција на Ластову. Сутра ће бити својатање Локрума. Другом опет поврједа поморскога церемонијала. Сваки је дан *casus belli*. Али у Цариграду, гдје Република Св. Марка није једина што има новаца, пријатеља и поклисара, та се подмукла борба води са још већом оштрином. Тамо су те двије поморске државе једна другој равне, и није најсилнија она која ужива највише повластица, слободе, а кадкад и престижа у Леванти. Тога ради Млечи који се једва сnose с Дубровником у Јадранском мору, на Босфору га од све душе мрзе, што им Дубровник у осталоме од све душе повраћа. Доста је прочитати млетачке извјештаје из Цариграда. Ни један Баило не може да премучи нашу Републику, али, да угоди Сенату, гомила лажи на лажи, уврједе на уврједе. Један се пак другоме протуслови у том надметању неистина. Тако, једни веле, да им Дубровачки поклисари захтијевају да им баило први дође у походе¹; а зна се да су напутци дубровачкога Сената гласили са свим другојачије. То други Баило, Алвизе Контарини (1636.) добро признаје, али тјешни своју владу, говорећи, да у спору с Млечима Турци не слушају дубровачке поклисаре, а зна се, да је управо оне године турска интервенција присилила Млетке на попуштање. Једе се на добро пријатељство међу француским и дубровачким поклисарима, називљу Дубровчане „*spie doppie*“ и још горе. А то све, јер дубровачка дипломатија успјешно се бори на Босфору са млетачком, и јер Млечи врло добро знаду, да би без обране Царства могли кад би год хтјели оборити Републику. Најглавније спорове млетачке са Дубровником и њихове дипломатије у

¹ Симон Контарини год. 1612. Barozzi e Berchet, *passim*.

Цариграду испричаћемо, у поглављима која настају. Ради смо само нагласити, да је та непритајена мржња, или да се послужимо реченицом Алвиза Контарина, који је припица Дубровнику, онај њихов „*livor naturale contra la Repubblica*“ само једно лице системе оцрњивања сваке државе, која би се у Средоземном мореу или на Босфору могла трговачки успјешно бити са млетачком мрнарницом. Виђели смо како говораху Баили о Холандезима. Али Ђенова, која имајући заједничкога непријатеља са Дубровником, пријатељеваше с нашом Републиком како ни једна друга држава Ђенова, која у свој гласовити *Banco di S. Giorgio* примаше на оставу дубровачко благо, живоваше још горе с млетачком Републиком. У пркос настојању Баила у Цариграду да јој Порта не допусти имати ни посланика, ни слободу барјака, ни трговачких повластица, Ђенова Ђесаревом заштитом извојшти (1664.) код Порте све што је тражила. Млеци јој и то не опросте никада. Баили говоре о њој још већим презиром него ли о Дубровнику, те, играјући се ријечима, говоре о ђеновезима како да су портини робови¹.

Млеци, да су могли били би најрадије учинили око Ђенове и Дубровника оно што је досјетљиви статиста назвао *la conspiration du silence*. То нам најбоље показује извјештај Баила Ивана Моросина (1675.—1680.), који ниједном ријечи не спомиње Дубровник, премда је присуствовао цариградској драми Маројнице Кабоге, а тек једном ријечи спомиње Републику Св. Ђорђа. Али како се то није вазда могло и како су Дубровчани задали доста посла поклицарима свијетлога дужда, тако им ови одвраћају мило за драго, и боре се колико боље могу против успјешне радње наше дипломатије на Босфору.

¹ Giacomo Quirini (1676.) о ђеновској капитулацији: „fecero la loro (sc. capitolazione) ma né il credito, né l'arte, né tampoco l'industria poteranno in tanti luoghi pulirla, che non vi restasse della ruggine e delle aspre parole come a dire *schiavitù dichiarata* e desiderio di ritrovarsi nella *servitù del Sultano*“. Слично Giovanni Morosini год. 1680. В. у Barozzi e Berchet. Relazioni.

Након силовитогa распуста онога вишеградскогa *mariage de raison* међу Угарском и Дубровником, Репу-
са Ћесара блика је имала везе просте уљудности са Хабс-
бурговцима, који се од год. 1526. вјенчаваху круном
Св. Стјепана. Вијерна својој себезналој, па за то у првом
реду опортунистичкој политици, Република Св. Влада
рачунаше само са онима, који могу користити или ште-
товати њеној слободи. Устоличивши се султан у Будиму,
и присиливши Ћесара од то доба, да брани праг својим
земљама од непрестанијех нападаја, Ћесар и Краљ није
могао више ништа за Дубровник, а Дубровник није ни
хајао за Ћесара. У Цариграду је сада све тежиште дубро-
вачке политике. Са ћесаровим посланицима сусрета се
складно, али хладно, те се све то више види да би се
Дубровник хтио учинити невјешт, да позна Ћесара и да
би рад био проћи путем не погледавши напљедника
својих негдашњих бранича. А тако се управо на пошљетку
и догоди. Премда ћесарови министри витешки пружише
руку Дубровнику, кад се год овај нашао у тјескоби,
Дубровник запођену са ћесарем спор за *préséance*, бива
за прво мјесто својих поклицара у Цариграду, борбу коју
смијемо назвати најчуднијом *cause célèbre* међународногa
права. Ова је распра тако занимљива и толико обасјава
положај нашегa посланства у Цариграду и природу
дубровачке политике, да смо јој ради испричати најглав-
није фазе.

У другој половини XVI. вијека створише се двије врсте
дипломатскијех пословођа: *посланици* (Ambassadeurs, am-
basciatori) и *резиденти*. О посланицима држаше се да они
сами престављају особу владареву. Резиденти бијаху ми-
нистри друге категорије, бива преставници *државни*, а не
владаревогa лица. Републике пиљаху у старо доба готово
вазда праве посланике на спољашње дворе '1. Видјели

¹ Ћенова све до краја XVII. вијека. У Цариграду год. 1677. има
само Резидента. Млетачки Баџо у Цариграду имахе ранг правога по-
сланика.

смо пак, да је Дубровник имао различитијех врста дипломатскијех пословођа, у Цариграду праве поклисаре. Ћесар, за чудо, немаше у Цариграду посланика, него простог Ресидента. Када је требало склопити или обновити мир, навијестити ступање на пријесто новог владара, па у другијем изванреднијем приликама, послао би особито изванредно посланство са необичним сјајем и глава посланству зваше се *велики поклисар* (Grossbotschafter) или *интернунциј*¹. Докончањем посебног посла, докочало би и посланство интернунцијево. Ресидентат имаше сам карактер сталног ћесаровог пословође код Порте.

Сад Дубровник је тражио да тај Ресидентат први дође у походе његовим посланицима при њиховоме доласку у Цариград. Оснивахе свој захтјев на правило, да је посланик, као заступник самог владара, виши у части од Ресидента, и да му овај има уступити прво мјесто *без икаква обзира на достојанство односијех владара*. Начело истинито и здраво, потврђено и у пракси и у теорији тек у данданашњи, бива када се примило оно друго основно начело теоретичне *једнакости свих држава*². И тако Република како је у другој прилици обранила неутралност непријатељског трга под неутралном заставом³, тако прогласује, за два вијека унаприједа, потпуну равноправност држава⁴. Ну, кад промислимо на дух онога

¹ Аустрија поче слаати сталне посланике у Цариград, са насловом интернунција, тек у другој половини владања ћесара Леополда I. Од то се доба аустријски посланици код Порте једнако зову *интернунцији*.

² Чланак II. Бечког протокола 19. марта 1815. (седамнаести додатак од „Acte final“ Бечког конгреса) прогласује особито обиљежје правијех посланика са ријечима: „Les ambassadeurs, légats ou nonces, ont seuls le caractère représentatif“, Модерно међународно право означило је по све јасно питање о *préséance*, онако како га још у оно доба необичном енергијом заступаху наша Република: „Entre les ministres de différentes puissances“ говори Heffter (Droit International de l'Europe ed. Geffcken — Berlin — 1883. — стр. 509), „on se règle d'après le rang auquel ils appartiennent, sans avoir égard au rang de leurs souverains respectifs“.

³ В. II. књигу овога дјела.

⁴ Како је то у оно доба било тешко и парадоксално утврђује нам чињеница да је владало баш обратан правило свуд по Јевропи, и да се

времена, још је веће чудо да се томе дубровачкоме захтјеву покорише редом сви ћесарски резиденти у Цариграду, у пркос величанству и моћи владара, који их бјеше тамо поставио. Rudolf Schmid de Schwarzenkorn¹, а за њиме Симон Ренингер, пођоше вазда први у походе дубровачкијем посланицима. Ресиденат Casanova (1668.), непријатељ друштва и разговора, можда ради »некакве »природне меланхолије«², поче се првом подизати против овога обичаја, али не одма с почетка, јер знамо да је марта 1668. год. први походио посланика Николицу Бону у Цариграду³. Ну мало доцније у писму на нове дубровачке поклицаре рече »да је он грана дебела стабла »премда није посланик него резидент, а Господа Дубровчани премда су посланици, ипак су гране малога стабла, »па тако дебелџина превазилази слабост овога«⁴. На ово разлагање, препредено у тону чистога сеицентизма, дубровачки поклицари одговорише досјетљиво: »истина је, да »ми припадамо маломе стаблу, али ми смо као посланици, »прве и најближе гране хрека, па шта више дио смо са-

зато био љут бој међу талијанским државама (да напоменемо само ове) о *préséance* држава, а не њиховијех поклицара. Иза Папе и. пр. Млечи бијаху први. У томе се сви саглашаваху. Али осим тога све бијаше у забуну и ометн. Краљ обиђу Сицилија захтијеваше прво мјесто, али му се одговараше, да је он у списима васал св. Столице. Савојске и Ферарске војводе својатаху такођер прво мјесто, али порицаху им га велики војвода тоскански, а највише најпрви, Cosimo de Medici, коме Пијо V. даде тај наслов год. 1569. Ну други кнезови одвраћаху флорентинцима да они нијесу у теорији независни, јер зависе и вазда су зависили од ћесара, како би доиста и проглашено у лондонском конгресу год. 1718. B. Reumont. Op. cit. 191, 209. По свему се дакле види, да је наша Република заступала у дипломатији *презротно* начело за оно доба, па толико се више имамо чудити енергији и поносу којим је бранила свој кнежевски плашт у јевропском аеропагу.

¹ Обновио је год. 1653. Шитваторолшки мир. Хамер, *passim*.

² Manifesto degli Ecc-mi Ambasciatori di Ragusi contro il Residente Cesareo. Ркп. Архива Кабојина, О овоме знаменитоме спису говоримо мало даље.

³ Депеша Николице Боне Сенату из Једрена 10. марта 1668. Држ. Архив F-o XXXX Nr. 1302.

⁴ Manifesto, *passim*.

»мога хрека¹, а ви, као резиденти, док сам наслов указује
»да је мањи од посланика, истина је, да ви излазите из
»великога стабла, шта више јединога на свијету, али
»нијесте гране првога реда удружене са хреком, него
»сте гране другогa реда, тање и одијелење од стабла.«

Касанову наслиједи Кристофор Киндсберг. У Асачи, на Дунаву, гдје табороваше султан, године 1673. дође до формалнога уговора између ћесарскога Резидента и Поклисара Мата Гундулића и Орсата Сорга. Дипломате углавише: да ће ћесарски резидентат поћи вазда први у походе дубровачкијем посланицима када ови дођу у Цариград (или у оно мјесто гдје се нађе двор); да ће се у велике благодане, бива на Божић и на Ускрс, резидентат и посланици походити измјенично први. Једне ће године резидентат прво честигати, а друге посланици. Овај уговор, који даваше потпуну задовољштину Републици, би »весељем« одобрен по сенату².

Али то је »весеље« мало трајало. Та што Ћесар није потврдио тај правилник, та, како говори Кабога, да се Киндсберг изневјерио заданој ријечи, посланици Ђуро Бућа и Маројица Рести, не наставши резидента год. 1674. у Једрени, поздравише га до душе по драгоману, при његовоме доласку, али Киндсберг не дође поклисарима у походе, па наравно, ни ови онеме. Године 1675., за обрезовања султанове дјеце у Једрени, ствари прођоше врло часно за Маројицу Кабогу. Не само да му Киндсберг посла у сусрет сву своју пратњу на коњима, него се и он сам, мало дана доцније подигну великим сјајем први у походе изванредноме републикином поклисару. Ствари оне исте и друге се године опет промијенише. Год. 1675. Киндсберг поздрави у Једрени посланике Рафа Гучетића и Орсата Рањину, али их не посјети. Године 1676., дошавши у Цариград Франо Гради и Марко Бућа, ћесарски

¹ Ту посланици вјешто означају, да сваки властелин у Републици има дијела у државној власти.

² «Fu approvato con giubilo dall' Eccelso Senato». Manifesto, passim.

резиденат и не поздрави их. Посланици пак, по сенатском налогу, учинише се невјешти као да нема Киндсберга у Цариграду. На пошљетку год. 1677. дођоше к Порти Маројица Кабога и Ђуро Бућа. Кабога бјеше државник другчијега кова од његовијех предходника. Дошавши у Цариград категоричним наредбама сенатским, не даде мира Киндсбергу, коме бјеше особни пријатељ, док му овај писмено и усмено не поручи, да ће он први посјетити, у службеноме руху, дубровачке поклисаре. Пошто посјети пољскога посланика, рече, доћи ће к њима. То би задња Киндсбергова порука ¹. Тридесетого октобра Кабога прими једно писмо. Ћесарски резиденат, све лијено промотривши, предлагаше републиканим поклисарима да потпишу нови уговор којим би се коначно уредили везе између ћесаревијех и дубровачкијех заступника. Исправа, коју он подастираше Дубровчанима на потпис, гласила је овако: »Пошто год. 1673. Пресвијетла Го-»спода Посланици дубровачки Мато Гундулић и Орсат»Сорго дођоше први у походе Пресвијетломе Господину»Ивану Кристифору Киндсбергу, Савјетнику Њ. Ћ. Вели-»чанства и Његовом резиденту код Порте, резидентов»капелан јави у исто вријеме Господи Поклисарима, да ће»измјенично он походити први њихову госпуду нашље-»днике. Тога ради ми потписани примисмо част првога»посјета Пресвијетлога господина резидента, па изјављамо»да су овим списом наши нашљедници дужни измјенично»посјетити први реченога господина резидента. У име»чега, потписасмо и ударисмо наше печате. Дано у Цари-»граду дне октобра год. 1677.« ²

Примивши посланици ово писмо и овај предлог, прекинуше свако даље договарање са Киндсбергом. Његов приједлог бјеше у потпуној опрједи са задатом

¹ Писмо Киндсбергово Кабоги 15. септембра 1677. Привито Манифесту.

² *Corrispondenza di M. Caboga e Giorgio Bucchia (F-o XXXXVI. Br. 1899. Држ. Архив) и Manifesto contro il Residente cesareo, passim.*

ријечи, са његовим писмима, па најпосле не одговараше са свијем истини. Погодба склопљена у Асачи бијаше јасна и категорична, Ако су посланици Гундулић и Соргочевић, прије него ли би углављена, посјетили први резидента, *јер је овај лежао рђав у одру*, није било лојално да он злоупотреби »дјело кршћанске љубави учињено in partibus infidelium«¹. Свако даље договарање бјеше, дакле сувишно и поклисари, према дипломатскоме обичају онога времена, призваше се на суд свих посланика кршћанских држава у Цариграду. Тако постаде занимиви спис, о коме досада бјеше толико говора. Испричавши потанко све мијене свеза дубровачких поклисара са ћесарским резидентом, подиже се Кабога против неправеднога компромиса предложенога по Киндсбергу и заглави: »Да покажемо свему свијету да гријех није »господе дубровачкијех поклисара, него господина резидента, јер не разумијемо како би они могли везати »нашљеднике, што би на просто значило одрећи им слободну вољу, што сам свемогући Бог није хтио одузети »роду љуцкоме, надаље да о овој распри даду пресуду »сви министри кршћанскијех владара и сви поштени витезови, састављен је овај спис и привит му предлог »господина ћес. резидента господи дубровачким поклисарима, да га напишу и потпишу, па предавају овај »посао пресуди свих државника и свих поштењака.«

Од то се доба дубровачки поклисари и ћесарски резидентат службено више не походише. Али је значајно да су једнако остали у непрекидном дописивању, да су у многијем приликама исказивали један другоме различите услуге, да је особито Киндсберг до своје смрти имао одличан дијел у распри између Дубровника и Порте. Видјећемо, на другоме мјесту, да је Маројица у удесни час за Републику посјетио са свим приватно Киндсберга, али то не би мило ни његовоме другу ни Сенату.

² Кабожине ријечи у »Манифесту.«

Уродили задовољштином за Републику Кабожин Манифест на велике силе заступање у Цариграду? Догађај о коме прича године 1706. Маројичин син у својим записцима чини вјероватним да су дајбуди неки посланици одобрили захтјев и поступање дубровачкијех поклисара. »Данас« пише Кабога 17. фебруара¹ »као рођен дан »енглеске краљице, господин нас посланик позва на савет »код кога бјеше господин холандски посланик и господин »Талман ћесарски резидентат. Ту се први пут сусретосмо »са реченим резидентом; јер се с њиме не похађасмо, »будући да нам не бјеше први дошао у походе како то »бјеше учинио са нашим предходницима. Напомињем да »се господин енглески поклисар данас руковаше с нама »у свијем свечанијем приликама и то баш тога ради, да »не остави сумње о нашему правичном понашању према »резиденту, коме не даде руку.« Не заборавимо, да је Република једнако бранила таковом енергијом право својијех поклисара последије самога бечкога уговора (1684.) по коме се бјеше ставила под ћесареву заштиту!

Дубровачке везе с Француском све до XVIII. вијека основане су готово сасвијем на великијем интересима на *Са Француском*. Истоку заједничким краљу и Републици. Јер о некаквој трајној зближењу у Јевропи није могло бити говора. Дубровник на Западу није требао Француску, или је дајбуди, мислио да је не треба. То је први и најглавнији разлог. Други је тај, што тијесно пријатељство са хабсбуршком кућом у Шпанији стављаше Републику у нехотичну опрјеку са традиционалном политиком француске монархије. Када шпанска слава стаде нагињати и поче се спуштати ноћ на ону земљу, па Република стаде, на глас Стијепана Градића, куцати на врата версаљскога двора, бјеше касно. Република бијаше сумњива, јер искрена пријатељица властодржаца у Мадриду и у Неапољу. Бијаше сумњива, јер од мањих кћери Цркве, највјернија

¹ Giornale ecc.

Петровој Столици. Француским се краљевима пак хтјело мало рата и са Шпанијом и са Папом. То ће се видјети у два гласовита посланства Људевиту XIV. (1667. и 1678.). Одбачен Дубровник приближи се Француској тек онда, кад је. Француска пријетила да га задуши, када се властела почеше наслађавати Волтером, а учити дјецу да је Дубровник тијесна отаџбина и да је у Паризу свака величина и свака срећа.

Ну док је тако било на Западу, на Истоку Република друговаше са оном истом Француском у најгђешњем пријатељству. На Истоку наиме Француска бијаше све, Шпанија ништа, или, што је још горе, бјеше најљућа непријатељица Цариграду. Било би доиста неприродно да се Република, прирођена непријатељица Млечима, није послужила, за слободу своје трговине и чување своје слободе, особитим престижом који од старине обасјаваше француско име у Леванти.

Франо I. (1515.—1547.) бјеше основао у Цариграду оно пријатељство с Портом, што, с разним промјенама, потраја до нашега времена. Од мржње на Карла Петога, саблазни све кршћанство уговором за обрану и нападај са Сулејманом Сјајним. Порта њему саме и његовим наслѣдницима, признаде у Цариграду наслов *Падише*, бива цара, и тим га на неки начин признаде заштитником свих кршћана на Истоку. Од то доба свакоме францускоме краљу свеза с Портом бијаше света, јер неопходно потребита за понижење хабсбуршке куће¹.

Под француском заставом већи дио поморскијех држава бродарише по Леванти. Дубровчани се у капитулацијама год. 1535. и 1569., и још прије заклонише под сјен те заставе заједно са Млечићима, Ђеновезима, Енглезима, Шпањолцима и др. Ну опет бише они први, те се

¹ «J'ouys dire une fois à M. le Connétable: que les roys de France avoient deux alliances et affinitez desquelles ne s'en devoient jamais distraire et despartir pour chose au monde: l'une celle des Suysses et l'autre celle du Grand Turc.» *Brantome, Les vies des grands Capitaines François y Saint-Priest.* — Op. cit.

с временом одрекоше оне обране. Њихова особита веза с Портом и силне користи које црпаху из те заштите, бијаху моћни разлози да забаце француско скрбништво када им се указа некорисно, па шта више штетно. Прве знатније везе дубровачке са Францом савремене су са посланством Франа I. к Султану Сулејману¹. Поклисар Antoine de Rinçon полазећи к Султану (1532.) да склопи уговор против Ћесара, прође кроз Дубровник. Сулејман бјеше под Биоградом. Обазнавши да је францески посланик стигнуо у Дубровник, Султан му изасла силу коња, кола и коњика до дубровачке границе, да га поздраве и да га испрате до царскога шатора². Послије примирја склопљенога у Ници, Карло V. лукаво испослова да француски краљ измоли у султана мир са ћесаром. Rinçon понесе главом Сулејманов одговор Франу и опет прође кроз Дубровник (1538.)³. Вративши се к султану истим путем уговори са Републиком службу улака за депеше које шиљаше краљу⁴. Посланик Jean de Montluc (1536.—1545.) прође такођер кроз Дубровник и разбољевши се тамо остаде неколико дана у граду. Али премда сипаху љубезљивости на француске посланике, дубровчани се ипак

¹ Споменица францускога министарства спољашњијех дијела 19. августа 1753., приопћена у «Principes de diplomatie par rapport aux relations de Dubrovnik avec la France» професора Шврљуге у XIV. књизи «Starina», зна само за везе дубровачке са Хенриком III. (1585.). Али видјећемо да је та споменица површно састављена и врло релативне цијене. Шарпјерово монументално дјело: «Négociations de la France dans le Levant ou correspondences, mémoires et actes diplomatiques de France à Constantinople et des Ambassadeurs, envoyés ou résidents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jerusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Egypte etc. et dans les États de Tunis, d'Alger et de Maroc, publiés pour la première fois par E. Charrière» (Paris — 1846—1860), објашњава потпуно ову занимљиву страницу дубровачке повијести на Истоку, и то на основи француских архивалнијех исправа о којима за чудо тадашњи француски извјештатељ није знао сасвим ништа!

² Lettre de M. de Baif à l'évêque d'Auxerre Venise 13 avril 1532 и «Somario della relazione del capitano Rinconi stato oratore del Ré X-mo al S-r Turco fatta familiarmente.» Шарпјер I. стр. 198., 210.

³ Lettre de l'évêque de Rodez au Connétable de Montmorency, Venise 29. марта 1538. Ibid. стр. 368.

⁴ Шарпјер I., стр. 474.—485.

држаху Карла V. и узвисиваху му дјела и побједе код Порте. Ствар постаде тако озбиљна, да је француски посланик у Млецима M. de Morvilliers имао писати Конетабљу de Montmorency, да је он разјаснио посланику у Цариграду M. d'Aramon-у како ствари управо стоје »еда се тамо »увјере да Дубровчани пишу како их води страст«¹.

Велика дубровачка трговина у Леванти и познавање у Дубровнику најтајнијих основа портиних и ћесарових, нагна францускога краља да ступи у званичне везе с Републиком. Мало мјесеца послје боја код Лепанта, Карло IX., који у замјену великих заслуга дубровачких за побољшање сукноткања, бјеше подијелио Дубровчанима право грађанства у Француској, одасла у Цариград бискупа *François de Noailles*-а да измири Порту с Млецима². Путем имаше се по налогу краљевом свратити у Дубровник, измолити у кнеза саслушај и представити Сенату првога францускога пословођу. Noailles стиже у Дубровник о повој год. 1572. Господа га примише толиким частима и изјавама пријатељства и љубави, да се није могао доста похвалити краљу. Осмога јануара прими га Сенат. Noailles представи краљева коморника *Antoina Bertha* као францускога ресидента код Републике³. Акшки бискуп остаде до конца мјесеца у Дубровнику. Република га увјери о љубави његовој особи и к Француској круни. Прими опет на

¹ Mais les Ragusois ne faillent jamais de faire entendre par deça « tout ce qu'ils cognoissent qui peut servir la prospérité des affaires de l'empereur, les eslevant toujours le plus qu'ils peuvent par tous les advis qu'ils escrivent, et oultre vérité, a son grand avantage et exaltation, » « quoy jusque icy j'ai tasché d'obvier, escripvant souvent à M. d'Aramon « pour luy représenter les choses en telle sorte que l'on congnoisse que « lesdits Raguzois n'escrivant que suivant leur passion ». M. de Morvilliers au Connétable de Montmorency, Venise 14 et 23 avril Charrière II. срп. 9.

² De la Jonquiere — Histoire de l'Empire Ottoman и St. Priest — Mémoires sur l'Ambassade de Turquie.

³ « Ceste seigneurie a esté fort réjouie de mon arrivée en ce lieu, « où je suis honoré, traicte et respecte autant qu'il se peut desirer. Je leur « ay présenté ce jourd'hui messer Anthoine Berth, vostre valet de chambre, « pour résider icy vostre agent, qu'ils ont volontiers receu. » Noailles Карлу IX. из Дубровника 8. јануара 1572. (Charr. III p. 241).

свечани начин новогa резидента, који приказа Сенату краљеве кредитиве. Noailles обећа да ће се у Цариграду у име краља старати за Републику код Султана и да ће живо препоручити слободу њихове државе „qui n'est pas“ говори Noailles краљу „hors de la jalousie et envye de „leurs voisins“¹. Али ништа не означаје јасније политику републикину као што њезин сукоб с Француском оне исте године које прими тако свечано и љубежљиво првога францускога резидента. Noailles дође у Цариград 13. марта 1572. и нађе да Дубровчани не бродаре више под француском заставом и да су се ријешили јурисдикције француског консулата у Александрији. Дубровачки посланици у Цариграду бјеху то предобили код В^a В^a Мехмеда Соколовића њиховогa великога пријатеља „d'autant qu'il est d'Esclavonye et n'ay bien près de la dite ville de Raguse.“ То није у осталоме био први Дубровачки покушај, да се отресе француске заставе у Леванти. Noailles сам спомиње краљу, да за посланства d'Aramona (1547.—1550.) учинише исто, „dont estant adverty le feu roy Henry vostre père“ нареди свим заповједницима Средоземна мора и Леванте, да ударе на дубровачке бродове као на непријатељске². Noailles видјевши да је велики везир заузет за Дубровчане, приказа меморандум султану и рече му јасно, да он, посланик, не жуди ништа мање од султана републикин опстанак, али да ће сам султан увидјети да та ствар може имати неугоднијех посљедица. „Не ради „се ту само о Дубровчанима“ пише Noailles краљу „јер „ако ови наставе уживати повластицу што примише,

¹ Lettre de l'évêque d'Acqs à Charles IX Raguse 24 janvier (Ib. стр. 245.) Noailles моли краља да повиси плаћу резиденту, јер се унјермо „par la „cherté que j'ay trouve icy, qui est excessive pour l'invasion et ravage „de toute l'Esclavonye, ou il ne se mange unq seul grain de bled qu'il „ne faille aller chercher à cinq cens mil d'icy. qu'il seroit impossible „à vostre agent d'y vivre d'un escu par jour de sorte qu'il plaira à V. M. „luy faire augmenter son entretenement.“

² Noaille Карлу IX. из Цариграда 10. јунија 1572. Ibid. III. стр. 275.) „et la dessus“ наводије посланик „fut prins ung de leurs navires vallant „trente-cinq ou quarante mil escus, dont il ne fut onques rien rendu.“

»будите увјерени, да ће, пошто се мир уговори, Ђеновези, »Флорентинци, Напуљци, Јакинџани и Миланези испословати исто. Јер ништа нема овдје што се не би могло »купити. Ето Шпањолаца тим средством утврђенијех код »Порте, ето Ваше моћи ослабљене, Вашег консулата у »Александрији уништена. Тако ће нам нестати трговине у »Леванти и Марсиљског извоза неће више бити«. Noailles енергично проговори дубровачким посланицима у Цариграду, па обазнавши да Република шаље посланике у Париз да се помири с краљем, свјетова овоме да исто тако оштро проговори њима. Noailles се надаше успјеху. »Јер Дубровчани не могу трговати на ове стране само »робом што долазе да купују у Франчу, у Фландрију и »у Енглеску како *carrisées*, коситар, платно, мастила »(*taintures*) и друге ствари. Ваше Величанство не може »сумњати, да ће они, имајући пролазити кроз Ваше земље, »ставити на коцку за тако малу ствар сву корист што »црпају од бродарења по Вашему мору, најбољи дио њиховога богатства«¹.

Све настојање Француске би узалудно. Република једнако примаше одличне Французе сваком поштом и необичним сјајем², и једнако тјераше самосвојну политику у Леванти. Догађаји, који слиједише за краља Хенрика III. показују како важност и уплив Дубровника бијаху са свим не размјерни са опсегом његовијех земаља и бројем његовог пучанства. Република се не задовољи тиме, што је своје бродове ослободила францускога протектората. Седам година касније получи од Порте хатишериф по коме »сви Флорентинци, Ђеновези, и Сицилијанци и Јакинџани«, говоримо ријечима краља Хенрика III.

¹ Ibidem.

² «Mr le Marquis du Maine estoit arrivé a Gravouse, distant cinq ou six mil de Ragouse, ou les Sg-rs ragouzois avoient envoye devers luy deux Ambassadeurs qui l'avoient fort honorablement conduit et festoyé audit Ragouse, dont il partit le jour après pour continuer son voyage vers Corfu». Noailles Karay IX, из Цариграда 23. јулија 1572. (Charr, III. 296.)

»који дођу у Александрију, на дубровачкијем бродовима,
 »немају више бити подложени јурисдикцији францускога
 »консулата у ономе граду, него се подложити дубро-
 »вачкоме, тако да под француском јурисдикцијом остану
 само Французи и Каталонјани (Шпањолци)«¹. Краљ нареди
 француском пословођи у Цариграду да се пожали на
 Републику код великога везира и да испослуже заједно
 са консулом у Александрији да се ствари поврате у при-
 јашње стање. Новоме посланику кога пиљаше к Порти,
 Баруну *Germigny de Gerboles*, нареди да свом силом
 настоји да Porta укине Дубровчанима ту повластицу
 »qui seroit l'esnerver« на име француски консулат у Але-
 ксандрији »de la plus grande partie des auctoritez et droits
 »qui y appartiennent, et le rendre presque inutile, avec
 »trop grande offence de ma reputation et diminution du
 »respect en quoi l'amitié de mesdits predecesseurs a esté
 »tenue par les dits grands seigneurs«².

Француски пословођа, примивши ту заповијест, писа
 одма краљу да ће говорити с великим везиром, али да
 прије чека, да му консуо у Александрији пошље пријепис
 једног хатишерифа у коме Porta на молбу Француске
 заповједаше Дубровчанима, да приспјевши у Алексан-
 дрију, укажу француском консулу теретну књигу брода,
 како би овај ућерао царину на робу *недубровчана*
 која се налажаше на дубровачкоме броду³. Међутијем
 стиже у Цариград нови посланик *Germigny*. Овоме пође

¹ Краљ Хенрик III. францускоме *Chargé d'affaires Jugé*-у у Цариград,
 16. јануара 1570. «Le consul de la nation françoise résident a Alexandrie
 m' a fait entendre que les Ragusoïs non contents de s'estre distraicts
 puis, quelques années de la bannière de France, ont poursuivi et obtenu
 au prejudice de privileges dont nos prédecesseurs roys ont jouy és terres
 du G. S. quelque nouveau mandement pour soustraire de là juridiction
 dudit consulat tous Florentains, Genevois, Siciliens et Anconitains, qui
 yront audit Alexandrie, sur vaisseaux ragusoïs et les reduire soubz le
 consul que iceulx Ragusoïs y tiennent, demourantz seulement les Fran-
 coys et Cathelans subjectz à celluy de France.» (Charr. III, 791).

² Le Roi Henri III à M. Jugé (Ibid.).

³ M. Jugé краљу, априла 1579. (Ibid.).

сретно за руком обновити капитулацију са Портом (1581.) и поразити сва настојања дубровачкијех посланика, да одрже оно што бјеху толиком вјештином задобили. У чланку првом капитулације бипе изузети сами Млечићи од француске заставе. Сви остали поморски народи поклонише се опет хегемонији Француске на Истоку. Помућене везе с француском круном поправе се. Germigny-јев напљедник Jacques Savari, Seigneur de Lancosme, прође на краљеву заповијест Дубровником, приказа Сенату кредитиве и приоћивши му краљеву наклоност, изрече да ће у свакоме послу помагати Републику и њезине министре. Али погодба бјеше да ће Република признати Француску у Леванти¹. Lancosme обнови године 1604. капитулацију с Портом. У чланку првоме, мимо Млечића бјеху изузети и Енглези, премда Lancosme учини што може, да се Енглеска не ријеша францускога барјака². Пријатељство, за кратко помућено, још се боље утврди за владања великога Хенрика IV. (1589.—1610.). Краљ, који бјеше рад повратити на Босфору сјај францускога имена, како бјеше за Франа I., именована године 1604. једнога од својијех најмилијех пријатеља Ивана de Gontaut-Biron-а, баруна de Salignac, за поклицара код Порте. У врло знаменитоме напутку, 26. јулија ове године, Хенрик IV. заповиједаше поклицару да походи Млетке и Дубровник. Сенату дубровачкоме имаше приказати кредитиве, поздравити га у име краља и молити Републику да би се старала око краљевих посланика и посала,

¹ Mémoire du Dépôt des affaires étrangères du 19 aout 1753 sur la question (врло чудно питање): Si la République de Raguse est nommément sous la protection du Roy (В. Шврљуга Op. cit.). Дакако споменица заглављује тиме да Република није «sous la protection du Roy».

² Saint-Priest Mémoire etc. и Споменица год. 1752. Посланик Gontaut-Biron, великим својим утицајем код Порте, поврати ствари какве су биле од старине и испослова од султана 26. априла 1607, хатихерми којим се укидаше капитулација с Енглеском и наређиваше да Енглези бродаре по Леванти под француском заставом. Gontaut-Biron, Correspondence Diplomatique.

особито око службе улака, који полазијаху из Цариграда пут Млетке за Париз. Gontaut-Biron имао је пак у Цариграду старати се за дубровачке ствари, како и за млетачке, не допуштајући, да како, да ни једна ни друга Република увриједи француске повластице¹.

У уторник 9. новембра 1604. француски брод Saint-Roc са поклисаром Gontaut-Biron-ом и тридесет и седам чељади пратње, поздрави из топова дубровачку заставу. Поклисара примише на „Понти“ француски резидент Никола Bourdin, *Seigneur de Vilaines*² и Сенатско одасланство. Кнез са малим вијећем прими га на свечан саслушај у дворани великога вијећа. Gontaut-Biron, приказивши кнезу краљево писмо³, сједе му о боку. „Se

¹ „Ledit Baron de Salignac continuera son chemin par Raguse, où il visitera aussi ladite Seigneurie de la part de Sadite Maj-té, et s'assurera de sa bonne volonté; mais non avec des termes si relevés que la dite Seign-ie de Venise, pour l'inesgalité de leurs Etats et puissances, les priant de favoriser ses ministres et affaires, aux occasions qui se presenteront, suivant les lettres de créance qui luy seront à cest effect baillées pour les présenter a ladite Seign-ie de Raguse. En quoy il se conduira pour l'advis du S-r Bourdin résident pour les affaires et services de Sadite Maj-té audit lieu. Lequel y estant principalement entretenu par elle pour la direction des lettres et paquets de Sadite Maj-té à ses ambassadeurs en Levant, bien que ledit Bourdin ne s'en soit jusques à présent beaucoup entremis à l'occasion des frégates que ladite Seign-ie de Venise faict partir de quinze en quinze jours pour porter leurs dépeches à leur Bayle résident en Constantinople, il regardera avec ledit Bourdin l'ordre qu'ils auront à tenir à l'advenir par bonne et mutuelle intelligence pour l'envoy des paquets de Sadite Maj-té, mesmement quand ladite voye de Venise viendroit à faillir.” На роворечју о радњи поклисаревој у Цариграду препоручи му после дубровачке: „comme aussi” (јер је прије препоручио Млечкине) „qu'il s'employe en ce qu'il pourra pour les affaires de la République de Raguse, sans toutefois permettre que les ungs ny les autres entreprennent ny obtiennent rien au désavantage de la bannière de Sa Maj-té et de sa dignité et représentation”. *Instruction* au baron de Salignac, envoyé par le Roy, ambassadeur à Constantinople B. Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut-Biron стр. 130.—148.

² Nicolas Bourdin, Seigneur de Vilaines, Conseiller du Roy би именован француским резидентом у Дубровнику год. 1602. Имаше 3.600 livres годишње плате. Расипавши сав свој иметак, умре у Дубровнику. Његов син Nicolas Bourdin постаде Marquis de Vilaines и би гувернер de Vitry-le-François. B. Ambassade en Turquie стр. 21. и 4.

³ B. писмо Хенрика IV. Републици у Додатку бр. XVI. овога дјела.

tint¹, вели историк посланства „quelques propos de part et d'autre sur les bienveillances et ancienne amitié de l'une et l'autre nation“. Нагласивши Кнез наклоност Републике према француској круни, поклицар одврати: que le Roy „leur seroit toujours très bon et grand amy, ayant toujours reconeu en eux l'affection et très bonne volonté qu'ils ont eu de tout temps à la Couronne de France.“ Француски посланик обаџут даровима, проборава два дана у Дубровнику¹, и опрости се најердачније са Кнезом и Малим Вијећем. У добар час за Републику бјеше дошао у Цариград. Цио Дубровник бјеше у забуну и сметњи поради силовите интервенције млетачке на Ластву, које се бјеше побунило против дубровачкој влади и утекло под заштиту млетачку. Видјећемо „каквом се памету и озбиљношћу“² Република поднесе у тој тешкој кризи. Пренијевши Сенат спор пред Порту и Француску, поклицар Gontaut-Biron, препаден од озбиљнијех пријетња Портиних, склони млетачку Републику на повратак Ластова и помири завађене Републике³.

За Људевита XIII. (1610.—1643.) или, да боље речемо, за Richelieu-а наставише се пријатељске везе са Републиком. Француска се круна шта више живо заузео и на Западу наредивши посланику у Млечима да подупре акцију дубровачкога посланика за слободно бродарење у

¹ Виђи у Додатку бр. XVII. овога дјела врло занимљиву приповијест боравка Gontaut-Biron-а у Дубровнику са кратком повијести и описом града од историчара посланства *Bordier-а*.

² Johann von Müller.

³ В. другу књигу овога дјела у којој испричасмо Ластовски спор међу Млечима и Дубровником. Gontaut-Biron настојао је такођер у Цариграду да одузме Млечинима службу отправаљања француских депеша. јер су Млечини, кад би им год било од користи, обустављали отпраму. Ражљућен поклицар предложи 28. априла 1609. министру M. de Puysieux да се предаде експедиција депеша Дубровчанима. Али се и он сам бојао „que la Seigneurie (de Venise) en pourroit bien prendre quelque especce de jalousie.“ Ствар остаде дакле не одлучена, али се од то доба француски поклицари почеше служити дубровачким улазима. В. *Correspondence Diplomatique de Gontaut-Biron* стр. 9. и 271.

Јадранском мору¹. Посланику код Порте *de la Haye Van-telec*-у (1639.) нареди пак Richelieu да дописује са француским резидентом у Дубровнику и да му пошаље краљево писмо на Републику нудећи Господи пријатељску помоћ².

Регенција малољетног Људевита XIV. (1643.—1715.) не промијени ни у чему пријатељске везе с Републиком³. Ну пошто Људевит прими владање у руке, ствари се промијенише, и од то доба Француска на Западу није оно што је Француска на Истоку. На Сени краљ види у Републици само пријатеља шпанске круне и Свете Столице. Сва настојања републикина како би, по Градићеву свјету, предобио француску круну за своје невоље, изјавише се. Отправивши два пута дубровачке посланике из Версаља, хтједе да у њиховијем лицима увриједи и Шпанију и Папу⁴. Али на Босфору Људевитова је политика друкчија. Тамо се он дружи с Портом против Ћесара, јер њему, како и његовим наслѣдницима и предходницима, мржња на хабсбуршку кућу јесте дио самога живота. Његови су посланици султанова десна рука. Он, тога ради трпи да његове посланике псују и грде, и да их чауши бију, а да се ни једном ријечи пожали на Портино поступање. Он не види ништа друго сем могућности да турском помоћи зададе ћесару-смртни ударац. То је разлог зашто Дубровник, који се на Босфору не пази добро с ћесаревим резидентом, па уопће за ћесара мало хаје, прими од француских поклисара оне услуге које им краљ одрицаше у Паризу⁵. Нема једне љубави, ни дипломатске колегијалности, коју не би указали Републици. У отсућности дубровачкијех поклисара, француски по-

¹ В. о посланству Ђона Сорга и о спору са Млечима год. 1635. II. књигу овога дјела.

² Mémoire du d'érôt etc.

³ О настојању Ане Аустријске да Републику предобије за млетачку ствар у првоме кандијском рату, В. II. књигу овога дјела.

⁴ В. II. књигу овога дјела.

⁵ В. II. књигу овога дјела.

сланик прима заштиту дубровчана¹, а консуле у Турској диже ако су непријатни дубровачкој влади². За рата око шпанскога наследства, дубровачки поклисари бише обасути цвијетом од посланика Карла de Ferriol-а. Баруна d'Argental (1699.—1711.), који премда у складним везама са ћесарским резидентом, тражаше ипак сваку прилику како би пред њим частио и узвисивао посланике републикине³. За Људевита XV. и XVI. помути се пријатељство међу Дубровником и Француском. Али за владања краљевске лозе Бурбонске би потписан трговачки уговор са Републиком и Дубровник баци још један трак свјетлости у Версаљске дворе преко свога посланика Руђа Бошковића. Превратној Француској паде у дио сумњива слава освојења Републике.

Енглеску и Дубровник спријатељише трговачки интереси. Дубровачка лука бијаше пуно Енглеза, над којима британска круна, по староме обичају оне

¹ В. писмо посланика de Girardin-а Републици из Пере (Цариград) 6. септембра 1688. написано на италијанском језику: «Non ritrovandosi» пише Girardin «in queste parti alcun Ministro dell' Eccellenze vostre, ho «stimato conveniente di soccorrere li loro sudditi nell' occurenze d' un' avani «ingiustamente e per false relationi suscitata al Sign. Luca Barca e giud «cato necessario di spartirne la spesa sopra tutti, finchè l' Ecc. vostre «habiano sentenziato sopra il principale.» P-o XXXVII Nr. 1784. Држ. Архив.

² Тако и, пр. би макнут S-r Mille са консулата у Габели од прјатељства према Републици. В. писмо посланика Castagnères de Chateaufort-а из Једрене 27. јулија 1693. «J'ai une extrême satisfaction» вели посланик «que les ordres que j'ay receu a cet egard de Sa Majesté «conviennent aux interests de Vos Excellences. Monsieur Luca Barca, «vostre Résident vous temoignera l'empressement avec lequel je luy ay «fait part de cette nouvelle.» Ibid.

³ За посланства Кабоге и Рестија год. 1706. de Ferriol поговори их најсјајније пет пута у присуству свега дипломатскога тијела. «Обично «је», вели Маџо Кабога, «трпеза овога посланика најсјајнија трпеза «свијих другијех министара, и премда француски посланик даје потпуну «слободу, да пије како ко хоће различите москате и розолине, које «носе на крају објода и различите врсте ових моската и розолина, опет «како их он дијели својом руком, не само да их ваља пити, него се и «развеселити, па све што могах рећи у моју обрачу госпођи Марине, «Францускињи, рекох јој на француски: «Госпођо, данас говоримо боље «француски, јер ме розолин учинио мудра, а различност моската на «трпези даде ми да се боље могу изговарати.» Giornale ecc. 20. новембра.

државе, бдијаше без престанка особитом љубоморношћу. Тога ради сукобише се кад кад ове државе и у самоме Дубровнику¹ и на Истоку. Али нијесу у тим споровима Енглези били увијек сретни. Њихов посланик у Цариграду, кога шиљаху лондонски трговци а потврђиваше круна, бијаше све до половине XVII. вијека у вјечитој свађи са осталим поклисарима, који му не признаваху једнакост ранга и части. Дубровник је дакле знао и потући Енглезе у Леванти. Знаменита је и врло значајна побједа дубровачке дипломатије у александриском спору. Године 1615. Енглези у Александрији проћераше Дубровчане из велике Магазе (Fondaco) и измолише златом царску заповијест, да је она Магаза њихова. Енглези се за кратко обеселише. Дубровачки поклисари испословаше у Ахмета I. хати-шериф, којим султан заповиједаше каирскоме паши, бегу и кадији александријском, да поврате магазу Дубровчанима и да се ништавном прогласи свака заповијест коју би Енглези измолили. То се зби мало година пошто Француски посланик испослова уништење енглеске капитулације са Портом.

У пркос трговачким споровима, енглеска дипломатија не одрече никада своју помоћ дубровачкој, а краљевска писма Републици доказују у коликој цијени држаху малу слободну другарицу на Јадранском мору.

Пошто тако редом обидосмо јевропске државе, које имаху највише дијела у дипломатској радњи дубровачкој ^{Конанин} ^{размислијају.} на Истоку, па прије него прихватимо прекинуто причање веза с Портом након освојења Херцеговине, жељели би утврдити двије чињенице које се природно извијају из свега онога што смо до сада обазнали, а биће још боље оправдане у другој чести овога дјела.

Не само ми сувременници страшнога опушћења и заборав дубровачке славе, него и знаменити државници

¹ В. занимљиво писмо краља Карла I. Републици од год. 1640. у Додатку бр. XVIII.

прошлости чудом се зачудише овој појави дубровачке слободе на прагу Османскога Царства. Један од најбољих дипломата што је Француска имала код Порте, *François Savari, Seigneur de Brèves* није умио погодити ту заго-нетку¹. Он је готово приписивао надприродној моћи ту појаву Дубровника, који у пркос необраћеном положају, једнако опстоји слободан. Он није друкчије могао тумачити ту ствар, него само несхватљивом портином буда-лаштином. Јер што би јој ласније било (умованше de Brèves) него ли освојити тај град и у његовој луци држати флоту од 40 до 50 галија, па њом не само затварати Јадранско Море, тако да нико неби могао ни уљести ни изаћи, него и пријетити сваки час напуљској обали. А како би се у тај случај Млеци могли више одржати, који су велики само зато јер посједују оно море, а богати су само ради оног бродарења?

Дубровник је дакле остао, а није ни Род, ни Ципар, ни Крит, ни Мореја, ни Нови.

Француски се државник преварио. Није бенавипо Мухамедово, Сулејманово, Ђуприлићево и Соколовићево, а опет није часовита обрана јевропска сачувала Републику од варварске провале. Тој чудној појави имамо тражити једини, прави разлог у стољетној мудрој радњи саме Републике, која сусретавши освајача гранчицом масли-новом у прве дане његове славе присили га, бескрајним жртвама новца и мождана, да признаде слабашној при-јатељници особито мјесто код свога пријестола. Порта је врло добро знала, а за Кара-Мустафе видјећемо да је то знање било дозрјело до акције, колико би се њезиној моћи приставило освајањем Дубровника. Али је Дубровник још боље знао како и шта мисли Порта. Па како је прва и пошљедња мисао Републикина била очување по што по то своје индивидуалности у својој кући, тако је она,

¹ Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie des Princes Ottomans — Faict par le Sieur de Brèves. — Дјело посвећено Људевиту XIII. (1610.—1643.) у Цинкајзена, IV., 253.

занемаривши, шта више одрекавши се сваке сјени војничко-нападачке, а донекле и обранбене, политике, исплива својом особитом дипломацијом и силним новцем у самијем онијем приликама кад је кршћанство није могло или није хтјело помоћи.

Млечићи, (а то је други епilog ове приповијести) шћаху показати свијету, да је Дубровник био сретан и блажен под портиним сјеном и да је Република била некакав турски емисар у кршћанству. Али та освада (која би се могла у другом облику обрнути и против самијех Млетака) пада пред чињеницима. У пркос њезиној древној вези с Портом, у пркос сретноме уређењу њезине трговине у османскоме царству, Република кад је год могла, удружила се са кршћанством да проћера Турчина из Јевропе. Видјели смо каквим је узвишеним патосом звала Угарску Матије Корвина и Сибињанин Јанка у Босну. Видјели смо који је дио имала у крижарским војнама против Турчина, а видјећемо како је, после ослобођења Беча, опет хлепила за ћесарев долазак, ћесара онога времена, к њезиној међи.

Али Дубровник није се тога ради предао беспутноме сентиментализму, нити се одрекао оне политике мудра и умјерена уздржавања, која управо чини његову оригиналност. На све хитрине и укорје хибених сусједа, Република одговараше постојано, да је њој »милије граничити са »Турчином него са којим му драго кршћанским владаром »јер их Турчин брани у свакоме послу, а да међи са »којим кршћанским владаром, овај јој не би дао мира; »да се дакле држи Турчина, да закрили слободу¹.

Овај измишљени парадокс има своје рјечито оправдање у самој повијести. Република неколико се пута у пови-

¹ »Più volte ho havuto colloquio con gentilhomini Ragusei, e con loro discorrendo di loro male procedure, e che inclinano più al Turco che a nessun principe christiano, da loro mi fu risposto, che a loro torna più conto haver al confine un Turco che nessun principe christiano, perche il Turco li protegge in tutte le loro ationi, ne che da lui hanno alcun

јести покушала ријешити Турчина, али сваки се пут указало, да Јевропа, која се то боже згражала над њезиним живовањем с Турчином, лијева сузе само да је лукавије задуши. Ну, за срећу, Дубровник се умио вазда повратити на вријеме к оној држави, која у пркос варварској ћуди, бјеше везана са Дубровником толиким различним везама, да их све буре времена не могоше прекинути. Република погоди оно што гласовити египатски јунак Мехмед Али није био кадар разумјети, бива да је *номинални* јарам портин најбоља одбрана против освајачке политике јевропских држава. То је она тако јасно била разумјела и уцијепила у крв своје дјеце, да су њезина расцарена властела у очи самога Бечкога конгреса (год. 1814.) настојала пробудити портину интервенцију за „васалну дубровачку Републику“, везати на име ствар интегритета османске царевине за ствар дубровачке слободе.

И тако у пркос мукотрпној повијести, која се тек од године 1481. објављује у свој својој суморности, ми можемо мирно изрећи увјерење, да нам је османско царство нехотице, сред толикијех рушевина, спасло најчистију славу Југословенства.

„aggravio, via del solito; ma che se fosse un principe christiano suo confinante, non gli lascierebbe vivere così in quiete; che però non mi meravigliassi se tenivano dal partito del Turco per conservare la loro libertà.“ Извјештај врховнога Провидитура далматинског и арбанаскога Александра Молина Дужду 8. децембра 1692. (у Љубића Оп. cit. III., 132.

DOCUMENTA

АРХИВАЛНЕ ИСПРАВЕ.

- Папа Каликст III. Републици, 1456., Рим.
Папа Каликст III. Републици, 1457., септ. 18., Рим.
Папа Каликст III. Републици, 1457., деф. 3., Рим.
Папа Каликст III. Јовану Навару, 1457., деф. 3., Рим.
Папа Каликст III. Јовану Навару, 1458., фебр. 6., Рим.
Папа Каликст III. Републици, 1458., фебр. 6., Рим.
Приправе Републике за долазак Папе Пија II. и Дужда Кристифора Мора са Крсташком војском у Дубровник год. 1464.
Статут друштва дубровачкијех трговаца у Истоку са сједиштем у Биограду, од год. 1673.
Папа Урбан VIII. Републици, 1624., деф. 7., Рим.
Папа Урбан VIII. Републици, 1626., јун. 27., Рим.
Папа Урбан VIII. Републици, 1628., маја 26., Рим.
Заповијест Султана Мехмеда IV. за дубровачку цркву у Биограду, 1675., јун. 30.
Поклисар Циво М. Растић Сенату, 1571., нов. 20.
Наручба Паладину Гундулићу и Паладину Лукаревићу поклизарима Републике к Султану Мехмеду II. год. 1458.
Наручба Циву Рестићу поклизару Републике к Султану Селиму II. год. 1572.
Наручба Нику Соргочевићу и Аугустину Бунићу, поклизарима Републике к Султану Ибрахиму I. год. 1641.
Полазак поклизара Кабоге и Цона Рестића из Дубровника за Цариград дне 8. јулија 1706.
Саслушај поклизара Кабоге и Рестића код Султана Ахмета III. у Цариграду 12. октобра 1706.
Писмо Султана Мустафе III. Републици Дубровачкој од 29. октобра 1757,
Емри Султана Мустафе III. дубр. поклизару Антуну Гучетићу, од год. 1773.
Велики Везир Султана Абдул-Хамида I. Републици год. 1784.
Сулејман, син Селима II. Републици, 1516., септ. 18.

I

Папа Каликст III. Републици.

Без датума (1456.). Рим.

Calistus etc. Dilecti filii salutem etc. Quamquam ante nuncii nostri adventum per aliquot dies de felicissima victoria cristianorum et profligatione perfidi Turchi audissemus: placuit tamen nobis supra modum quod devotiones vestre tam diligenter per proprium tabellarium illa eadem nova nobis nunciare curastis quorum nunquam superflua nobis esse potest nunciatio, et quorum recordatione pristina mesticia deposita incredibili gaudio cor nostrum exultavit. Vos autem quos ut proximos eris (sic) ad excipiendum furorem immanissimi hostis Turchi pre ceteris equum est agere gaudium de illius oppressione hortamur ut immortalis Deo cujus celestis potencia tam oportuno tempore populo Christiano succurrit meritos honores et gratias reservatis; quemadmodum nos id ubique fieri ordinamus. Compertum enim est quid divina illa Magestas (sic) nunc pro sua sacrosancta religione operata sit nostris et aliorum christifidelium precibus inclinata quas cum summa devocione per universum orbem christianum fieri mandamus. Cum autem divinitus tanta gratia populo fidei ostendatur, et lata via prebita sit ad extinguendum totaliter genus infidelium hortamur vos et obnixè requirimus ut pro more vestro omnem potenciam vestram ad hoc gloriosum opus consumandum depromatis et nobiscum conveniatis, qui non sine divina quadam affirmatione triumphum habent fidei orthodoxe temporibus nostris que ob ipsum felicia putamus scimus reservari. Nec solum nobis animus est, Constantinopolim recuperare, sed Europam Asiamque liberam et Terram sanctam a manibus infidelium vindicare. In his peragendis omnis cura et cogitatio nostra infixæ est, et iam maximo studio omnes christianos potentatus et civimus (sic) quod opibus animis nobiscum convenient. Et terra marique exercitus et classes subministrabunt. Nunc quoniam legatus cum classe nostra in Orientem navigat, vestrum erit triremes et naves vestras

illi adjungere ut fortior potentiorque ad vastandas maritimas Turcorum terras navigare possit. Eidemque injunximus ut vos vel uti Christi fideles nobis ac sancte Romane ecclesie devotos quos in visceribus caritatis affixos tenemus non ignari sed penitus non multum longe a nobis hereticos et scismaticos vos sepiissime vexare juvet cum classe nostra quotiens fuerit necessarium seu quomodolibet oportunum vosque tractent tanquam filios benivolos nostros ad ipsum enim legatum recurrere potestis confidenter. Datum Rome etc. die (sic).

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7, Fol. 122. Ватикански тајна Архив. (Archiv. Vatic.)

Dilectis filiis Rectori et Consilio civitatis Ragusii.

II

Папа Каликст III. Републици.

1457., септ. 18., Рим.

Calistus-etc. Dilecti filii salutem etc. Scripsimus nuper devotionibus vestris ex animo et voluntate nostra ut pecunias illas istic pro sancta Cruciata collectas et per dilectum filium fratrem Marianum de Senis collectorem nostrum et sedis apostolice nuntium apud vos seu vestros depositas, et quas in futurum deponi contingeret dilecto filio Martino Clarini mercatori Florentino Ragusii commoranti cum effectu consignaretis, recipienti nomine dilecti filii Petri et Jacobi de Pazis et sotiorum de Romana Curia qui pro ipsa Cruciata in magnis nostris necessitatibus de pluribus pecuniarum quantitibus nobis subvenerunt et subventuros si opus sit, se se pollicentur. Quod quidem minime adhuc a nobis factum esse audimus et de ea re non parvam admirationem capimus, credebamus enim vos promptiores futuros in exequenda voluntate nostra in re tam justa et bonum totius fidei christiane concernenti, quod toti orbi patet cum quicquid habuimus habemus et habere possumus soli nos in negotio fidei et prosecutione negotii sanctissime Cruciatae contra perfidissimos Turchos Christiani nominis hostes teterrimos exposuerimus et exponamus exponereque usque ad sanguinis effusionem devoverimus et deliberamus. Quare ne ulterius in hac re supersedeatur et creditum apud mercatores qui in his fidei necessitatibus non parvi

nobis sunt adiumento conservatum omnino volumus ut dictis sotiis mercatoribus de Pazis satisfiat. Proptereaue mittimus istuc et ad alias partes dilectum filium Ioannem Navarr scutiferum nostrum presentium exhibitorem cui commisimus ut omnes et singulas pecunias istic et alibi per totam Dalmatiam collectas nomine nostro recipiat, et satisfacto dictis mercatoribus et sotiis de Paziis (sic) usque ad summam decemmilium ducatorum residuum ipsarum pecuniarum in tres equas partes dividat et carissimis in Christo filiis nostris Hungarie et Bosne regibus illustribus duas, tertiam vero dilecto filio Georgio Scandarbech Albanie domino persolvat ut earum adiumento virilius in Turchos depugnare possint, prout in bulla commissionis huiusmodi dicti Iohannis Navarr plene continetur et latius ab ipso audietis cui fidem dabit. Hortamur itaque vos et in virtute sancte obedientie ac sub excommunicationis pena mandamus ut sine ulteriori mora et difficultate aliqua mandata nostra circa pecunias collectas et colligendas tanquam filii boni obedientie exequamini et exequi faciatis eisque omnino pareatis et obediatis quemadmodum confidimus ei speramus ne oporteat nos contra vos si contrarium attemptaveritis quoquomodo censuris ecclesiasticis et aliis oportunis remediis procedere tanquam sacrilegos et honorum ecclesiasticorum occupatores alienum enim esse debet cuilibet christiano que ex Crucjata colliguntur usurpare aut quoquomodo retinere seu differre et tam iussibus nostris apostolicis contraire. Datum xvij Septembris 1457, anno iij^o.

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7, Fol. 122. Ватикански тајни Архив (Archiv. Vatic.).

Prioribus Consilio et Comuni Ragusii.

III

Папа Каликст III. Републици.

1457.. def. 3., Рим.

Calistus Dilecti filii salutem etc. Non mediocriter commoti sumus ex his que nuperrime ad nos scripsit dilectus filius Ioannes Navarr scutifer et commissarius noster quem ad vos et partes illas misimus ut vobis notum est, ut receptis a vobis et aliis juxta mandatum et com-

missionem nostram pecuniis ex sancta Cruciata collectis decem milia ducatos societati de Pazis cui ob maiorem summam quam pro negotiis fidei et sanctissime Cruciate nobis mutuavit obligamus solvere et reliquum certo modo ut sibi mandavimus distribueret, cui voluntati nostre sancte et juste existimavimus ut equum erat, vos ut bonos nostros et sancte Romane ecclesie filios parituros et acquieturos presertim in tanta fidei christiane tanquam evidenti necessitate. Sed fides devotioque vestra non respondit opinioni iudicioque nostro, nam intelleximus quot moras interponere studueritis et studeatis in tradizione huiusmodi pecuniarum facienda et quot vanas excusationes adducitis. Scripsistis nobis nuper intellecta huiusmodi nostra voluntate certas excusationes quibus mandata nostra impedire et frustrari velle videbamini respondimus vobis illico per eundem nuntium qui litteras vestras ad nos attulerat nostre voluntatis omnino esse ut dictas pecunias prefato commissario nostro uti nobis mandaverimus traderetis. Novissime vero per litteras ejusdem commissarii nostri intelleximus etiam tergiversationes vestras et subterfugia quibus continue utimini ne dicte pecunie juxta mandatum nostrum tradantur. Quare indignum putantes in hac re fidei et Dei a vobis et aliis quibuscunque impedimenta afferri nostraque et apostolice sedis mandata apud inferiores et eos quos minime decet ludibrio haberi vobis et vestrum singulis in virtute sancte obedientie et excommunicationis quam vestrum singulos si contra feceritis incur-rere volumus ipso facto nec non interdicti ecclesiastici in civitates et terras vobis suppositas penis stricte mandamus ut infra decem dierum terminum postquam a prefato commissario nostro fuitis (sic) requisiti omnes et singulas pecuniarum rerum et bonorum quantitates ratione Cruciate istic et in partibus quibus vestra jurisdictio se extendit collectas tradatis et tradi faciatis. In eisque habendis eidem consilium auxilium et favorem prebeatis. In quo si contumaces seu inobedientes fueritis excommunicationis et interdicti sententias prefatas absque alia declaratione vos declaramus incurrisse eisdemque omnino sententiis subjacere. Universis archiepiscopis, episcopis, prelati et aliis ecclesiasticis personis in virtute sancte obedientie et excommunicationis pena mandantes ut vos ut tales in ecclesiis et alibi publicent et evitent publicarique et evitari faciant

processuri ad graviora si vos in contumacia et inobedientia viderimus pertinaces, sed speramus quod consilia vestra in melius commutantes nostri et sedis apostolice filii obedientes vos prebebitis eo maxime cum universo notum sit orbi nos facultates nostras in fidei negotiis et sanctissime Cruciate exponere classem nostram inter cetera in partibus orientalibus sustentando que non parvum fructum toti affert Christianitati ut est notum. Datum Rome etc. die iij Decembris MCCCC lvij, pontificatus etc. anno iij^o.

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7, Fol. 134. Ватикански тајни Архив (Archiv. Vatic.).

Rectori et Consilio civitatis Ragusii.

IV

Папа Каликст III. Јовану Навару.

1457., def. 3., Рим.

Calistus etc. Dilecte fili salutem etc. Accepimus litteras tuas quibus nobis significasti diligentiam et studium quod fecisti apud Ragusinos ut pecunias res et bona apud eos collecta juxta commissionem per nos tibi factam haberes tergiversationesque et subterfugia quibus iidem Ragusini utuntur in consignandis ejusmodi pecuniis, fuit nobis satis molestum Ragusinos eosdem nostram et sedis apostolice reverentiam tam parvifacere et existimare in hac re presertim fidei et sanctissime Cruciate. Quare subterfugia eorum egre ferentes nec ultra ea ferre volentes scribimus eis sub magnis penis quas volumus ipso facto incurrant ut tibi dictas pecunias res et bona quemadmodum alias eis scripsimus et tibi commisimus tibi tradant et consignent prout in litteris quarum copiam hic jussimus introcludi plenius poteris videre. Itaque fili dilecte te hortamur ut omni cura studio diligentia mente denique tota enitaris ut dicte pecunie res et bona ratione Cruciate collecta quemadmodum mandavimus tibi consignentur et solutis ^m/₄ ducatorum societati de Pazis cui obligati sumus; reliquum volumus ut non obstante quacunque alia commissione per nos tibi facta de ipsis per te distribuendis personis nominatis in commissione quarum distributionem justis et rationabilibus causis animum nostrum moventibus nolumus fieri nullo modo ad presens sed omnes illas

pecunias prefate societati de Pazis similiter consignari quod cum feceris nos confestim avisare procures ut tibi super ipsis precipere valeamus prout res exegerit ad gloriam Dei, sic igitur te habeas in omnibus ut laudem et retributionem a nobis merearis et de te confidimus et speramus, affectamus scire valde de statu Albanie et illius strenui militis et Dei athlete Scandarbech et quid cum eo peregisti. Nos enim convocationem facimus Imperatoris Regum et potentum christianorum ad nos per oratores suos cum quibus hac hieme taliter effective operabimur ad exaltationem fidei orthodoxe ad perditionem perfidi Turchi et damnate secte Machometice quod in estate ipse Scandarbech et alii catholici Christo dante ut victores contra inimicos fidei quiescent et triumphabunt undique. Datum ut supra proxime (Rome etc. die iij Decembris MCCCC lvij pontificatus etc. anno iij).

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7, Fol. 135. Ватикански тајни Архив (Archiv. Vatic.).

Ioanni Navarr, scultifero et commissario nostro.

V

Папа Каликст III. Јовану Навару.

1458., фебр. 6., Рим.

Calistus etc. Dilecte fili salutem etc. Scripsimus tibi novissime ut non obstantibus quibusvis aliis commissionibus per nos tibi factis quas justis causis exequi volebamus efficeres quod omnes pecunie res et bona ratione Cruciat Ragusii et in tota Dalmatia collecta et colligenda consgnaventur cum effectum Martino Clarini mercatori Florentino pro societate de Pazis Ragusii esistenti. Et ut fieret sub excommunicationis late et interdicti et aliorum gravioribus penis Ragusinis mandavimus. Credimus fuisse factum, et si forsitan non esset, iterato sub eisdem penis et alias cum rigore ipsis scribimus ut omnino efficiant que mandamus, circa cuius rei executionem nonnullas etiam ordinavimus. Itaque cum ob alia nostra negocia hic optemus habere. Volumus et presentium tenore tibi mandamus quatenus visis presentibus posthabitis quibuscunque te ad nos conferas, venias tamen de rebus omnibus quas ad nos scire pertineat ita informatus ut ex te ea

que ex istis partibus scire optamus intelligere valeamus. Dilecto autem filio Georgio Castrioth Scandarbech subventionem opportunam fecimus quam per oratores suos quos ad nos misit prope diem habebit. Datum etc. die sexta Februarii MCCCC lvij anno 3°.

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7. Fol. 139 b. Ватикански тајни Архив (Archiv. Vatic.).

Ioanni Navarr, scutifero et commissario nostro.

VI

Папа Каликст III. Републици.

1458., фебр. 6., Рим.

Calistus etc. Dilecti filii salutem etc. Negotiis fidei Christiane impensisque intollerabilibus quas pro illius tutela et defensione facimus urgentibus, scripsimus vobis proximis diebus et mandavimus sub pena excommunicationis late in vestrum singulos et interdicti in civitates terras et loca vestra, quatenus omnes et singulas pecuniarum rerum et bonorum quantitates, ratione Cruciate in civitate ista Ragusii et terras vobis subpositas collectas et pro tempore colligendas sine difficultate et dilatione efficeretis ut dilecto filio Iohanni Navarr commissario nostro seu Martino Clarini et societati mercatorum de Pazis istic esistenti traderentur et consignarentur, postea quid per vos actum fuerit adhuc nescimus existimamus tum pro vestra erga nos et sedem apostolicam devotione et reverentia que mandavimus adimplevisse quod nobis vehementer erit gratum. Sin verò ea que mandavimus efficere neglexistis seu contumaciter forsitan distulistis egre supra modum feremus; instant enim fidei maxime necessitates quibus ut valeamus succurrere cogimur facultates undique conquirere. Itaque quandoque in tam sancto opere tantam contumaciam de vobis non arbitremur si forsitan mandata nostra premissa non effecistis, et sententias et penas per nos in vos inflictas non formidastis in quas tenore presentium si que mandavimus non fecistis vos incurrisse declaramus. Iterato sub eisdemet penis et aliis gravioribus nostro arbitrio infligendis in quas nisi feceritis que mandamus, vos secundo incurrere declaramus, mandamus stricte quatenus omnes et singulas predictas pecunias res

et bona ratione Cruciate Ragusii et in civitatibus locis et terris vobis suppositis collectas et pro tempore colligendas sine dilatione difficultate aut impedimento aliquo detis tradatis dari et tradi realiter faciatis prefato Martino et societati de Pazis ad alia duriora processuri si id exegerit contumacia vestra. Sed speramus vos reverentie et devotiones vestre erga nos et sedem apostolicam rationi habituros, et eo maxime quod hactenus intelligere potuistis et toti notum est orbi nos solos humeris nostris huc usque hanc amprisiam contra Turchum sustinuisse et sustinere pro ea que re vires et facultates nostras omnes exposuisse et quotidie exponere et utinam sanguine nostro proprio negotium conficere possemus nam illum libenter exponeremus. Itaque filii dilecti ut decet catholicos et fideles prestetis vos promptos et obedientes voluntatis et mandatis nostris tam justis, ne defensione Christiane fidei pro qua continue laboramus adversarii videamini, quod profecto de vobis qui sedi apostolice ut decuit semper paruistis cogitare non possumus. Datum etc. die sexta Februarii 1458.

Calisti III Brevia Arm. XXXIX C, 7, Fol. 139 b. Ватикански тајни Архив (Archiv. Vatic.).

Rectori et Consilio civitatis Ragusii.

VII

Приправе Републике за долазак Папе Пија II. и Дужда Кристофора Мора са Крсташком војском у Дубровник год. 1464.

Из Књ. Cons. Rog. 1463—1464. Дубр. Држ. Архив.

Preparativi della Republica per il ricevimento a Ragusa del Papa Pio II° e del Doge Cristoforo Moro nell' impresa contro il Turco dell' A. 1464.

Dal libro Cons. Rog. 1463—1464 Arch. di Stato di Ragusa.

Die XXIII Maii 1464

Alli officiali deputati ad portar el lor parer per honorar la Santità del nostro Signor Papa et Serenissimo Doxe de Venexia et altri Signori et Prelati li quali como e fama al transito che fano contra Turchi debono tochar ad Ragusium, par che se debia proveder in questo modo —

Primo che li Signori Procuratori de Saneta Maria debiano far conzar con presteza li ponti del porto nostro azo che di essi se possa habelmente ricever li dicti Signori et questo se debia far con quella mazor presteza che si puo.

Item subito como sara fermato el presente providimento se debiano mandar in Anchona doy gentilhomini ambassadori da esser electi in Consiglio di pregadi cum quella commissiōe et provisiōe che al dicto Consiglio di pregadi parera.

Item se debiano far stari II de farina che siano parechiati per poter far pane como sera bisogno.

Item se debiano far tre officiali li quali serano ad proveder et suplir per li lecti et ornamenti che mancheranno et ad proveder per massarizie opportune.

Item se debiano metter in ordine li doy batelli grandi del Comun et armarli cum banchali, tapeti et altri ornamenti opportuni azo che stano cum ordine al porto.

Item se debia ordinar che tute le barche et zathere et gondole apte ad poterse navigar ad remi de le isole nostre et de Gravosa, Ombla, Vrbiza, Losiza et Malfo vadano in contro alla dicta armata del Sancto Padre meglio in ponto che se posa de arme et de altre cose et cum rami de olive et de altri arbori cum cridi et altri segnali di festa come se suol fare in simili casi.

Item se debia purgar dalle immondizie la città nostra el quando sera el tempo se debia stornir le vie di rose, fiori, salvia et altre herbe odorifere et che sopra siano cohoperte le vie di panni per le qual el Sancto Padre passera dalla porta della Città fin al Convento di San Francesco et questo officio habiano li officiali della arte de la lana li quali habiano libertà tuor de li migliori della dicta arte et la spexa opportuna se faza delli dinari della dicta arte.

Item quando el dicto Sancto Padre se achostara alle isole nostre messer lo Rector cum menor Consiglio siano tenuti cum li dicti batelli grandi ornati ut supra andar fino ad Calamota ad schultrar el dicto Sancto Padre et lo Serenissimo Doxe de Venexia et altri signori et prelati et compagnarli fin ad Ragusa li quali messer lo Rector cum lo minor Consiglio debiano portar el dicto Sancto Padre dalla Ponta fin al Lozamento et compagnar el prin-

cipe de Venexia sel sera li fin al Lozamento et ultemo debiano trovar fin ad 20 zentilhomini chadaun per li quali debia trovar una barca o Zachor (?) et quelle al meglio che se poza ornar li quali debiano andar cum messer lo Rector et Consiglio incontra al dicto Sancto Padre et habiano per chadauno iperpero uno per beberazo delli homini.

Item che tuto el clero debia solenemente parato andar cum la croxe et processionaliter cum le barche fin ad Calamota ad schontrar el dicto Sancto Padre et accompagnarlo cum canti et hymni fin al suo lozamento.

Item se debiano mandar sei zentilhomini da esser electi in pregadi quando sara bisogno li quali vadano fin ad Vrathnich ad schontrar el dicto Sancto Padre et questi che debiano haver cura de prepararsi la barcha, opportuna li quali sei siano et ad Ragusium deputati ad cortizar el dicto Sancto Padre et lo Serenissimo Doxe de Venexia et altri Signori et Prelati, li quali 6 zentilhomini debiano et essere in tutè cose con messer lo Rector et Conseggio et in andar et in ogni altra cosa se rezano per etade como e consueto. Et che poi se debiano elezer altri quatro li quali andarano in una altra barcha pur fin ad Vrathnich et scontrarano la Serenità del Doxe de Venexia li quali però serano circonspecti che li Signori sei prima montano alla galea del Sancto Padre et tuti diexe se debiano elezer insieme et poy se debiano partir et divider et doy possano esser de una casata, ma al partir debbiano esser divisi.

Item che si debia scriver al Capitaneo nostro de Ponta et alli Conti de le Isole nostre. Et etiam alli dicti luoghi se debbiano mandar tre officiali zoe duo in Ponta uno a Zupana et uno ad Isola di Mezo li quali cum li dicti Capitaneo et Conti provedano che tutti quelli li quali haverano victualie ad vender como e pane, vino, animali per carne, caso, ove, pesce et simili cose, et frutti li portano alla marina quando le armate del dicto Sancto Padre zonzerano alli dicti luoghi, azo che quelli li quali stiano cum le dicte armate habiano comodità di doprarne.

Item se debbiano far tre officiali li quali siano ad proveder di victualie como e pesce, carne, ove, polli et altre cose cibarie et se qua non se posa proveder debbiano proveder de haver de li dicti victualie che li luoghi forestieri alli quali officiali si debiano dare iperperi 500 che lor trovano homini apti ad zo li quali comprarano et ven-

derano victualia et debiano dar li dicti dinari come sigurta et piezaria.

Item per poter haver el modo de honorar el dicto Sancto Padre et altri Signori li quali serano cum esso, misser lo Rector et menor Consiglio debiano preparar et tegrir solamente per questo respecto iperperi doa milia.

Item per el Consiglio de pregadi se debia consigliar et determinar per el modo delle spexe over de le cose, le qual se mandarano ad presentar al dicto Sancto Padre et ad altri Signori li quali serano cum esso.

Item chadauno el qual stia cum lo dicto Sancto Padre et che passara alla armata sia francho et libero de vegnir ad Ragusa et ad altri luoghi nostri non obstante debito, et chadaun delicto, excetto quelli li quali fossino sententiati alla morte.

Item se debbiano tuor la Sponza, el Convento de S^{to} Francesco et el Convento de S^{to} Domenigo et siano offeriti et dati al Sancto Padre per soa habitatione et de chi luy comandara fin chel stara ad Ragusium.

Item siano trovate case doe de le migliore l' una appresso l' altra, le qual siano preparate per el Serenissimo Doxe de Venexia et soi Consiglieri per le quali case non si deba pagar afficto algun se dicto Ser^{mo} Doxe stara da Zorni X o in zoso ad Ragusi, ma stando da Zorni X o in suso lo afficto de le dicte doe case se debia pagar per comun nostro quanto sera istuto et conveniente.

Item se debbiano trovar 6 bone case per Ambassarie le quak venerano cum lo dicto Sancto Padre, lo afficto delle quali se debia pagar per comune.

Item se debbiano trovar 4 bone case per hostarie le qual siano queste zoe le case de comun che tien Nancho Giurisich per una cum una casa contigua. Item li graneri novi alla pescharia nellì quali se debia far la cusina in la torre grande. La terza casa per una hostaria sia la casa di quelli de Sörgo apresso di quelli di Latiniza (?) La quarta sia la stazon del Sr Zupan di Bona a Luzariza, et la stazon contigua de li heredi de Sr Giacomo Alv de Goze. Et debbiano se trovar quatro boni et pratici homeni, li quali tignerano le dicte hostarie, li quali quatro homeni debbiano pagar lo affitto de le dicte case segundo sera stimado per li officiali che serano deputadi sopra zo et sopra l' affitto de le altre case se hano ad levar segundo

el presente provvedimento. Li quali hostieri si possano pagar per pasto da ducati 3 in zoxo et per lecto ducato uno per nocte alli quali 4 hostieri si debbiano imprestar iperperi 200 per uno per comun con bona piezaria, li quali siano tenuti restituir da puo el partir del papa infra mesi doy sotto pena del quarto.

Item si debbiano trovar case 60 le qual siano per li Sig^{ri} Cardinali et altri della corte del Sancto Padre le quali case se debbiano dar in nota al maestro della corte del dicto Sancto Padre, denotandogli di grado in grado quale delle dicti case serano migliore, azo ch'esso sapia dar el deputar le dicte case, como se consignera alli piu degni prelati et altri lo afficto delle quali case se debia pagar quanto sera iusto et conveniente segundo la stima da essi facta per el dicto maestro della corte et per li nostri 3 officiali sopra li dicti afficti. Et se algun delli Sig^{ri} Cardinali mandara avanti li loro messi per affictar algune case lo possano far insieme cum li dicti nostri tre officiali et se algun delli prelati volesse habitar in Gravosa lo possano far et le case gli debbiano esser date stimando l'afficto como e dicto di sopra. Et chadaun al qual tochara a dar le case sia tenuto haverla preparata cum li lecti chel poza al tempo debito sotto pena de ducati cento ad chi contrafarà et siando prexo el presente ordene, et dechiarito quelli che doverano dar le case subito a tale debia esser facta la denuncia che habiano preparato le dicte case al tempo sotto la dicta pena.

Item se debia far ad spexe del Comun la umbrella sotto la qual se portara el Sancto Padre la qual sia di brochato overo panno d'oro da essi comprato qui over ad Vinexia como meglio se poza la qual umbrella sia portata per lo Rector et menor Consiglio se non portarano el Sancto Padre, ma se portarano el Sancto Padre debbia esser portata per quelli che avvanzeranno del menor Consiglio et per li S^{ti} che andarano fino ad Vratnich ad incontrar el dicto Sancto Padre et serano deputati ad cortizar qui ad Ragusi.

Item che alguni de li zentilhomeni nostri non olsa impetrar per se o per interposta persona dal Sancto Padre capetaniato o patronia de Gallia o altra cosa la qual se habia a far per el nostro rezimento. Sotto pena ad chi contrafacesse di ducati cento et de star mesi due in prexon.

Item che si debia invitar el Serenissimo Doxe de Vivenexia ad vegnir ad Ragusi.

Item che le nostre doe migliore gallee se debiano metter in ordine de tutte cose necessarie, ma li capetanii et patroni non se debiano far avanti la venuta del Sancto Padre nec etiam se debia dar algun soldo.

Item se debiano far sei di soprazonta li quali saranno cum li Signori de nocte et ad visenda stagaño a doy a doy di di et de nocte in piazza per obviar che non se faza briga et che altri schandali non seguano sotto pena de iperperi XXV ad chadaun contrafacente et chadauna volta chel contrafara quando li tochara la visenda et questo se debia observar fin qua stara qui in Ragusa el Sancto Padre, li quali 6 de soprazonta debiano haver quelli doy de loro a chi tochara la guardia homeni 20 oltra la squaraguayta et habiano quella liberta che hano li Signori de nocte et debiano cambiarse ogni mese come li Signori de nocte.

Item che misser lo Rector et menor Consiglio debiano trar de li zentilhomini nostri da anni XXX in L^{ta} ad visenda, sei per volta che starano alle tre porte ad doy de essi, si che al mancho uno di essi se trova continuamente ad chadauna de le diete porte. Et habiano X de li artixani nostri ad chadauna de esse porte per guardia. Et de più se debiano trovar homeni X ad pagamento ad ducati uno al di li quali starano cum li Signori de nocte per guardia che non se fazano brige et confusione. Et che algun non olsa andar de nocte da puo una hora excetti quelli che serano deputati sopra zio sotto pena de star mese uno in prexon. Et che tanto misser lo Rector, quanto li Signori zudexi de criminal et Signori de nocte et quelli de Soprazonta possano far execution contra li delinquenti li quali Signori de nocte et de soprazonta ad pena de sacramento et ad pena de iperperi XXV siano tenuti intrometter et incarcerar quelli che troverano da puo una hora de nocte.

Item che ad Sancto Lorenzo debia star el di et la nocte tanto lo gentilhomo quanto quelli della squaraguayta ad chi tochara sotto le pene consuete.

Item che al primo Mazor Consiglio se debia denunciar che algun non olsa uxor alguna parola mancho che honesta ne straparlar contra lo honor del Sancto Padre et

contra le soe armate o contra la soa imprexa o altramente sotto pena di star mesi doy in prexon ad chadaun contrafaciente et chadauna volta et li contrafacienti possano esser intromessi per li Signori Misser lo Rector et zudexi de criminal et Signori de nocte et de soprazonta.

Item se debiano mandar in Marcha doy navilii li quali debiano porta de la Marcha in queste parti li Crucesignati li quali non haverano modo di pagar nolo per esser poveri. Et altri navilij X se debiano mandar li quali trasportarano altri Crucesignati più potenti da li quali se pagarano per nolo terzo duo de ducato per persona.

Victualia. *Item* per le victualie se debia observar questo modo zoe che la carne se debia vender alli prexii usati et tanto più quanto parera ad misser lo Rector et menor Consiglio segundo el bisogno che cognoserano de le dicte carne in quel tempo.

Item chel pane debia esser al pexo debito segundo li ordini nostri respectando al prexio che sera delli grani. Et li justitieri cadano ad pena di iperperi V per uno ogni zorno che non cerchoriano che per el dicto pane non se vegna ad contrafar. El pesce fin chel Sancto Padre stara ad Ragusi se debia vender ad pexo zoe al pexo delle carne, et primo pesci grossi como e dentali, varoli, zevali grandi, fagi, orade, morene, orchani et scherpine grandi et simili pesci non se possano vender piu che grosso uno per lucra.

Triglie, barboni, anguille, passare, sfoglie et chovaz grossi uno ... diexe per lucra. Altri pesci da ... 20 in zoxo per lucra et chi vendesse piu cada ad quella pena alla qual cadono quelli che vendono le carne oltra li prexii.

Candele da sevo se possano far et vender per chadauno cum questo chi ha el sevo de comun debia star alli pacti et li altri possano far candele de sevo forestiere over portar in Ragusi candele facte et quelle vender da grosso uno in zoxo per lucra.

Tutte le monete forestiere se possano spender in la citta nostra tanto de oro quanto de arzeno segundo la valuta intrinseca di esse como sera dechiarato per uno ufficiale da esser deputato per el Sancto Padre et per ufficiali da esser deputati per comun nostro et far se debiano almancho iperperi 200 de follari azo che ogni uno ne habia comodita.

Tutte le victualie como e pan vino come et altre cose le qual serano portate per prelati et altri che serano cum lo Sancto Padre al lor vegnir per lor uso over per crucesignati per lor uso al loro vegnir siano franche da ogni dohana. Ma quello che se portara per vender sia sottoposto al pagamento contucto de le dohane nostre. Et ... quello che se portasse per lor uso dreto la lor venuta sia sottoposto alle dohane nostre.

Item che la gabella del vino se debia assumar per comun dal di che zonzera el dicto Sancto Padre ad Ragusi et staragli. Et per lintrar de vini in quel tempo el pregado habia liberta de proveder como li povera.

VIII

**Статут друштва дубровачкијех трговаца у Истоку
са сједиштем у Биограду од год. 1673.**

Die Martis ultima Mens. Feb-i 1673.

Capitula desuper societate in partibus Levantis.

Art. 1° Che alla Compagnia dell' Unione del Negotio di Levante si debba concedere, et assegnare la piazza di Belgradi per poter ivi negoziare con prerogative e privilegij che si diranno in appresso e dall' Eccellentissimo Consiglio di Pregati saranno statuite.

Art. 2° Che instituita che sarà la detta Compagnia acciochè con miglior comodità ed utile negoziare, si proibisca e s' intenda prohibito a tutti i nostri Nationali di poter negoziare a parte nella sudetta piazza di Belgradi o altre piazze di Ungaria soggette al Gran Signore sotto pena del contrabando ed altre riservate all' Ecc^o Consiglio di Pregati.

Art. 3° Che volendo qualcheduno dei nostri Nationali mandar gli effetti a provigione per mano dei Deputati di sudetta Compagnia possi farlo; i quali Deputati siano obbligati rimandarli il ritratto, o in contanti, o in robbe conforme lui ordinarà con le spese della Colonna come pagará la Compagnia stessa con di più la provigione.

Art. 4° Che tutti i Mercanti nostri Nationali possino Comprare cosi a minuto o altre mercantie a Belgradi

e suoi contorni, dummodo siano tenuti venderle poi a suddetti Deputati per conto della detta Compagnia i quali siano obbligati e debbano far le dette compre a giusti prezzi che quella volta correranno in detta piazza.

Art. 5° Che nessuno dei nostri Nazionali possa nè debba sotto qualsivoglia pretesto far corami, o altre robbe a Belgradi, e nelli suoi contorni per conto degli Hebrei et altri forastieri sotto pene di pagar al nostro Publico ducati mille o di star in prigioni un anno in una delle tre di Pelago con porte serrate.

Art. 6° Che tutti quelli i quali mettessero capitale nella detta Compagnia siano privilegiati che i detti capitali non possino mai confiscarsi nè devolversi al Publico in occasione di verun caso o delitto nè per pena nè per veruna altra sentenza, eccettuati i casi di Lesa Maestà, assassini delitti enormi ed altre atrocità.

Art. 7° Che gli effetti e le Mercantie della suddetta Compagnia per qualunque occasione di lite civile non possino sequestrarsi da verun creditore delli partecipanti che ivi saranno, nè impedirsi il corso dei negotii suddetti, ma che si possa solamente interporre sequestro in mano della medesima Compagnia e sequestrar il capitale e gli utili e valersi in quelli per via di tenute o altre forme di Sindacati servatis servandis non che però non possa smembrarsi il detto capitale della suddetta Compagnia ma corra a beneficio di detto creditore con medemi vincoli e conditioni con forme da principio è stato investito e posto in detta Compagnia.

Ex Libro Consilii Rogatorum 1673—1674. Дубр. Држ. Архив.

IX

Папа Урбан VIII. Републици.

Urbanus P. P. VIII

1624., def. 7., Рим.

Dilecti filii salutem et apostolicam benedictionem. Digna est Ragusina Respublica, quam ad Religionis arcem, et B. Petri Regiam hoc tempore convocemus, quo indicta pridem Anni Sancti et Christiani Jubilei solemnitas Ponti-

ficiis clavibus patefaciat ianuas Coeli, et thesauros recludet misericordiae omni potentis. Patet enim Vos praecipuam Christi haereditatem esse Angelorum excubiis custoditam, et coelo inferendam. Cum enim barbaricae tyrannidis iugo triumphale caput captivus Oriens submiserit, vos in oculis servientium provinciarum libertatem retinuistis, quamvis illinc Turcicis scopulis, hinc Adriaticis fluctibus obsessi. Praeterquam quod quis gloriosior potest excogitari pietatis vestrae triumphus, quam Ecclesiam istam Mahometicae superstitionis, et schismaticae heresis contagione non computuisse? Habitatis in medio doli, et in finitimis regionibus prospicitis superbe, atque avare dominantem impietatem, cuius crudelitas quamvis Urbem istam non excruciet, non potest tamen animos vestros non ledere. Quare qui Christianae consolationis cupiditate flagratis, dilecti filii, properate hoc tempore ad hanc nationum patriam, ubi fundatur exultatione universae terrae mons Vaticanus, ubi vera fides regnat culta Regum obsequiis et famulatu provinciarum. Hic videre poteritis convenientes populos in unum, et Principes, et serviant Domino, et congiarium accipiant coelestis indulgentiae, qua redimuntur peccata, et comparantur diademata aeternitatis. Hortamur ergo vos pro paterna nostra in Ragusinum nomen voluntate, ut caretis quamplurimos e regione Vestra in Urbem proficisci. Eos enim peramanter complectemur, et illustribus consolabimur documentis Pontificiae charitatis. Ist hic vero potest auctoritas magistratuum, et populorum religio in hac rerum opportunitate demereri Romanam Ecclesiam. Id autem contiget, si iuvabitis piam Sacerdotalis ordinis sedulitatem hortantis fideles filios ad magistram fidei, et Christianitatis matrem invisendam. Videbuntur ex istis scopulis manari fontes misericordiae, si eleemosinarum publicarum, privatorumque subsidia viatoribus non deerunt. In hospitalibus domibus charitas commoretur, parentur navigia, quae tuti, et celeriter affluentium peregrinorum multitudinem in Italiam transvehant. Id si praestabitis, foeliciter adipiscemini benevolentiam omnipotentis Imperatoris, qui cum universam mundi vastitatem Divinitatis praesentia compleat praecipue tamen videtur in Romana Ecclesia posuisse tabernaculum suum, unde ederet oracula salutis, et diffunderet divitias misericordiae. Apostolicam benedictionem vobis, ac toti Reipublicae intimo cordis affectu impartimur, atque

iis, qui huc Religionis causa proficiscentur, foelix iter, ac ventos ferentes precamur.

Datum Romae apud S. Petrum die VII. Decembris 1624 Pontificatus A. Secundo.

Dilectis filiis Rectori et Consiliariis Reipublicae Ragusinae.

Пријепис налази се привит у «Lettere e Relazioni delle Commissioni del 1648 in 1676 Nr. 1. Venezia E. Michele Sörgo-Bobali.» Fol. XIX, Nr. 1331. Дубр. Држ. Архив.

X

Папа Урбан VIII. Републици.

Urbanus P. P. VIII

1626., јунија 27., Рим.

Dilecti filii salutem et apostolicam Benedictionem. Ubi Catholica Religio et Apostolica autoritas foeliciter dominatur, ibi exercituum Dominum coelesti patrocinio excubare docet Respublica Ragusina. Quae enim a finitimae impietatis contagione securam fidem servavit, eadem potuit potentissimae tyrannidis conatus comprimere, et propriam libertatem propugnare. Nos equidem vestri nominis gloriae et securitati consulentes Angelicas legiones anxii orationibus in Vestra propugnacula evocamus, vestramque Rempubicam Religionis arcem Apostolicae benedictionis thesauris saepissime communimus. Dilectum filium Gabrielem Cervam peramanter complexi sumus et vestra negotia disserentem libertissime audivimus. Ipse autem qui singularem Vestram in Sedem Apostolicam observantiam luculenter declaravit, ide poterit vobis paternam nostram benevolentiam testari, cuius illustria cupimus extare documenta.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris die XXVII Junii 1626 Pontificatus Nostri Anno Tertio.

Ioannes Ciampolus.

Dilectis filiis Rectori et Consiliariis Reipublicae Ragusinae.

Изворник у Дубр. Држ. Архиву. Fol. XIV, Nr. 1337.

XI

Папа Урбан VIII. Републици.

Urbanus P. P. VIII

1628., маја 26., Рим.

Dilecti filii salutem et apostolicam benedictionem. Firmissima Orthodoxae Religionis arx Angelorum legionibus, et Civium virtutibus munita videtur ab exercituum Domino in hostium finibus opportune constituta esse Ragusina Respublica. Nos certe, quibus universae Christianae plebis tutela mandata est, maiori sollicitudine illuc accurrimus, ubi praesentius periculum imminere prospicimus. Hinc conicere potestis, dilecti filii, quam anxios Nos teneat Vestra incolumitas finitimorum Turcarum odiis, et insidiis assidue obsessa. Huiusmodi Vestrae libertatis discrimina, mandatumque negotium pari fide, ac prudentia Nobiscum disseruit dilectus filius Petrus Benessa. Ille autem, quem luculentum nacti estis vestrae mentis interpretem, Vobis quoque esse poterit testis eius charitatis, qua Rempublicam istam complectimur. Coeterum Vestris rationibus intimo cordis affectu consulere studebimus, dilecti filii, quibus benedictionem Apostolicam impartimur, et Pontificium patrocinium pollicemur.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris die XXVI Maii 1628 Anno Pontificatus Nostri Sexto.

Ioannes Ciampolus.

Dilectis filiis Rectori et Consiliariis Reipublicae Ragusinae.

Изворник у Дубр. Држ. Архиву. Fol. XIV, Nr. 1356.

XII

Заповијест Султана Мехмеда IV. за дубровачку цркву у Биограду 30. јунија 1675.

Traduzione del comandamento per la chiesa di Belgrado, inviatto al mulla et al musselin.

Al gionger questo segno imperiale sia noto, che il Capitano della natione di Messia Maroiza¹, Ambassadore

¹ Caboga.

di Ragusa, la cui obediencia sia in augmento, per ars, mandato alla mia Eccellentissima Porta, a fato sapere, che la chiesa antica dei mercanti Ragusei, essistenti nella cita Belgrado nella contrada di Ferhadpascia, che dal tempo della expugnatione abitavano et secondo il loro rito ofitiavano e facevano le loro funtionì, la longeza della qual chiesa e braza 25 et la largheza braza 15, e stata per la volontà di Dio incendiatta, restando solo i muri et essendo impossibile abitarla, conforme il giuridico hogetto, che tengono. Dichiarà per haver instatto mio imperial ordine, che sia refabricata, ma con conditione, che non sia alte ... to dal antica fabrica. E per cio comando, capitato che vi sarà, obedirete in conformita del presente concesso mio ordine et in questo a fare usarete ogni diligenza per vedere, se e conforme e stato rapresentato cio ie che sia statta incendiatta la chiesa e che siano restati solo i muri e loro conforme il hogetto fatto sopra loro, il sudetto loco destrutto lo permetterebbe che sia restaurata si come era l'antico, senza permettere, che sia fatta fabrica maggiore della antica. Et se fosse alcuno, che volesse opponersi nel restaurarla conforme l'antica fabrica, lo impedirete con non permettere per fin d'ingordigia o sotto l'altro pretesto siano molestati et travagliati, non alterando l'antica fabrica; ne meno permeterete, che niuno contra la nobil giustitia et imperial comandamento si ostini, et in questa a fare operarete, che non sia fatto missione d'altro comandamento. Così saprete prestando fede al imperial segno, scritto nela cita d'Andrinopoli sotto l'ultimi della luna di Rebiulevel l'anno 1086 (ultimo di Giugno 1675).

Овај званични пријенис из турскога изворника налази се исписан у знаменитоме извјештају Маројине Кабоге о његовом посланству у Једрену год. 1675, (Архив Гучетићев), о коме ће бити обилна говора у II. књизи овога дјела.

XIII

Прошња Џива Мар. Растића, избранога за покличара код Високе Порте, од 20. Новембра 1571., у којој моли Сенат да би га опростио посланства.

Supplicatio Ioannis Mar. de Restis.

Illustrissimi Signori.

Io ho sempre mai anteposto il servitio della mia patria alle facultà et alla vita mia, conoscendo esser così il debito d'ogni buon figliuolo di VV. SS. Ill^{me} et il medesimo farei adesso andando all' Ambascieria di Constantinopoli alla quale è piaciuto loro di eleggermi, ma certamente conosco che la mia partenza dalla città cagionerebbe grandissimo danno, non dico a me et agli miei negozii (de' quali come ho detto faccio poco conto purchè potessi servirle) ma alla mia famigliuola, havendo quatro figliuoli maschi et due femine, et la moglie ammalata gravemente, la malattia della quale secundo li ordini et l'usanze di VV. SS. Ill^{me} è bastante per fare havere luogo alla mia scusa appresso di loro; oltre che considerata la età di essi miei figliuoli, che il maggiore non arriva a sette anni, sono bene degni di trovar compassione nell' animi di VV. SS. Ill^{me} perchè quando avvenisse qualche male a me, tutto si convertirebbe in loro con totale rovina della casa nostra.

Et pure sapendo che le SS. VV. Ill^{me} vogliono essere servite et che così facilmente non sarei escusato, s' io non proponessi qualche modo perchè et loro possero servite, et io anche accomodato, vengo a dirle che ho, come sanno benissimo, S. Andrea mio fratello in Sofia, huomo della medesima età che sono io, pratico delle cose dei Turchi, introdotto nelle corti loro, delle quali io non ho alcuna pratica et gentilhuomo da dare buon conto di sè, di tutti quei negozii che le passeranno per mani; onde le priego et supplico con le lagrime agli occhi che si degnino accettarlo per Ambasciatore in luogo mio, il quale sono certissimo che meglio di me sodisfarà a VV. SS. Ill^{me}. Ma perchè potrebbe nascere qualche difficoltà nelle menti loro intorno alla essattione dei cambi di Novo Bazzaro et di Scopia, et per mandare gli denari contanti di qui a Sofia,

come fù fatto l'anno passato, et per gli denari contanti et gli cambi di Novo Bazzaro, mi oblige a VV. SS. Ill^{me} di ricevergli qui et provederli in Sofia a mio risico et sopra di me, anche con pleggieria sufficiente se non vorranno credere a me solo, di modo che le SS. VV. Ill^{me} siano servite diligentemente senza alcun danno, risico, o pericolo del Comune; questa gratia Ill^{mi} SS^{ri} non sarà se non beneficio a questa città, perchè come ho detto S. Andrea mio fratello è più pratico et più sufficiente di me, et alla mia povera famigliola sarà di grandissima consolatione, la quale di continuo si come sempre per il passato ha fatto, preghera N. S^{re} Dio per la loro conservatione: et se a VV. SS. Ill^{me} paresse circa il mandare per gli denari contanti fino a Sofia et per riscotere gli cambi di Novo Bazzaro di elegger un gentilhuomo a spese mie, o di fare in qualche altro modo, secundo che Dio le inspirasse, mi contento di tutto quello che si risolveranno di fare.

Ова прошња би уважена у сједници 20. новембра са 21 гласом против 12 (incerti 3) како се види у књизи Cons. Rog. 1570—1572. Држ. Архив) из које је исписана.

XIV

Наручба Паладину Гундулићу и Паладину Лукаревићу, поклицарима Републике к' Султану Мехмеду II. год. 1458.

Из књ. „Lettere e Commissioni di Levante 1448—1488.“ Дубр. Држ. Архив.

Commissione ai Magnifici Signori Palladino de Gondola e Palladino de Luccari, Ambasciatori presso il Sultano Maometto II° nel 1458.

Lettere di Commissioni di Levante 1448—1488. Ch. 190—194.

Commissio data per palladino de Gondola et per palladino de Lucharis ituris Ambass. ad magnum Turchum. A. 1458.

Rector de Ragusi cum el suo Consiglio et del Pregato alli Nobili et savij S. palladin Marino de Gondola et S. palladin Pietro di Luchari eletti andar Ambascadori al grande Imperador Turcho diletти cittadini nostri salute.

Comettemove che cum lo nome della sancta et individa trinità zoe padre figliolo et spirito sancto, et del glorioso martire miss. Scto Blasio protector et confalonier nostro dobiare andar per quella via ad voy parera piu habile et piu segura, dove sentireti esser lo Imperador turcho. Et se nel cavalchar vostro schontrarete Cherzech, over sel ditto cherzech non vi sera fora della vostra via piu che una zornata, over cercha, voltarete a luy: et salutandolo per parte del Rettor et zentilhomini et presentandoli la lettera de credenza, vi allegrarete cum luy prima della sanita et bon stato suo, et delli soi figlioli, et delle madone, poy similiter vi allegrarete cum luy per la sanita la qual misser domenedio ha concesso alla Città nostra liberandola de questa crudel epidemia. Apresto li direti como voy andate al grande signor Imperador turcho Ambassadori per parte del Rettor et zentilhomeni. Et chel mandar vostro si e spezialmente per le persuasion desso signor cherzech et di altri amisi nostri et per tanto lo pregarete che attento che luy ne ha indutto ad questo et che luy e uno delli nostri zentilhomini et lo primo et piu honorato de tuti che li piazza recomendarne ad quelli sta piu della porta ad bono et votivo spazamento como havemo speranza in luy. Et se per caso el ditto S. Cherzech vi domandasse la caxon della vostra andata zoe quello che andate per impetrar alla porta, direti che voy andati cum certi doni al grande Signor per interceder, et obtegnir la francheza alli mercadanti nostri per poter liberamente praticar nel paese del detto grande Signor. Ma sel ditto S. Cherzech vi domandara se voy ve voltarete ad voyvoda Exebech, direte che non ve voltareti al ditto voyvoda sel non sera fora della via. Et questo perche al messo vostro il qual fo alla porta per lo salvacondutto fo comesso che andando li vostri Ambassadori alla porta dovesseno domandar homini ad Exebech per schorta et per lor segurta della via: Di piu direti al detto Cherzech: La Signoria vostra sa che havete per piu letere avisato el Rettor et zentilhomini che debiano retegnir li merchadanti et non lassarli vegnir ne passar per lo vostro paese, et questo per lo Comandamento ad voy fatto per lo Imperador ad zo che ad voy et alli merchadanti non seguita danno, hora como vedeli noy andiamo al ditto Imperador per aconzar li fatti nostri che dixè la Signoria vostra? pos-

siamono scriver che li merchadanti siano lassati vegnir per lo vostro paese et de quello chel ve respondra et de altro che parlaroti con luy ne avisaroti per vostra letera per el corer ve havemo dato. Apresto el ditto cherzech stareti uno zorno. Et poy cum nome de dio ve metterati ad prosequir la vostra via et andarati ad Exebech se l non sera fora della via piu che una zornata over circa, non siando luy cum hoste fora del lor paese, et zonzendo a luy lo salutareti con quello debito modo che se conviene per parte del Rettor et zentilhomini et presenterete la letera de credenza, poi li direti che noy ve mandamo allo grande Signor per aconzar li fatti nostri como luy ne ha confortato et che haveti comandamento da noy de voltarve ad esso per pregarlo che ve daga schorta et guida de li soi homini ed de piu che l voglia recomandar voy et li fatti nostri alii soi amisi alla porta et egualmente ad bassa Angelovich, como per soa bonta el ne ha promesso, et como speremo nella soa benignita et amor che l ne porta.

Da poi cum lo nome de dio segruerete el vostro camino apresto la porta et quando approximareti della, daretì prima a saper a Chapia bassa della venuta vostra azo che ve sia dato l' albergo secondo usanza della corte et daretì opera di andar al conspetto de bassa Angelovich, et presantaretìli la letera di credenza che alluy se dreza per parte della Signoria nostra, et fatto che haverete el saluto, secondo se conviene quando el ve prestara audientia voi li direte ordinatamente cum questo modo et forma.

Illustre et Excelso Signor, per lo amor che porta la S. V. alli zentilhomini Signori di Ragusa, et alli lor merchadanti, et qual amor hanno compreso per molti segni veramente essi zentilhomini singular devotione et reverentia portano verso la vostra Excelentia et in segno di zo cum gran..., et speranza hano comandato ad noy soi Ambassadors, che dobbiamo far rechapito alla S. V. azo che mediante lo consiglio, favor, et aiuto della vostra clementia possiamo praticar et concluder bon accordo con lo Signor grande Imperador et mediante la intercessione vostra aquistar la gratia del detto grande S. Imperador: et honorarlo segundo la nostra pichula facultade et possanza della nostra povera Citta. Si che pregamo la Excelsa S. V. se degni adoprar se in questo, et darne modo seguro et tempo, de andar al conspetto dal detto grande

8. Imperador; al qual Angelovich permettereti per parte della nostra Signoria ogni ano de honor ducati cento d'oro se ob-ignereti la vostra Intention, et remagnerati dacordio cum lo Imperador, et non contentando luy de duicento et voy habite liberta de prometterli fin alla summa de duc. 200.

Ditte queste parole voy aldirete quello che ve racon-tera el detto bassa et sel se offerira como credemo, voy humelmente lo regratierete et sel ve condura ala presentia del grande Signor Imperador li fareti quella debita reveren-za che se sol fare alla Maesta soa et presentarete la lettera de credenza, ma sel non ve condura allo conspetto dello Imperador, et dira volerve dar per auditori li viscerelli quali esso bassa,... el principal, tanto se haverete ad xponer lambassata allo Imperador quanto alli Viseri, prima farete la schusa bel modo per che per lo passato non avemo mandato li nostr. Ambascadori alla porta, digando che gia gran tempo la nostra Citta e sta vexata et mole-
tata dalla peste per la qual cossa li zentilhomini signori e Ragusi sono stati fora della Citta per paura della detta peste per modo che non se hanno potuto congregar et onseglia de mandar alla porta et far el debito lor verso l grande Signor. Hora che l Signor dio ne ha fatto gra-
tia et ha levato questo flagelo de la peste da noy havemo mandato voy nostri zentilhomini et ambascadori per honorar l ditto grande Signor segundo la facolta nostra, et per aver le franchizie per le qual li merchadanti nostri pos-
sano cum ogni juste et bone usanze per lo paese di Schi-
vonia, Romania, Natolia, Bosna, Albania, Bulgaria, Vlachia, Costantinopolo et per tute altre tegnute et paesi del pre-
sente Imperador, et de li soi tributarij et de chi li dano el haraz liberamente usar, trafigar et merchantizar. La qual cossa honificara li detti luogi et paesi perche ogni uno sa quanta utilita fa et pratichar dello merchadanti nelli luogi ella quale pratichano et conversano, et noy per tal gra-
tia et benignidade siamo contenti ad honorar ogni ano lo Imperador; et qua fermarete. Et se ve domandarano che dono et honor intendino de far al ditto Imperador allora li rispondereti quantunque la sia povera et habia assay minor poter et faculta al presente che per lo pas-
sato nulladimeno se sforzara ad honorar el ditto Impera-
dor cum ducati 300 in arzenterie ogni anno et che ogni tre anni siamo tenuti mandar lo nostro ambascador cum

li ditti doni. Et ad questo ve affermareti, allegando la impotentia della terra nostra, et sempre fazandone de pichola possanza et como non vivemo se non de merchantie piu per mar che per tera como e manifesto a dio et al mondo si che non e possibile che non possiamo honorar el ditto Imperador cum grandi doni, ma de quello che posiamo siamo contenti farlo de bona voglia.

Et se lor terasseno ad mazor suma, tigneretive forti al primo proposito et ad puocho ad puocho vi lassareti tirar fin alla suma di duc. 600 all' anno allo Imperador in arzenterie et non piu promettendoli l'ambassador ogni tre anni cum li ditti doni como e ditto. Et se non contenterano del termene de tre anni in tre anni, voy condescendereti ad anni doi, et finalmente non possando far altro li offerireti l'ambassador ogni anno cum li detti doni comenzando el termene primo fin ad uno anno da puo che sera conclusa la cossa, et scritta la poveglia. Et se forsi lor se mettesseno et firmasseno ad non voler concluder per mancho de quello che altre volte davamo de honor al padre del ditto Imperador rispondereti et direti che la Citta nostra staseva assay meglio ad quello tempo et che meglio poteva allora pagar ducati mille che al presente ducati 200 et che de certo noy facemo piu di quello che e la nostra possibilita ma chel Imperador non dee considerar la quantita del dinaro chel fatto suo non consiste in questo, ma consiste in questo che se possa dire per tuto el mundo che li ambassadori de Ragusa de tanto lontani paesi vegnano ogni anno ad inclinarsi con doni et altre simili raxoni li poreti dir per acozar el fatto segundo la vostra comissione.

Habiando voi concluso et fermado segundo che de sopra vi avemo commesso, vogliamo di piu dobiare monstrar la copia della poveglia la qual voressimo ne fosse fatta la qual copia vi habiamo data azo che in quella forma ne sia fatta cum le solennita opportune. Et quando pure formalmente non ve la volessino far una variando le parole, non curamo purché la sustanzia ed effectto di essa non sia mutado.

Andareti finalmente ad altro Viser avanti che comparati ad exponer la vostra ambassata se poreti, et se non poreti avanti voy da puo andando secretamente quanto poreti che non sia nota ad Angelovich et quelle medeme parole che usareti cum Angelovich, usareti

et cum luy, salutandolo honoratamente et amorezandove cum luy et recomandanone per parte della nostra Signoria cum dolze et humane parole et pregandolo che la faccenda nostra li sia racomandata, et che ogni speranza habiamo in luy; si che cum efeto el voglia aiutarne ad obtegnir la nostra intention predetta: et al ditto Vesier permettereti per parte della Signoria nostra da duc. 50 in 100 in liberta vostra ogni anno de honor se remagnereti dacordio et havereti la vostra intention apresso l'imperador.

Et se per aventura vi sera fatto motto et aricordato per el tributo over honor del tempo passato fin adesso: Sereti cauti ad risponder et dire che quando el padre del imperador presente prexe el paese del despoto Giurach el francho da tute le gabelle li mercadanti nostri et ne concesse molte altre franchieze et perho noy fosimo acordio cum luy di honorarlo per ogni anno secondo se question nella poveglia la qual luy ne fexe, della qual ve habiamo dato una copia. Da puo quando esso Imperador restitui al ditto Despoto el paese ne francho da tuto quello che li eramo obligati per el tempo che havera ad vegnir, como se vede chiaramente per la soa scritta la qual scritta de absolution ve havemo dato, zoe la original et una copia de essa. Se bisogno sia voy monstrareti la copia ma in caso che non accettassero per sufficiente la detta copia alla ultima vi diamo liberta che li possiati monstrar la original, procurando omnio de reportarla in dreto cum voy.

Habiando obtegnudo et concluso lo achordio secondo la liberta et commission ad voy data, fareti che del honor et Ambassador che saremo obligati mandar se includa ne la poveglia che lo honore de uno ano over de doy over de tre ani como saret rimaxi dacordio comenzar debia dal di che li privilegi serano stati.... solenizati fin ad uno ano fazando far tre poveglie una in lettera turchescha l'altra in lettera Grecha et la terza in lettera schiava habiando sempre bona advertentia che siano tuta di uno medemo tenor non discrepando una dal altra et cum solenita opportune.

Item tignereti modo di haver lettere dallo Imperador che se drezano al Re de Bosna, ad Cherzech Stiepan et ad altri valiosi (?) di Bosna Schiavonia et alli valiosi (?) del Arta et de quelli luogi dandoli ad saper del achordio et

franchieze state firmate cum esso Imperador et tal lettere portareti cum doy ad Ragusi.

Se concludiati et rimagnerati dacordio, como e ditto quando havereti fatto et havereti in man vostre le poveglie scritte cortizareti lo Imperador et Angelovich da tre in quattro zorni, et poi togliendo licentia et recomandando li merchadanti nostri al Imperador et ad Angelovich ritornareti ad casa cum lo nome de dio, ma se per caso non porete obtegnir la vostra intention et quanto di sopra vi e comesso voy in quella ultimamente condesendiati ed vignevari fin alla summa di ducati Mille al anno al ditto Imperador in arzenterie et seguireti ad far le poveglie lettere et altre cosse secondo di sopradetto secondo la vostra comission comensando al primo termine fin ad uno anno proximo venturo dal di che sera scritta la detta poveglia. Et non possando restar dacordio como e ditto allora ritornareti ad casa per quella miglior via che vi parera.

Et per poter pagar li privilegi che fareti far siando dacordio ve demo liberta possian spendere da duecento in zoxo como ad voy parera.

Aprresso siando zonti colla sel Imperador sera in Adrianopoli visitareti la Imperadrix Mara fiola de despoto Giuragh et Gregor suo fradello et salutandoli humanamente per parte nostra li recomandareti li fati nostri cum quelle belle parole che parera ad voy dicendoli inter cetera che principalmente per loro conforto et persuasione ve havemo mandati allo Imperador perche lor ve hano dato amplissima speranza che mediante la loro intercession conzaremo li fatti nostri como voremo. Si che hora mostreranno cum effetto lamor et charita che portano alla nostra Citta et che noy tra tutti nostri amixi lor havemo per principali.

Se della sera algun de Italia o de altro luogo como e misser Giacomo de Campi zenovexe over altri che vi para poter dar aiuto allo fatto nostro vi damo liberta che possiati lor et altri visitar et cum lor amorizarve bellamente, como meglio parera ad voy et como ne confidemo nelle prudentie vostre.

Quanto havereti conzo li fatti nostri et concluso et hauto che haverete le poveglie in man vostre allora vogliamo che dobiati per bel modo recordar ad Angelovic

per el dano fatto in paese di Cherzech per uno sclavo et per Nicola Fradella credimo siate informati del caso ma nulla di meno vello strenzeremo sotto brevità. Nicola Fradella et Juan Ratchovich fono gabelloto del Arta. El dicto Juan fuzi in puglia et fo ditto chel havera portato via li dinari della gabella et per questa caxon fo retenuti li merchadanti nostri al Arta cum lor haver et siando cussi retenuti essi merchadanti per el chadia di Castua et per lo chadia del Arta fo scontrato che l ditto danno el qual haveva la gabella de Arta per lo fuzer de Ivan Ratchovich si era Aspri 50 milla li quali Aspri 50 milla fono pagati dello haver delli dicti nostri merchadanti ritenuti. Et per questa caxon el Signor Inperador fexe una lettera de fin et remission. El detto Sclavo et Nicola Fradella veveno in paese di Cherzech et pigliano molto haver di nostri merchadanti el qual haver may no e sta restituito, si che voy siando remasti dachordio della.... la vostra commission, attendereti cum el ditto Angelovich Bassa che sia fatta la restitution del ditto haver tolto per lo sclavo et fradella in paese di cherzech digando che sin qua non pericolorno may alguni homini justi aila porta, anzi per tuto el mundo reluxe la summa justitia che se fa ad chadauno tanto picholo quanto grande et cum altre simil raxon et parola per conseguir se possibile ve sara la ditta restitutione delle cosse tolte per el Sclavo et per Nicola Fradella in paesi di Cherzech. Et se alguni merchadanti nostri vi ricercano in algun suo bisogno tanto alla porta quanto in altro luogo ve comettiamo ve siano recomandati quanto visèra possibile.

Doni taze XLV et duc. 80 li quali fareti in questo modo zoe.

A Imperador taze XX. Ad Angelovich taze 10. zoe 4 in publico et 6 in occulto. Al altro Viser taze 4. Al cancelliere grande taze 2 ad Capicibassa del Imperador taze 2 ad Exebech taze 4, et taze 3 che restano siano in liberta vostra ad donarle ad chi vi parera meglio. Ducati ottanta per scritture per donar ad minuto ad 8 et 10 Aspri cum libertà vostra.

XV.

**Наручба Циву Рестићу поклицару Републике к
Султану Селиму II. год. 1572.**

Из. књ. «Comm. e Lettere di Levante 1572—75» Дубр. Арх. Архив.

**Commissione al Magnifico M. Giovanni Mar. di Resti
Ambasciatore del Tributo nell' A. 1572.**

«Ex Comm. e Let. di Levante 1572—75».

Il Rettor et i Consiglieri di Ragugia col Consiglio di Pregati.

Al Magnifico M. Giovanni Mar. di Resti Ambasciatore nostro diletto per consegnare il Tributo alla felice Porta in compagnia di M. Andrea Bonda Ambasciatore.

Commettiamovi col nome di Dio, della Gloriosa Vergine Maria et di S^{to} Biagio protettore nostro che debbite andar alla volta di Costantinopoli; et nel andar vostri volterete al Sign^r Sangiaccio di Cherezgovina trovandolo per dritto vostro camino; al quale venendo gli farete la debita et conveniente salutatione, da parte del Rettore et gentilhuomini di Ragugia divoti di sua signoria et gli presenterete le lettere di credenza et il dono delli duecento, i quali gli mandiamo secundo il consueto facendogli intendere come voi andate in Constantinopoli con il Tributo et con esso vi amoreggerete et istarete per le vie che siano libere et espedite alli nostri Mercanti, si come è la volontà del gran Sig^{re} di poi raccomandateli noi et le cose nostre come a cordiale amico, et Protettore, seguirete delongho il vostro camino, che Dio ve lo conceda prospero, dandone aviso quando piglierete commiato della accoglienza, et buona cera, che vi haverà fatto, et parimente delle nove se alcuna ne haverete di momento.

Ma se per caso nel dritto vostro camino non trovasi detto Sig. Sangiaccio, et intendendo che sia lontano, dal dritto vostro camino per fino a 3 giornate nel suo Sangiacato all' hora vogliamo che debbite andare a ritrovare sua Signoria et gli presenterete il dono et la lettera di credenza con raccomandatione et amoreggiamento come disopra vi habbiamo detto.

Al Capici Bassà del predetto Sig^r Sangiaccio farete il dono di una tazza, confermandolo nell'amore et benevolenza che sempre ci a portato.

Gionto che sarete alla felice Porta, visiterete tutti gli Sig^{ri} Bassa Bassalari alle case loro, cominciando dal Sig^r Mehmet Bassà, li altri de grado in grado secondo la dignità loro, presentandoli le lettere et doni infra notati et consueti; et li farete intendere come voi sete venuti per consegnare il tributo. Anchora visiterete gli SS^{ri} Theftedari con li doni consueti infra notati, amovreggiandovi con ciascuno di loro pregandoli per la vostra bona expeditione, et quando haverete fatto li doni in detta Porta se di poi si facesse qualche mutatione delli Sig^{ri} predetti cioè alcuno di essi Sig^{ri} fosse esaltato ut supra avvertirete di non fare alcun dono ad alcuno, eccetto il solito dono di ducati cento, a tale esaltato per la sua essaltatione, oltre il dono consueto infra notato.

Siandovi data la giornata della udienza alla Porta secondo il consueto, voi farete la solita veneratione, presentando la lettera di credenza et il dono consueto delle quattro tazze, et siandovi concesso di parlare, voi humilmente raccomanderele il Rettore et i gentilhuomini di Ragusa divotissimi et fidelissimi del suo glorioso Impero.

Se tanto nell' andar vostro per camino, quanto alla Porta accaderà cosa importante della quale vi parrà necessario di darci avviso, vogliamo che non sparagnate cavallari o corrieri come meglio vi parrà perché noi li pagheremo, avvertendo sempre che li vostri avisi siano cauti.

Se alcuno delli nostri haverà bisogno della vostra intercessione alla porta, o altrove, vogliamo che debbiat intercedere per ciascuno nelle cose honeste, sempre con honore et senza danno del Dominio nostro.

Se troverete il gran Sig^{re} in Constantinopoli vogliamo che fin a tanto che starete alla Porta la stanza vostra non sia in Pera salvo in Constantinopoli dove debbiat habitare et dormire, niente dimeno sia in arbitrio vostro praticare in Pera.

Il dimorare vostro alla Porta, per la expeditione della presente comissione sarà da giorni venti in giù di poi che haverete consignato il Tributo, et se vi converrà dimorare alla Porta, oltre il detto termine per bisogno del Comune nostro voi starete alla discrezione del Consiglio di Pregadi.

Commettiamo che se troverete gli heredi legittimi di Achmet B^a Chercegovich, debbiat darli la provisione

per uno anno facendovi fare la speditione consueta, commemorando l'antica amicitia, et pregando gli che la voglino mantenere, che dal canto nostro mai siamo per mancargli, et dove possino giovare alle cose nostre le voglino havere per raccomandate come sempre furmo al Sig. Avo loro, il quale ci havera in bona gratia, et in spetiale protetione, et caso che voi non trovaste gli detti heredi, trovando alcun loro accomesso, o legitimo procuratore, dal quale fusse richiesta tal provigione, voi la darete, facendovi fare la ricevuta per la debita cautella, in bona et oportuna forma, ma quando detta provigione non vi fusse per alcuno domandata in tal caso voi non la darete ne anche ricercherete altrimenti di darla.

Alla tornata vostra vi comettiamo che non ardiate menare con voi alcuno schiavo nè lasciate menare d'alcuno delli vostri famegli, nè dalli mercadori li quali veranno in compagnia vostra per camino per schivare ogni occasione di scandalo, et vogliamo ancora, che nè voi nè li vostri famegli debbiате menare Cavalli di persona alcuna ammonendo tutti quelli che veranno in compagnia vostra che non debbano menar Cavalli, intimandoli, che se pure ne menaranno, et per tal caso gli fusse messo qualche Garbuglio, ovvero fatto qualche impedimento in modo alcuno non siate per impacciarvene nè interporvi in tal fatto.

Avertirete al partir vostro dal Gran Signore quando da Sua Altezza partirete, di basarli omnino la mano, secondo il costume, et non potendo farete come si potrà meglio, pure non mancherete d'ogni debita diligenza per basarla tanto nell'arrivare quando nel partire avvertendo sempre all'honore et riputatione nostra.

Appresso vi commettiamo che con quelli migliori modi che per voi si potranno, debbiате vedere d'impetrare dalli Signori Bassà una bona lettera al Sig^r Sangiacco vicino nostro et al Caddi di Castel Nuovo che vogliano haver noi et le cose nostre per raccomandate con ricordarli et avvertirli che la volontà del Gran Sig^{re} è sempre stata et è, che li Sig^{ri} Sangiacchi vicini nostri ci habbiano a tenere per raccomandati et ne portino ogni debito rispetto come a fedeli Carasari et cossi non voglino contrafare alla volontà di Sua Altezza.

Tributo.

Al Gran Sig ^{re} Imperatore de Turchi . . .	Duc ^{ti} 12.500	
Al detto Tasse quatro di argento . . .	tas ^o 4	
Alli quatro Bassalari duc ^{ti} cento . . .	»	100
Alli detti Tasse due per ciascuno . . .	» 8	
Al Bassà di Romania duc ^{ti} cento . . .	»	100
Al detto Tasse due d'argento . . .	» 2	
Alli tre Theftedari duc ^{ti} dieci per cia- scuno	»	30
Alli detti Tassa una per ciascuno . . .	» 3	
Al quinto Bassalare duc ^{ti} cento . . .	»	100
Al detto Tasse due d'argento . . .	» 2	
Al sesto Bassa duc ^{ti} cento . . .	»	100
Al detto Tasse due d'argento . . .	» 2	
Al Dragomano della Porta duc ^{ti} dieci .	»	10
Al detto Tasse una d'argento . . .	» 1	
Al Capici B ^a del Sig ^{re} tasse una d'argento	» 1	
Al Ciausc del Sang ^{co} che verà in com- pagnia vostra	»	16
Item per le sue spese duc ^{ti} quatro . .	»	4
A quello che conta gli danari del Tributo	» 1	
Al Chieccaia Capicilare del Sig ^{re} duc ^{ti} sei	»	6
Al Sig ^r Sang ^{co} di Carcegovina duc ^{ti} cento	»	100
Al suo Capicib ^a tassa una d'argento .	» 1	
All' herede del Šr Ahmet B ^a Chercegovich per la provisione d'uno anno facen- dovi la speditioni duc ^{ti} quaranta otto	»	48
Per confecioni a voi consuete per il viaggio duc ^{ti} tre	»	3
Per spese minute atorna la porta duc ^{ti} settanta secondo la forma de pro- vedimento preso in Pregadi del 1543 alli 23 Novembre a carte 189	»	70
Al Sig ^r Bassa qual sarà in loco di Ca- riadin B ^a come Beghlerbegh Cap ^o del mare duc ^{ti} cento	»	100
Al detto Tasse due d'argento . . .	» 2	

Di poi ché sarete col nome di Dio ritornati a Ragusa vi ordinamo che subito debbiat alli Sig^{ri} Thesorieri presentare tutti quelli denari i quali saranno appresso di voi di conto del Comune et in termine di giorni tre dal giorno che serete arivati consignare alli S^{ri} ufficiali delle ragioni li vostri conti, et contrafacendo debbiat incorrere nella pena delli ordini et provvedimenti da noi sopra ciò fatti.

Se troverete alcun schiavo di nostra natione per camino overo in Constantinopoli non mancherete attender alla liberatione sua, ponendo in ciò ogni vostra cura, et diligenza, ma nelli schiavi forestieri per alcun modo non ve ne travaglierete ne per camino ne in detto luogo di Constantinopoli.

Vi ordiniamo anchora che tanto dinanzi al Sr Sangiaco quanto altrove dove bisognasse non debbiat ingerirvi per favorire, o prender il patrocinio di alcuna persona forestiera.

Apresso, perchè ritroviamo che il nostro Comune patisse grandissimo danno, et detrimento per cagione di quelli, i quali inviano lettere di Cambio da pagarsi nel paese, le quali poscia non sono pagate, nè sodisfatte, per tanto vi ordiniamo, che subito che haverete consegnato il Tributo ci debbiat dare avviso delli nomi di quelli che non haverano pagato le dette lettere di Cambio, intimandovi, che caso che voi non ci darete avviso, voi serete postî alla Cassa per la pena del quarto per quelli Cambj che non haverete riscossi avanti la consignatione del Tributo, il qual si riscoterà da voi senza alcuna remissione, et di più che per tali Cambij non palesatici, et per le pene quali pagherete, non possiate havere alcuno regresso contro i debitori et loro beni ma tutto il danno resti sopra di voi.

Perchè publicamente si sa quando li nostri Amb^{ri} vanno alla Porta che portano con esso loro denari assai, et molti si pongono a pericolo per far loro alcun danno, però a fine che voi andate col cariglio a salvamento vogliamo che debbiat ricercare et impetrare dal Sig^r Sangiaco di Chercegovina uno Ciausso il quale habbia a venire con esso voi per guardia accio che bisognando possa fare provisione di guardie, secundo che occorrerà la necessita per provisione del quale vi assegnamo ducati d'oro sedeci, et ducati quatro per le sue spese, secondo il costume antiquo, et perchè questa è la determinata volontà nostra che

habbiare a condurre dentro Ciauso però vi diciamo, che quando voi mancherete di questa opera, cascherete nella pena di ducati cento da essere applicati alla Camera del nostro Comune.

Nel fare il dono ordinario all' Illustrissimo Sigr Mechmeth Bassá farète sapere a Sua S^{ria} come noi per la divotione et servitù che le portiamo, gli habbiamo mandato un' altro dono, et instarete che vi assegni la giornata, quando vorrà che gli facciate esso dono, che tanto farete quanto sua S^{ria} Illma vi ordinera, nel quale dono straordinario sono comprese le pannine, che ha demandato a m. Andrea Bonda Amb^{re} sicome per la nota di esso nel fine di questa potrete vedere.

Al Chieccaia di esso Illmo Sr Mechmet Bassa farete il dono notato da basso nel quale medeximamente sono comprese le pannine che anche egli ha domandato a m. Andrea, et con questa occasione le raccomanderete molto caldamente le cose nostre per le quali il pregherete, che ci voglia essere fautore appresso il suo S^{re} in ogni nostra occorrenza.

Dono straordinario al Sr Mechmeth Bassa:

Cavezzo uno di velluto piano cremesì di Brazza 13¹/₂ il quale si trova in mano del Bonda.

Cavezzo uno simile consegnatovi qui di B. 13¹/₂.

»	»	di raso cremesi di B. 13
»	»	» raso paonazzo di B. 13.
»	»	» damasco paonazzo di B. 13.
»	»	» » colombino di B. 13.
»	»	» raso turchino di B. 13.

Cavezzo uno di raso dorato di B. 13.

» » » » verde di B. 13.

Cavezzi tre di raso colombino di B. 39.

Cavezzo uno di raso lettesino B. 13.

»	»	» damasco turchino B. 13.
»	»	» panno scarlatto B. 5.
»	»	» » verde posso B. 5.
»	»	» » paonazzo B. 5.

30 Panni di settanta scarlattini.

$\frac{1}{2}$ Panni di 60 scarlatti.

3 Panni 60 paonazzi scuri.

Zecchini Mille d' oro.

Al Sr Piali Bassá genero del gran Sig^{re}:

Cavezzo uno di raso cremesi B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » verde B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » turchino B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » panno scarlatto B. 6.
 » » » » paonazzo di c^{to} B. 6.

Al Sr Machmuth Bassa Genero del gran Sig^{re}:

Cavezzo uno di raso cremesino B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » turchino B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » colombino B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » lattesino B. $12\frac{1}{2}$.

Alla Soltana moglie del Sr Mechmeth Bassa:

Cavezzo uno di raso bianco B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » cremesi B. $12\frac{1}{2}$.

Alla Soltana moglie del Sr Piali Bassa:

Cavezzo uno di raso cremesi B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » colombino B. $12\frac{1}{2}$.

Alla Soltana moglie del Sr Machmut Bassa:

Cavezzo uno di raso paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » colombino B. $12\frac{1}{2}$.

Alla Soltana moglie del quondam Sr Erustam B^a:

Cavezzo uno di raso cremesi B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » colombino B. $12\frac{1}{2}$.

Al Chiechaia del Sr Mechmeth Bassá:

Cavezzo uno di raso cremesi B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » » verde B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » damasco colombino B. $12\frac{1}{2}$.
 Panni cinque di 70 scarlattini.

Al Chiechaia della Soltana del quondam Sr Erustan B^a:

Cavezzo uno di damasco paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » raso turchino B. $12\frac{1}{2}$.

Al Nisangibegh:

Cavezzo uno di damasco paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.

Al Chitap Rais Dina Jasagi grande:

Cavezzo uno di damasco paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » raso turchino B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » panno scarlatto di c^{to} B. 6.

Al Sr Perthoth Bassa:

Cavezzo uno di raso cremesi B. $12\frac{1}{2}$.
 » » » damasco paonazzo B. $12\frac{1}{2}$.

Vi habbiamo anche dato venti candelle di cera bianca grandi dorate, et 28 scatole di diverse confettioni, le dividerete in dono alle SS^{re} Soltane secundo il giuditio vostro et avendoci la S^{ra} Soltana del quondam S^{re} Erustam B^a ricercato per via del Bonda qualche scatola di animaletti di zuccaro, come altre volte le mandamo, noi ve ne habbiamo dato dodici scatole fra esse quarantotto, parendovi di esse dodici farne a lei più parte che alle altre, per la richiesta che ci ha fatto rimettiamo nella vostra discriptione.

Vi habbiamo dato pannj 18 infrascritti gli quali consignerete al S^{re} Becram Chiechaia della S^{ra} Soltana del quondam S^{re} Erustam B^a che ce li ha domandati con molta istanza. Facendoveli pagare secundo appresso faremo la

nota, che è il loro vero costo, et gli direte che per il datio non gli habbiamo posto nulla.

Panni	5 di 70	scarlattini	a d.	69	m ^{ta}	il panno montano d.	365.
»	2	» 60	» » »	115	» » »	» »	230.
»	2	» 80	» » »	165	» » »	» »	290.
»	2	» 60	paonazzi » »	99	» » »	» »	198.
»	2	» 80	» » »	122	» » »	» »	266.
»	5	sopramani	» »	28 ¹ / ₂	» »	» »	162.

Panni 18

Duc. 1669.

Gli sopradetti ducati di m^{ta} 1669 a grossi 31

per ducato fanno Duc. 1267-27.

et pui per schiavinotti corde, imballatura,

et altre spese qui » 6—2

et qui per la vettura di qui a Constantinopoli quanto sarà D.

Et gli detti panni per la S^{ra} Soltana sono posti in otto balle segnate tutte di questo segno: SS Consignerete anche a esso S^{re} Becram Chieccaia pezze 1030 di vetro da invetriare finestre, le quali ci ha domandato per la S^{ra} Soltana et ve le habbiamo consignate in dodici Barili et montano espediti di qui duc. d'oro 83.26.4 et di più la vettura di qui a Constantinopoli che tanto vi farete pagare, et di tutto ci avviserete.

Se il S^{re} Piali Bassa non fosse in maggiore grado de gli altri SS^{ri} Bassa dipoi gli altri SS^{ri} Bassa appresso il Sr Mechmeth Bassa nel sedere al Divano, dove si conosce la loro precedenza, non vogliamo che gli doniate di extraordinario se non quattro cavezzi di seta: et gli due di panno notati di sopra al suo dono, gli donerete a quel S^{re} Bassà che sarà in esso maggiore grado; nel quale maggiore grado se vi fosse qualche S^{re} Bassa, che non fosse genero del gran S^{re} vogliamo che oltre gli detti due cavezzi di panno gli presentiate anche gli infrascritti 6 cavezzi di seta, che saranno in tutto sei cavezzi.

Cavezzo uno di raso cremesi Brazza 12¹/₂.

» » » » paonazzo Brazza 12¹/₂.

» » » » verde Brazza 12¹/₂.

» » » » lattesino Brazza 12¹/₂.

Et se nel detto maggiore grado sarà il S^{re} Piali B. gli farete il suo dono, come è notato di sopra, et in tale caso gli detti 6 cavezzi di seta vi avvanzeranno.

Siamo stati ricercati dal Chieccaia dell' Illmo S^{re} Mechmeth Bassa et dal S^{re} Becram Chieccaia, l'uno per il detto S^{re}, l'altro per la S^{ra} Soltana che vogliamo loro provedere una, o due pezze di formaggio parmigiano et desiderando compiacerlo habbiamo cercato qui dappertutto et non se n'è trovata che una pezza la quale vi habbiamo dato, et vi ordiniamo che la presentiate al S^{re} Mechmeth B^a per via del suo chieccaia, o a lui medesimo come meglio vi parerà, dicendole, et medesimamente a Becram chieccaia, che noi habbiamo scritto a Venetia, perchè con gli primi Navigli ci siano mandati di questi formaggi, et subito che ci siano condotti ve li manderemo perchè glieli presentiate.

Intendiamo che il Sr Sangiaco di Chertzegovina ha fatto proclamare il Jasacco per tutto il suo Sangiacato la qual cosa quanto sia in grave pregiudizio dei nostri mercatanti voi stesso il potete giudicare non vivendo loro di altro che della mercatura; però quando sarete appresso Sua Sig^{ria}, intenderete diligentemente per qual cagione ha fatto questo Jasacco, perchè la mente del gran Sig^{re} et del S^{re} Mechmeth Bassa è che le vie siano libere a gli nostri sudditi per la città nostra; et perciò procurarete con tutte la forze vostre che si degni fare levarlo, et di quanto haverete intorno a ciò negoziato ci darete particolare avviso; et intanto per maggiore cautione habbiamo scritto al Bonda, che negotij per questo fatto coll' Illmo S^{re} Mechmeth B^a, et al vostro arrivo alla felice Porta attenderete ambidue insieme per ottenere l'intento nostro, non havendolo egli ottenuto prima del vostro arrivo; ma con tutto ciò instarete che il Sr Sangiaco si degni liberare lo Jasacco per volere accomodare questa cosa con esso voi senza che siamo necessitati di ricorrere alla Felice Porta et di quanto col giudizio non potrete ritrarre, ci darete minutissimo raguaglio, perchè ci sappiamo governare.

Non ostante che di sopra vi habbiamo detto che pigliate un Ciausco in vostra Compagnia poichè avete provisto un giannizzero che vi farà buona compagnia, non accaderà che altramente pigliate il Ciausco.

Vi commetiamo che al ritorno vostro debbate restituire al nostro segretario la presente Commissione et tutte le lettere che vi haveremo scritto, et insieme un sommario

di tutti gl' importanti negocij che haverete fatto, de' quali si dee tenere un libro a parte, in virtù del Decreto ultimamente preso nel magnifico Consiglio de' Pregati, et N. S-re Dio vi conduca et riduca a buon salvamento.

Dal Nostro Palazzo a X. di Marzo 1572.

**Наруцба Нику Соргочевићу и Аугустину Бунићу
поклисарима Републике к Султану
Ибрахиму I. год. 1641.**

Ex Lettere Commissioni di Levante 1640—45. Дубр. Држ. Архив

**Agli Magnifici Signori Nicoló de Sargo ed Agostino
de Bona, Ambasciatori del Tributo A. 1641.**

Ex Lettere e Commissioni di Levante 1640—45.

Addi 17 Maggio 1641.

Commissione ai Molto Magnifici Signori Nicoló di Gauge di Sargo e Augustino di Michele di Bona Ambasciatori del Tributo nostri diletteissimi.

Il Rettore della Republica di Ragusa col suo, (sc. Minor Consiglio) e di Pregati. Vi commettiamo col nome di Dio, della Gloriosa Vergine Maria, e di S. Biagio Martire nostro Protettore che debbate andar alla volta di Constantinopoli e nell' andare vostro vi voltarete al S. Sangiaccio di Hercegovina trovandolo per dritto camino al quale farete la debita salutatione in nome del S. Rettore e dei Gentiluomini di Ragugia divotissimi di Sua Signoria e li presenterete lettere di credenza con dono di taliari cento e cinquanta che se li mandano secondo il solito, facendoli intender come andate a Constantinopoli col Tributo ammoreggiando seco et instando che siano libere le vie alli nostri Mercanti come é la volontà del gran Signore e poi raccomandando Noi e le cose nostre come al cordialissimo amico e protettore e c' avvisarete quando da lui prenderete comiato et insieme qualche nuova se vi darà alcuna e se vi haverà fatto le debite accoglienze.

Seguirete il vostro camino e se nel vostro dritto camino non trovareste il detto S. Sangiaccio ma intendend che sia lontano dal vostro viaggio ordinario sino a un

giornata all' hora andarete et troverete Sua Signoria per presentarli il detto dono e la lettera credentiale per fare con lui il dicto compimento.

Se per strada incontrarete il S. Beglerbegh di Vrumelia overo lo troverete in Soffia, presentarete Sua S^{ria} col solito dono facendo seco bone grazie con raccomandargli gl' interessi nostri e de nostri Mercanti, il quale non incontrando nè trovandolo ut Supra farete l'isteso al vostro ritorno da Constantinopoli incontrandolo o trovando in Soffia.

Primo. Giunti che sarete a Constantinopoli visiterete tutti li SS^{ri} Passalari incominciando dal Supremo Visiere, e poi tutti gli altri di grado in grado secundo la dignità, presentandoli le lettere e li doni consueti anotati qui appresso, ammoreggiando con ciascuno di essi e pregandoli per la bona expeditione e quando haverete fatto i doni in detta corte se poi si facesse qualche innovatione che i Sig^{ri}, cioè s' alcuno di loro fosse esaltato al Vesiriato Supremo, a questo tale donarete tallari quattro cento e cinquanta oltre il dono consueto di già notato et venendo essaltato alcuno alla dignità del Passà semplice a questo tale donarete tallari cento e cinquanta.

2. All' arrivo vostro in Constantinopoli donarete tallari trecento al Sr Passa il quale troverete luogotenente del S. Passa Supremo Visiero però quando egli fosse absente dalla corte e questo oltre li tallari cento e cinquanta che li toccano secondo il consueto.

3. Al Chiechaia del S. Luogotenente donarete cavezzi due di raso mentre starete a Constantinopoli se alcuno sara essaltato all' officio del Luogotenente in assenza del detto Supremo Visiero dalla corte vi diamo commissione che possiate presentarlo con dono di tallaro trecento conforme è il solito.

7. Essendovi data la giornata della vostra audienza alla Porta di Constantinopoli secondo il solito farete la solita veneratione al gran Sig^{re} presentandoli la nostra lettera di credenza et il dono consueto di quattro tazze, et essendovi concesso il parlare umilmente raccomandarete il Rettore et i Gentilhuomini di Ragugia divotissimi del suo Glorioso Impero.

5. Se tanto nell' andar vostro alla Corte quanto nel dimorare ivi accadesse qualche nova importante non vo-

gliano che risparmiare cavalli o corrieri come meglio vi parera avvertendo che gli avvisi vostri siano cauti.

6. S' alcuno dei nostri haverà bisogno dell' intercessione vostra alla Porta o altrove, vogliamo che debbiare intercedere per ciascuno nelle cose honeste e sempre con honore del dominio Nostro.

7. Vogliamo che fin a tanto che starete a Constantinopoli dove doverete habitare, nulla di meno sia nell' arbitrio vostro praticar in Pera.

8. Avvertite nel vostro partire dalla corte di baciare le mani in tutti i modi a Sua M^{te} secondo il costume e non potendo in nessun modo, fate il meglio che potrete, però usate ogni diligenza, in baciargliela nel venire avvertendo sempre all' honore e riputatione nostra.

9. Oltre di ciò vi commettiamo che con quei modi migliori che potranno trovarsi, vediate d' impetrare dal Supremo Visiero una bona letera per il S^{ri} Sangiaccio di Herzegovina nostro vicino che voglia havere le cose nostre per raccomandate con raccomandarghele et avvertirlo che li SS^{ri} Sangiachi nostri vicini debbano ad havere per raccomandate e che ci portino dispetto, come a fedeli Haracciari, e perciò non vogliano contrafare volonta di sua Maesta.

10. Vi commettiamo che alla tornata vostra non debbiare ardire di menar con voi alcuno di schiavi che non havesse le patenti della sua liberatione nè permetterete che sia menato da veruno dei vostri famegli, nè da Mercanti i quali veniranno per camino in compagnia vostra per schivare ogni occasione di scandalo.

11. Tributo:

Al gran Signore Imperatore di Turchi Zecchini	
dodici mila cinquecento	12500
e poi adetto tazze quattro di argento	№ 4
Alli Sig ^{ri} Passalari a tallari cento cinquanta	
per uno	
e poi a detti a tazze due di argento per	
ciascuno	
A tre Theftedari a tallari XV per uno	Ѓ 45
a detti tazza una di arg ^{tia} per ciascuno	№ 3
Al S ^r Pasca di Urumelia tallari cento cinquanta	Ѓ 150
a detto tazze due di argento	№ 2

Al S ^r Sangiaccio di Hercegovina tallari cento cinquanta.	fl	150
Al Ciausc Bassa del gran S ^{re} una tazza		1
Al Capicilar Chichaia del gran S ^{re} una tazza		1
Per le cose minute de presenti et altre spese intorno la Porta ducati novanta.	fl	90
Per le confetioni a voi consuete per viaggio	fl	3
Al Capitano del mare tallari cento cinquanta	fl	150
a detto tazze di argento.	fl	2

12. Se il Sr Capitano sarà dei Sig^{ri} Passa o Passa della Porta li donarete tallari cento cinquanta e due tazze come al Sr Passa, senza dargli altri sudetti come al capitano, poichè così si è osservato da più tempo in qua da gli Ambasciatori nostri.

13. Perchè oltre il dono ordinario di tallari cento e cinquanta e due tazze di argento datovi per il sudetto S^r supremo Visiero della Porta v' habbiamo dato anco altro dono straordinario, pregatelo che vi assegni la giornata quando glielo haverete da consignare e quando vi dirà glelo portiate, parete quanto egli vorrà, e nel presentar glelo lo pregarete, che voglia riceverlo con quella bona volontà, con la quale li viene mandato da noi e che si degni tenerci per raccomandati e favorirci nelle nostre occorrenze perchè lo teniamo per nostro Protettore qual dono è di tallari mille cinquecento 1500.

16 cavezzi.

14. Al Chiechaia del d^o S. Supremo Visiero donarete l' usuale dono di quattro cavezzi e con questa occasione li raccomanderete le cose nostre per le quali lo pregarete che voglia esser favorevole appresso il Suo Signore nelle nostre occorrenze.

15. Supplicarete il detto S. Supremo Visiero che si degni concedervi per potere estrarre tre milla mutti(?) di grano et altre tanti di miglio nell' istessa forma nella quale furono concessi li Hochiumi gli anni passati che vi si consegnano i quali Cochiumi mandarete subito quà.

16. Come vi è noto a ciascuno Passà è solito dare dono di tallari cento cinquanta e due tazze d'argento: però avvertite di far l'istesso dono all' Ill^o S^r supremo Visiero come ad uno di detti S^{ri} Passe e questo oltre il dono straordinario di tallari mille cinquecento e di sedici cavezzi di sopra par lui consegnativi.

17. Si trovano più Sig^{re} Sultane, a ciascuna delle quali toccano cavezzi due di raso oltre le confettioni e candeloni a quelle però che sono uscite fuori perchè a quelle che non sono usite fuori non si suole dare altro però così le presenterete, imponendovi, che nel conto che daretè all' offitio delle Ragioni, debbiatè nominatamente tanto ponerli SS^{ri} Passe, quanto le sopradette Sig^{re} Sultane et alle quali donaretè il presente.

18. A Nisangi Passa donaretè cavezzi due di raso.

19. A Peschigi Passa di Constantinopoli B^a cinque di panno di 60.

20. Oltre li sudetti doni vi habbiamo consegnato di confettⁿⁱ scattole № . . . e di candeloni № . . . le quali confettioni e candeloni spartirete tra le dette Sig^{re} Sultane come vi parerà cioè a 4 scattole e 2 candeloni per una. Se mentre starete a Constantinopoli dovrà uscire l' Armata fuori, vi ordiniamo che andiate visitare il Sr Capitano Passà in nome nostro e che li doniate sei cavezzi di seta raccomandandoli le cose nostre, ma non dovendo uscire con detta Armata la persona del detto signor Capitano ma qualche suo luogotenente donaretè due cavezzi di seta al detto luogotenente suo.

21. Similmente se mentre strarete a Constantinopoli tornasse esso Signor Passà con l' armata vi rallegrarete con lui del suo salvo ritorno e gli presenterete sei cavezzi di seta.

22. E perchè da più tempo in quà il Sr Teftedaro grande ha preteso di dover esser presentato di due cavezzi di seta oltre li tallari XV e una tazza d' argento che per solita commissione se gli danno, certi gli è stato dato, onde per non disgustarlo ci contentiamo che gli faciate il presente di uno cavezzo solo con (soliti) tallari XV et una tazza poi che un' altro cavezzo se gli da con occasione del giumrucco nella commissione di esso giumrucco che siano solamente in tutto due cavezzi.

23. Donaretè al Sig^r Cap Aga del gran Signor cavezzi due di raso.

24. Al Sr Bostanghi Bassa altri due cavezzi di raso procurando che siane favorevole nelle nostre occorrenze.

25. A Chitap Rais donaretè li consueti due cavezzi di seta.

26. Perchè publicamente si sà che quando vanno gli Ambasciatori nostri alla Porta portano denari assai con loro e molti s' espongono a pericoli per far loro danno, e però a fine che andiate salvi col Haraccio vogliamo che prendiate il secondo gianicero per miglior vostra guardia e non fate altrimenti che ve lo imponiamo per espresso Ordine sotto la pena di ducati cento di esser applicati alla camera del comune e di ritorno menarete con voi solamente uno gianicero per risparmiare le spese.

27. Per uno Providimento fato in Pregati del 1579 sono state risecate le spese superflue le quali sogliono fare gli Ambasciatori del quale providimento vi si è data la copia acciochè schivate la detta spesa insieme e la pena.

28. Se nell' andar vostro e ritorno alla Porta per camino alcuno di voi s' ammalasse che il compagno aspetti da cinque giorni in giù, nel quale termine s' il compagno amalato non migliorasse, il compagno debba eseguire la presente commissione et l' infermo resti in tale caso con tre cavalli e due famegli e le spese pro rata, e quando si sentirà bene, segua il suo camino.

29. Fatti che haverete li sudetti doni alli sudetti SS^{ri} Passe e Sig^{re} Sultane, vi trattenirete per XX giorni seguenti nei quali vi sforzarete di baciare la mano la seconda volta al Gran Signore in ogni modo è passato il detto termine, e non essendo innovata cosa alcuna di importanza subito partirete per Ragusa.

30. Per maggiore vostra comodità, vi concediamo che possiate pigliare due chochi a Soffia fino a Constantino-
poli e da Constantinopoli fino a Soffia di ritorno invece dei vostri cavalli e che con essi voi possiate menare nell' andare e ritornare uno Barbiere con provisione di scudi cinque al mese e che nelle Rechcie possiate spender alcunchè è solito.

31. Avvertite di non menar con voi all' Audienza dal gran Sig^{re} altri che il vostro dragomano e quei Nobili nostri che si potessero trovare presenti per vostra riputatione.

32. Vi commettiamo che nel tempo della vostra partenza di Constantinopoli per tornare a Ragugia, possiate partire per mare se così vi parerà per comodo vostro.

33. Vi commettiamo che in tutti i negotij i quali trattarete teniate in petto vostro e che sopra di esso non debbiat discorere con privati nè qui adesso, nè quando

sarete qui di ritorno; nè meno per strada, nè in Constantinopoli. Ancor che senza altri ricordi saprete far benissimo quanto si conviene alla prudenza vostra.

34. Nei cochiumi di grani, e migli, procurarete in ogni modo che di nuovo sia inserta la scala di Narente per potersene valere di essa in caso che alcuna volta occorresse.

35. E perchè per una parte presa sotto li 27 Gennaro 1597 è stato provisto che gli Ambasciatori nostri i quali andaranno in Constantinopoli non possano portare robbe o mercantie di sorte alcuna nè loro nè gli altri nè per sè ne interposte persone sotto la pena di. . . . anzi di ducati mille e di perder la provisione e che sopra ciò alla tornata vostra si debba inquirere, e chi accusasse i contrafacenti siano tenuti secreti, benchè noi crediamo che voi non sete per contravenire a questa nostra volontà non di meno habbiamo voluto avvertirvi acciochè possiate guardarvi meglio di non incorrere in quella, perchè così alla tornata vostra come degli altri Ambasciatori per l'avvenire si faranno diligentissime inquisitioni, e li transgressori saranno puniti senza remissione.

36. Per Providimento preso adi 5 di Giugno 1626 nel Consiglio di Pregati è stato decretato che per l'avvenire gli Ambasciatori del Tributo non possano di conto loro degli altri, nè per sè, nè per interposte persone portare o mandare per Constantinopoli nè Adrianopoli, nè per Soffia nessuna sorte di mercantie che mandassero li mercanti e per osservanza di questo Capitolo li detti Ambasciatori ciascun anno nel pigliare la Commissione nel Minor Consiglio e per partire dalla Città al viaggio loro, debbano inanzi all' Ill.mo et Ecc.mo S. Rettore e suo Consiglio giurare pessoalmente et al ritorno loro siano tenuti di far constare dinanzi li detti Sign. Rettore e Consiglieri di havere osservato apieno il detto capitolo, il quale giuramento e forma debba inferirsi nelle fedi di loro liberatione, che così come si è detto non havessero fatto tanto nell' andare quanto nel ritornare, non possono essere liberati nel Consiglio Pregati dalla sudetta Ambasciaria, et... trovandosi che habbino ambi due o uno di loro Contravenuto alla presente prohibitione, che il transgressore caschi, et si intenda di essere incorso in pena contenuta nella parte di Pregati presa in quella mattina de 1592 adi

12 di genaro e di più della privatione di tutti gli offitij e beneficij per X anni e ciò.... e pero avvertite di osservare omninamente questa terminazione perchè si è dichiarato che ancor voi vi comprendiate in detto Providimento.

37. Sotto li 16 Giugno 1625 in Pregati è stato preso di moderare il sudetto Providimento in quella parte che dice al ritorno delli Ambasciatori essi siano tenuti di far constare di havere osservato a pieno il detto capitolo si è moderato in questo modo cioè che li sudetti rettore e Consiglieri debbano al ritorno di detti amb^{ri} formare il processo, s' hanno osservato o non il detto capitolo e se hanno insieme atteso di osservarlo e non possano esser liberati, se prima non sarà letto in Pregati il detto processo.

38. Sotto li 20 Maggio 1606 è stato provisto nel Consiglio di Pregati che nessuno degli Ambasciatori nostri, nè loro Dragomani tanto quelli che si mandano in Constantinopoli quanto altrove per l' Imperio Ottomano, nè alcuno di loro famegli, ne per interposte persone, nè anco loro; quanto degli altri non possano nè debbano comprare, tenere, nè servirsi di cavalli di maggior prezzo di ducati cento, però, vi notificiamo questa parte che debbiате farla osservare omninamente se havete a caro di non ricorrere in detta pena.

39. Sessanta un anni passati (sic!) è stato terminato per decreto del Senato che gli Ambasciatori nostri per conto del Tributo non possano pigliare danari per riscattare li Cambj nè alle Ploce nè in Trebigne sotto pena di perder le provisione e che tali Cambj di danari vadino a Constantinopoli a risico loro però avvertiti di osservarlo perchè facendo altrimenti si procederà alla detta pena.

40. Di sopra vi si è notificato il Provedimento circa la prohibitione che gli Ambasciatori del Tributo non possano pigliare danari per riscattare li Cambij nè alle Ploce nè in Trebigne sotto le pene espresse nel quale Providimento con tutto che noi siamo certi che da voi sarà osservato vogliamo che teniate la nota particolare de li detti cambij, nomi dei debitori che l' haveranno riscossi, la qualita della moneta, che vi haveranno sborsato per riscattarli, cosi anche il luogo preciso dove vi saranno pagati o riscossi con prestare la nota o sia la copia di essa al vostro

ritorno all' ufficio delle Ragioni del Comune alla quale senza tale presentazione non possiate esser liberati.

41. Nel Consiglio de Pregati del 1616 ultimo Maggio è stato provisto per Decreto che per l' avvenire gli Ambasciatori nostri a loro ritorno non possano essere liberati dalle loro Ambascierie se prima non haveranno consegnato commissione lettere et tutte l'altre scritture attinenti alla Republica. Hora poi per altro Decreto fatto sotto li 7 Maggio 1619 è stato provisto che come fin qui si è osservato in Consiglio di Pregati sopra la liberatione di detti Ambasciatori prestar le fedi all' ufficio delle Regioni della consignatione e sodisfattione di loro conti, così in avvenire ancora i detti Ambasciatori siano tenuti in detto Consiglio sopra la sudetta liberatione per dare in scritto le fedi per le quali consta di havere consignato in Notaria le Commissioni lettere et altre scritture come è stato provisto per la detta parte del 1616 pero vi notificiamo questi due Providimenti afine che in conformità di essi usiate questa diligenza perhè senza essa non possiate esser liberati dalla vostra legatione.

42. Quando arrivarete a Constantinopoli se il Sr Bailo mandarà a visitarvi rallegrandosi della vostra salva venuta vogliamo che ancor voi gli rendiate la visita personalmente e compilate con lui dimostrando in tale atto la continua et antica nostra divotione et osservanza verso la Serenissima Republica di Venezia ma se non sarà pronto a mandar a visitarvi non vi moverete ad esser primi a far il detto compimento, così ancora compirete con tutti gli altri Ambasciatori e Residenti dei Principi quali vi daranno del benvenuto.

43. Vi commettiamo che in questa vostra Legatione habiate particolare osservanza, che usiate straordinaria vigilanza per sapere in qualsivoglia modo, o sia contro la vendita del sale o dello stato vostro trattasse, o machinasse cosa alcuna contro di voi, cercando di penetrare in tale caso o machinatione per quei mezzi più efficaci e destrezza che il zelo e la dovuta soddisfatione della Patria vi dettarà con opporsi similmente con quelle ragioni che in tale caso dalla prudenza vi saranno somministrati con darcene avviso subito con ogni secretezza.

44. Doppo che aiuto di Dio sarete tornati a Ragusa vi ordiniamo che subito debbiat presentare ai SS^{ri} The-

sorieri quelli denari che si trovaranno da voi, et agli ufficiali delle ragioni darete li vostri conti e contrafacendo incoriate nella pena del Providimento da voi specificato e perchè noi teniamo che il comune nostro patisa danno, e detrimento grande per la cagione di quelli che inviano le lettere di cambij da pagarsi nel Paese, le quali poi lettere di cambj non sono pagate nè soddisfatte perciò vi ordiniamo che subito che havrete consignato il detto Tributo debbiате dar avviso, e notitia di coloro, dei quali le lettere di Cambij non saranno pagate intimandovi che mancando di darci avviso voi sarete posti alla cassa in pena del quarto per essi Cambij e che non havrete riscosso avanti la consignatione del Tributo, la quale pena si riscottera da noi senza alcuna remmissione e di più vogliamo che per tali Cambij non palesatici non possiate avere rigresso contro i debitori, ma tutto il danno resti sopra di voi.

45. Per espresso ordine vi Commettiamo che nell' andare col Tributo, non debbiате viaggiare di notte in modo nessuno nè partire dalli alloggiamenti prima dell' alba per più sicurezza del Tributo et al vostro ritorno poi potrete viaggiare come vi commodarà più. State sani.

XVII

**Полазак поклисарâ Мâра М. Кабоге и Ђона
Рестића из Дубровника за Цариград,
дне 8. Јулија 1706.**

**Partenza degli Magnifici Signori Marino di Maroizza
Caboga e Giugno Ant. di Resti Ambasciatori
del Tributo Addi 8 Luglio 1706.**

Из Giornale del Nobile Marino di Maroizza Caboga MS. Caboga carte 3—12.

Alli 16 d' Aprile del 1706 nel Rettorato dell' Ill-mo Sig^r Clemente Gian di Menze hebbi l' honore d essere creato Amb^{ro} a Sultan Ahmet Imper. Ottomano in compagnia al Ill-mo Sig^r Giugno Antonio di Resti e credendo non dover partire verso Constantinopoli prima del autunno cominciammo molto adagio prepararci al viaggio. Ma so-

pravenuto su li ultimi di Maggio il Sig^r Hadriaga Capici Bassa a Rag^a per parte del Supremo Sign^{ro} tanto per sollecitare la missione del triennale tributo, come per anzunziare la prohibitione seguita nell' Imp^{ro} dei nostri artilazi, parve alla prudenza del Eccel^{mo} Senato di spedirci alli principi di Luglio onde tanto noi quanto il M^{to} Rev D. Mattia Sciarra Nostro Cap^o Sig^{ro} Lucich nostro Dragomanno, Biagio di lui figlio giovane di lingua, Sig^r Paolo Ivanich nostro medico et altri della Corte e Famiglia fossimo obligati con tutta celerità esser in ordine per la partenza alli 8 di Luglio. — Destinatoci dal Senato quel giorno verso le 21 hora, fossimo introdotti vestiti di togha nell' Eccel^{mo} M. Con: radunatosi per ordine, ove messici a sedere nel loco destinato alli Ambt^{ri} Sua Eccel. il Sig. Rettore che era l' Illmo Sig. Gian Carlo Marino di Sorgo ci fece il conpl^{to} col augurio del buon viaggio; noi li risposimo che erimo pronti egual^{te} come siamo obligati anche di perder la vita in servizio della vostra Patria, indi il Secretario ci diede un involto di carta piegata in forma di commissione benchè realm^{te} dentro fosse carta bianca e niente scritto e cossi licenziatici dal M. Cons: ciascun di noi andò alla propria habitatione. Era cosi numerosa di Popolo la Piazza del Erbe e la mia Strada, che appena mi fecero largo da poter pasar in casa ove stavano pronti tutti della Corte ad aspetarmi asième con li Amici et Parenti che mi aspettavano; e furono cosi numerosi in tutte le mie stanze, che apena hebbi loco potermi vestir nel abbitto di Divano per far la comparsa. Onde vestitomi al meglio che permetteva la confusione, andai nella sala che era piena di Gentildone che piangevano quanto permette la loro fragiltà per anche picciola partenza di quello in cui hanno il pegnio di Parentela. Scacciatemi dalla Sala le loro lacrime nelle mie stanze mi licenziai con i Parenti e Amici e montai à cavallo preceduto da doi Janizari et indi dal Dragomanno e suo figlio, e reguito dal Capel^o e Medico e da tutti li Serⁱ miei e quelli del Sig^r. Giugno che tutti à cavallo andavano ordinatam^{te} doi à doi andai à levare il Sig^r Giugnio mio conp^o dalla sua casa ove arivato lui di subito montò anche à cavallo vestito d' abbitto di Divano camminando noi doi asieme et altri ordinatam^{te} come sopra portando li ultimi doi Serⁱ le Nostre doi Bandiere spiegate ci inchaminassimo col Nome di Dio e della Gloriosa V.

Maria e del Glor. Martire S. Biagio Nostro Protettore verso le Plocce per andar à fermarsi otto giorno in una casa alle Plocce. Secondo l'antico uso, nella sortita delli Imperatori nel pasar che fecimo avanti il Publico Palazzo stava asiso su la superiore bancha Sua Eccellenza con Suo M. Con: ove giunti noi et avanzati con li nostri cavalli verso i volti fecimo la solita profonda riverenza. Rispostoci col saluto da Sua Ecce^a et altri Sig^r del Min. con: passasimo avanti, et intanto Si spicarono à precederci 4 rivieri, della corte di Sua Ecce^a solitto onore à farsi tal giorno alli Sig^{ri}. Àmb^{ri}. Nel pasare vicino alla chiesa di S. Biagio facesimo riverenza alla medema pregando internam^{te} il Santo nostro Pro^{re} d'asistere e noi e li Publici Ministeri apogiatici. Nel venire vicino alla Dogana per voltare verso le Plocce voltasimo un'altra volta i cavali verso la chiesa di S. Biagio à cui novamente ci inchinasimo. Il popolo era dapertutto innumèrabile quel giorno spettatore questa per noi intanto noiosa funzione in quanto ci convenne alli 8 di Lug^o verso le vinti hore con abbitti di Divano fodrati di Pelliccia cavalchare riverberati dal Sole sino alla casa dell Illmo Sig^r Gioan Sörgo Bobali vicino à San Giacomo pervenutali nella gran eredità del Sig^r Bartolomeo Suo zio. In questa casa arivamo così ben bagnati di sudore che meno ci haverebbe bagnato una delle pioe ben grandi. In questo alloggio ci fermassimo sino alli 15 dell' istesso mese fra il continuo concorso di Parenti e di Amici che in tutti li otto giorni non ci hanno permesso di restar soli ne meno un momento. Alli 14 l' Ill^{mi} Sig^{ri} Tesorieri e Procu^{ri} di S. Maria ci portarono il denaro dalla Rep^a provisto per Tributo e nostre spese che ascendeva à 14 Milla ongari oltre alcune tazze d' argento, rasi, e veluto da servirsene per regali della corte venne nell' istesso tempo una compagnia di Soldati con carabine che per maggior sicureza nostra e del Tributo disposimo per tutte le porte del giardino à far le dovute guardie detti Sig^{ri} Tesorieri e Procu^{ri} consegnatoci il suddetto Tributo et havuta da noi la ricevuta del medemo restarono da noi in compagnia di molti altri Amici e Parenti a pranzo, e tratenutisi il restante del giorno si licenziarono la sera anche ben tardi.

Alli 15 doppo il mezzo giorno si portò da noi il Sig^r Alètti uno dei secretari e ci portò le Publice comissioni la cifra et altre Scritture nécesarie da servirsene in caso di

bisogno. Poco doppo tal consegna ci sopravvennero anche altri soldati che uniti alli primi in numero di 30 con lor offi al avanti li fecimo metter in ordinanza seguitandoli i nostri Janizari doppo i quali andava il causc del Gran Sig^r che ci mandò Cadriagha Hapicibasci per complimentarci e accompagnarci sino al Bargatto indi i Dragomani e poi Noi seguiti dal nostro Sig^r Capel^{no} e Medico e dopo di loro alcuni Mercanti che venivano con noi in Levante et i nostri Servi. Li ultimi con Band^{re} nostre spiègate e cossi ci inviassimo verso Bargatto per la strada Maistra delle Plocce ove trovassimo tutta la nobilta e Popolo innumerabile altri venuti per augurarci il bon viaggio altri per propria curiosità. Apena fatto un quarto di miglio trovassimo che per esser crepata la fune un tapetto nel quale erano i rasi andavano rottolando sino alla strada di S. Giacomo li fecimo richuperare e benchè tutto il tapetto fosse sfasciato i rasi niente patirono. La sera acomodati i rasi in una cassa che trovassimo a Bargatto, ivi dormimo in comp^a di mio Frat^{lo} et altri Gentilomini e la mattina delli 16 detta la Messa dal nostro Cap^{no} e raccomandatici alla Gloriosa V. del Carmine ci licenziassimo con abbracciamenti da detti nostri Parenti e Amici e partimo per una strusciosissima Strada verso Slano.

XVIII

**Саслушај поклисара Кабоге и Рестића код Султана
Ахмета III. у Цариграду, 12. Октобра 1706.**

**Udienza Avuta dai Magnifici Signori Ambasciatori Ma-
rino di Marojica Caboga e Giugno di Resti
presso il Gran Signore Ahmet III. addì
12 Ottobre 1706.**

Ha Giornale del Nobile Marino di Maroizza Caboga. MS Caboga
Carte 49—65.

Adi 12 (Ottobre) una hora prima dell' alba partimo dal nostro allogiamento per andar al divano del Gran Signore, caminando i primi sei divan Causci a cavallo con Mugiavesse in testa dopo loro 4 giovani di lingua seguiti

da nostri Gianizari a piedi doppo quali 3 servitori portavano il tributo seguiti da Sig^r Barcha e Lucich, doppo i quali caminavamo noi doi aparo atornati da 24 servitori a piedi ci seguivano il nostro Capellano e Barbiere, e dopo loro andavan 12 vostri Mercanti e Proteti arivassimo con questa Marcia sino a Bakci Capia ove in atto montava a cavallo il Signor di Garienti Internuntio Cesareo. Essendo ad ambi destinato l'istesso giornò per divano et ordinato il tempo e ceremoniale del Palazzo, marciò lui Avanti con suo treno e noi o marciassimo doppo di lui o un tiro di pistola erano piene le strade di gente che ci fece veder che anche le città grandi hanno la loro parte di curiosità; arivassimo alle porte dell' Inperial Palazzo ove fu gran moltitudine di gente altri di guardia altri curiosi entrati nel primo cortile ben numeroso di Popolo gionti al mezzo del medesimo smontò del cavallo ogni uno oltre noi che passassimo avanti, e smontassimo dal cavallo alla porta del secondo cortile loco ove non solamente smontano tutti li ambasciatori ma anche il Supremo Visir. (Nel venir a palazzo incontrassimo tanto noi quanto l' Internuntio il signor Chiehaia del Supremo Visir con più del ordinaria numerosa guardia e corte a piedi et a cavalo che tornava nel Palazzo di Sua Altezza dopo che haveva accompagnato il supremo visir al divano). Entrati noi nel secondo cortile ci incontrò il Peschegi Bassia e salutatoci prese dai 3 servitori il tributo diviso in 30 borse di coiro, e le consegnò a 30 capigi che ogni uno porti ad una borsa, come pure ad altri 4 Capigi una tazza d' argento per uno; c' incontrarono poi nel isteso loco il Causc Basca, e Capicilar Ciehaia del gran Signore vestiti con cabanize di brochato fodrati di zibilini, con in mano ad un baston d'argento, ci precedevano questi per farci largo andando avanti di loro procesionalmente a doi li suddeti 34 Capigije. Et in questo tempo fu dato il segno alli Ganizari che nrano in numero di 15000 quali stavano tutti in una parte del cortile, ma al segno fattoli in tempo che noi entrassimo costoro con celerita possibile al loco dove li diedero la ciorba et il pane; ritornati i Ganizari al suo loco noi andassimo per mezzo di questo cortile pieno di popolo sotto la cuba ove stava il supremo visir in atto facendo il divano. Lui sedeva a mezzo sopra il suo trono et in sinistra parte li doi Cadascheri o siano Giudici supremi d' Asia e di Rumelia, a man destra sedevano i visiri di

Cuba, il Tefterdaro et il Nisangi, vicino al quale sedevano l'Internunzio, e il Residente di S. M. C. sopra il Trono del Supremo Visir fra una finestra con la gilosia d' orata dove stava il Supremo Signore. Entrati noi sotto la Cuba andassimo ad inchinare S. Altezza che ci ricevè con mostrar contento (et è notabile che su la mano haveva un Diamante di smisurata grandezza), indi fossimo portati in loco da parte sotto la detta cuba ove li 30 Capigi havevano posato le 30 borse con il nostro tributo. Qui trovassimo che ci aspetava il Rusnamegi o sia il Ragonato del Imperio, il Vesnedar Bascia, con altri Vesnedari e suoi Cancellieri; fatto qui noi sedere sopra 2 schembli di Veluto, i Venedari contarono e pesarono tutto il tributo in un bater d' ochio (sia di commun avvertenza haver ochi d' argo chi consegna denari per contarli e pesar da detti Vesnedari) pesato ivi il tributo fu novamente riposto in dette 30 borse, e sigilate le consegnarono alli sudetti 30 Capigi quali con altri 4 che portavano ad una tazza per uno andorono a metersi in spaliera avanti la porta dove si entra dal gran Signore, e dopo loro stavano altri capigi col regalo del Internuntio qual fu un bellissimo e gran Orlogio, doi gran candelieri, doi bochali, una concha grande a pedestali quadra una brocha tutto cio d' argento e diversi tagli di brochato. Noi consegnato detto nostro tributo a detti Capigi, fosimo per una porta secreta di Cubè portati avanti la Cuba il loco aparechiatoci per veder dare la paga alli Ganizari; il Pesgegibascia e Causelaremini destinatici per ceremonisti ci portarono a detto loco ove trovassimo messoci il strato di panno per sedere. Li medemi, dopo haverci portato a loco destinato, fecero farci largo da ogni uno che ivi si trovava acio noi con tutto comodo vedessimo tutta la funzione, anzi da dove noi sedevamo insino al loco dove si dava la paga fecero far doi spaliere di Capigi per non permeter entrar alcuno che ci potesse inpedir la vista venendo loro da quando in quando per oservar se noi vedevamo tutto e che alcuno non ci inpedisse. Venuta l' hora di dar la paga, venivano i gianizzeri a compagnie et al loro Colonello detto Corbagi ci si contava la paga per la sua Compagnia quale in tante borse di coiro messa avanti la Cuba et in prospettiva nostra, et ad un segno che davano, quella compagnia di gianizzeri correva a rompicolo per levar la detta paga, e si vide di bellissimi

tomboloni che facevano detti Gianizari corendo per afferrare la paga, indi novamente quella compagnia ritornava al suo loco con suo Colonello e così successivamente si diede la paga a tutte le compagnie di Gannizzeri. Si diede poi a Gebegie, Topcia Buglahi, Spahie, Arsenalotti, Leventi, Sagittari, Peizi, Tiratori, Baltagie, Halvagie e Cuochi et la paga data pubblicamente ha importato un milione e mezzo. Oltre quelle cariche nobili siasi(?) data la paga i susseguenti giorni nel palazzo del Supremo visire, di quanto denaro si era apparecchiato per dar la paga avanti la cuba restarono 300 borse che furono portate nel Regio Tesoro. Finita di dar la paga alli suddetti, fu portato il pranzo sotto cube al supremo visir, altri signori di sopra detti a la detta cuba et a noi fui fatta tavola e portato il pranzanel luogo da dove guardavamo la suddetta funzione. Ci fu assegnato con noi a tavola il Causclar Emini, quale con noi doi, due dragomani, il capellano e barbiere stavamo ad una tavola e l'altra fecero per i nostri mercanti. Vennero tante vivande che restò delle 2 tavole ed anche ai nostri servitori da potersi fare sin' anche la 3-a tavola. Finito hebbimo di pranzare a vista di 40 a 50 milla persone, si fece un' ala di Ciausci da una parte in faccia a noi dalla cuba sino alla porta sudetta, per ovesi entra nelle stanze del gran Sign^{re} et in tal tempo mandò il Supremo visir il Talhisci al G. Sign. col talhis per prender ordine di poter introdur li Amb^{ri} alla sua presenza. Il detto Talhis è un viglietto che scrive il visir al G. S. et il Talhisci vestito di brocato con la mazza d' argento in mano, a passo grave, camminando col Talhis in mano a vista del popolo, entra nelle stanze del GS. e lo consegna al Chislaraga, capo degli enunchi neri, il quale lo porta al GS. il quale sottoscrive il detto viglietto, che di nuovo il Chislaraga consegna al Talhisci, il quale lo riporta al Supremo Visir. Colla mano ben in alto, battendo in terra con quel bastone d' argento, facendo tutti, ove passa il Talhis, profondissima riverenza al regio carattere. Tornato il detto Talhisci al Supremo visir, sortiti dalla cuba l' Internuntio et il Residente Imple e passarono dinnanzi a noi verso le porte delle stanze Impli avanti le quali li furono messi li caftani e ad altri di loro corte. Vennero poi il Capicilar Cechaia del GS. Causclar Emini e Causc Bascia ove stavano noi e ci vestirono i Caftani con anche alla nostra

corte. Fatto ciò, passarono da sotto la cuba li accenati 2 Casascheri ed entrati nell' Imp^{li} stanze e bagiata la terra avanti il Regio Trono, ritornarono a di dietro passo e ritornò simil^{te} fatta l'istessa funzione, l' Aga de Giannizzeri (il quale sempre oggi si è tratenuto alla porta del 2° cortile con li Colonelli in testi degli accenati gianizzeri) passarono poi di sotto la cuba i visiri di Cuba e si fermarono nelle regie stanze; l' ultimo si portò il Sup. V che pure ivi si fermò. Dopo ciò fù introdotto all' Imperiale udienza il Sig^r Garienti Internunzio Cesareo col Sig^r Salmon Resid^{te}. Sortiti loro fossimo introdotti noi con li nostri Dragomani Barca e Lucich. Tutti 4 venivamo sorretti da 2 capici basci per uno, anzi il Cadriaga Capici Bascia, venuto con noi, fece il possibile d' introdur o me o il Sig^r Resti, ma fù con suo rossore dagli altri respinto. Entrati nelle prime porte sino alle porte della stanza ov' era il G. Sign., caminassimo sopra il strato di raso cremese ricamato e fiori d' oro; sulle porte pendeva un smisurato pezzo di smeraldo. Entrassimo nella stanza delle udienze, la qual' era coperta tutta con veluto cremese ricamato con oro a rilievo, molto superbo; le mura erano coperte con drappo d' oro e richissimi ricami. Intorno a tutta la stanza cuscini di veluto ricamati con oro; in un angolo della stanza era per trono a guisa d' un gran letto col suo baldachino, le frange del quale erano mazzi di perle e mazzi di fili d' oro con in cima pietre preziose. Il detto letto ossia trono, era coperto con veluto cremese ricamato con perle, et i cuscini intorno al trono pure di veluto cremese ricamato con perle. In mezzo dalla banda del trono sedeva il Gran Signore posando i piedi sopra due gradini di ricamo d'oro ed era vestito con una cabaniza di brocato bianco, fodrata con zibellino; gli alamari che coprivano tutto il petto ed i bottoni della cabaniza erano di diamanti, aveva in testa l' Imperiale pennacchio con superbissimo giojello di diamanti et alla mano manca teneva l' anello, quel famoso diamante di Costantino. Gli stava sul trono a mano manca il calamajo ben grande, tempestato di diamanti ed a man dritta, sopra un cuscino, la sabla con il cingolo, l' un e l' altro tempestato con diamanti; a mano manca verso il muro, stavano altri 3 pennacchi con loro giojelli molto superbi. Il soffitto della stanza era tutto indorato; sopra una finestra in faccia al Gran Signore

pendevano 3 fiocchi o siano mazzi di perle. La cominata era coperta con velluto, ricamato con perle. Insomma tutta la stanza era oro perle e diamanti. Entrati noi dentro, portati, come s'è detto, dalli Capici Basci e fatta avanti il trono ove posava il GS. la solita riverenza, il Sig^r Resti disse l'orazione, che fù detta poi in lingua turca dal Sig^r Nicolò Mauro Cordati primo Interprete della Porta, la qual finita, ritornassimo indietro, e lasciatici i Capici Basci ove ci presero, ritornassimo pel detto secondo cortile colla nostra corte e montassimo a cavallo ove avevamo smontato la mattina. I Giannizzeri et ogni uno, trovati la mattina nel 2° Cortile, stava a suo luogo; il primo poi cortile fu così pieno di popolo, che appena si poteva passare con tutto il signore che facevano i Divan Causci a cavallo nel farci strada. Trovassimo pure in detto primo cortile a cavallo gli Sig^{ri} Nuntio e Residente e posti e noi e loro nei luoghi destinatici dai ceremonisti cominciarono ad uscire i giannizzeri a due a due dal primo cortile, portando sulle spalle le borse dateli per paga la mattina. Venne poi un torrente di detti giannizzeri con i loro odabasci e di sicuro con tutto il correre che faceva il torrente di Giannizzeri vi fù un hora intiera sinchè sortirono tutti. Sorti poi l'agha dei Giannizzeri con numerosa corte preceduto dai Colonelli; dopo questi sortirono gli altri che dissimo avere avuto la paga; sortirono dopo questi i Visiri di Cube colle loro corti, vidi le Capici Basci colla loro servitù e ad ultimo sorti il Supremo visir con corte numerosa. Li cavalli di tutti erano ben adornati e la qualità dei Cavalli s'immagini chi lege la relazione. Passato il Supremo Vesir incominciarono gli Cesarei Ministri con loro treno ed indi noi con marcia più numerosa della mattina, essendoci sopraggiunti due altri Divan Causci, 6 Capigi 2 Ciehadari di Musur Aga con li 6 che avevamo Causci. La mattina tutti ci facevano largo perchè non ci affogassero sin anche a Cavallo, tanto nel detto cortile, come nella piazza avanti l'Imperiale Palazzo e per la strada ove si ritornava, essendo stato numero indiredibile di gente a piedi, e a cavallo, gran quantità di donne a piedi et in carrozza e, come ci fù detto, l'istesso GS. ad una torre del giardino stava nel Chafes. Con questa marcia vestiti noi e la nostra corte di caftani, seguitamo gl'Imperiali Ministri sino fuori della Bachci Chapi ove loro entrarono in Caichi e noi così appa-

rati pontificalmente tornammo a casa a cavallo, ove in vece di riposare, bisognava contrastar per le mancie con i Turchi che ci accompagnarono i quali tutti licenziati, venne la Tambulhana del G. S. la quale pure licenziassimo; et in tanto il Sig^r Mauro Cordati ci mandò a felicitare del buon trattamento havuto nel divano.

XIX

Писмо Султана Мустафе III. Републици Дубровачкој од 29. Октобра 1757. којим јавља смрт Султана Османа III. и своје ступање на пријесто.

Gloriosi tra i Prencipi Cristiani, conspicui tra i Primati della Nazione di Messia il Rettore li SS^{ri} et altri principali Comandanti di Ragusa che il loro fine termini in bene.

Come vi sarà pervenuto questo glorioso Imperial mio segno vi sia noto, che il glorioso mio cugino fù Gran Signore Sultan Osman Han, che sopra di lui sia la divina misericordia e perdono, avendo in questi giorni assaggiata la tazza amara dela morte; e per divini voleri, ed infiniti suoi favori e grazie ab eterno destinate, giusta lo splendore della regia mia abilità e natural dispositione ed il lume dell' equità che risplende nella reale felicissima mia fronte, e riluce nel Sovrano augusto mio Intendimento, ed interno, essendo pervenuto per eredità alla Nobilissima mia Persona il vicendevole tempo del felice Sovrano Dominio col consenso de' gran Visiri, coll' unanime accordo di raguardevoli Leggisti e con universale ubbidienza di tutti i nobili e plebei in questo corente anno 1171 li 16 del mese di Sefer giorno fausto di Domenica con prosperità, gloria e grandezza è seguita per merito la felice mia esaltatione al Trono del Sovrano Imperio del mondo e fattasi l' orazione col Nome mio; dippiù s' è nobilitata ed insignita la moneta che si batte col nobile mio Nome, e si sono resi conspicui e decorati gli ordini ed i regii Comandamenti coll' Imp^{le} felice mio Tura onde per publi-

care e divulgare per tutto il mio custodito Imperio e specialmente nel dominio di Ragusa questo gran dono e si sublime beneficio di Dio, è uscito questo mio nobile Comandamento e fù mandato col N. N. al giungervi di cui per essere in maniera suesspressa seguita la felice mia Esaltazione al Trono dell' Imperio del Mondo ed alla fortunata soglia dominatrice delle Terre la pubblicate e paleserete a tutti del Paese di Ragusa facendo fare diverse feste e dimostrando la grande allegrezza e giubilo. A tal motivo dunque è emanato il Nobile mio Sovrano Fermano ed ho imposto che al pervenirvi operiate come sopra s' è detto a tenore d' esso Comandamento degno di totalo ubbidienza cosi sappiate e prestate credito all' Imperial mia marca.

Scritto in Constantinopoli sulla metà del mese Sefer Egira 1171.

Службени италијански пријевод из књиге: „Capitolazioni, Fermani e Comandamenti dal 1757 al 1790 у Држ. Архиву, Изворник турски у Цар. Архиву у Бечу.

XX

Емри т. ј. заповијест Султана Мустафе III од год. 1773. заповједницима и кадијама на путу од Дубровника до Цариграда да штите дубровачке поклисаре који полазе с данком Високој Порти.

Comandamento del Sultano Mustafà III. diretto alli Cadi e Comandanti che si trovano per strada dal confine Raguseo sin a Constantinopoli alli guardiani delle Fortezze, alli Neferi, Comandanti, Emini delle Scale ed alli Primati del Paese.

Al pervenire dell' Imperiale Diploma vi sia noto che uno dei nobili di Ragusa residente alla Felice Porta, inclito fra i Primati della Nazione di Messia, *Antonio Gozze*, che il dì lui fine termini in bene, mandando un sigillato memoriale alla Regia mia staffa, mi fece inteso, qualmente

essendosi approssimato il tempo da sortire e mandarsi secondo il consueto il Tributo all' inclita mia Constantinopoli per parte del Rettore e Consiglieri di Ragusa, voi sudditi facciate alloggiare nei luoghi sicuri e custoditi l' Ambasciatore che viene col denaro del detto Tributo ed il Dragomano assieme con gli altri omini di suo seguito in qualunque luogo di vostro comando e giurisdizione perverrà e che di notte tempo lo muniate come si deve di guardiani e che li facciate comprare col proprio denaro le necessarie vettovaglie dai venditori a prezzo corrente; e che non facciate ingerirsi nè vessare nè molestare il detto Ambasciatore contro le Regie Capitolazioni dai Harci con richiesta del Tributo e da verun altro sotto alcun pretesto; e che per maggior sicurezza del detto Ambasciatore dobbiate in viaggio assegnare a canto suo una sufficiente quantità di nomini armati e valenti i quali li serviranno di difesa; e che proteggendolo e difendolo lo mandiate sano e salvo l' uno all' altro, usando somma diligenza, attenzione ed impegno perchè venga ad essere spedito all' inclita mia Constantinopoli; ed acciò secondo il solito a motivo di dilazione ed indugio e della vostra trascuraggine e negligenza non si apportino alcun danno, o pregiudizio al denaro del detto Tributo, il detto Ambasciatore mi ha pregato d' un nobile Comandamento ed ho imposto che al pervenirvi si operi e proceda in maniera soprascritta, guardandovi al sommo dal contrario, ed operando a tenore del contenuto di questo mio alto Firmano degno da prestarli si tutta l' ubbidienza ed ossequio, così sappiate e prestate credito all' Imperiale mio segno.

Scritto in Constantinopoli sul principio del mese Gemari al evel Egira 1186 Era V. 1773.

Италијански пријевод у књизи „Capitolazioni, Firmani ecc, dal 1757 al 1790“ Бр. 45. Стр. 67. Држав. Архив. Турски изворник у Царском Архиву у Бечу.

XXI

Рикреденцијала Великога Везира Султана Абдул-Хамида I. од год. 1784. поклисару Дубровачке Републике Николи Сараки.

**Gloriosi tra li Principi Cristiani, sostegni et appoggi
dei Grandi della Nazione di Gesù il Rettore
et i SS. di Ragusa ché il vostro fine
termini con felicità.**

Dopo d' avervi presentato sinceri saluti vi si fa noto come tra li Primati della Nazione di Messia *Natale Saraca*, che s' aumenti la sua sommissione verso la Felice Porta, mi ha reso le vostre lettere il contenuto delle quali, dopo che è stato da me compreso, non s' è mancato umiliarlo alla graziosissima staffa del Padrone del Mondo il di cui alto Imperiale intendimento ha perapieno inteso il loro senso pieno di espressione di sommissione in aderenza alla quale ha questa volta il sudetto vostro Ambasciatore portato, et interamente depositato nell' Imperiale Erario il Triennale vostro tributo per saldo della metà di Rebiul Eval dell' anno 1200 a tutta la metà di Rebiul Eval dell' anno 1203 et avendo il suddetto vostro Ambasciatore adempito al suo incarico fù agratiato del ritorno con il quale viene scritta e mandatavi la presente lettera, quale a Dio piacciendo come vi sarà arivata unitamente all' Imperiale Comandamento in continuazione alla vostra divotione, sincerità e fedeltà di mantenervi secondo vien prescritto nel nobile Comandamento come prima sempre fermi e costanti nel Centro della sommissione passandola bene con tutti gli abitanti dell' Imperial Confine, metendo tutta l' attenzione in difesa e protezione delli sudditi di Ragusa col mandare a tempo il dovuto vostro Tributo e consegnarlo nell' Imperiale Erario come anche con farci noti gli affari che insorgono al Confine degni della cognizione della Felice Porta e divina pace sia sempre sopra di quello che segue la vera strada. Scritto in Constantinopoli custodita.

(Без ознаке године).

„Италијански пријевод у књизи „Capitolazioni, Fermani ecc. dal 1757 al 1790“ у Држ. Архиву. Турски изворник у Цар. Архиву у Бечу,

XXII

Писмо Сулејмана сина Султана Селима I. Републици Дубровачкој од 18 Септембра 1516.
којим јавља очеве побједе у Мисиру.

Magnus et gloriosus ac omni laude et imperiô dignissimus dominus Sulemanus Hyaka filius altissimi imperatoris Selimi Hana, omnium Orientalium et Occidentalium partium Europe et Asie, maritimarumque terrarum et Chermanie, dominis excellentibus Rectori et Nobilibus Rhagusinis salutem mittit.

Notum vobis sit quod magnus imperator Selimus Hana debellavit sultanum Egipti dominum, eoque capto caput abscidit, divitias ejus et omnia arma provinciasque et civitates subjugavit. Hoc idem certum advenientes inde nuncii attulerunt mihi. Quapropter nunciari vobis rem hanc per istum meum servum Sulimanaga misi, ut et vos, qui fideles estis imperatorie sue majestatis, in partibus et finibus illis, pro sue Altitudinis salute et victorie successu gaudium et exaltationem faciatis et ostendatis. Quia ita vos facere oportet. Bene vale. Datum die XVIII^a septembris millesimo quingentesimo decimo dexto.

Овај се латински пријевод налази печатан у дјелу *E. Charriera Négociations de la France dans le Levant Tome I* р. 13. окле га ми исписасмо. Сама Република приопћи тај пријевод Папи Леону X. који га пак посла и попраи писмом францускоме краљу Франу I.

RIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNI
FORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIB
TANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSI
NIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARI
BRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFO
SITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STA
RIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNI
FORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIB
TANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSI
NIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARI
BRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFO
SITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STA
ES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UN

DB 899
R2V839

DB 879 .R2 V839 C.1
Dubrovnik i Osmansko carstvo.
Stanford University Libraries

3 6105 037 501 850

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

NOV 30 '66

AUG 6 - 1970

DEC 3 1978

